ЕКОНОМІКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В. М. Краєвський, І. А. Максименко, М. О. Скорик,
М. А. Корж, А. М. Савченко, М. М. Теліщук, Мир. М. Теліщук

ЕКОНОМІКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Навчальний посібник

Ірпінь
2023

УДК 332.1(075.8)
ББК 65.04я73
Е 45

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного податкового університету
(протокол № 6 від 30 листопада 2023 року)

Рецензенти:
А. В. Лісовий, д-р екон. наук, професор, Державний податковий університет;
І. В. Охріменко, д-р екон. наук, професор, Київський корпоративний інститут бізнесу та права.

Автори:
Краєвський В. М., д-р екон. наук, професор, декан факультету податкової справи, обліку та аудиту; **Максименко І. А.**, канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри економічної політики та сталого розвитку; **Скорик М. І.**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної політики та сталого розвитку; **Корж М. А.**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної політики та сталого розвитку; **Савченко А. М.**, канд. екон. наук, доцент; **Теліщук М. М.**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної політики та сталого розвитку; **Теліщук Мир. М.**, старший викладач кафедри економічної політики та сталого розвитку.

Е 45 **Економіка територіальної громади** : навчальний посібник / Краєвський В. М., Максименко І. А., Скорик М. О., Корж М. А., Савченко А. М., Теліщук М. М., Теліщук Мир. М. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. 364 с.
ISBN 978-966-337-714-8

Актуальність навчального посібника «Економіка територіальної громади» обумовлена тим, що в Україні відбулася реформа територіальної організації влади, місцевого самоврядування на засадах децентралізації зі зростанням повноважень територіальних громад – одиниць базового рівня адміністративно-територіального поділу, які отримали бюджетну самостійність. У посібнику розміщено 12 тем: адміністративно-територіальний устрій України; досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах ЄС; територіальні громади як суб'єкти місцевого самоврядування в системі адміністративно-територіального устрою; ресурсне забезпечення економічного розвитку територіальних громад; місцевий економічний розвиток; профіль територіальної громади; діагностика стану територіальної громади як основа планування її розвитку та ін.

Призначений для здобувачів вищої світи другого (магістерського) рівня (денної та заочної форм навчання), галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 051 «Економіка» та повністю відповідає ОПП «Економіка міста та регіону», робочій програмі навчальної дисципліни «Економіка територіальної громади».

УДК 332.1(075.8)
ББК 65.04я73

© Краєвський В. М., Максименко І. А.,
Скорик М. О., та ін. 2023
© Державний податковий університет, 2023

ISBN 978-966-337-714-8

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 9

ТЕМА 1. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ (ПОДІЛ) УКРАЇНИ.....11
Термінологічний словник 11
План вивчення теми.....13
1.1. Сутність і зміст понять «територіальний устрій», «адміністративно-територіальний устрій» 14
1.2. Адміністративно-територіальна одиниця як суб'єкт конституційно-правових і державно-управлінських відносин.....18
1.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.....22
1.4. Місцеве самоврядування в системі адміністративно-територіального устрою України та завдання його реформування.....24
Коментар до питання для самостійного опрацювання.....32
1.1. Європейська хартія місцевого самоврядування та принципи здійснення самоврядування на місцевому і регіональному рівнях.....32
Тренінг для закріплення отриманих знань 36

ТЕМА 2. ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 42
Термінологічний словник 43
План вивчення теми.....44
2.1. Реформування адміністративно-територіального устрою в державах-членах Європейського Союзу 45
2.2. Досвід запровадження децентралізації у Франції.....52
2.3.Досвід адміністративно-територіальної реформи в Польщі: значення для України.....63

2.4. Особливості реформування
адміністративно-територіального устрою й
місцевого самоврядування в Литві та Латвії 70
Коментар до питань для самостійного опрацювання..... 77
2.1. Адміністративно-територіальна реформа в Естонії 77
2.2. Проблеми та їх вирішення на шляху реформування адміністративно-територіального устрою у країнах Балтії..... 79
Тренінг для закріплення отриманих знань 81

ТЕМА 3. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ 87
Термінологічний словник..... 87
План вивчення теми..... 89
3.1. Поняття «територіальна громада»
в наукових дослідженнях 90
3.2. Функції територіальних громад..... 97
3.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні 99
3.4. Реформа децентралізації в Україні..... 101
Тренінг для закріплення отриманих знань 107

ТЕМА 4. РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 115
Термінологічний словник..... 115
План вивчення теми..... 117
4.1. Ресурси територіальної громади: поняття, класифікація 117
4.2. Ресурсний потенціал територіальних громад..... 121
4.3. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування 126
Коментар до питання для самостійного опрацювання..... 127
4.1. Аналіз та оцінка наявного ресурсного потенціалу Згурівської територіальної громади Броварського району Київської області в довоєнний період 127
Тренінг для закріплення отриманих знань 134

ТЕМА 5. МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК 141
Термінологічний словник 141
План вивчення теми.....142
5.1. Сутність, чинники й особливості
місцевого економічного розвитку 143
5.2. Місцевий економічний розвиток та його еволюція 145
5.3. Вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток.....153
Коментар до питання для самостійного опрацювання.....156
5.1. Глобалізація та місцевий економічний розвиток.....156
Тренінг для закріплення отриманих знань 163

**ТЕМА 6. ПРОФІЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ГРОМАДИ: ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА**.....172
План вивчення теми.....172
6.1. Особливості запровадження категорії
«профіль громади» в українській науці,
на законодавчому рівні держави, у практичній
діяльності органів місцевого самоврядування 173
6.2. Методика формування профілю територіальної громади.....176
6.3. Розділи економічного профілю
територіальної громади та їх змістове наповнення 180
Коментар до питання для самостійного опрацювання.....185
6.1. Профіль Ірпінської міської територіальної
громади Бучанського району Київської області.....185

**ТЕМА 7. ДІАГНОСТИКА СТАНУ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ
ЯК ОСНОВА ПЛАНУВАННЯ ЇЇ РОЗВИТКУ** 190
План вивчення теми.....190
7.1. Діагностика поточного стану територіальної громади 190
7.2. SWOT-аналіз та його застосування.....193
7.3. Роль PEST(LE)-аналізу.....207
7.4. Аналіз A-B-C чи SWOT-аналіз? 209

Коментар до питання для самостійного опрацювання..... 212
7.1. Опитування думки бізнесу щодо стану та перспектив розвитку територіальних громад 212
Тренінг для закріплення отриманих знань 215

ТЕМА 8. ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ..... 222
Термінологічний словник..... 222
План вивчення теми..... 224
8.1. Програма економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади: мета, стратегічні пріоритети 225
8.2. Підвищення конкурентоспроможності сільської територіальної громади..... 228
8.3. Забезпечення в громаді комфортних і безпечних умов життєдіяльності..... 235
Коментар до питання для самостійного опрацювання..... 240
8.1. Розвиток людського потенціалу..... 240
Тренінг для закріплення отриманих знань 252

ТЕМА 9. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СЕЛИЩНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 262
Термінологічний словник..... 262
План вивчення теми..... 263
9.1. Сучасні методологічні підходи до стратегічного планування розвитку селищних територіальних громад 264
9.2. Аналіз соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад 271
9.3. Проблемні питання розвитку селищних територіальних громад 275
9.4. Стратегічні й оперативні цілі сталого соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад 277

9.5. Моніторинг реалізації стратегії.
Методи оцінки результатів стратегії.....288
Коментар до питань для самостійного опрацювання.....292
9.1. SWOT-аналіз розвитку селищної територіальної громади.....292
9.2. Джерела фінансування реалізації стратегії 295
Тренінг для закріплення отриманих знань 298

ТЕМА 10. СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....300
Термінологічний словник 301
План вивчення теми.....302
10.1. Методика стратегічного планування.....303
10.2. Місія, стратегічне бачення і сценарій розвитку міської територіальної громади.....308
10.3. Структура стратегічних, оперативних цілей і завдань розвитку міської територіальної громади.....310
10.4. Стратегічна ціль А. Економічний розвиток громади 311
10.5. Результати SWOT-аналізу стратегічної цілі сфери А. Економічний розвиток громади 316
Коментар до питань для самостійного опрацювання.....318
10.1. Стратегічна ціль Б. Створення комфортних умов на території громади 318
10.2. Стратегічна ціль В. Створення свідомої та активної громади з високою якістю життя.....319
10.3. Досвід підтримки малого та середнього підприємництва в Глобинській міській територіальній громаді.....322
Тренінг для закріплення отриманих знань 327

ТЕМА 11. ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКИХ, СЕЛИЩНИХ, МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 328
План вивчення теми 328
11.1. Втрати економічного потенціалу територіальними громадами через російську агресію 328
11.2. Способи посилення стійкості економіки територіальних громад в умовах війни 332
11.3.Фінансове забезпечення життєздатності територіальних громад в умовах воєнного часу та післявоєнний період 340

ТЕМА 12. ДЕРЖАВА І ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ: СПОСОБИ ВЗАЄМОПІДТРИМКИ В ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ 346
План вивчення теми 346
12.1. Проблеми і ризики, які є сьогодні і в майбутньому негативно впливатимуть на розвиток територіальних громад 346
12.2. Пріоритетні заходи державної економічної політики в умовах війни 349
12.3. Державна регуляторна політика та дерегуляція 351

ПЕРЕДМОВА

Внутрішнє і зовнішнє становище України визначається війною, складною сукупністю факторів, що несуть у собі як загрози і ризики поглиблення кризових явищ, так і можливості для виходу на магістральний шлях національного розвитку.

Відновлення економіки територіальних громад ускладнено багатьма чинниками, насамперед втратами, нанесених війною. Економіка територіальних громад стала однією із пріоритетних об'єктів російської агресії. Поступово виснажується їх виробничий потенціал, посилюються галузеві, виробничі, техніко-технологічні деформації. Через руйнування ускладнюється стабільне ведення господарської діяльності підприємств, утворюються розриви у національній транспортній мережі.

Відновлення економіки територіальних громад має бути побудоване на новій моделі розвитку, заснованій на інноваціях, високотехнологічних і наукоємних виробництвах, глибокій інтеграції виробничого потенціалу з екологічною та соціальною складовими процесу створення продукції. Це дозволить закласти надійний фундамент зростання на перспективу та зміцнити економічну безпеку країни.

У вирішенні зазначених проблем у післявоєнний період особлива роль відводиться підприємствам сільських, селищних і міських територіальних громад, від економічної активності яких безпосередньо залежать конкурентоспроможність економіки країни загалом, темпи економічного зростання і добробуту суспільства. Низький рівень оборотності капіталу й інвестиційної привабливості, високі показники трудомісткості поряд із фінансовою нестійкістю суб'єктів економічної діяльності зумовлюють потребу в удосконаленні форм, методів та інструментарію державного регулювання, що є важливим кроком у подоланні кризи та переходу країни до висхідного економічного поступу.

Системні зміни і тенденції процесів глобалізації та інтеграції економіки територіальних громад України у європейський ринковий простір, з одного боку, і необхідність реформування відносин між державою та територіальними громадами в умовах

війни, відновлення конкурентоспроможності їх економіки, з іншого – актуалізують потребу у пошуку нових і вдосконаленні існуючих підходів до теоретичного обґрунтування та практичного втілення завдань гармонізації інтересів держави, територіальних громад і громадянського суспільства з метою забезпечення умов повоєнного відновлення країни.

Підготовка навчального посібника велася в умовах війни. У розвитку економіки територіальних громад поставали нові проблеми, які необхідно було вирішувати. Теоретико-методологічний та практичний аналіз економіки територіальних громад є важливим як у теоретичному, так і у практичному плані. Автори навчального посібника чітко вибудували його структуру, яка містить 12 тем: адміністративно-територіальний устрій (поділ) України; досвід реформування адміністративно-територіального устрою у країнах-членах Європейського Союзу; територіальні громади як суб'єкти місцевого самоврядування в системі адміністративно-територіального устрою України; ресурсне забезпечення економічного розвитку територіальних громад; місцевий економічний розвиток; профіль територіальної громади: економічна складова; діагностика стану територіальної громади як основа планування її розвитку; економіка сільської територіальної громади: стратегічні орієнтири розвитку; стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад; стратегія розвитку міської територіальної громади; територіальні громади України в умовах війни.

У навчальному посібнику до кожної теми здобувачам пропонується мета; компетентності, які необхідно сформувати; термінологічний словник; логічно-тезовий виклад питань для розгляду на лекції та самостійного опрацювання; список використаних джерел; тренінг для закріплення отриманих знань; у списку рекомендованих джерел – підручники, навчальні посібники, наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів.

ТЕМА 1
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ (ПОДІЛ) УКРАЇНИ

Мета: проаналізувати проблеми, що існують у сучасній адміністративно-територіальній системі України, та визначити основні недоліки і шляхи вирішення найбільш гострих проблем.

Компетентності, які необхідно сформувати:

– здатність глибоко розуміти категорії «територіальний поділ», «адміністративно-територіальний устрій»;

– здатність володіти концептуальною основою для з'ясування сутності та змісту теоретичних і прикладних проблем адміністративно-територіального устрою, розуміння того, що адміністративно-територіальна одиниця – частина єдиної території держави, що є просторовою основою для організації та діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування;

– здатність розуміти субсидіарність як організаційний і правовий принцип, згідно з яким Спільнота (наприклад, ЄС) вдається до будь-яких заходів лише у тому разі, якщо вони більш ефективні за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях (виняток становлять сфери виняткової компетенції Спільноти);

– здатність глибоко аналізувати проблеми адміністративно-територіальної реформи в Україні та способи їх вирішення;

– здатність розуміти функції місцевого самоврядування в системі адміністративно-територіального устрою України та завдання його реформування;

– здатність розуміти і використовувати у практичній діяльності принципи місцевого самоврядування.

Термінологічний словник

Територіальний устрій – передбачена законом форма територіальної організації держави з метою забезпечення найбільш оптимального вирішення завдань і здійснення функцій держави та суспільства.

Адміністративно-територіальний устрій (адміністративний поділ) – поділ території країни на окремі частини – адміністративно-територіальні одиниці (губернії, провінції, області, округи, повіти), залежно від якого створюються і діють органи державної влади та місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальна одиниця – частина єдиної території країни, що є просторовою основою для організації та діяльності місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Населений пункт (село, селище, місто) – одиниця комплексно заселеної території України, що склалася внаслідок господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в передбаченому законом порядку.

Адміністративні центри – населені пункти, що здійснюють функції адміністративного управління щодо інших поселень, розміщених на території спільної одиниці адміністративного поділу (краю, області, району, села тощо).

Область – великий регіон, що характеризується певною цілісністю і самодостатністю економічного та соціального розвитку, а також місцевими особливостями й традиціями.

Район – невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв’язку між сільськими й міськими населеними пунктами, що входять до нього як самостійні територіальні одиниці.

Адміністративно-територіальний поділ України – внутрішній поділ території держави на адміністративно-територіальні одиниці з метою раціональної організації державного та громадського управління регіонами, народним господарством, загалом політичним і культурним життям.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні – адміністративна реформа, що полягає у наданні більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізації) і зміні адміністративно-територіального поділу.

Субсидіарність (лат. *subsidium* – допомога; англ. *Subsidiarity*) – організаційний і правовий принцип, згідно з яким Спільнота (наприклад, ЄС) вдається до будь-яких заходів лише у тому разі, якщо вони більш ефективні за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях (виняток становлять сфери виняткової компетенції Спільноти).

Місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами – територіальними колективами і сформованими органами, має особливий об'єкт – питання місцевого значення та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності – комунальної (муніципальної).

Місцеве самоврядування в Україні – право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів декількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Принципи місцевого самоврядування – це фундаментальні істини, позитивні закономірності, керівні ідеї, основні положення, норми поведінки, що відображають закони розвитку відносин управління, сформульовані у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно у правовій формі, на основі якого будуються і розвиваються відносини в органах місцевого самоврядування.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

1.1. Сутність і зміст понять «територіальний устрій», «адміністративно-територіальний устрій».

1.2. Адміністративно-територіальна одиниця як суб'єкт конституційно-правових і державно-управлінських відносин.

1.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.

1.4. Місцеве самоврядування в системі адміністративно-територіального устрою України та завдання його реформування.

Питання для самостійного опрацювання

1.1. Європейська хартія місцевого самоврядування та принципи здійснення самоврядування на місцевому і регіональному рівнях.

Теми для рефератів, презентацій

1. Досвід країн-членів Європейського Союзу з питань адміністративно-територіального устрою.

2. Адміністративно-територіальна одиниця як суб'єкт конституційно-правових та державно-управлінських відносин.

План семінарського заняття

1.1. Поняття «територіальний устрій» та «адміністративно-територіальний устрій (поділ)» країни.

1.2. Адміністративно-територіальна одиниця як суб'єкт конституційно-правових і державно-управлінських відносин.

1.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.

1.4. Місцеве самоврядування в системі адміністративно-територіального устрою України та завдання його реформування.

1.5. Європейська хартія місцевого самоврядування та принципи здійснення самоврядування на місцевому і регіональному рівнях.

1.1. Сутність і зміст понять «територіальний устрій», «адміністративно-територіальний устрій»

Досвід країн-членів Європейського Союзу свідчить про наявність різних способів конституційного регулювання питань територіального устрою. Зокрема, можна виокремити ті з них, у яких конституції:

1) взагалі не містять норм, присвячених питанням територіального устрою, або ж обмежуються загальною характеристикою форми державного устрою;

2) містять лише бланкетні норми, що передбачають необхідність прийняття спеціальних законів про адміністративно-територіальний устрій;

3) детально визначають засади територіального устрою, закріплюють систему адміністративно-територіальних одиниць.

Для характеристики територіальної організації держави в конституціях країн-членів Європейського Союзу використовують різні терміни: «поділ» або «устрій» держави, «державний устрій».

Однак зазначені слова мають досить широке значення (вони характеризують те, як загалом побудована держава), у сучасній державознавчій та управлінській доктрині для характеристики організації території держави та територіального управління іноді застосовують термін «державно-територіальний устрій», але найбільш вживаною та адекватною тому явищу, яке вона характеризує, є категорія «територіальний устрій».

Як із позицій теорії, так і законодавчої філософії та законодавчої техніки варто виходити з концептуальної ідеї про те, що «територіальний устрій» – категорія більш широка, а «адміністративно-територіальний устрій» – його невід'ємна (одна із) складова. Якщо «територіальний устрій» – це передбачена законом форма територіальної організації держави з метою забезпечення найбільш оптимального вирішення завдань та здійснення функцій держави та суспільства, то «адміністративно-територіальний устрій» – це територіальна організація держави з її внутрішнім поділом на складові частини – адміністративно-територіальні одиниці, які є просторовою основою для утворення та діяльності відповідних органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальний поділ – це своєрідний каркас просторової організації держави та зміст її територіального устрою. Залежно від особливостей політичної системи та характеру правлячого режиму держави конкретно-правовий зміст адміністративно-територіального устрою може передбачати різний ступінь централізації та децентралізації.

Адміністративно-територіальний устрій є:

– територіальною та адміністративною організацією держави;

– основою надання публічних послуг населенню та здійснення управління публічними справами на центральному, регіональному та місцевому рівнях.

Адміністративно-територіальний устрій кожної держави зумовлений рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників: історичних, політичних, географічних, національних, економічних, культурних, мовних та ін. Формування системи адміністративно-територіального поділу – тривалий процес.

Адміністративно-територіальний поділ держави на певні частини виник разом із появою самої держави, що прийшла на зміну родовій організації суспільства. Він поєднує в собі як елементи природного уособлення територій, кожна з яких об'єднується власною системою господарських, соціальних, культурних зв'язків, транспортних комунікацій, в окремих випадках – особливостями етнічного або конфесіонального складу населення, так і заходи, які ініціюють органи влади, які зацікавлені у структуруванні території, упорядкуванні її організації з метою удосконалення системи управління, підвищення ефективності фіскальної політики.

Адміністративно-територіальний устрій виконує різні функції. Основна з них – бути територіальною основою організації місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських і релігійних організацій тощо. Цей устрій сприяє також організації самого населення в територіальних колективах сіл, селищ і міст, у виборчих округах на президентських, парламентських і муніципальних виборах, загальнонаціональних та місцевих референдумах. Також адміністративно-територіальний устрій має важливе значення для реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, вибору ними місця проживання, свободи пересування тощо, а отже, повинен бути пристосований до потреб людини і відображати її уявлення про розумну організацію місцевої влади.

Концептуальною основою для з'ясування сутності та змісту теоретичних та прикладних проблем адміністративно-територіального устрою є те, що адміністративно-територіальна одиниця – це частина єдиної території держави, що є просторовою основою для організації та діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Усі адміністративно-територіальні одиниці є носіями певних прав та обов'язків. Вони мають, зокрема, права та обов'язки стосовно інших адміністративно-територіальних одиниць, а також щодо того суб'єкта, територіальною частиною якого вони є.

Список використаних джерел до питання 1.1

1. Адміністративно-територіальний устрій. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki

2. Адміністративно-територіальна одиниця. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki

3. Адміністративно-територіальний устрій України по-новому. URL : https://sts.sumy.ua/society/administrativno-teritorialniy-ustriy-ukrayini-po-novomu.html

23 лютого 2023 р. Уряд підтримав проєкт Закону «Про засади адміністративно-територіального устрою України». Він законодавчо врегульовує питання щодо порядку утворення, ліквідації, встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів та віднесення їх до певних категорій. Законопроєктом встановлюється трирівнева система адміністративно-територіального устрою України – регіональний рівень (АР Крим і області), субрегіональний рівень (райони) та базовий рівень – громади, до складу яких входять один або декілька населених пунктів. Також запроваджується державна реєстрація адміністративно-територіальних одиниць. Із прийняттям законопроєкту про адміністративно-територіальний устрій ліквідується дублювання повноважень районної ради і РДА із органами місцевого самоврядування ОТГ, прибираються надмірні витрати на утримання апарату РДА, підвищується якість надання послуг за рахунок збільшення фінансування бюджетів органів місцевого самоврядування в частині створення госпітальних округів, нового освітнього простору тощо. Це є необхідною умовою для подальшої успішної децентралізації.

4. Парламент встановив порядок зміни адміністративно-територіального устрою. URL : https://auc.org.ua/novyna/parlament-vstanovyv-poryadok-zminy-administratyvno-terytorialnogo-ustroyu

28 липня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 8263 «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України». Закон визначає порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж сіл, селищ, міст, районів, їх найменування та перейменування, визначення і зміну адміністративних центрів районів, які раніше регулювалися ще радянським актом 1981 року.

1.2. Адміністративно-територіальна одиниця як суб'єкт конституційно-правових і державно-управлінських відносин

Під час проведення адміністративно-територіального поділу здебільшого враховуються і традиційно усталені кордони між територіальними громадами (територіальними колективами) та міркуваннями, які пов'язані із вирішенням управлінських завдань, що дає дослідникам підстави говорити про так звані «природні» та «штучні» адміністративно-територіальні одиниці. Перші розглядаються як утворення, що історично склалися, кордони яких визначилися у процесі розвитку територіальних громад (територіальних колективів), зокрема це поселення – міста, селища, села. Інші – як регіони, що були виділені органами державної влади на основі економічного районування або на інших засадах (області, автономії, губернії, департаменти).

Суб'єктами конституційно-правових відносин є як самі адміністративно-територіальні одиниці, так і органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які утворюються і функціонують у цих адміністративно-територіальних одиницях. Тому адміністративно-територіальні одиниці можуть брати участь у правових та державно-управлінських відносинах як безпосередньо, так і через свої органи. Водночас коли органи державної влади або органи місцевого самоврядування виступають у правовідносинах від імені адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктами таких відносин є не самі органи державної влади або органи місцевого самоврядування, а ті адміністративно-територіальні одиниці, від імені яких вони виступають.

Варто мати на увазі і те, що суб'єктом конституційно-правових та державно-управлінських відносин виступає не територія, а саме адміністративно-територіальна одиниця, тобто частина території суверенної держави, яка є певним чином організованою.

Адміністративно-територіальна одиниця – це не тільки і не стільки географічне, а насамперед публічно-правове утворення, соціальною основою якого є населення, яке відіграє вирішальну роль у формуванні адміністративно-територіальної одиниці, конституційного розуміння її правового статусу.

Адміністративно-територіальна одиниця є одним із способів публічно-правової (іноді – політичної) організації населення.

Адміністративно-територіальна одиниця як суб'єкт конституційно-правових і державно-управлінських відносин характеризується тим, що має свої закріплені у правових актах кордони, своє найменування, органи державної влади або органи місцевого самоврядування, через які вона реалізує надані їй права. Зазначимо, що якщо адміністративно-територіальні одиниці є здебільшого виключно суб'єктами конституційно-правових відносин, то органи державної влади або органи місцевого самоврядування, за допомогою яких вони можуть брати участь у правовідносинах, належать до учасників широкого кола суспільних відносин, які регулюються різними галузями права. Усі адміністративно-територіальні одиниці мають самостійну матеріально-технічну базу і бюджет.

Спеціальна правосуб'єктність окремих адміністративно-територіальних одиниць у конституційно-правових відносинах є різною. Як свідчить світовий досвід, за своїми географічними ознаками адміністративно-територіальні одиниці не є однорідними. Вони поділяються на регіони (автономії, області, райони) та населені пункти (поселення – села, селища, міста). Не є однорідними адміністративно-територіальні одиниці також з огляду на те значення й місце, яке вони посідають у системі адміністративно-територіального устрою.

Населені пункти є найбільш стійкими адміністративно-територіальними одиницями в системі територіальної організації будь-якої держави.

Населений пункт – здебільшого це частина комплексно заселеної території держави, яка склалася внаслідок господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в порядку, передбаченому законом. Населені пункти традиційно поділяються на міські і сільські.

Найбільш рельєфно актуальність проблематики адміністративно-територіального устрою на рівні населених пунктів віддзеркалюється у містах. Адже саме міста є феноменом людської

цивілізації та генераторами соціальних змін у суспільстві. У містах концентруються як людські, так і всі інші види ресурсів. Водночас міста це не просто зменшене суспільство. Вони не тільки відображають політичні, економічні, соціальні та культурні процеси, які відбуваються у ньому, а й володіють власними закономірностями розвитку та функціонування, виступають центрами політичного, економічного та духовного життя народу, і у цьому контексті – двигунами прогресу.

Таблиця 1.1 – Класифікація міст за критеріями

Назва критерію	Зміст критерію
Залежно від чисельності населення	Малі, середні, великі, крупні, надзвичайно крупні, міста-мільйонники
Залежно від функціонального призначення міста в державі	Столиця держави, адміністративний центр автономії, регіону, суб'єкта федерації або іншої територіальної одиниці вищого рівня; багатофункціональні промислові, монофункціональні, промислові, промислово-транспортні, транспортні, курортно-оздоровчі (рекреаційні) міста, міста-центри агропромислових комплексів, міста-військові центри, спеціалізовані науково-експериментальні міста, міста зі статусом спеціальних (вільних) економічних зон, міста-полігони державно-правового експерименту, міста-державні історико-культурні заповідники, міста-зони надзвичайної екологічної ситуації, міста-гірські населені пункти.
З урахуванням адміністративного і соціально-економічного значення	Міста загальнодержавного, регіонального, субрегіонального значення і міста зі спеціальним (наприклад столичним) статусом
Залежно від внутрішнього територіального устрою міста	Міста з районним поділом, міста без районного поділу та міста, які мають у своєму складі інші населені пункти
Залежно від характеру механізму здійснення міської влади та форм управління міськими справами	Міста із системою місцевого самоврядування і міста із системою співіснування органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади тощо

Варто констатувати, що адміністративно-територіальний устрій будь-якої держави, попри його специфічність, а подекуди й унікальність, є не лише одним із ключових факторів цілісності держави, який суттєво впливає на всі елементи форми держави: державний устрій, форму правління, політичний режим, а й визначає рівень її соціально-економічного розвитку. Це і свідчить про важливість своєчасного вирішення проблем, певною мірою пов'язаних з адміністративно-територіальним устроєм.

Список використаних джерел до питання 1.2

1. Нині під час регулювання статусу населених пунктів до уваги беруться міжнародно-правові стандарти. Зокрема, варто звернути увагу на положення Міжнародної хартії з охорони та реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія, 31 травня 1964 р.), Рекомендації ЮНЕСКО про збереження і сучасну роль історичних ансамблів (Варшава – Найробі, 26 листопада 1976 р.), Міжнародної хартії про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія, 1 січня 1987 р.), Стамбульської декларації з населених пунктів (рішення Конференції ООН з населених пунктів (Хабітат П) від 14 червня 1996 р.), Єреванської декларації про децентралізацію (28 квітня 1999 р.), Міжнародної хартії з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (Краківська хартія, 26 жовтня 2000 р.), Загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS) від 26 травня 2003 року (Regulation (EC) № 1059 Of The European Parliament And Of The Council).

2. Адміністративно-територіальна одиниця. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki//

1.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні

10 листопада 2010 р. було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій». Відповідно до цього розпорядження був затверджений план заходів щодо встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій. Згідно із цим планом передбачалося розроблення і проєктів двох нормативно-правових актів: Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України» та постанови Кабінету Міністрів України «Про єдиний Державний реєстр адміністративно-територіальних одиниць України» (до лютого 2011 р.). Однак це розпорядження не виконане.

6 лютого 2013 р. було прийнято нове розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання нормативного забезпечення вирішення питань встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій» [3], відповідно до якого втрачало чинність розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів…» (попереднє). Відповідно до цього акта Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України разом з Міністерством юстиції України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Міністерством фінансів України та Державним агентством земельних ресурсів доручалося розробити та внести у грудні 2013 р. на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України «Про порядок встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій», а також разом з Державним комітетом статистики у тримісячний строк після набрання чинності Законом України «Про порядок встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення

їх до певних категорій» розробити та подати Кабінету Міністрів України проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок ведення Державного реєстру адміністративно-територіальних одиниць».

Упродовж 2014–2020 рр. в Україні здійснено адміністративно-територіальну реформу (реформу децентралізації), що полягає у наданні більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізації) і зміні адміністративно-територіального поділу.

За її результатами ліквідовано 490 старих районів, утворено 136 нових районів, з'явилося поняття територіальних громад. Замість понад 11 000 місцевих рад було сформовано 1 469 спроможних територіальних громад. Основні повноваження рад районів перейшли на нижчий (ради громад) і вищий (ради областей) рівні.

Адміністративно-територіальна реформа є найважливішою реформою децентралізації в Україні – комплексу змін до законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень і коштів від центральних органів влади органам місцевого самоврядування.

Список використаних джерел до питання 1.3

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki//

2. Реформа децентралізації. URL : https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi

3. Децентралізація: загальна інформація. URL : https://decentralization.gov.ua/about

4. Чому після війни в Україні важливо продовжити децентралізацію. URL : https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/23/698335/

1.4. Місцеве самоврядування в системі адміністративно-територіального устрою України та завдання його реформування

Місцеве самоврядування в Україні – право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів декількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами – територіальними колективами і сформованими органами, має особливий об'єкт – питання місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності – комунальної (муніципальної).

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр; **адміністративно-територіальна одиниця** – область, район, місто, район у місті, селище, село.

Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста.

Правова основа місцевого самоврядування. Правовою основою місцевого самоврядування в Україні є Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», закони і підзаконні нормативно-правові акти, які приймають на їх основі, а також акти органів місцевого самоврядування, що приймаються в рамках їх компетенції.

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

– народовладдя;

– законності;

– гласності;

– колегіальності;

– поєднання місцевих і державних інтересів;

– виборності;

– правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами;

– підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів і посадових осіб;

– державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;

– судового захисту прав місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування включає:

– територіальну громаду;

– сільську, селищну, міську раду;

– сільського, селищного, міського голову;

– старосту;

– виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;

– районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;

– органи самоорганізації населення.

Правове регулювання функцій та повноважень місцевого самоврядування більшості європейських країн базується на принципах субсидіарності. Його поява пов’язана з формуванням концепції державного управління – єдиної системи державного управління, в якій місцеві органи влади, місцеві інтереси, місцеве самоврядування загалом не протиставляються державі, а швидше інтегровані в єдиний механізм управління, спрямований на комплексні рішення в інтересах суспільства.

Субсидіарність (лат. *subsidium* – допомога; англ. *subsidiarity*) – організаційний і правовий принцип, згідно з яким Спільнота (наприклад, ЄС) вдається до будь-яких заходів лише у тому разі, якщо вони більш ефективні за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях (виняток становлять сфери виняткової компетенції Спільноти); один з основоположних принципів Європейського Союзу. Означає постійне оцінювання обґрунтованості дій ЄС з погляду наявних можливостей на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Фундаментальна ідея принципу субсидіарності полягає в тому, що політична влада повинна втручатися лише в тому випадку, якщо тією мірою, в якій суспільство та групи, що його складають, від окремих людей до сімей, місцевих громад та інших більших груп, не можуть забезпечити найрізноманітніші потреби. Принцип субсидіарності передбачає, що рішення з відповідних питань повинні прийматися на рівні, на якому виникають проблеми, а державні послуги повинні надаватися органами управлінського рівня, який є найближчим до споживача послуг.

Принцип субсидіарності у законодавстві ЄС. Принцип субсидіарності є відображенням політичної концепції, згідно з якою *механізм управління суспільством* має будуватися «знизу вгору»: всі проблеми, які можуть ефективно вирішуватися на місцях, повинні перебувати в компетенції муніципальних органів як найбільш близьких до населення. Якщо вони не можуть впоратись, то вирішення відповідних проблем має передаватися в компетенцію вищих (і більш віддалених від громадян) рівнів влади – регіонального, загальнодержавного та, нарешті, наднаціонального (наддержавного) в особі ЄС. Отже, кожен наступний рівень влади є допоміжним (субсидіарним) щодо нижчого і вирішує тільки ті завдання, з якими він може впоратися найбільш ефективно.

Примітки

Принцип субсидіарності закріплений у ст. 5 Договору ЄС. *Концепція* субсидіарності отримала юридичне закріплення в нормативних актах ЄС, згідно з якою прийняття рішень в ЄС має бути *в максимально можливій мірі наближена до громадян*. Звідси випливає, що ЄС навіть за наявності у нього законодавчих та інших повноважень повинен утримуватися від втручання в ті питання суспільного життя, які не менш ефективно можуть бути вирішені центральними, регіональними або муніципальними органами держав-членів. Амстердамський договір додав до Договору про заснування Європейської спільноти Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності, де викладені керівні настанови щодо субсидіарності. Цей Протокол після оновлення стане додатком до європейської Конституції.

Таблиця 1.2 – Тоталітарні, авторитарні, демократичні політичні системи

Тоталітарні, авторитарні політичні системи	Притаманна централізація влади з прямою чи завуальованою концентрацією (здійснення влади через центральні органи державного управління) з можливими елементами деконцентрації (здійснення виконавчої влади через регіональні й місцеві органи державного управління). Водночас у випадку горизонтальної деконцентрації вертикальна ієрархія системи управління не вибудовується й усі її місцеві та регіональні структури безпосередньо підпорядковуються центральній владі. У централізованій системі здійснення усіх форм публічної влади перебуває залежно від центральних органів управління та під їх контролем
Сучасні демократичні політичні системи	Діють за умов *децентралізації публічної влади*. У них важлива роль відводиться *місцевому самоврядуванню*, держава водночас має забезпечувати контроль за дотриманням органами місцевого самоврядування встановлених конституційних положень і вимог законодавства

Таблиця 1.3 – Особливості систем прямого державного управління територіями та місцевого самоврядування

Державне управління	Місцеве самоврядування
Створення системи державного управління територіями та її конфігурація визначається виключно державою	Держава наділяє органи місцевого самоврядування повноваженнями на принципах природного права і законодавчо регламентує їх діяльність
Посадові особи призначаються	Посадові особи обираються
Усі місцеві і регіональні органи управління підконтрольні і підзвітні перед центральними чи іншими вищими органами державної влади	Усі місцеві і регіональні органи управління підконтрольні та підзвітні перед територіальною громадою
Органи державного територіального управління є фактично агентами державної влади на місцях. Вони не є суб'єктами бюджетної, фінансової, господарської ініціативи, а лише виконавцями державних рішень	Органи місцевого самоврядування самостійно вирішують законодавче визначене коло питань. Для цього вони наділені бюджетною, фінансовою, господарською, майновою автономією

Варто зазначити, що важливу роль у діяльності органів місцевого самоврядування мають відігравати певні принципи. Так, під такими принципами потрібно розуміти «суб'єктивно усвідомлену в науці об'єктивну закономірність, притаманну будь-якому соціально-політичному явищу, сформульовану у вигляді певної ідеї, правила чи засади» [6].

У юриспруденції більшість принципів є одночасно і правовими нормами (так званими нормами-принципами). Отже, такими принципами варто неухильно керуватися не тільки в теорії, а й в повсякденній практиці. Адже «ці норми-принципи хоч і не породжують конкретних правових відносин, проте опосередковано визначають зміст інших явищ правового характеру і окремих норм, інститутів і правовідносин» [6].

Поняття «принцип місцевого самоврядування» покликане відображати закономірності, що об'єктивно існують у місцевому управління і мають особливе значення для його організації та здійснення.

Щодо *місцевого самоврядування*, то через призму його основних принципів більш повно розкривається зміст цього важливого інституту муніципального права, його місце і роль у суспільстві та державі. Основні принципи місцевого самоврядування зумовлюють характер його системи, територіальної, організаційно-правової та матеріально-фінансової основ, особливості правового статусу територіальних громад, органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Отже, як зазначає З. Сірик, «принципи місцевого самоврядування – це фундаментальні істини, позитивні закономірності, керівні ідеї, основні положення, норми поведінки, що відображають закони розвитку відносин управління, сформульовані у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно у правовій формі, на основі якого будуються і розвиваються відносини в органах місцевого самоврядування» [6].

Важливими для розгляду є *загальні принципи*. Науковці пропонують виокремлювати такі:

– виборність органів місцевого самоврядування і посадовців місцевого самоврядування;

– самостійність місцевого самоврядування;

– відкритий і публічний характер діяльності органів місцевого самоврядування та посадовців місцевого самоврядування (гласність);

– використання звичаїв і традиції в організації та діяльності місцевого самоврядування.

Вищезазначені принципи визначають основні засади, на яких будується служба в органах місцевого самоврядування: конституційні й організаційно-функціональні.

До конституційних принципів належать:

– служіння територіальній громаді;

– верховенство права, демократизм і законність;

– пріоритет прав та свобод людини і громадянина;

– гласність;

– рівні можливості доступу громадян до служби в органах місцевого самоврядування.

До організаційно-функціональних принципів відносять:

– професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі;

– підконтрольність, підзвітність, персональна відповідальність за порушення дисципліни і неналежне виконання обов'язків;

– самостійність кадрової політики в територіальній громаді.

Основні принципи та ознаки місцевого самоврядування. Основоположним принципом, викладеним в Європейській Хартії місцевого самоврядування, що була схвалена Комітетом Міністрів країн Ради Європи у 1985 р. і ратифікована Україною 15 липня 1997 р., є автономія.

Правова автономія органу місцевого самоврядування полягає в тому, що він має власні повноваження, визначені законом і, де це можливо, Конституцією України, а також має право на судовий захист для забезпечення своїх повноважень та дотримання конституційних принципів самоврядності (ст. 145 КУ). Ці повноваження мають бути виключними та повними, тобто такими, які б не належали одночасно іншим органам.

У межах своїх повноважень орган місцевого самоврядування має повну свободу для здійснення ініціатив. Під час реалізації делегованих повноважень цей орган повинен мати свободу пристосувати їх здійснення до місцевих умов.

Організаційна автономія полягає в тому, що органи місцевого самоврядування не підпорядковані ієрархічно іншим суб'єктам влади і будь-який адміністративний контроль за його діями можливий для забезпечення законності та конституційних принципів місцевого самоврядування.

Фінансова автономія місцевого самоврядування полягає у праві його інституцій володіти та розпоряджатися власними коштами, достатніми для здійснення їх функцій і повноважень; встановлювати місцеві податки та збори відповідно до закону та ін. (ч. 1 ст. 143 КУ).

Формування та використання місцевих фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування, здійснюються ними самостійно.

Отже, місцеве самоврядування займає особливе місце в механізмі управління суспільством і державою, виступаючи специфічною формою публічної влади, яка не є складовою частиною механізму державної влади.

Місцеве самоврядування має особливий об'єкт управління – питання місцевого значення – предмети відання, перелік яких закріплюється законодавством.

Одним із специфічних суб'єктів місцевого самоврядування є територіальна громада. Її специфіка полягає в тому, що на місцевому рівні можна розглядати перетворення територіальної громади з учасника управління в його первинного суб'єкта. Як відомо, під управлінням розуміють будь-який цілеспрямований вплив суб'єкта управління на об'єкт управління. Але в умовах самоврядування, очевидно, сильнішим є вплив управлінської системи самої на себе. Отже, є не дві системи – управлінська і та, якою управляють, а одна – самоуправлінська.

Самостійність місцевого самоврядування, яка знаходить свій вияв в організаційній і матеріально-фінансовій відокремленості, самостійному вирішенні місцевих справ у рамках компетенції, закріпленої законодавством, самостійній відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

На сучасному етапі розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави розвиток місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів державної політики.

Легітимність місцевого самоврядування в Україні підтверджує Конституція України, а Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено систему та гарантії місцевого самоврядування, засади організації та діяльності, правового статусу та відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування варто розглядати як один з найефективніших інструментів *місцевого управління* та *розвитку територій*. Там, де воно дійсно функціонує, де місцеве населення має реальне право та можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення, спостерігається зростання доходів місцевих бюджетів і соціально-економічний розвиток загалом.

Список використаних джерел до питання 1.4

1. Конституція України. URL : https://www.yakaboo.ua/ua/konstitucija-ukraini-1171097.html

2. Європейська хартія місцевого самоврядування та принципи здійснення самоврядування на місцевому і регіональному рівні. URL : http://meria.sumy.ua/index.php?do=static&page=yevropeyska-hartya-mscevogo-samovryaduvannya-ta-principi-zdysne

3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL : https://hlukhiv-rada.gov.ua/zvernennya/41-zakonodavstvo/6«7-zakon-ukrajini-pro-mistseve-samovryaduvannya-v-ukrajini

4. Про добровільне об’єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL : https://tyvriv-miskrada.gov.ua/zakon-ukraini-pro-dobrovilne-obednannya-teritorialnih-gromad-17-18-35-22-02-2018/

5. Сірик З. О. Методологія та практика фінансово-інвестиційного забезпечення місцевого самоврядування. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2020. 314 с.

6. Сірик З. О. Фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи : дисертація. Львів, 2021.

Коментар до питання для самостійного опрацювання

1.1. Європейська хартія місцевого самоврядування та принципи здійснення самоврядування на місцевому і регіональному рівнях

Європейська хартії місцевого самоврядування (далі – Хартія, ЄХМС) є результатом серії ініціатив і багатьох років дискусій, що мали місце у Раді Європи з 1968 року.

Метою Європейської хартії місцевого самоврядування є компенсування браку спільних європейських стандартів оцінки та захисту прав органів місцевого самоврядування, які є найближчими до населення.

Хартія узагальнює та визначає загальновизнані в Європі принципи здійснення демократії на місцевому і регіональному рівні та зобов'язує сторони застосовувати основні правила, які гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність органів місцевого самоврядування.

Хартія була відкрита для підписання країнами-членами 15 жовтня 1985 року та її ратифікувала, подавляючи більшість країн-членів Ради Європи.

Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» ухвалено Верховною Радою України 15 липня 1997 року. Отже, відповідно до статті 9 Конституції України Європейська хартія «…є частиною національного законодавства України», а її норми мають переважну силу над нормами законів України (пункт 2 статті 7 Закону України «Про міжнародні договори України»).

Хартія складається з преамбули та двох частин. Принципи здійснення самоврядування викладені у 10 статтях першої частини Хартії (статті 2–11). Ратифікація Хартії вимагає від країн-членів взяти на себе зобов'язання щодо виконання принаймні 20 із 30 пунктів зазначених статей, 10 з яких мають належати до викладеного у статті 12 Хартії переліку.

Хартія застосовується до всіх рівнів чи категорій органів місцевого самоврядування у кожній країні-члені, а також з відповідними змінами до територіальних влад на регіональному рівні. Однак з метою врахування особливих випадків сторонам надана можливість виключати певні категорії влад з-під дії Хартії.

Положення Хартії стосуються:

- конституційної та правової основ місцевого самоврядування;
- визначення концепції місцевого самоврядування;
- сфери компетенції місцевого самоврядування;
- захисту територіальних кордонів місцевих влад;
- відповідного адміністративного забезпечення та ресурсів для виконання місцевими владами їх завдань;
- умов здійснення функцій на місцевому рівні;
- адміністративного нагляду за діяльністю місцевих влад;
- фінансових ресурсів місцевих влад;
- права місцевих влад на свободу асоціації та правового захисту місцевого самоврядування.

Україною ЄХМС ратифіковано без застережень, тобто взято на себе зобов'язання дотримуватись усіх без винятку положень Хартії.

Органом Ради Європи, що, відповідно до своїх статутних завдань, відслідковує дотримання країнами-членами положень Європейської хартії місцевого самоврядування, є Конгрес місцевих і регіональних влад Європи.

Коментар до Європейської хартії місцевого самоврядування

Передумови створення Хартії. Захист та зміцнення місцевої автономії в Європі за допомогою документа, що відображає принципи, яких мають дотримуватись усі демократичні держави Європи, є давнім бажанням прихильників місцевого самоврядування. До того ж ще на початковому етапі було визначено, що метою такого тексту має бути захист прав тих, чия діяльність насамперед пов'язана з будь-якими питаннями щодо захисту місцевої автономії, а саме урядів.

Рада Європи як гарант прав людини та прихильник принципів демократичного управління була саме тією організацією, де міг бути розроблений і ухвалений такий документ; поготів ще 1957 року вона продемонструвала своє розуміння важливого значення органів місцевого самоврядування, створивши для них на європейському рівні представницький орган, відомий як постійна Конференція місцевих і регіональних влад Європи.

Проєкт Хартії було подано на 6-й Конференції європейських міністрів, відповідальних за місцеве самоврядування, під час зустрічі у Римі 6–8 листопада 1984 року. Після розгляду тексту міністри одностайно погодили принципи, що містилися в ньому. Щодо юридичної форми, яку мала прийняти Хартія, більшість міністрів висловилися на користь конвенції.

У світлі висновків Консультативної Асамблеї та Римської Конференції Міністрів Комітет Міністрів затвердив Європейську хартію місцевого самоврядування у формі конвенції в червні 1985 року. Було також вирішено, що конвенція буде відкрита для підписання з 15 жовтня 1985 року з нагоди 20-ї пленарної Сесії КМРВЄ.

Загальні положення. Хартія зобов'язує сторони застосовувати основні правила, які гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність органів місцевого самоврядування. Отже, це є демонстрацією на європейському рівні політичної волі надати практичної значущості на всіх рівнях територіального управління принципам захисту демократії, виробленим під час створення Ради Європи, яка вважає своїм завданням забезпечення дотримання засад європейської демократії та захист прав людини в найширшому розумінні цього поняття. Це є відображенням переконання, що ступінь самоврядування, яку мають органи місцевого самоврядування, може вважатись основою справжньої демократії.

Хартія складається з трьох частин. Перша частина містить основні положення, які визначають принципи місцевого самоврядування. У ній закріплюється потреба у конституційному і законодавчому визнанні місцевого самоврядування, визначається концепція та встановлюються керівні принципи щодо природи та спектра повноважень органів місцевого самоврядування.

Подальші статті присвячені захисту кордонів місцевих адміністративно-територіальних утворень, забезпечуючи їм можливість мати автономію стосовно утворення своїх адміністративних структур, можливості добору компетентного персоналу та визначення умов здійснення представницького мандата.

Дві великі статті спрямовані на обмеження адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування та забезпечення того, щоб вони мали у своєму розпорядженні адекватні фінансові ресурси, у межах, що не становлять загрозу основам їх автономії. Інші положення цієї частини стосуються права органів місцевого самоврядування на співробітництво, утворення асоціацій і застосування судового захисту інтересів місцевого самоврядування.

Частина друга містить зібрання положень щодо масштабу зобов'язань, які беруть на себе сторони угоди. З метою збереження домірного балансу між захистом основних принципів і гнучкістю, необхідною для врахування юридичних та інституціональних особливостей різних держав-членів, вона дозволяє сторонам угоди виключати певні положення Хартії з тих, які вони вважають для себе обов'язковими. Отже, це являє собою компроміс між, з одного боку, визнанням того факту, що місцеве самоврядування є важливим чинником структури й організації країни загалом, з іншого – завданням захистити мінімум основних принципів, які будь-яка демократична система місцевого самоврядування має дотримуватись. До того ж, зобов'язання сторін можуть поступово розширюватись у міру того, як певні перепони для їх виконання будуть усуватись.

Хартія не передбачає створення інституційної системи контролю за її застосуванням, крім вимоги до сторін надавати усю необхідну інформацію відносно законодавчих змін або інших заходів, здійснених з метою дотримання положень Хартії. Розглядалося питання створення міжнародної системи нагляду, аналогічної до тієї, що є у Європейської Соціальної Хартії. Однак було вирішено відмовитися від складного наглядового механізму, враховуючи, що присутність у структурі Ради Європи Конгресу місцевих і регіональних влад Європи, який має безпосередні контакти з Комітетом Міністрів, забезпечить адекватний політичний контроль відповідності країн-членів вимогам Хартії.

Остання частина документа містить прикінцеві положення, подібні до тих, які часто використовуються в конвенціях, розроблених під егідою Ради Європи, є багатостороннім правовим інструментом.

Європейська Хартія місцевого самоврядування захищає принципи місцевої автономії, однієї із підвалин демократії, захист та розвиток якої є функцією Ради Європи. Можна сподіватись, що вона зробить значний внесок у захист і поширення загальноєвропейських цінностей.

Список використаних джерел до питання для самостійного опрацювання

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 1985. 15 жовтня. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text/

2. Європейська Хартія місцевого самоврядування. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki

Тренінг для закріплення отриманих знань

1. Поділ території країни на окремі частини – адміністративно-територіальні одиниці (губернії, провінції, області, округи, повіти), залежно від якого створюються і діють органи державної влади та місцевого самоврядування:

а) форма державного устрою;

б) органи державної влади;

в) адміністративно-територіальний устрій;

г) адміністративно-територіальна одиниця.

2. Спосіб територіальної організації держави, який характеризується певною формою конституційно-правових відносин між державою загалом та її складовими частинами:

а) форма державного устрою;

б) органи державної влади;

в) адміністративно-територіальний устрій;

г) адміністративно-територіальна одиниця.

3. Компактна частина єдиної території України, що є просторовою основою для організації та діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування:

а) адміністративно-територіальна одиниця;

б) адміністративний поділ;

в) елемент механізму держави;

г) форма публічної влади.

4. Ланка (елемент) механізму держави, що бере участь у виконанні функцій держави й наділений владними повноваженнями:

а) форма державного устрою;

б) органи державної влади;

в) адміністративно-територіальний устрій;

г) адміністративно-територіальна одиниця.

5. Будь-який цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт:

а) повноваження державної влади;

б) управління;

в) правовий статус адміністративних одиниць;

г) функції держави.

6. Форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами – територіальними колективами і сформованими органами, має особливий об'єкт – питання місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності – комунальної (муніципальної):

а) регулювання;

б) управління;

в) місцеве самоврядування;

г) підпорядкування.

7. Матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є:

а) рухоме і нерухоме майно, що є у власності територіальної громади;

б) доходи місцевих бюджетів, інші кошти, що є у власності територіальної громади;

в) земля, природні ресурси, що є у власності територіальної громади;

г) усе вищеперелічене.

8. Право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів декількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України:

а) територіально-адміністративний устрій;

б) органи державної влади;

в) місцеве самоврядування в Україні;

г) адміністративне право.

9. Правовою основою місцевого самоврядування в Україні є:

а) Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;

б) закони і підзаконні нормативно-правові акти, що ухвалюються на основі Конституції України, Закону України «Про місцеве врядування в Україні»;

в) акти органів місцевого самоврядування, що ухвалюються в рамках їх компетенції;

г) усе вищеперелічене.

10. Фундаментальні істини, позитивні закономірності, керівні ідеї, основні положення, норми поведінки, що відображають закони розвитку відносин управління, сформульовані у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно у правовій формі, на основі якого будуються і розвиваються відносини в органах місцевого самоврядування:

а) концепції державного управління;

б) органи державного територіального управління;

в) теорія нового регіоналізму;

г) принципи місцевого самоврядування.

11. Загальні принципи місцевого самоврядування є:

а) виборність органів місцевого самоврядування і посадовців;

б) самостійність, гласність;

в) використання звичаїв і традицій;

г) усе, що перелічено вище.

12. Право територіальної громади володіти, доцільно, економно й ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд та у своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування:

а) правова автономія;

б) право на судовий захист;

в) конституційні принципи самоврядності;

г) право комунальної власності.

13. Конституційні принципи служби в органах місцевого самоврядування:

а) служіння територіальній громаді;

б) верховенство права, демократизм і законність, гласність;

в) пріоритет прав і свобод людини та громадянина;

г) усе вищеперелічене.

14. Принцип, який передбачає, що рішення з відповідних питань повинні прийматися на рівні, на якому виникають проблеми, а державні послуги мають надаватися органами управлінського рівня, який є найближчим до споживача послуг:

а) принцип законності;

б) принцип гласності;

в) принцип субсидіарності;

г) принцип виборності.

15. Цілі реформи децентралізації в Україні з 2014 року:

а) передача повноважень від державної влади до органів місцевого самоврядування;

б) наближення до місць проживання жителів послуг адміністративного, соціального та комунального типів;

в) перерозподіл доходів та прав з державного до місцевих бюджетів, визначення місцевих податків і зборів, отримання доступу до міжнародних кредитів, надання ресурсів громадам для якісного забезпечення системи послуг;

г) усе вищеперелічене.

16. Самостійність місцевого самоврядування знаходить свій вияв у:

а) організаційній і матеріально-фінансовій відокремленості;

б) самостійному вирішенні місцевих справ у рамках компетенції, закріпленої законодавством;

в) відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування;

г) усьому вищепереліченому.

17. Для тоталітарних й авторитарних політичних систем:

а) притаманна централізація влади з прямою чи завуальованою концентрацією (здійснення влади через центральні органи державного управління) з можливими елементами деконцентрації (здійснення виконавчої влади через регіональні й місцеві органи державного управління);

б) у випадку горизонтальної деконцентрації вертикальна ієрархія системи управління не вибудовується й усі її місцеві та регіональні структури безпосередньо підпорядковуються центральній владі;

в) централізованій системі здійснення усіх форм публічної влади перебуває залежно від центральних органів управління та під їх контролем;

г) усе вищеперелічене.

18. Сучасні демократичні політичні системи:

а) діють за умов децентралізації публічної влади;

б) важлива роль відводиться місцевому самоврядуванню;

в) держава має забезпечувати контроль за дотриманням органами місцевого самоврядування встановлених конституційних положень і вимог законодавства;

г) усе вищеперелічене.

19. Особливостями місцевого самоврядування є:

а) держава наділяє органи місцевого самоврядування повноваженнями на принципах природного права і законодавчо регламентує їх діяльність;

б) посадові особи обираються; усі місцеві і регіональні органи управління підконтрольні і підзвітні перед територіальною громадою;

в) органи місцевого самоврядування самостійно вирішують законодавче визначене коло питань; для цього вони наділені бюджетною, фінансовою, господарською, майновою автономією;

г) усе вищеперелічене.

20. Фінансова автономія місцевого самоврядування полягає:

а) у праві його інституцій володіти та розпоряджатися власними коштами, достатніми для здійснення їх функцій і повноважень;

б) встановлювати місцеві податки і збори відповідно до закону;

в) у формуванні та використанні місцевих фінансових ресурсів, які перебувають і здійснюються ними самостійно щодо розпорядження органів місцевого самоврядування;

г) в усьому вищепереліченому.

ТЕМА 2
ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В СУЧАСНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета: розглянути проблеми функціонування й динаміки реформування публічного адміністрування та територіальної організації влади розвинених європейських демократій у контексті суспільно-правових процесів децентралізації влади, утвердження фінансової самостійності місцевого і регіонального самоврядування.

Компетенції, які необхідно сформувати:

– здатність розуміти терміни «регіоналізм», «регіоналізація», «децентралізація», «адміністративно-територіальний устрій», «деконцентрація»;

– здатність розуміти наукові парадигми аналізу поняття регіоналізму, його види, історичну еволюцію, ідеологічні основи, причини виникнення та передумови поширення;

– здатність розуміти, що процес євроінтеграції України обумовлює потребу в адаптації адміністративно-територіального устрою України до деяких особливостей адміністративно-територіальних систем держав-членів ЄС;

– здатність глибоко розуміти, що сучасний стан імплементації засад нової парадигми Public administration у практику організації державотворчих процесів в Україні характеризується наявністю значної кількості проблем, основними із яких є невідповідність організаційної, функціональної, правової та соціально-економічної складових тим умовам, які на сьогодні є актуальними для нашої держави;

– здатність усвідомлювати центральну ідеєю нового регіоналізму – погляд на регіони й деякі територіальні одиниці нижчого рангу як на важливі суб’єкти реалізації соціально-економічних програм розвитку, інфраструктурних проєктів, програм у сфері охорони здоров’я, освіти і культури, що забезпечується завдяки надання регіонам широких повноважень (принцип субсидіарності).

Термінологічний словник

1. Основним завданням сучасної європейської регіональної політики є забезпечення сталого розвитку держав через збалансований розвиток їх територій, акцентуючи увагу на їх соціально-економічних та культурних особливостях.

2. Один із основних європейських принципів – децентралізація центральної влади шляхом її зміцнення на рівні місцевого самоврядування та запровадження регіонального рівня самоврядування.

3. NUTS – Номенклатура територіальних одиниць для статистики (фр. *nomenclature des unités territoriales statistiques*) – у Європейському Союзі стандарт територіального поділу країн для статистичних цілей.

4. Центральна ідея нового регіоналізму – погляд на регіони й деякі територіальні одиниці нижчого рангу як на важливі суб'єкти реалізації соціально-економічних програм розвитку, інфраструктурних проєктів, програм у сфері охорони здоров'я, освіти і культури, що забезпечується шляхом надання регіонам широких повноважень.

5. Основна мета проведених в європейських країнах реформ адміністративно-територіального устрою – посилення можливостей локальних органів влади в контексті забезпечення потреб територіальних громад, включаючи інвестиційні.

6. Комуни – базові адміністративно-територіальні одиниці Франції.

7. Кантон – важливий елемент у системі управління виборчим процесом як найменша електоральна одиниця Франції, яка не здійснює жодних інших повноважень і не має іншого призначення, крім ніж для організації виборів усіх рівнів.

8. Префект – у Франції представник держави на регіональному рівні.

9. Основна мета польської адміністративно-територіальної реформи – демократизація суспільного життя й децентралізація державного управління як основи для розбудови локальної демократії.

10. Реформування адміністративно-територіального поділу Польщі – закріплення в конституційному праві держави трьох видів поділу країни на певні частини; запровадження для вирішення проблем місцевих співтовариств засобами прямої і представницької демократії: базовий, допоміжний і спеціальний.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

2.1. Реформування адміністративно-територіального устрою в державах-членах Європейського Союзу.

2.2. Досвід запровадження децентралізації у Франції.

2.3. Досвід адміністративно-територіальної реформи у Польщі: значення для України.

2.4. Особливості реформування адміністративно-територіального устрою й місцевого самоврядування в Литві та Латвії.

Питання для самостійного опрацювання

2.1. Адміністративно-територіальна реформа в Естонії.

2.2. Проблеми та їх вирішення на шляху реформування адміністративно-територіального устрою у країнах Балтії.

Теми для рефератів, презентацій

1. Стандарт NUTS.

План семінарського заняття

2.1. Реформування адміністративно-територіального устрою в сучасних європейських державах: Велика Британія, Чехія, Італія, Бельгія, Данія, Німеччина, Швеція, Франція, Польща.

2.2. Досвід запровадження децентралізації у Франції.

2.3. Досвід адміністративно-територіальної реформи у Польщі: значення для України.

2.4. Особливості реформування адміністративно-територіального устрою в Литві, Латвії, Естонії.

2.1. Реформування адміністративно-територіального устрою в державах-членах Європейського Союзу

Процес євроінтеграції України обумовлює потребу в адаптації адміністративно-територіального устрою України до деяких особливостей адміністративно-територіальних систем держав-членів ЄС.

Сучасний стан імплементації засад нової парадигми Public administration у практику організації державотворчих процесів в Україні характеризується наявністю значної кількості проблем, основними з яких є невідповідність організаційної, функціональної, правової та соціально-економічної складових тим умовам, які на сьогодні є актуальними для нашої держави.

Попередні намагання реформувати державно-управлінський й адміністративно-територіальний сектори частіше за все можна було охарактеризувати як незадовільні.

Розставляючи пріоритети, центральна влада виходила із розуміння потреб держави, часто нехтуючи потреби розвитку громади та територій на локальному рівні.

Програми стимулювання розвитку окремих регіонів, використання практики транскордонного співробітництва, запровадження нових моделей організації публічно-політичних процесів як local governance good governance – усе це не давало бажаного ефекту.

Врешті Україна постала перед необхідністю пошуку нової моделі взаємовідносин центральної та місцевої влади та її впровадження шляхом реформування системи адміністративно-територіального устрою.

Адміністративно-територіальний поділ у сучасних європейських державах, в яких панує ліберально-демократична доктрина, є важливою складовою системи Public administration і важливим елементом забезпечення доступу населення до публічних послуг.

Вплив транснаціональних корпорацій і зростання мобільності капіталу призвели до зниження ефективності господарського управління й адміністрування державними органами на місцях.

Крім підвищення рівня мобільності капіталу, відбулося зростання значення регіональної ідентичності, яке відбувалося як на базі традиційної культурної відмінності регіону *(Каталонія, Країна Басків, Уельс),* так і через утворення нової, раніше не існуючої, регіональної ідентичності *(Паданія на півночі Італії).*

Власне, центральною ідеєю нового регіоналізму є погляд на регіони й деякі територіальні одиниці нижчого рангу як на важливі суб'єкти реалізації соціально-економічних програм розвитку, інфраструктурних проєктів, програм у сфері охорони здоров'я, освіти і культури, що забезпечується шляхом надання регіонам широких повноважень (принцип субсидіарності).

Однак у регіоні не завжди вдається поєднати два важливі чинники – економічний і культурний, оскільки регіони переважно формуються з огляду на економічну доцільність, об'єднуючи території з подібною господарською структурою, яка може не збігатися із культурною чи етнічною особливістю певної території.

Відповідно, певна лінгвістична, етнічна чи культурна група може бути розділена між декількома регіонами, чи навпаки – в рамках єдиного регіону можуть існувати декілька груп із різними культурними особливостями.

Такий значний акцент на культурну, ментальну та соціальну складову регіональної політики відрізняє нову концепцію європейського регіоналізму до прагнення реального забезпечення прав і свобод усіх громадян з урахуванням їх національно-ментальних особливостей.

Крім того, адміністративно-територіальний поділ займає ключове місце в політичному спектрі євроінтеграційних цінностей. Справа в тому, що основним завданням сучасної європейської регіональної політики є забезпечення сталого розвитку держав через збалансований розвиток їх територій, акцентуючи увагу на їх соціально-економічних та культурних особливостях проведення адміністративно-територіальних реформ у країнах-кандидатах і формування адміністративно-територіальних одиниць відповідно до Номенклатури статистичних територіальних одиниць (NUTS), розробленої для надання певним територіям фінансової допомоги Європейського Союзу (далі – ЄС), є чи не ключовою вимогою для інтеграції до ЄС.

Сама концепція таких реформ ґрунтується на одному з основних європейських принципів – децентралізації центральної влади шляхом її зміцнення на рівні місцевого самоврядування та запровадження регіонального рівня самоврядування.

Власне, за рахунок децентралізації, тобто передачі частини повноважень, їх фінансового забезпечення та відповідальності з рівня державного управління на рівень місцевого самоврядування або local government, було досягнуто високого рівня ефективності управління розвитком територій.

Адміністративно-територіальний поділ країн ЄС формувався під впливом різноманітних факторів, серед яких географічний, економічний, демографічний, історичний та ін.

Адміністративно-територіальний устрій є основною базою для організації сучасного державного управління, формування органів влади в державі, розбудови місцевого самоврядування.

Отже, запровадження у практику державного управління розвитком територій будь-якої країни стандарту NUTS є важливим кроком на шляху реформи місцевого самоврядування, адміністративно-територіальної реформи.

Що стосується України, зазначає З. Сірик, то впровадження цього стандарту дасть одразу декілька переваг для планування та реалізації можливих напрямів переформатування територіального устрою країни; саме стандарт NUTS дасть змогу довести хибність багатьох тверджень щодо необхідності федералізації України і дозволить сформувати ефективну модель територіальної організації влади, що суттєво підвищить ефективність діяльності органів місцевого самоврядування і державних органів на локальних рівнях; зокрема, за допомогою стандарту NUTS можна дійти розуміння стосовно можливості функціонування унітарної держави з більшою ефективністю територіальної організації, ніж у федерації [1].

Щоправда, з цього приводу ряд науковців звертає увагу на досвід укрупнення муніципальних одиниць і зазначає, що він має як позитивні, так і негативні наслідки. По-перше, не можна до всього масиву поселень застосовувати єдиний кількісний критерій. По-друге, якщо ініціатива злиття муніципалітетів у нову адміністративну одиницю здійснювалася згори, командно-адміністративним шляхом, то реформа здебільшого виявляється невдалою і

не дає очікуваного результату. Успіх досягається за умови добровільного об'єднання суб'єктів місцевої влади, використання досвіду муніципальної кооперації, моніторингу суспільної думки з метою виявлення уподобань та історичних, культурних, господарських зв'язків населення. Водночас враховувалося національно-державні традиції, родинні зв'язки та інші параметри.

Метою адміністративно-територіальних реформ, незалежно від того, чи відбуваються вони в державах із розвиненою демократією, чи в тих, що нещодавно встали на цей шлях, повинно бути підвищення ефективності надання послуг населенню шляхом передачі частини повноважень від органів державної влади до місцевого самоврядування. Координація й кооперація між громадами виступає основою для вирішення питань, пов'язаних із наданням послуг населенню й укрупненням муніципальних одиниць.

Ряд дослідників (О. Бориславська, І. Заверуха) зазначають, що, здійснюючи децентралізацію, європейські держави у певний спосіб стикалися із проблемою вдосконалення свого адміністративно-територіального устрою, але по-різному підходили до її розв'язання.

Так, деякі з них проводили відповідні реформи адміністративно-територіального устрою, інші лише частково змінювали певні його елементи, або взагалі не проводили жодних змін. В. Русін вказує, що закордонний досвід свідчить, що в ряді країн, зокрема у Фінляндії та Чехії, у ході реформ примусових об'єднань не відбувалось, а політика укрупнення ґрунтувалась на фінансовому заохоченні.

У Фінляндії надавалась дотації на об'єднання та компенсувалася так звана частка державної участі у місцевих бюджетах. Однак варто наголосити, що розмір дотації був диференційований – він збільшувався у разі: об'єднання комун із чисельністю населення більше 20 тис.; збільшення кількості комун, що об'єднувалися; здійснення об'єднання у перші роки реалізації реформи. У державі передбачено фінансове стимулювання створення муніципальних спілок і спрощено процедуру їх утворення та реєстрації. Одночасно впроваджувалась диференційована система обсягу делегованих державою повноважень муніципалітетам та фінансового забезпечення їх реалізації.

Корисним для України є досвід об'єднання адміністративно-територіальних утворень у Латвії, де поетапно застосовувалися і метод *добровільного стимулювання об'єднань, і адміністративний метод.* З початку реалізації реформи 4 роки надавалося на утворення добровільних об'єднань муніципалітетів із їх фінансовим заохоченням шляхом надання разової дотації з державного бюджету. Після завершення цього періоду впродовж наступного року було проведене адміністративне укрупнення решти муніципалітетів.

Натомість досвід Італії демонструє ефективність суто адміністративних методів. Адміністративна реформа у країні спрямовувалася на оптимізацію розмірів адміністративно-територіальних одиниць, ліквідацію малочисельних ланок, які не володіли достатніми фінансовими ресурсами для вирішення нагальних проблем. Було прийнято рішення, що нові комуни можуть створюватися в Італії за наявності не менше 10 тисяч жителів, провінції – не менше 200 тисяч жителів. Також було передбачено і фінансові стимули для об'єднання й подальшого злиття комун із населенням чисельністю менше 5 тисяч жителів або для їх приєднання до більших комун [2].

Відповідні реформи територіального устрою проводились у 1980–1990 рр. у Бельгії, Данії, Німеччині, Швеції та інших європейських державах. Зокрема, Швеція, як і ряд інших країн, не уникнула необхідності проведення реорганізації місцевого управління, зумовленої потребою у перегляді кількості та розмірів територіальних одиниць. Річ у тім, що до середини 1940-х років у Швеції існувало більше 2 000 комун із кількістю населення всього у декілька сотень чи тисяч осіб, які не могли забезпечити виконання зростаючого обсягу власних завдань. Вони перебували у стані постійного дефіциту фінансових ресурсів і, відповідно, не могли ефективно виконувати свої функції. Тому Швеція вжила ряд законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на скорочення кількості муніципальних одиниць шляхом їх максимального укрупнення. У результаті цього кількість комун скоротилася майже в 10 разів. Тепер їх налічується у країні лише 288 із середньою чисельністю населення 30 тис. осіб.

Окремої уваги заслуговує досвід адміністративно-територіальної реформи в Іспанії, зокрема в питаннях вирішення спорів між різними рівнями адміністративних одиниць. Так, у питаннях вирішення суперечок між різними ланками територіального управління Іспанія намагалася розібратися шляхом виділення спеціальної арбітражної інституції. Особливу роль у співвідношенні повноважень між автономними спільнотами й органами центральної влади відіграє Конституційний Суд Іспанії, який виступає як арбітр у суперечливих питаннях щодо розподілу повноважень. Крім того, Конституція Іспанії наділяє автономні спільноти правом звертатися до Конституційного Суду з вимогою відмінити рішення центральних органів влади, якщо воно порушує законодавство автономної спільноти. Досвід Іспанії корисний ще й через те, що проведення адміністративно-територіальної реформи було покликане необхідністю мінімізації зростаючих сепаратистських настроїв у регіонах та наділення регіонів і територій більш широкими повноваженнями у процесі демократизації країни [1].

Подібні зміни до статусу Конституційного Суду необхідні і в Україні, оскільки на сьогодні відсутні дієві механізми вирішення суперечностей стосовно розподілу повноважень між регіональними органами державної влади та місцевого самоврядування. В умовах демократизації державотворчих процесів абсолютно недопустимо, щоб подібні суперечності вирішувалися на рівні адміністрування делегованих повноважень центральними органами державної влади.

Примітки

1. NUTS – Номенклатура територіальних одиниць для статистики (фр. *nomenclature des unités territoriales statistiques*) – у Європейському Союзі стандарт територіального поділу країн для статистичних цілей. Охоплює лише країни ЄС. Територіальні одиниці (NUTS-одиниці) зазвичай не збігаються із адміністративно-територіальним одиницям країн. NUTS-коди починаються з двох букв, що визначають країну згідно зі стандартом ISO 3166-1alpha-2 (за винятком коду UK, що використовується замість GB

для позначення Великої Британії). Наступна буква NUTS-коду відповідає кодам адміністративних утворень відповідно до стандарту ISO 3166-2. Другий та третій рівні територіального поділу позначаються кожний одним символом – передусім використовуються цифри від 1 до 9, якщо ж територіальних одиниць на цьому рівні більше, то використовуються також і великі букви латинського алфавіту.

Крім докладних кодів трьох рівнів територіального поділу для країн ЄС, цей стандарт визначає коди для всіх країн світу. NUTS-коди країн, що не входять у ЄС, починаються з двох букв, що визначають материк, за якими слідують дві цифри, відповідні конкретній країні. Крім того, штати США, Австралії та провінції Канади мають свої коди верхнього рівня.

NUTS є подібним міжнародним стандартом ISO 3166 й американським стандартом FIPS (англ. *Federal Information Processing Standard*).

Список використаних джерел до питання 2.1

1. Сірик З. О. Європейський досвід реформування адміністративно-територіального устрою. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. Вип. 3. С. 4–54.

2. Панов А. Адміністративно-територіальний устрій Італії: сучасність та реформування. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49793/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%2030.pdf

3. Заставецька Л. Б. Європейський досвід удосконалення адміністративно-територіального устрою та перспективи для України. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua.handle2020

4. Ступень М. Г., Пересоляк В. Ю., Радомський С. С. Аналіз європейського досвіду адміністративно-територіального реформування / Львівський національний аграрний університет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Львівський національний аграрний університет. URL : https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2 018.276326

2.2. Досвід запровадження децентралізації у Франції

Показовим прикладом організації місцевого самоврядування та державного управління на територіальному рівні є **Франція.** О. Бориславська та І. Заверуха зазначають, що запровадження децентралізації у Франції відбувалося без зміни карти адміністративного поділу. Після 1982 року, коли у Франції була започаткована адміністративна реформа, усі три рівні територіального устрою – комуни, департаменти та регіони – стали децентралізованими рівнями управління із власними органами місцевого самоврядування (Колодій О. М. Досвід децентралізації у Франції. URL : https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/37.pdf).

Проте змінилися параметри «адміністративної опіки» держави над функціонуванням органів місцевого самоврядування, що була замінена функцією адміністративного контролю за їх діяльністю. Ця функція була покладена на *префектів*, правовий статус яких також змінився у бік звуження їх повноважень, загалом до контрольних.

Під час **децентралізаційних реформ у Франції** більшість важливих повноважень щодо забезпечення життєдіяльності територіальних громад було передано на рівень комуни. Однак унаслідок значної кількості комун (понад 36 тис.) та їх незначного населення більшість комун позбавлені можливостей фінансового наповнення власного бюджету самостійно [1; 2].

Ця проблема вирішується двома шляхами:

1) широкий спектр послуг населенню малих комун надають більш великі сусідні комуни, використовуючи водночас власну інфраструктуру;

2) центральний уряд фінансово допомагає малим комунам через механізми фінансового регулювання.

Таке регулювання проявляється не у формі субсидій або субвенцій комунам, а у формі *субсидіювання програм розвитку* таких комун, які уповноважені впроваджувати адміністративно-територіальні одиниці вищого рівня: департаменти та регіони.

Подібної практики фінансового регулювання немає в жодній країні. Водночас ефективність витрачених коштів чітко відстежується префектом, а програми розвитку частіше за все стосуються не однієї, а одразу декількох комун.

Отже, можна констатувати, що основною метою проведених в європейських країнах реформ адміністративно-територіального устрою було посилення можливостей локальних органів влади в контексті забезпечення потреб територіальних громад, включаючи інвестиційні. Подібні реформи проводилися по-різному, але мейнстрімом є, безумовно, об'єднання, укрупнення, злиття адміністративно-територіальних одиниць або ліквідація найменших із них із передачею повноважень на вищий рівень.

Схожі процеси за своїм змістом сприяють ліквідації неефективних ланок у територіальному управлінні, а також спрощують доступ населення до публічних послуг. Водночас основним фактором у забезпеченні ефективності реформ є **фінансова децентралізація.**

У практиці управління територіями в європейських країнах фінансова децентралізація здійснюється за трьома напрямами:

– децентралізація видатків;

– децентралізація доходів;

– процесуальна й організаційна самостійність.

Тобто одностороння децентралізація бюджетних надходжень і збільшення обсягів наповнюваності місцевих бюджетів не є панацеєю в контексті вдосконалення системи управління розвитком територій. Йдеться про те, що децентралізація фінансових потоків зумовлює підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування та територіальних громад за спрощення доступу населення до публічних послуг. А це зі свого боку потребує перегляду компетенційного навантаження на різні ланки управління територіями.

Необхідність пошуку оптимальної моделі адміністративно-територіального поділу держави обумовлюється складністю в організації публічно-політичних процесів і досягнення пропорційності розвитку територій.

Збалансований розвиток територій є запорукою добробуту населення країни, її стабільності та соціально-економічного розвитку. Адміністрування процесами розвитку різних за своїм статусом територіальних утворень передусім вимагає відповідного теоретико-методологічного забезпечення.

Відтак у цьому аспекті вбачається потреба у розробці належного правового, організаційного й економічного інструментарію забезпечення збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Шляхи вирішення цієї проблеми європейськими країнами

Після Другої світової війни уряди європейських держав зіштовхнулися із проблемами недостатнього розвитку чи занепаду окремих територій, колись успішних. Це змусило уряди запровадити нові, більш складні механізми управління, які передбачали перенаправлення інвестицій у менш розвинені регіони. Загальна мета полягала у їх реінтеграції у національну економіку та підготовці до конкуренції на європейському та світових ринках. Попередні підходи, які містили податкові пільги і субсидії, контроль за плануванням, були вдосконалені шляхом запровадження просторового планування (особливо у Франції) і спроб створювати спеціалізовані «точки зростання» у ключових секторах. Політика центрального уряду була побудована на принципі «згори донизу» та спрямована на інтеграцію регіонів у національну економіку. Однак поступово з удосконаленням стратегій центральний уряд почав шукати партнерів на регіональному і місцевому рівнях.

У **Франції (а також в Італії, Бельгії і Великій Британії)** було створено спеціальні регіональні ради з питань розвитку, які покликані об’єднати зусилля різних учасників як національного, так і регіонального місцевого рівнів у певних секторах і напрямах. Пізніше ці ради трансформовано у регіональні уряди.

Загалом французький досвід цікавий та важливий для України через те, що вихідні умови вітчизняної практики адміністративного устрою тотожні (порівнювані) із існуючою, тобто вже реформованою системою адміністративно-територіального устрою у Франції, де також існує три рівні територіальних утворень

в унітарній країні. Відмінність же полягає у функціональному, організаційному, компетенційному і загалом кадровому забезпеченні системи публічно-політичного устрою в обох країнах.

Якість номенклатури державних службовців і службовців місцевого самоврядування у Франції надзвичайно висока, на відміну від вітчизняної, оскільки більшість вітчизняного бюрократичного апарату всіх рівнів сформувалася на досвіді командно-адміністративної системи, відтак в умовах демократичного суспільства вони апріорі не мають змоги бути ефективними.

Отже, звертаючись до французького досвіду реформування адміністративно-територіального устрою, зауважимо, що сучасна система поділу публічної влади Франції побудована відповідно до адміністративно-територіального устрою республіки.

У Франції існують три рівні організації влади в державі і три типи територіальних одиниць самоврядування:

– комуни;

– департаменти;

– регіони.

Ці адміністративні одиниці мають повноваження, поширені на відповідну частину національної території, яка ними управляється, віднесені законодавчо до так званих місцевих справ, або ті, які їм спеціально делеговані законом (державою). У широкому розумінні децентралізація мала своєю метою таке:

– передати за можливості більше повноважень на рівень органів місцевого самоврядування, зокрема у сфері адміністративних послуг;

– знайти відповідну «шкалу» для покращення управління, підвищення його ефективності у вирішенні завдань, переданих на рівень регіонів і місцевих властей;

– посилити фінансову самостійність місцевої влади;

– зменшити навантаження на центральний уряд;

– у деяких випадках розширити повноваження виконавчих органів щодо місцевих рад, оскільки місцева влада була змушена виконувати все більш численні і технічно складні функції.

В умовах України найбільшої уваги заслуговує досвід функціонування саме *департаменту* та *комуни*, оскільки *регіон* (тотожне утворення до вітчизняного аналога «область») хоча і має

доволі широкі повноваження, але водночас має і відповідне їх фінансове забезпечення. Більшу ж частину повноважень із територіального устрою, безперечно, отримали територіальні утворення субрегіонального рівня, що обумовили необхідність пошуку ефективних моделей і механізмів забезпечення виконання функцій, покладених на департаменти та комуни.

Як зауважує П. Ворона, базові адміністративно-територіальні одиниці Франції (комуни) мають ряд особливостей, що виділяють їх серед базових структур місцевого самоврядування у Європі, але які певною мірою були характерними і для України [3].

По-перше, йдеться про територіальну різноманітність або неоднорідність, оскільки комуни значно відрізняються між собою за чисельністю населення. Понад 90 % комун мають менше 2 000 осіб, однак декілька комун нараховують більше 0,5 млн мешканців. Ради комун обираються у складі від 9 до 109 членів залежно від їх величини. Внаслідок значної подрібненості комун необхідною є міжмуніципальна співпраця у багатьох сферах.

У Франції існує ряд інституцій, що слідкують за впровадженням стратегій територіального розвитку й організовують методичну допомогу і навіть координують процеси кооперації комун і департаментів. Йдеться насамперед про структурні підрозділи Міністерства бюджету, державних розрахунків та державної реформи:

– Генеральне управління з питань модернізації держави;

– Управління бюджету, яке розраховує економічний внесок у реформи та вносить його до бюджету наступних років;

– Головне управління адміністрування та державної служби, яке займається проблематикою управління людськими ресурсами.

Крім того, звертають на себе увагу і деякі структури, створені для проведення державної реформи та подальшої організації адміністративного сприяння функціонуванню органів місцевого самоврядування. Зокрема, йдеться про:

– *Міжвідомчий комітет з питань державної реформи*, який є дорадчим органом, що очолюється прем'єр-міністром. Цей Комітет відповідає за формування політики уряду щодо:

– визначення ролі держави й уточнення сфери державних послуг;

– врахування потреб і сподівань користувачів державних послуг у напрямі спрощення і полегшення процедур;

– підвищення ефективності діяльності державних служб та інституцій;

– делегування повноважень і відповідальності;

– модернізації державного управління.

Серед його завдань є ініціалізація і координація дій адміністрації щодо спільного територіального планування та вирішення проблем розвитку територій, що виходять за межі територіальної юрисдикції однієї комуни, а відтак передбачає необхідність об'єднання зусиль декількох комун чи департаментів;

– *Міжвідомча комісія з питань державної реформи*, яка підпорядкована прем'єр-міністру і має міжвідомчий характер. Комісія зобов'язана готувати відповідні пропозиції уряду щодо державної реформи, координувати прийняття рішень і контролювати їх виконання.

Другою специфічною рисою, яка вирізняє *комуни* серед інших аналогічних територіально-адміністративних одиниць багатьох держав, є повна автономність у виконанні повноважень.

Комуна – єдина адміністративно-територіальна одиниця у Франції, де немає окремого державного владного органу, тобто теоретично мер у своїй особі поєднує функції як самоврядні, так і державної влади. Певну аналогію можна провести між головою місцевої ради в Україні. За законодавством Франції, комуни вирішують справи, які входять до їх компетенції. Вони з державою забезпечують управління територіями, їх економічний, соціальний, культурний розвиток, а також охорону навколишнього середовища і поліпшення укладу життя. Комуни створюють мережу установ, яка дає можливість громадянам брати участь у місцевому самоврядуванні.

Наступною важливою ознакою комун є механізм обрання управлінських структур. Він не є однорідним, оскільки чисельність комун різна, але процедура однакова: вибори муніципальних радників (депутатів) провадяться раз на 6 років одночасно по всій Франції за мажоритарною системою в два тури за закритими списками для комун із населенням понад 30 тис. осіб та за відкритими списками для інших комун. Мера обирає муніципальна рада.

Суттєва відмінність комуни від українського аналога – місцевих рад – полягає у чіткій законодавчій регламентованості діяльності комун та їх повноважень. Кодекс законів про комуни надзвичайно детально регламентує всі аспекти діяльності муніципальних рад: від суто процедурних (регламент засідання) до практичних (механізм виконання окремих повноважень).

В Україні законодавство про місцеве самоврядування на сьогодні не відповідає тим вимогам, що їх висуває європейська практика організації місцевого самоврядування ні в контексті практичності, ні в контексті визначеності повноважень.

Отже, можна побачити, що організаційне, фінансове та правове забезпечення реалізації комунами власних повноважень у Франції, порівняно з Україною, має більш виважений і комплексний характер.

Крім того, *суттєвим доробком французької моделі організації адміністративно-територіального устрою* є передбачена в законодавстві можливість декільком муніципальним утворенням вільно кооперуватися між собою з метою вирішення спільних проблем територіального розвитку. До того ж подібну кооперацію координують і всіляко забезпечують, зокрема методично та організаційно, спеціально утворені державні інституції, що мають дорадчі функції. У такий спосіб держава без жорсткого адміністрування регулює розвиток місцевого самоврядування диспозитивними методами, що суттєво підвищує якість діяльності муніципальних утворень.

Звертає на себе увагу також досвід організації діяльності публічно-політичних інститутів на рівні *департаменту*. Департамент є ключовою ланкою в системі державної виконавчої влади. Це той рівень, де діє місцева державна адміністрація. На чолі цієї адміністрації стоїть *префект* – представник держави на регіональному рівні, а сама адміністрація наділена досить великими владними повноваженнями і включає в себе систему важливих служб, які забезпечують здійснення державної політики на регіональному рівні. Для забезпечення ефективного функціонування органів влади в департаменті на законодавчому рівні було закріплено:

– уніфіковані правила адміністративного контролю за діями місцевих колективів з боку держави, а саме: однаковий контроль

стосовно рішень усіх місцевих органів: муніципальних, генеральних та окружних рад, мерів чи голів генеральних і окружних рад. Причому цей контроль стосувався не лише доцільності, але й законності, і лише із застосуванням судових процедур;

– префект не виконує функцій виконавчого органу департаменту. Його функції перейшли до голови генеральної ради. Тепер департамент як самоврядне територіальне утворення став управлятися виключно виборними органами влади;

– принципово змінився *статус кантону*, який до 1982 р. був лише громадським утворенням, а після реформи він став важливим елементом у системі управління виборчим процесом як *найменша електоральна одиниця Франції*, яка не здійснює жодних інших повноважень і не має іншого призначення, крім ніж для організації виборів усіх рівнів.

Отже, ключовими є два аспекти: *по-перше,* відділення адміністративно-розпорядчої діяльності департаментів від організації виборчого процесу. Це формально і на практиці суттєво зменшує можливість органів місцевого самоврядування застосувати адміністративний ресурс під час виборів усіх рівнів. Кантон перетворюється на самостійну інституцію, що не входить до вертикалі адміністративно-територіальних одиниць, але відіграє надзвичайно важливу роль в організації публічно-політичних процесів у цих одиницях.

Подібна практика є актуальною для України, оскільки останнім часом вибори в органи влади всіх рівнів перетворюють на боротьбу адміністративного ресурсу різних політичних партій, що призводить до спотворення волевиявлення громадян.

По-друге, на нашу думку, доцільним для України є запозичення практики визначення *правового статусу префекта*. Так, префект здійснює загальне керівництво діяльністю периферійних урядових служб у департаменті, а також виступає посередником у відносинах між периферійними службами та їх міністерствами. Однак деякі служби не контролюються префектом. За межами його контролю функціонують периферійні служби міністерства оборони, фінансів, освіти, юстиції, а також інспекція праці. Префект наділений достатньо широкими повноваженнями і у вирішенні

проблем соціально-економічного розвитку відповідної території. Він збирає та передає у вищі інстанції відомості, необхідні для вироблення державного плану, слідкує за його виконанням та складає про це щорічні звіти, виступає ініціатором державних інвестицій, дає висновки з приводу запитів щодо надання допомоги.

Отже, ***префект*** *у Франції, на відміну від голови районної державної адміністрації в Україні, більшою мірою виконує не адміністративні, а контролюючі функції.* Він є представником держави і діє паралельно із виконавчим органом департаменту.

Контроль префект здійснює також у досить ефективний спосіб. Йдеться про запровадження системи індикаторів стану виконання стратегії територіального розвитку, зокрема її фінансового забезпечення. Тобто він слідкує загалом за процедурою розподілу та витрачання фінансових ресурсів, а ті програноцільові методи планування й адміністрування, які є в його розпорядженні, акцентовані не на кінцевий стан виконання програми територіального розвитку, а на поточні показники перспектив досягнення проміжних результатів. Це дає змогу завчасно коригувати обсяги виділених та використаних ресурсів, а також скеровувати виконавчі органи рівня департаменту на виконання певних конкретних процедур, потреба в яких є найбільшою.

Вітчизняні голови районних державних адміністрацій позбавлені подібних інструментів контролю, оскільки фактично є головами виконавчих органів районних рад, а відтак суміщення виконавчих і контрольних функцій є досить важким та невиправданим.

Крім префекта, адміністративне інспектування та контроль у Франції належить до повноважень генеральних інспекцій при міністерствах. Із середини 1990-х років, реагуючи на швидке зростання міст і потребу у плануванні великих інфраструктурних проєктів, уряд Франції активно лобіює ідею «міст-регіонів». Водночас відкриття європейських ринків і посилення конкуренції серед «міст-регіонів» привело до необхідності посилення контролю за ними з боку центрального уряду та стимулювання співпраці між «містами-регіонами» з метою розвитку інфраструктури і залучення інвестицій. У Франції ухвалили закон, який передбачає об’єднання комун у місцях, де такі утворення ще не були сформовані.

Тобто поряд із класичною для Франції кооперацією органам місцевого самоврядування надали можливість повного об'єднання, проте подібні випадки є поодинокими, а ось практика міжмуніципальних утворень навпаки залишається досить актуальною і ефективною. Тут звертають на себе увагу передовсім такі приклади, як «Великий Ліон», «Великий Бордо», «Великий Лілль» і «міжмуніципальне утворення Страсбургу». Вони діють на засадах субсидіарності, не порушуючи водночас принцип деконцентрації владних повноважень. Їх об'єднання має суто соціально-економічний підтекст, оскільки виступає певною спробою більш ефективної координації господарсько-виробничих процесів у межах усталених промислових агломерацій.

Для України подібний досвід є актуальним особливо з огляду на кластеризацію економіки регіонів, що супроводжується кооперацією всіх наявних ресурсів, але суто в межах спільних програм розвитку територій, що охоплюється адміністративними межами декількох комун.

Цей шлях вбачається перспективним для України. Зокрема, Львів, створюючи міжмуніципальні об'єднання із громадами, що мають зацікавленість у спільній взаємовигідній співпраці, міг би таким шляхом вирішити ряд проблем свого розвитку. Варто зазначити, що досвід адміністративно-територіального устрою Франції, а надто організації місцевого самоврядування в цій країні, є надзвичайно показовим для України не тільки через певну тотожність рівнів муніципальних утворень, а і через спільність стратегічних цілей, що були поставлені урядами обох країн перед системою органів управління територіями.

По-перше, в умовах України вбачається за необхідне ширше впровадити механізм та інструменти забезпечення кооперації та об'єднання сільських, селищних, міських рад для вирішення нагальних проблем соціально-економічного розвитку територій. Законодавча основа для цього створена. Справа з ініціативи територіальних громад.

По-друге, варто запозичити досвід Франції зі створення дієвої вертикалі контролюючих інстанцій, метою яких має стати поточний контроль за діяльністю суб'єктів місцевого самоврядування,

і загалом за фінансовою складовою реалізації стратегій регіонального розвитку. Йдеться і про розділення правового статусу та повноважень влади на районному й обласному рівні в напрямі створення державного контролюючого органу – префекта та відділеного виконавчого органу – виконкому. Крім того, потребує створення або наділення відповідними повноваженнями вже існуючі департаменти Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України функціями з координування й адміністрування процесів кооперації органів місцевого самоврядування.

По-третє, актуальним в умовах України є використання практики укрупнення органів місцевого самоврядування локального та районного рівнів з метою підвищення ефективності господарсько-виробничих зв'язків, що історично склалися, зокрема, у межах промислових агломерацій. Створення таких адміністративно-територіальних утворень суттєво підвищить рівень ресурсного забезпечення функцій органів місцевого самоврядування, а відтак зробить їх незалежними у вирішенні питань територіального розвитку та, відповідно, зменшить обсяги субвенцій і дотацій вирівнювання з державного бюджету.

По-четверте, перспективним для подальшого дослідження є практика організації виборчих процесів у межах спеціально створених адміністративних одиниць на прикладі кантонів у Франції.

Принципи та стандарти територіальної політики ЄС є визначальними для провадження адміністративно-територіальної реформи у всіх без виключення її потенційних членів. Ефективність регіональної політики, яку проводить ЄС, є досить відносною, оскільки проблема диспропорційності у розвитку окремих регіонах та територіальних громадах залишається далекою від вирішення.

Втім саме збалансованість розвитку територій і висока активність і прагнення населення до самоорганізації мають бути вихідними засадами реформування системи територіального устрою та системи організації місцевої влади. Щодо України, то саме ці проблеми є невирішеними протягом досить тривалого періоду декларації готовності до реформування адміністративного устрою. Проте досить швидко вони були вирішені в Польщі.

Список використаних джерел до питання 2.2

1. Колодій О. М. Досвід децентралізації Франції. URL : ttps://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/37.pdf

2. Сірик З. О. Адміністративно-індустріальний устрій Франції: актуальний досвід для України. *Регіональна економіка.* 2015. № 33. С. 116–124.

3. Ворона П. В. Особливості місцевого самоврядування у Франції на прикладі регіональних адміністративно-територіальних одиниць –департаментів: досвід для України. *Державне будівництво* : електронне видання. 2008. № 2.

2.3. Досвід адміністративно-територіальної реформи в Польщі: значення для України

Прикладом проведення адміністративно-територіальної реформи для України вважається досвід Польщі. Передумовою для реформування адміністративно-територіальної системи Польщі була зміна неефективного адміністрування в регіонах через наявність значної кількості основних елементів територіальної системи (49 воєводств), концентрація фінансових ресурсів в органах центральної влади, а не на місцях, що унеможливлювало ефективно й оперативно вирішувати проблеми на рівні самоврядних колективів [1].

Адміністративно-територіальне реформування в Польщі відбувалося в два етапи.

На першому етапі – 1989–1990 рр. – було запроваджено самоврядування у гмінах.

Другий етап – 1998–1999 рр. відзначався розширенням повноважень органів місцевого управління, запровадженням трирівневого територіального поділу (гміна, повіт, воєводство), скороченням кількості воєводств.

У результаті адміністративно-територіального реформування в Польщі склався трирівневий територіальний поділ, який має покращити рівень адміністрування та більш якісне надання послуг населенню через формулювання принципу, відповідно до

якого до компетенції більш високого територіального рівня належать ті питання, які не можуть бути вирішені на більш низькому територіальному рівні за відносної незалежності кожного рівня територіального поділу.

Як зазначає Н. Шпортюк, основна мета польської адміністративно-територіальної реформи полягала в демократизації суспільного життя й децентралізації державного управління як основи для розбудови локальної демократії, протилежної соціалістичній представницькій системі вирішення місцевих справ.

Досягнення цієї мети польськими законодавцями переконує, що досвід територіальних перетворень у Польщі є прийнятним для України.

За допомогою польського досвіду:

– можна встановити критерії утворення територіальних громад;

– закріпити їх земельне межування;

– передбачити об'єднання невеликих громад сіл, селищ та міст для вирішення питань місцевого значення.

Польська адміністративно-територіальна реформа мала успіх завдяки використанню важливих принципів її здійснення, таких як:

– побудова громадянського суспільства шляхом впровадження нових рівнів врядування, які мають стимулювати розвиток громад;

– субсидіарність, заснована на деконцентрації повноважень уряду, який передає ряд власних функцій на нижній рівень для їх здійснення за участю громадян;

– використання спроможностей громад успішно використовувати власні можливості для розвитку території;

– прозорість і підзвітність дій органів місцевої влади.

Реформування системи територіальної організації влади в Польщі наприкінці XX ст. характеризувалося послідовністю та відбулося у два етапи:

– на першому етапі були здійснені перетворення, які стосувалися тільки базового рівня місцевого управління – гміни (1990 р.);

– на другому – інших рівнів місцевого самоврядування (1999 р.).

Така поступовість була обумовлена важливістю досягнення поставленої мети щодо утворення раціональної системи державного управління та створенням умов для більш ефективного функціонування органів самоврядування і дозволила на підставі отриманих результатів практичної діяльності органів місцевого самоврядування на рівні гмін, а також з урахуванням відкритої та закритої схеми перетворень розробити концептуальні підходи та проєкти нормативних актів для здійснення подальших реформ.

Тривала підготовка до другого етапу реформи була обумовлена політичними чинниками, а також великою кількістю поданих на розгляд уряду проєктів реформи територіального устрою країни. Тільки у 1990–1992 рр. було надано 26 різних проєктів нового регіонального поділу, автори яких пропонували створення від 6 до 14 воєводств.

Було висунуто пропозицію щодо відновлення понад 290 повітів як самоврядних одиниць, що мали нараховувати від 5 до 10 гмін із населенням не менше 10 тис. мешканців. Під час їх утворення пропонувалося врахувати:

– економічні та господарські зв'язки гмін, що мали утворювати повіт;

– можливість створення однорідної та цілісної території;

– забезпечення транспортною мережею; розвиненість інфраструктури та наявність необхідних ресурсів у майбутніх адміністративних центрах повіту для виконання власних функцій.

Отже, реформування адміністративно-територіального поділу Польщі привело до закріплення в конституційному праві цієї держави трьох видів поділу країни на певні частини, запроваджені для вирішення проблем місцевих співтовариств засобами прямої і представницької демократії: *базовий, допоміжний і спеціальний.*

Базовий територіальний поділ призначений для функціонування загальної урядової адміністрації на чолі з воєводами, причому одиниці базового поділу є головними елементами просторової структури держави, у якій діють основні органи публічної влади.

Допоміжні одиниці створюються з метою надання допомоги органам, створеним в одиницях базового поділу. Допоміжний поділ і допоміжні одиниці після реформи 1998 р. виявляють себе лише на рівні гміни.

Крім того, у *спеціальних цілях*, таких як виконання функцій урядової адміністрації спеціальної компетенції, запроваджується територіальний поділ, який із різних причин не збігається з базовим поділом. Це є своєрідним перенесенням на територію Польщі досвіду створення спеціальних округів, звичайних, наприклад для США, де є округи шкільної чи пожежної адміністрації, які не збігаються з одиницями територіального поділу, запровадженого в цілях розвитку місцевого самоврядування.

Модель регіональної політики, яка з'явилася за результатами адміністративно-територіального реформування у Польщі, характеризується яскраво вираженим вектором, спрямованим знизу (рівень громад) до гори (політичний центр), що пронизує всі ланки управління у країні.

Зокрема, Н. Гмурковська та І. Каспрук зазначають, що, згідно із такою моделлю, насамперед місцеві органи гміни мають здійснювати та впроваджувати заходи для створення соціально-економічних процесів, які впливають на розвиток територій, заснований на тісному і постійному контакті з діловими колами та неурядовими організаціями, з використанням найкращих місцевих ресурсів.

Місцеве самоврядування несе відповідальність за всі питання, що стосуються поточних і майбутніх потреб громад:

– прогнозування напрямів, тенденції і можливостей розвитку;

– встановлення найбільш важливих пріоритетів розвитку;

– запобігання та подолання бар'єрів;

– створення системи співпраці: організація роботи, узгодження із жителями загальних пріоритетів відповідно до бюджету.

Якість управління місцевих органів влади здебільшого впливає на шанси соціально-економічного розвитку та підприємництва, громадську довіру до державного управління і вносить свій внесок у зміцнення розвитку громадянського суспільства.

Згідно з концепцією розвитку знизу-вгору її основними дійовими суб'єктами є місцеві та регіональні органи влади і представники місцевого бізнесу, які створюють позитивні соціальні й економічні процеси, що приводять до поліпшення умов життя мешканців і діяльності бізнесу.

Інакше кажучи, розвиток знизу-вгору означає позитивні зміни (економічні, соціальні та культурні) і відмінності місцевої громади та регіонального співтовариства.

Вагому роль відіграють *місцеві органи влади*, які несуть відповідальність за виконання поточних і майбутніх потреб жителів. Вони формують напрями, можливості та пріоритети розвитку, запобігають виникненню бар'єрів і подолання їх, будують систему співпраці, погоджуючи із жителями цілі розвитку.

Щодо самих адміністративно-територіальних одиниць та їх ролі у процесі публічно-політичного та соціально-економічного розвитку територій після реформи, то варто зазначити, що всього в Польщі три рівні: *гміни, повіти та воєводства.*

Основною і найважливішою одиницею місцевого самоврядування, яка була запроваджена для виконання завдань, що не увійшли до компетенції інших адміністративних одиниць, є *гміна*.

Органами, які ухвалюють рішення і здійснюють контролюючі функції на її території, є *рада гміни*, склад якої, як і відповідних ради повіту та воєводського сеймику, обирається на загальних, рівних і таємних виборах місцевого самоуправління строком на 4 роки. Способом таємного голосування абсолютною більшістю голосів від законного складу *рада гміни* (повіту, сеймик) обирає голову, який проводить засідання й організовує роботу ради та виконавчу владу (правління). У *сільських гмінах* його головою є *війт*, у невеликих містах – *бургомістр*, у містах з населенням понад 100 тис. жителів – *президент міста*.

Повіт – це спільнота самоврядування, яка перебуває на підлеглій території, яка має статус юридичної особи. Територія повіту включає в себе кілька гмін. Повіт, відповідно до гміни, виконує додаткові функції. Публічні завдання повіту схожі із завданнями гміни, вони відрізняються лише обсягом і масштабами. До завдань, які виконує повіт, належать:

– підтримка вторинної інфраструктури – технічної та соціальної;

– охорона навколишнього середовища;

– завдання планування і нагляд за будівництвом;

– забезпечення громадського порядку та безпеки громадян;

– діяльність, пов’язана з рішенням місцевих проблем на ринку праці;

– промоція повіту та співпраця з неурядовими організаціями;

– утримання повітових об’єктів та обладнання комунального господарства тощо.

Повіт може виконувати, відповідно до окремих положень, інші додаткові завдання.

Саме поява повітів та їх імплементація у практику місцевого самоврядування в Польщі суттєво структурувало всю систему організації влади на місцях.

Новою та найбільшою одиницею територіального самоврядування в Польщі після реформи стало *воєводство*, до сфери діяльності якого належить вирішення суспільних проблем на рівні воєводства, які, згідно із законом, не входять до компетенції інших органів урядової адміністрації.

Таблиця 2.1 – Узагальнена схема організації територіального правління в Польщі

<table>
<tr><td></td><td colspan="2">Місцеве самоврядування</td><td colspan="3">Державна влада</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Центральний рівень</td><td></td><td></td><td colspan="3">Прем’єр-міністр Рада Міністрів</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td>Центральні органи державної влади</td></tr>
<tr><td></td><td>Сеймик воєводства</td><td></td><td>Воєвода</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Рівень воєводства</td><td>Маршалек (маршал)</td><td>Правління воєводства</td><td>Уряд воєводства</td><td>Адміністрація воєводства</td><td>Представництва центральних органів державної влади</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Рівень повіту</td><td colspan="2">Староста</td><td></td><td>Повітова адміністрація</td><td></td></tr>
<tr><td>Рада повіту</td><td>Староство виконавчі органи повіту</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Рівень гміни</td><td colspan="2">Війт (Бургомістр) Президент гміни</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Рада гміни</td><td>Уряд гміни</td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

Адміністративна реформа в Польщі не тільки створила нові територіальні одиниці самоврядування, а й значно вплинула на фінанси країни, які є каталізатором реформи публічних фінансів у Польщі.

Згідно із задумом творців реформи в Польщі було створено принципово незалежні бюджетні підсистеми держави і територіального самоврядування.

Отже, доходи всіх територіальних одиниць майже повністю відокремлювалися від державних фінансів. Тобто в основі нового підходу стали такі правила:

– власні доходи лише для власних повноважень;

– держава дає кошти лише через дотації на виконання завдань, делегованих самоврядуванню державою та на інвестиції, що дають змогу у майбутньому збільшити власні доходи самоврядування виключно на умові співфінансування;

– для виконання власних повноважень, але гарантованих урядом – субвенція від держави.

Проте, незважаючи на кардинальність, такі зміни, на жаль, не вирішили повністю основної проблеми польських регіонів – браку фінансових ресурсів.

Польська модель адміністративно-територіальної реформи суттєво розширила можливості органів місцевого самоврядування у сфері залучення інвестицій. Держава забезпечує загальні рамки та межі реалізації інвестиційних проєктів, а також визначає напрями та стандарти розвитку територій.

Для України подібна практика є нетиповою, оскільки тривалий перехідний період від радянської моделі господарювання до квазіринкової економіки сприяв виробленню власної унікальної соціально-економічної моделі. Польська ж реформа почалася майже одразу після повалення тоталітаризму і мала неабиякий ефект завдяки відсутності перехідних моделей розвитку суспільства.

Загалом європейська практика свідчить про тенденції до формування адміністративно-територіальних одиниць базового рівня з високими власними фінансово-інвестиційними можливостями. Водночас функціонують механізми бюджетного вирівнювання, можливості отримання необхідних муніципалітетам інвестиційних ресурсів із фондів Європейського Союзу.

Практикується також міжмуніципальне співробітництво, спрямоване на спільне вирішення інвестиційних завдань. Врахування цих тенденцій, імплементування у вітчизняну практику кращі надбання закордонного досвіду сприятиме й успіху реформ в Україні.

Список використаних джерел до питання 2.3

1. Білянський О. Адміністративно-територіальна реформа в Республіці Польща: досвід для України (1998–1999 рр.). URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Bilianskyi_Oleh/Administratyvno-terytorialna_reforma_v_Respublitsi_Polscha_dosvid_dlia_Ukrainy_1998_1999_rr/

2. Сірик З. О. Адміністративно-територіальний устрій Польщі: вертикально-рівнева система управління. URL : https://ird.gov.ua/sep/sep20156(116)/sep20156(116)_007_SirykZO.pdf

3. Гудзь Л. В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. URL : file:///home/ivan/Downloads/15609-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-31777-1-10-20200718.pdf

2.4. Особливості реформування адміністративно-територіального устрою й місцевого самоврядування в Литві та Латвії

Радянська система адміністративно-територіального устрою, яка існувала в СРСР та яку практикували у деяких країнах Європи, зумовила певну специфіку реформування територіального поділу й територіальної організації влади в цих країнах у пострадянський і постсоціалістичний період. Аналіз досвіду таких країн є актуальним для України з погляду на ефективність / неефективність певних механізмів реформування та ролі ЄС, і, зокрема, його фінансової допомоги у реформуванні.

Показовим є досвід **Литовської Республіки**, яка у два етапи провела достатньо швидко та досить потужно реформу адміністративно-територіального устрою й місцевого самоврядування.

Перший етап розпочався ще до відновлення незалежності з прийняттям 12 лютого 1990 р. Закону «Про створення місцевих органів самоврядування», який запровадив нову структуру місцевого самоврядування. Закон визначав місцеве самоврядування як «незалежну діяльність жителів територіально-адміністративних одиниць і підзвітних їм інститутів місцевого самоврядування, спрямовану на ухвалення і виконання рішень з внутрішніх питань». Він встановлював два рівні влади: адміністративні одиниці самоврядувань вищого рівня (44 самоврядування районів і 11 самоврядувань міст) та адміністративні одиниці нижнього рівня (530 апілінків), які входили до складу самоврядувань вищого рівня і фінансово були залежними від них.

Ця система мала *ряд недоліків*: по-перше, вона базувалася на попередньому адміністративно-територіальному поділі, по-друге, не чітко розмежовувались функції центральних і місцевих органів влади, *по-третє*, не створювалася реальна економічно-фінансова база для діяльності місцевих органів влади.

Усе це обумовило перехід до ***другого етапу реформ.*** Була здійснена реформа адміністративно-територіального поділу країни, створено 10 адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня (повітів), діяльність яких регламентується і контролюється центральним урядом, і 56 адміністративних одиниць самоврядування (44 сільських та 12 міських місцевих органів влади), а також на субмуніципальному рівні близько 450 сянюній (seniunija), які не мають статусу адміністративно-територіальних одиниць і підпорядковуються органам самоврядування.

Для правового забезпечення діяльності місцевих органів влади були прийняті закони України «Про місцеве самоврядування» та «Про вибори рад самоврядувань» (7 червня 1994 р.), «Про управління повітом» (15 грудня 1994 р.), «Про статус члена ради місцевого органу влади» (7 лютого 1995 р.), «Про тимчасове пряме управління в міських і сільських органах влади» (28 березня 1995 р.), «Про основні норми Асоціації місцевих органів влади Литви» (28 березня 1995 р.), «Про адміністративно-територіальні одиниці та їх межі» (19 липня 1995 р.), «Про методологію визначення бюджетних доходів місцевих органів влади»

(2 липня 1997 р.), «Про адміністративний нагляд за місцевими органами влади» (14 травня 1998 р.) тощо.

У результаті реформ система місцевого самоврядування Литви стала досить простою та гнучкою, оскільки країна не має значної за масштабом території, характеризується досить однорідним складом та порівняно невеликою кількістю населення.

Найголовнішою ланкою в системі місцевого самоврядування Литви є **муніципалітети**, які об'єднуються в повіти, але на рівні повіту місцеве самоврядування в компетенційному й організаційному плану суттєво поступається органами державного управління. Кожен повіт очолює начальник повіту, призначається урядом Литовської Республіки. Його основне завдання – гарантувати дотримання на території повіту Конституції Литовської Республіки та законів. Незважаючи на те, що і на рівні повіту існує представницький орган, але виконавчі функції та функції з розвитку повіту виконують переважно представництва центральних органів виконавчої влади. Фактично це аналог організації системи управління регіонами в Україні. Натомість на муніципальному рівні місцеве самоврядування здійснюється у своєму класичному вигляді через представницькі та сформовані для виконання їх рішень виконавчі органи, що фінансуються з місцевого бюджету.

Важливим для подальшого аналізу та можливої імплементації в практику адміністративно-територіального поділу в Україні вбачається реалізація в Литві так званого дивізіонального управління територіями. Воно здійснюється через філії муніципальної адміністрації – сянюнії. Сянюнія діє на певній частині території самоврядування. Їх кількість, найменування, межі території, яка обслуговується нею, і передані сянюнії функції юридичної особи (адміністрації самоврядування) своїм рішенням встановлює рада. Главою сянюнії є *староста*, який є державним службовцем та призначається на посаду і звільняється з посади директором адміністрації у конкурсному порядку. Староста здійснює внутрішнє адміністрування сянюнії; адмініструє виділені їй асигнування; розробляє програми діяльності сянюнії, вносить їх для обговорення на сході старійшин; укладає договори, забезпечує їх здійснення тощо. Подібні посади старост, але як посадовців місцевого самоврядування, запроваджуватимуться і в Україні згідно з реформами системи місцевого самоврядування.

Таблиця 2.2 – Становлення системи адміністративно-територіального устрою в Литві

Аналоги адміністративно-територіальних одиниць в Україні	Періоди					
	З 1914 по 1950	З 1950 по 1963	1963-1985	Кінець 1980-х	1990-2000	Після 2000
Область	21 повіт	4 області			10 повітів	10 повітів
Район	239 волостей	87 районів	41 район	44 райони та 11 міст республіканського підпорядкування	56 самоуправств	60 самоуправств
Громада	1224 околиць	653 околиць	89 міст та 25 смт	22 смт та 81 міст районного підпорядкування	560 старост	546 старост
Староство						сянюнайти

Звертаючись до **досвіду Латвії**, тут варто зауважити на значну кількість самоврядних адміністративно-територіальних одиниць: 9 міст та 110 країв. Тобто рівень диверсифікації суб'єктів місцевого самоврядування навіть більший, ніж у Литві, що робить процес управління територіальним розвитком з боку громад ще більш доступним. Водночас основну увагу щодо імплементації Латвійського досвіду у вітчизняні реалії варто зосередити на іншому – на самому процесі реформування.

Таблиця 2.3 – Становлення системи
адміністративно-територіального устрою в Латвії

Аналоги адміністративних одиниць в Україні	Період			
	1950–1990	1990–2000	З 2009	
Область			4 історичних регіони	
Район	26 районів	26 районів та 7 республіканських міст	110 країв	9 міст республіканського підпорядкування
Громада	56 міст та 35 смт		494 волостей	

Адміністративно-територіальний устрій Латвії є класичним щодо унітарної держави, однак неоднозначним щодо структури самоврядних одиниць. Так, цілком логічним вбачається наявність відмінностей між краями та містами республіканського підпорядкування, які за своїм статусом, хоча напряму до країв не дорівнюються, але за кількістю населення можуть навіть їх переважати. Тому Латвійський законодавець був поставлений перед досить складним завданням – сформулювати та збалансувати надзвичайно розрізнену за соціально-економічним потенціалом територію країни, створивши керовані регіони та самоврядні структури для їх розвитку.

Повноцінна європейська інтеграція Латвії значною мірою залежала від ефективності публічного управління, тому стояло питання реалізації ухваленого ще 1998 року Закону України «Про адміністративно-територіальну реформу», основною метою якого є створення адміністративних територій з місцевими і регіональними самоврядуваннями, які можуть економічно розвиватися і забезпечити надання якісних послуг населенню. Велику реформу, яка змінила всю систему публічного управління в Латвії, варто умовно розділити на юридичну, фіскальну та адміністративно-територіальну реформи, але кожна з цих реформ не можлива одна без іншої.

Юридична (юрисдикційна) реформа розпочалася ще 1994 року, коли було ухвалено Закон України «Про місцеві самоврядування», єдиний для всіх суб'єктів місцевого самоврядування. Однак нині йдеться про необхідність прийняття спеціального закону про Ригу. Адже в Ризі понад 600 тисяч населення. Це місто – найбільший донор фонду вирівнювання місцевих бюджетів; фінансова реформа відбувалась протягом 1995–1998 років, коли були прийняті закони «Про бюджети самоуправлінь» та «Про фінансове вирівнювання ресурсів самоуправлінь»; адміністративно-територіальна реформа, яка фактично проводилась протягом 1998–2009 років.

Варто зауважити, що, незважаючи на розведення всіх трьох реформ у часі та за функціональними площинами, ефект від цього був незначний, оскільки сама ініціатива громад була досить низькою. Інакше кажучи, ситуація у Латвії нагадує вітчизняну, коли стара номенклатура на місцях внаслідок свого корупційного походження не має бажання об'єднуватися з іншими суб'єктами місцевого самоврядування. Уряд та Президент Латвії, розуміючи подібні проблеми, за допомогою фінансування з ЄС вирішили їх шляхом мотивації самого населення у громаді.

Натомість держава зуміла каталізувати проведення адміністративної реформи дотуючи кожне новоутворене об'єднання волостей у краї, що відбувалося до встановленого кінцевого терміну, тобто до 2010 року на суму в розмірі 5 % до загального бюджету об'єднаних волостей. На кожне об'єднання, яке створюється за проєктом, отримувало 285 тисяч євро разову дотацію, яка використовувалась переважно на крайову інфраструктуру. Фактично держава надає значні кошти в підтримку об'єднання, але в межах затвердженої карти об'єднання. Загальний обсяг дотацій становив майже 108 млн євро: 2005–2006 – 4,35 млн євро; 2007 – 32,9 млн євро; 2008 – 55,55 млн євро; 2009 – 3,15 млн євро; 2010 – 1,58 млн євро.

Отже, щодо України, то досвід Латвії цікавий з двох причин:

– *по-перше*, відпрацьований механізм прямого фінансового стимулювання об'єднання громад, що суттєво пришвидшує сам процес реформування, виділення коштів, переважно на інфраструктурні проєкти, стало потужним мотиваційним фактором не

для органів місцевого самоврядування, а для громад, які знайшли на рівні громадянського суспільства точки перетину інтересів та пішли шляхом добровільного об'єднання;

– *по-друге,* широкого застосування в Латвії та відповідне законодавче закріплення отримала міжмуніципальна співпраця. Відповідно до латвійського законодавства можливі дві форми кооперації: обов'язкова – коли органи самоврядування об'єднуються для виконання певних, покладених на них законом функцій, не маючи власної відповідної інфраструктури; добровільна –для реалізації завдань спільного розвитку, підготовки та впровадження проєктів тощо. Водночас для отримання інвестицій і кредитів здебільшого створюються спільні підприємства у сфері водопостачання та каналізації. Крім того, латвійські муніципалітети беруть активну участь у європейських програмах та отримують фінансування зі структурних фондів ЄС.

Отже, Латвія демонструє дієвість мотиваційного аспекту з боку держави у процесі реформування адміністративно-територіального устрою та системи місцевого самоврядування через одноразове дотування громад для їх подальшого розвитку. Крім того, важливим є закріплення обов'язкового об'єднання фінансових ресурсів кількох громад для вирішення спільних інфраструктурних проблем.

Список використаних джерел до питання 2.4

1. Сірик З. О. Європейський досвід реформування адміністративно-територіального устрою. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 3 (113). С. 49–54.

2. Сірик З. О. Адміністративно-територіальний устрій: досвід пострадянських республік (Литва, Латвія, Естонія). *Держава та регіони*. 2016. № 55. С. 140–145.

3. Штефан В. С. Реформування адміністративно-територіального устрою України як передумова конституційної реформи. *Конституційна реформа як вимога сучасності* : зб. тез доп. та наук. повідомл. інтернет-конференції, 25 черв. 2014 р. / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. С. 75–78.

Коментар до питань для самостійного опрацювання

2.1. Адміністративно-територіальна реформа в Естонії

Показовим у досвіді пострадянських і постсоціалістичних країн є те, що вони орієнтувалися у своїх реформах на загальноєвропейські підходи, враховуючи внутрішню специфіку.

Важливими у їх досвіді є підходи до запровадження принципу *субсидіарності*, згідно з яким базовому рівню адміністративно-територіального устрою відводилися тільки ті повноваження й функції, виконання яких на цьому рівні має достатнє ресурсне й управлінське забезпечення, чи які на вищому адміністративному рівні реалізовуватимуться із більшим суспільним ефектом.

Також варто зважити на значну роль ЄС, зокрема у фінансовій підтримці територіальних реформ, інвестиційному забезпеченні реалізації відповідних інфраструктурних проєктів.

Подібний механізм стимулювання проведення реформи місцевого самоврядування спостерігається і в Естонії. Загалом досвід Естонії у питанні реформування адміністративно-територіального устрою є показовим саме з позицій несистемності проведення реформ та наслідків такої несистемності.

Естонія має два рівні адміністративно-територіального устрою: базовий – міста та волості – та регіональний – це фактично колишні радянські райони (перекладають як повіт).

Місцеве самоврядування належить до базового рівня. На проміжному рівні є державні органи управління та добровільні союзи самоуправлінь. Власних органів місцевого самоврядування на рівні повіту немає. Виконавчу владу повіту здійснює староста, який призначається урядом.

В Естонії багато дебатів ведеться щодо необхідності радикальної реформи місцевого самоврядування, але радикальні кроки не здійснюються.

Для впровадження реформи, яка б носила м’який, добровільний характер, було прийнято закон про підтримку об’єднання суб’єктів місцевого самоврядування від 2004 року, який був

пролонгований аж до 2016 року. Закон передбачає надання об'єднанню волостей певних бонусів. Новоствореній волості надається дотація на об'єднання із державного бюджету з розрахунку 50 євро на одного жителя. Водночас нове самоврядне утворення отримує одноразову виплату від 150 до 400 тис. євро. Крім того, об'єднані суб'єкти місцевого самоврядування отримують перевагу при фінансуванні з проєктів ЄС. До цього додається ще один бонус: якщо загальна дотація від Держбюджету для об'єднаного суб'єкта місцевого самоврядування менша від суми тих, що об'єднались, виплати попередніх дотацій залишаються впродовж ще 4 років.

Основна проблема реформування адміністративно-територіального устрою в Естонії – відсутність кінцевого бачення системи механізмів взаємодії центральної влади та місцевого самоврядування. Ця проблема тотожна для України, але, на відміну від України, в Естонії досі не визначилися із напрямами реформування виконавчої влади на рівні повітів. Однак загалом саме протікання процесу реформування в Естонії є чи не найефективнішим щодо використання ресурсів серед усіх країн Балтії.

Справа в тому, що в Естонії є чіткі правила фінансування адміністративно-територіального розвитку, а розмір фінансування зіставний, а загалом, можливо, і більший навіть, ніж в Україні. Що стосується глибини реформування місцевого самоврядування, то Естонія не просунулася тут надто далеко. Членство Естонії в Євросоюзі дає змогу більш ефективно розвивати свої регіони завдяки як європейським коштам, так і європейським методикам планування регіонального розвитку та співробітництва. Естонське законодавство у сфері територіального устрою та об'єднання волостей є досить чітким і може бути корисним для України, як і приклад неможливості провести об'єднання громад на винятково добровільній основі.

Отже, бачимо, що існує ряд спільних проблем у країнах Балтії щодо реформування адміністративно-територіального устрою, вирішення яких однак дещо відрізняється залежно від країни.

Список використаних джерел до питання для самостійного опрацювання

1. Сірик З. О. Європейський досвід реформування адміністративно-територіального устрою. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. Вип. 3 (113). С. 49–54.

2. Сірик З. О. Адміністративно-територіальний устрій: досвід пострадянських республік (Литва, Латвія, Естонія). *Держава та регіони.* 2016. № (55). С. 140–145.

3. Штефан В. С. Реформування адміністративно-територіального устрою України як передумова конституційної реформи. *Конституційна реформа як вимога сучасності:* зб. тез доп. та наук. повідомл. інтернет-конференції (25 черв. 2014 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. С. 75–78.

2.2. Проблеми та їх вирішення на шляху реформування адміністративно-територіального устрою у країнах Балтії

Таблиця 2.4 – Проблеми на шляху реформування адміністративно-територіального устрою у країнах Балтії

<table>
<tr><th>Проблеми</th><th>Литва</th><th>Латвія</th><th>Естонія</th></tr>
<tr><td>Велика кількість одиниць місцевого самоврядування</td><td colspan="2">Укрупнення та ліквідація найменш спроможних</td><td>Добровільне об’єднання до 2016 року</td></tr>
<tr><td>Фінансова неспроможність місцевого самоврядування</td><td>Державні дотації</td><td>Державні дотації, програми міжмуніципальної співпраці</td><td>Державні дотації з ЄС</td></tr>
<tr><td>Диспропорційність територіального розвитку</td><td colspan="2">Створення нових адміністративно-територіальних одиниць шляхом перерозподілу територій</td><td>Дивізіонування з максимальним дотриманням пропорції населення</td></tr>
<tr><td>Соціально-етнічні та культурно-ментальні проблеми</td><td colspan="3">Надання змоги громадам самовизначатися у процесі об’єднання з можливими партнерами</td></tr>
</table>

Стимулювання державою проведення реформи місцевого самоврядування через механізм надання дотацій розвитку тим адміністративно-територіальним утворенням, які сформувалися способом швидкого та добровільного об'єднання громад, є надзвичайно ефективним і дієвим інструментом. Єдиною проблемою для України в цьому аспекті є витратність реформи, але це можна вирішити більш активним залученням ЄС і фінансових структур ЄС до процесу реформи в Україні.

Також важливим є пошук оптимального рівня місцевого самоврядування, на якому економічно доцільно створювати самоврядні структури, тобто виконавчі структури представницьких органів місцевого самоврядування. На сьогодні таким рівнем новостворена законодавчо закріплюється громада, а також район, бюджет якого передбачає витрати на утримання виконавчих органів районної ради поряд із представництвами державних структур системи центральних органів виконавчої влади.

Досвід Литви демонструє можливість постійного дроблення адміністративно-територіальних одиниць для розширення можливостей громади щодо долучення до процесу правління розвитку території. Подібними інститутами є староства, які також запроваджуються в Україні, а відтак досвід їх функціонування в Литві потребує більш ґрунтовного аналізу, зокрема щодо фінансової складової їх діяльності, матеріального забезпечення і функціонального навантаження.

Досвід усіх країн Балтійського регіону вказує також на важливість нормативно-правового закріплення параметрів міжмуніципальної співпраці, яка суттєво підвищить рівень фінансової та інвестиційної спроможності органів місцевого самоврядування, тобто дасть можливість більш ефективно виконувати завдання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Отже, досвід країн пострадянського простору демонструє неоднорідність у підходах до запровадження реформи адміністративно-територіального устрою та реформи системи місцевого самоврядування, однак вивчення такого досвіду є надзвичайно важливим, оскільки в різних країнах він ґрунтується на різних моделях територіальної організації влади.

Тренінг для закріплення отриманих знань

1. Адміністративно-територіальний поділ країн Європейського Союзу формувався під впливом фактора:

а) географічного;

б) економічного;

в) демографічного;

г) усіх перелічених.

2. Центральною ідеєю нового регіоналізму є погляд на регіони й деякі територіальні одиниці нижчого рівня як на важливі суб'єкти реалізації:

а) соціально-економічних програм розвитку;

б) інфраструктурних проєктів;

в) програм у сфері охорони здоров'я, освіти і культури;

г) усе вищеперелічене.

3. Нову концепцію європейського регіоналізму відрізняє значний акцент на:

а) культурну складову регіональної політики;

б) ментальну складову регіональної політики;

в) соціальну складову регіональної політики;

г) усе вищеперелічене.

4. Основним завданням сучасної європейської регіональної політики є забезпечення:

а) сталого розвитку держав;

б) збалансований розвиток територій держав;

в) акцент на соціально-економічних та культурних особливостях держав;

г) усього вищепереліченого.

5. Ключовою вимогою для інтеграції до Європейського Союзу є:

а) проведення адміністративно-територіальних реформ у країнах-кандидатах;

б) формування адміністративно-територіальних одиниць відповідно до Номенклатури статистичних територіальних одиниць (NUTS);

в) децентралізація центральної влади;

г) усе вищеперелічене.

6. Стандарт NUTS:

а) створений для статистичних і фінансових цілей;

б) не «скасовує» адміністративного-територіального поділу в будь-який країнах ЄС і не містить однакового, обов'язкового для всіх держав-членів адміністративно-територіального устрою;

в) стосується лише створення регіональних адміністративно-територіальних одиниць, що відповідають класифікації NUTS;

г) усе вищеперелічене.

7. Адміністративно-територіальний устрій є основною базою для:

а) організації сучасного державного управління;

б) формування органів влади в державі;

в) розбудови місцевого самоврядування;

г) усього вищепереліченого.

8. Здійснюючи децентралізацію, європейські держави у певний спосіб стикалися із проблемою вдосконалення свого адміністративного устрою, але по-різному підходили до її розв'язання:

а) деякі з них проводили відповідні реформи адміністративно-територіального устрою;

б) інші лише частково змінювали певні його елементи;

в) взагалі не проводили жодних змін;

г) усе вищеперелічене.

9. Досвід якої країни свідчить, що у ході реформ примусових об'єднань не відбувалось, а політика укрупнення ґрунтувалась на фінансовому заохоченні:

а) Франції;

б) Фінляндії;

в) Польщі;

г) Бельгії.

10. Досвід якої країни, що проводила укрупнення адміністративно-територіальних утворень, поетапно застосовуючи і метод добровільного стимулювання об'єднань, і адміністративний, є корисним для України:

а) Естонії;

б) Латвії;

в) Литви;

г) Чехії.

11. Досвід якої країни демонструє ефективність суто адміністративних методів під час здійснення оптимізації розмірів адміністративно-територіальних одиниць:

а) Данії;

б) Італії;

в) Бельгії;

г) Німеччині.

12. Прикладом проведення адміністративно-територіальної реформи для України вважається досвід:

а) Швеції;

б) Польщі;

в) Бельгії;

г) Данії.

13. Досвід адміністративно-територіальної реформи якої країни заслуговує окремої уваги, зокрема, в питаннях вирішення спорів між рівнями адміністративних одиниць:

а) Швеції;

б) Бельгії;

в) Данії;

г) Іспанії.

14. Показовим прикладом організації місцевого самоврядування та державного управління на територіальному рівні є:

а) Швеція;

б) Франція;

в) Бельгія;

г) Данія.

15. Загалом європейська практика свідчить:

а) про тенденції до формування адміністративно-територіальних одиниць базового рівня із високими власними фінансово-інвестиційними можливостями;

б) водночас функціонують механізми бюджетного вирівнювання;

в) можливості отримання необхідних муніципалітетам інвестиційних ресурсів з фондів Європейського Союзу;

г) про все вищеперелічене.

16. Імплементування у вітчизняну практику кращих надбань закордонного досвіду сприятиме успіху реформ в Україні:

а) формування адміністративно територіальних одиниць базового рівня з високими власними фінансово-інвестиційними можливостями;

б) функціонування механізмів бюджетного вирівнювання; практика муніципального співробітництва, спрямована на спільне вирішення інвестиційних завдань;

в) можливості отримання необхідних муніципалітетам інвестиційних ресурсів із фондів Європейського Союзу;

г) усе вищеперелічене.

17. Аналіз досвіду країн Балтії є актуальним для України з погляду:

а) на ефективність / неефективність певних механізмів реформування адміністративно-територіального устрою;

б) ролі Європейського Союзу;

в) фінансової допомоги ЄС у реформуванні;

г) з усього вищепереліченого.

18. Показовим є досвід Литви у такому:

а) у два етапи провела достатньо швидко та досить потужно реформу адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування;

б) у результаті реформ система місцевого самоврядування стала досить простою та гнучкою, оскільки країна не має велику за масштабом території, характеризується досить однорідним складом і порівняно незначною кількістю населення;

в) реалізація так званого дивізіального управління територіями, що здійснюється через так звані філії муніципальної адміністрації – сянюнії;

г) в усьому вищепереліченому.

19. Становлення системи адміністративно-територіального устрою в Латвії:

а) адміністративно-територіальний устрій є класичним щодо унітарної держави;

б) сформовано та збалансовано надзвичайно розрізнену за соціально-економічним потенціалом територію країни, створивши керовані регіони та самоврядні структури для їх розвитку;

в) створено адміністративні території з місцевими та регіональними самоврядуваннями, які можуть економічно розвиватися і забезпечити надання якісних послуг населенню;

г) усе вищеперелічене є важливим для України.

20. З погляду України досвід Латвії цікавий із таких причин:

а) відпрацьований механізм прямого фінансового стимулювання об’єднання громадян, що суттєво пришвидшує сам процес реформування, виділення коштів, причому переважно інфраструктурні проєкти стало потужним мотиваційним фактором для громад;

б) законодавче закріплення отримала міжмуніципальна співпраця;

в) латвійські муніципалітети беруть активну участь у європейських програмах та отримують фінансування зі структурних фондів Європейського Союзу;

г) усі названі причини є важливими.

21. З погляду України досвід адміністративно-територіальної реформи в Словацькій Республіці цікавим є в тому, що:

а) способи детермінування фінансової спроможності розвитку громад;

б) запровадження системи NUTS;

в) стратегічно визначився із пріоритетом Євроінтеграції і прийнятті європейського законодавства та європейських принципів, розпочала процес реформ, взявши за основу стандарти ЄС у всіх сферах державно-управлінських відносин із самого початку;

г) усе вищеперелічене є цікавим для України.

ТЕМА 3
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Мета: розглянути поняття «територіальна громада» в наукових дослідженнях, дослідити функції територіальних громад, здійснити аналіз адміністративно-територіальної реформи та реформ децентралізації в Україні.

Компетентності, які необхідно сформувати:

– здатність розуміти сутність і функції територіальних громад;

– здатність аналізувати результати адміністративно-територіальної реформи;

– здатність критично аналізувати результати реформи децентралізації, розуміти способи її продовження в період післявоєнного відновлення.

Термінологічний словник

Адміністративно-територіальний устрій (адміністративний поділ) – поділ території країни на окремі частини – адміністративно-територіальні одиниці (губернії, провінції, області, округи, повіти), залежно від якого створюються і діють органи державної влади та місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні – адміністративна реформа, що полягає у наданні більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізації) і зміні адміністративно-територіального поділу.

Територіальна громада – первинна (базова) одиниця системи адміністративно-територіального устрою держави, у якій органами місцевого самоврядування чи самоорганізації громадян самостійно і під свою відповідальність забезпечується у межах,

встановлених Конституцією та законодавством України, вирішення питань місцевого значення та надання власних і делегованих державою публічних послуг із дотриманням водночас принципу субсидіарності.

Територіальна громада – дієздатний суб'єкт місцевого самоврядування, що є політично, економічно та соціально активним, має необхідне фінансово-економічне забезпечення та відповідає за розвиток своєї території.

Територіальна громада – базова ланка адміністративно-територіального устрою, що характеризується системністю, володіє певним ресурсним потенціалом, що забезпечує їй конкурентні переваги та створює можливості для розвитку території.

Економічна функція територіальної громади – діяльність територіальних громад щодо формування достатньої для задоволення потреб громад та їх членів матеріально-фінансової бази і здійснення заходів з ефективного її використання.

Екологічна функція територіальної громади – напрям діяльності, пов'язаний із підтриманням безпечного для життя і здоров'я громадян навколишнього середовища, доцільним, ефективним і дбайливим використанням належних громаді природних ресурсів.

Децентралізація – комплекс змін до законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень і коштів від центральних органів влади органам місцевого самоврядування.

Реформа децентралізації в Україні – посилення місцевого самоврядування; адміністративно-територіальна реформа; закріплення «принципу повсюдності» (землями за територією населених пунктів розпоряджаються відповідні органи місцевого самоврядування); гарантія наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами; врахування історичних, економічних, екологічних і культурних особливостей під час планування розвитку громад; передача «на місця» максимальної кількості повноважень, які органи місцевого самоврядування здатні виконати; створення об'єднаних територіальних громад; у

перспективі – запровадження інституту префектів; нової територіальної основи України зі зменшенням кількості районів; подальший розвиток форм прямого народовладдя.

Теорії місцевого економічного розвитку – теорія ендогенного економічного розвитку; теорія розміщення і просторової економіки; кумулятивні теорії; теорія саморозвитку; теорія локального партнерства; теорія інклюзивного місцевого розвитку; теорія суспільного добробуту.

Спроможна територіальна громада – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

3.1. Поняття «територіальна громада» в наукових дослідженнях.

3.2. Функції територіальних громад.

3.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.

3.4. Реформа децентралізації в Україні.

План семінарського заняття

3.1. Поняття «територіальна громада» в наукових дослідженнях.

3.2. Функції територіальних громад.

3.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.

3.4. Реформа децентралізації в Україні.

3.1. Поняття «територіальна громада» в наукових дослідженнях

Різні аспекти територіальної організації публічної влади досліджувалися у працях науковців за рядом напрямів, зокрема регіоналістики, урбаністики, територіального менеджменту, економічної та соціальної географії, історії тощо.

Регіоналісти акцентували увагу на питаннях:

– функціонування регіональних суспільно-економічних систем (М. Долішній, С. Дорогунцов, Б. Данилишин та ін.);

– використання зарубіжного досвіду реформування адміністративно-територіального устрою тощо), методологічних основ реформування адміністративно-територіального устрою (В. Кравців, Ю. Ковбасюк та ін.);

– наукових засад функціонування територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації (І. Сторонянська та ін.).

Теоретичний базис теорій місцевого розвитку закладений:

– неокейнсіанськими й неокласичними теоріями регіонального розвитку, економічного розвитку й економічного зростання (Дж. Бортс, Д. Штейн, М. Карлберг, Х. Річардсон, Х. Зіберт, Р. Солоу, Т. Свана, Г. Менк'ю, Д. Ромера, А. Уейла, Р. Барро);

– теоріями розміщення (Й. Г. фон Тюнен, В. Лаунхардт і А. Вебер);

– теоріями просторової економіки (Х. Хотеллінг, Р. Вернон, У. Айзард, В. Лаунгардт, А. Е. Шеффле, А. Вебер, Л. Вальрас, Т. Хагерстранд, Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіль, Х. Р. Ласуен, В. Парето У. Айзард, В. Лаунгардт, А.Е. Шеффле, А. Вебер, Л. Вальрас, Т. Хагерстранд, Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіль, Х. Р. Ласуен, В. Парето);

– кумулятивними теоріями (Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Т. Паландер, А. Льош, Д. Сміт, В. Крісталлер, Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіль, Х. Р. Ласуен, Х. Гірш, П. Потьє, Дж. Фрідман, Т. Хегерстранд, Х. Річардсон);

– концепціями територіальної організації виробництва (Дж. Андруз, Д. Норт, Ч. Тайбут);

– інституційними теоріями (Т. Веблен, У. Ростоу, Р. Хейлбронер, А. Тоффлер, А. Берлі, Ж. Еллюль, Ф. Перру, П. Массе, Ж. Акерман, Р. Дарендорф);

– теоріями суспільного добробуту (А. Пігу, К. Ерроу, А. Бергсон, П. Самуельсон, П.-А. Дерік, Е. Аткінсон, Дж. Стігліц).

Таблиця 3.1 – Теоретична база дослідження процесів формування та розвитку територіальних громад

Теорії місцевого економічного розвитку	Теорія ендогенного економічного розвитку Теорії розміщення і просторової економіки Кумулятивні теорії Теорія саморозвитку Теорія сталого розвитку Теорія локального партнерства Теорія інклюзивного місцевого розвитку Теорії суспільного добробуту та ін.
Теорії територіальної організації влади	Загальна теорія систем та соціальних систем Теорії права Теорія державного управління Теорія публічного управління та адміністрування Теорії місцевого самоврядування Теорія суспільного вибору Інституційні теорії
Теорії фінансової децентралізації	Теорія місцевих фінансів Теорія публічних фінансів Теорія місцевих бюджетів Податкова теорія економіки добробуту Теорія суспільних благ

Ряд сучасних наукових праць зарубіжних учених, присвячених цій проблематиці, акцентують увагу на тому, що певна територія є не стільки географічним об’єктом чи конкретним місцем (space), а виступає одним із основних чинників конкурентоспроможності регіону чи певної місцевості та ресурсом, який потребує якісного управління й ефективного використання.

Щодо дефініції поняття територіальної громади, то не всі науковці погоджуються із визначенням, що міститься у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

До визначення поняття «територіальна громада» немає єдиного підходу і в зарубіжній та вітчизняній літературі.

Існуючі підходи базуються на тій чи іншій ознаці або їх сукупностей як основної понятійноутворюючої.

Так, дослідницею І. Бодровою були виділені підходи:

– територіальний;

– інтелектуально-комунікативний;

– публічно-правовий;

– комплексний.

Найбільш поширеним в економічній літературі є територіальний підхід. Він пов'язаний із використанням такої характеристики, як постійне проживання осіб на території певного населеного пункту, і відповідним застосуванням термінів «населення», «жителі», «громадяни, які мешкають на території», «територіальний колектив» тощо.

Зокрема, М. Корнієнко визначає територіальний колектив як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, ототожнюючи його із населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

В. Кампо зазначає, що початковим суб'єктом місцевого самоврядування фактично є територіальний колектив в особі жителів села, селища або міста.

М. Баймуратов пропонує розглядати територіальну громаду (місцеву спільноту) як «сукупність фізичних осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистими зв'язками системного характеру».

О. Батанов розглядає територіальну громаду не як сукупність жителів, які проживають на певній території, а як жителів, які постійно проживають, працюють на визначеній території, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на цій території нерухомим майном, сплачують комунальні податки і пов'язані територіально особистими зв'язками системного характеру.

Досліджуючи територіальну громаду, О. Батанов фокусується на інтеграційній функції та розглядає її як складну «кумулятивну» форму суспільної організації.

На його думку, це об’єднання, яке не виключає право людини на індивідуальність, окреме житло та дозвілля, консолідує зусилля багатьох для досягнення бажаного всіма результату. У межах територіальних громад місцеві інтереси переважають над глобальними, відомчими та вузькопрофесійними. Ефект від такого об’єднання сильніший, ніж від механічного поєднання зусиль роз’єднаних індивідів, оскільки в межах такої спільноти відбувається не тільки поєднання спільних зусиль в єдине ціле, а й спеціалізація окремих її членів для виконання професійних функцій, починаючи від господарських і завершуючи управлінськими. Інтеграція людей у територіальну громаду для спілкування, виховання, виробництва має природний характер, відбувається на добровільній, відомій основі із урахуванням уявлень, побажань, мотивів, прагнень кожної людини або більшості людей.

Варто зазначити, що, на відміну від інших, О. Батанов вийшов за межі правового нормативно-легального підходу, адже розглядає територіальну громаду не як сукупність жителів, об’єднаних постійним проживанням на визначеній території, а як жителів, які постійно проживають, працюють на території села (або добровільного об’єднання в спільну громаду жителів кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на цій території нерухомим майном, сплачують комунальні податки і пов’язані територіально особистими зв’язками системного характеру.

Підсумовуючи, зауважимо, що територіальний підхід до визначення сутності територіальних громад фокусується на двох основних моментах:

– перший – інтеграційний, територіальна громада є об’єднанням мешканців;

– другий визначає територіальну основу їх функціонування – територія села, селища, міста, району.

Варто зауважити, що територіальний підхід є обмеженим, адже не враховує соціальні, економічні, правові чинники функціонування територіальних громад.

Соціальний або інтелектуально-комунікативний підхід до дослідження територіальної громади у соціологів, які досліджують її як соціальний організм. Відповідно до нього територіальна громада розглядається як соціальна спільнота, яка заснована на спільності інтересів і потреб осіб, які складають її, системності зв'язків і відносин між ними.

Публічно-правове визначення територіальної громади, яким найчастіше користуються державні управлінці, полягає у визначенні місця і ролі територіальної громади у системі місцевого самоврядування й організації публічної влади.

Територіальна громада має право на здійснення місцевого самоврядування, тобто територіальну громаду можна розглядати як суб'єкт_місцевого самоврядування. Вона є не просто інтеграційним об'єднанням, а дієздатним суб'єктом, що є політично, економічно та соціально активним, має необхідне фінансово-економічне забезпечення та відповідає за розвиток своєї території.

Заслуговує на увагу методологічний підхід до вивчення територіальних громад, запропонований колективом авторів під керівництвом Д. Барнса. Автори застосовують комплексний, системний підхід до визначення поняття та ознак громади (community): територіальна громада досліджується не лише як населення, громада, соціальна спільнота, але як і територія, яка може розвиватися, а акцент робиться на економічному вимірі.

Подібний методологічний підхід до дослідження територіальних громад як базової адміністративно-територіальної одиниці та економічної системи прослідковується у працях Л. Мельник, В. Новикова, Г. Монастирського, О. Панухник, які розглядають територіальну громаду з позицій реалізації їх економічного потенціалу й забезпечення конкурентоспроможності, що дає змогу розглядати ці спільноти одночасно як суб'єкти економічних відносин та об'єкти економічної діяльності.

Дослідники, зокрема Г. Монастирський, обґрунтовують гіпотезу про те, що територіальну спільноту базового рівня варто розглядати як соціально-економічну систему. Територіальна спільнота «базового рівня є системою, оскільки володіє всіма рисами системи: наявністю компонентів, зв'язків, структури, взаємодії,

перебігом процесів, цілісністю та емерджентністю властивостей, можливістю ідентифікації, наявністю зовнішнього середовища, концепції. Територіальна спільнота базового рівня є територіально-просторовою, економічною, соціальною, політичною та екологічною системою».

Досягнення соціального добробуту, реалізація політичних цілей, використання територіально-просторових ресурсів відбувається за допомогою економічних важелів, що дає підстави висунути гіпотезу про пріоритетність розгляду територіальної громади як економічної системи.

Основними підсистемами економічної системи є:

– підприємницька;

– фінансова;

– інфраструктурна;

– майнова.

Територіальна спільнота базового рівня як економічна система є елементом економічних систем вищого ієрархічного порядку – регіональної, національної та глобальної, що дає змогу розглядати базові території як визначальний елемент їх функціонування.

Автори цього підходу стверджують, що територіальну спільноту базового рівня не можна ототожнювати з місцевим господарством, оскільки вона, крім місцевого господарства (як сукупності функціонально-галузевих комплексів), включає інтереси членів територіальної громади, політику місцевих органів влади, локальні ринки (товарів, послуг, кредитно-фінансових ресурсів, інформації, знань).

Заслуговує на увагу підхід Л. Беновської, яка розглядає територіальну громаду як «цілісне утворення, що характеризується єдністю соціальної спільноти, суб’єкта місцевого самоврядування та базової ланки адміністративно-територіального устрою країни».

Однак з погляду на територіальну громаду як елемент системи адміністративно-територіального устрою варто погодитися з її трактуванням як цілісного утворення, що характеризується єдністю соціальної спільноти, суб’єкта місцевого самоврядування та базової ланки адміністративно-територіального устрою країни.

Дослідник З. Сірик пропонує визначення територіальної громади в адміністративно-територіальному контексті як первинної (базової) одиниці системи адміністративно-територіального устрою держави у якій органами місцевого самоврядування чи самоорганізації громадян самостійно і під свою відповідальність забезпечується у межах, встановлених Конституцією та законодавством України, вирішення питань місцевого значення та надання власних і делегованих державою публічних послуг з дотриманням водночас принципу субсидіарності.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок.

Територіальна громада:

– як соціальна спільнота створює та підтримує суспільне життя в межах визначеної території, керуючись економічними, політичними, соціокультурними, екологічними інтересами;

– як суб'єкт місцевого самоврядування здатна управляти в умовах взаємодії із зовнішнім середовищем та нести відповідальність за збереження цілісних орієнтирів;

– як базова ланка адміністративного-територіального устрою, що характеризується системністю, володіє певним ресурсним потенціалом, що забезпечує їй конкурентні переваги та створює можливості для розвитку території.

Список використаних джерел до питання 3.1

1. Батанов О. В. Територіальні громади як первинні суб'єкти місцевого самоврядування в Україні: проблеми класифікації. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії.* 2002. Т. 1. С. 137.

2. Бодрова І. І. Концептуальні підходи визначення поняття територіальної громади. *Державне будівництво і місцеве самоврядування.* 2004. Вип. 7. С. 62–72.

3. Монастирський Г. Л. Гіпотеза дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи. *Вісник економічної науки України.* 2008. № 1. С. 141–147.

4. Монастирський Г. Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня. *Вісник національної академії державного управління.* 2010. № 4. С. 166–174.

5. Наврузов Ю. В. Системне визначення поняття категорії «громада». *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Університету академії державного управління. 2000. Вип. 4. С. 223–228.

6. Сірик З. О. Методологія та практика фінансово-інвестиційного забезпечення місцевого самоврядування. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2020. 314 с.

7. Сірик З. О. Фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи : дисертація. Львів, 2021.

3.2. Функції територіальних громад

Розглянуті теоретичні підходи до сутності територіальних громад дозволяють виділити їх функції, які загалом збігаються з обсягом функцій системи місцевого самоврядування.

Зміст функцій територіальних громад:

Соціальна. Управління мережею закладів соціальної сфери: утворення, реорганізація, ліквідація: напрям діяльності, пов'язаний із задоволенням потреб життєзабезпечення її членів, створенням умов вільної реалізації членами громади їх вікових, фахових, культурних, національно-етнічних, релігійних та інших інтересів, розвитком системи соціальної взаємодії та розбудовою громадянської інфраструктури громади.

Політична: виступає одним з основних напрямів діяльності громад як інституції не лише громадянського суспільства, але й правової держави, зміст якого становить здійснення на місцевому рівні особливої форми публічної влади.

Економічна: характеризує діяльність територіальних громад щодо формування достатньої для задоволення потреб громад та їх членів матеріально-фінансової бази і здійснення заходів з ефективного її використання.

Нормотворча, планування, програмування розвитку адміністративно-територіальної одиниці базового рівня; інформаційна: створення статутів територіальних громад, прийняття нормативних

актів, що регламентують діяльність громади: стратегії розвитку територіальних громад, програми соціально-економічного і культурного розвитку.

Управління ресурсним потенціалом: земельні, лісові, водні ресурси.

Розвиток місцевої інфраструктури: утримання та будівництво доріг, водо-, газопостачання і водовідведення та благоустрій території.

Бюджетно-фінансова функція. Управління комунальним майном, що належить територіальній громаді: затвердження бюджетів і контроль за їх виконанням, визначення місцевих податків і зборів, що передбачені законом.

Інвестиційна: залучення інвестицій – державних, приватних, міжнародних у розвиток території.

Екологічна. Напрям діяльності, пов'язаний із підтриманням безпечного для життя і здоров'я громадян навколишнього середовища, доцільним, ефективним і дбайливим використанням належних громаді природних ресурсів.

Отже, територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування:

– управляють майном, що перебуває в комунальній власності;

– затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку, контролює їх виконання;

– затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролює їх виконання;

– встановлюють місцеві податки та збори відповідно до закону;

– забезпечують проведення місцевих референдумів і реалізацію їхніх результатів;

– створюють, реорганізовують та ліквідують комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснюють контроль за їхньою діяльністю;

– вирішують інші питання місцевого значення, що, згідно із законом, належать до їхньої компетенції.

Зазначимо, зокрема, важливість принципу субсидіарності стосовно повноважень територіальних громад, особливо в умовах, коли під час реформування місцевого самоврядування в Україні до повноважень територіальних громад віднесено ті, які більш ефективно реалізовувалися б на вищому адміністративно-територіальному рівні.

3.3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні

Адміністративно-територіальна реформа в Україні – адміністративна реформа, що полягає у наданні більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізації) і зміні адміністративно-територіального поділу.

Відбувалася з 2015 до 2020 року. Замість понад 11 000 місцевих рад було сформовано 1 469 спроможних територіальних громад. А замість 490 районів – 136 нових районів. Основні повноваження рад районів перейшли на нижчий (ради громад) і вищий (ради областей) рівні.

Адміністративно-територіальна реформа є найважливішою реформою децентралізації в Україні – комплексу змін до законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень і коштів від центральних органів влади органам місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні належить до найбільш успішних у Центральній та Східній Європі щодо досягнення значної частки об’єднань, що ґрунтувалися на добровільних домовленостях органів місцевої влади.

Законодавче забезпечення. У квітні 2014 року уряд ухвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» в Україні. Саме цей документ дав старт реформи. Проте повним обсягом вона не пішла, бо на заваді стала необхідність внесення поправок до Конституції. На проєкт відповідних поправок до Основного Закону, який, до речі, був схвалений Венеційською комісією, так і не знайшлося необхідних 300 голосів у Верховній Раді України.

5 лютого 2015 року Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Згідно із цим законом сусідні міські, селищні, сільські ради можуть об'єднатися в одну громаду, яка матиме один спільний орган місцевого самоврядування. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснювалося з дотриманням певних умов, зокрема:

– територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначають за зовнішніми межами юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися;

– під час прийняття рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади;

– якість і доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання.

Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт, який має розвинену інфраструктуру і розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади. Найменування об'єднаної територіальної громади здебільшого є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром.

Добровільне об'єднання територіальних громад не приводить до зміни статусу населених пунктів як сільської чи міської місцевості.

Список використаних джерел до питання 3.3

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2015. № 13. С. 91. Ст. 10.

2. Куценко Т. Ф., Дударенко Е. Ю. Об'єднані територіальні громади в Україні: короткий аналітичний огляд. URL : https://core.ac.uk/download/pdf/197269625.pdf

3. Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері регіонального розвитку в частині підтримки формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. URL : https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/1.-zvit.pdf

4. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання : науково-аналітична доповідь / наук. ред. д-р екон. наук, проф. І. З. Сторонянська / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 144 с.

5. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

6. Чому в Україні створюють спроможні громади. URL : https://decentralization.gov.uagromadas

3.4. Реформа децентралізації в Україні

Децентралізація, або реформа децентралізації – реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що розпочалася 2014 року, основною метою якої є створення умов для формування ефективної та відповідальної місцевої влади, здатної забезпечити комфортне і безпечне середовище для проживання людей по всій території України. Реформа передбачає не лише передачу повноважень і ресурсів від державних органів органам місцевого самоврядування, а й створення базового суб'єкта місцевого самоврядування – спроможної територіальної громади.

8 квітня 2015 року Кабінет Міністрів України затвердив Методику формування спроможних територіальних громад. У ній вводиться термін *спроможна територіальна громада* – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального

захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

17 липня 2020 року ВРУ ухвалила постанову «Про утворення та ліквідацію_районів», скоротивши кількість районів з 490 (465*) до 136 (119*).

Напрям і логіка реформи місцевого самоврядування були визначені в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Архівовано 13 квітня 2021 у Wayback Machine], затвердженої Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року. З часу затвердження Концепції було сформовано базову правову рамку для проведення реформи, яка включає такі основні напрями:

– адміністративно-територіальна реформа;

– фіскальна децентралізація;

– розширення повноважень органів місцевого самоврядування;

– реформа державної регіональної політики тощо.

З 2015 року в Україні в рамках реформи децентралізації формувалися об'єднані територіальні громади, на основі яких 2020 року було сформовано новий адміністративно-територіальний устрій.

Результати децентралізації планується закріпити внесенням відповідних змін до Конституції України.

Багато міжнародних агенцій, організацій та іноземних дипломатичних представництв допомагають у впровадженні реформи децентралізації в Україні. Для чіткої координації дій усіх міжнародних партнерів при Мінрегіоні, міністерстві відповідальному за реформу 2017 року було створено Раду донорів з питань децентралізації в Україні.

Згідно із соціологічними дослідженнями децентралізація вважається найуспішнішою з українських реформ і є такою, що найбільше підтримується населенням. Це зазначається також міжнародними партнерами України. Зокрема, це зазначено Європарламентом у резолюції від 11 лютого 2021 року, в якій він також закликав Єврокомісію детально дослідити реформу децентралізації в Україні, щоб використовувати її як успішний приклад в інших країнах.

Реформа децентралізації передбачає здійснення таких змін:

– посилення місцевого самоврядування;

– адміністративно-територіальна реформа;

– закріплення «принципу повсюдності» (землями за територією населених пунктів розпоряджаються відповідні органи місцевого самоврядування);

– гарантія наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами;

– врахування історичних, економічних, екологічних і культурних особливостей у процесі планування розвитку громад;

– передача «на місця» максимальної кількості повноважень, які органи місцевого самоврядування здатні виконати;

– створення об'єднаних територіальних громад;

– у перспективі – запровадження інституту префектів, нової територіальної основи України зі зменшенням кількості районів, подальший розвиток форм прямого народовладдя.

Реформа децентралізації передбачає створення нової ланки в системі адміністративного устрою в Україні способом запровадження нової адміністративно-територіальної одиниці – об'єднаної територіальної громади (далі – ОТГ). Вони утворюються внаслідок добровільного об'єднання суміжних територіальних громад, сіл, селищ, міст та відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Добровільне об'єднання дозволяє органам місцевого самоврядування отримати нові повноваження та ресурси, які раніше мали міста обласного значення.

Після об'єднання декількох населених пунктів новостворена ОТГ стає правонаступником усього майна, прав та обов'язків територіальних громад, що об'єдналися, а також здійснюється реорганізація сільських, селищних, міських рад. Громадян, що проживають на території ОТГ, після об'єднання представляють новообрані голова, депутатський корпус і виконавчі органи ради громади.

Процес створення ОТГ відбувався поступово. У процесі реформи спроможні громади отримали більш широкі повноваження, ресурси та відповідальність, а завдяки змінам у законодавстві збільшився й перелік послуг, які можуть надаватися на місцях. Відповідно, мешканці об'єднаних громад очікують від своєї влади зручних та якісних адміністративних послуг. За підтримки донорських

програм в ОТГ починають відкриватись сучасні центри надання адміністративних послуг (далі – ЦНАПи) – приміщення, де за принципом «єдиного вікна» можна отримати необхідні адміністративні послуги. У реалізації відкриття ЦНАПів в ОТГ часто сприяють міжнародні донори та програми, такі як Представництво Європейського Союзу в Україні, «U-LEAD з Європою, USAID тощо. 17 липня 2020 року у рамках децентралізації Верховна Рада України скоротила кількість районів із 490 до 136.

Фінансова реформа (фінансова децентралізація). Після внесених 2015 року змін до Податкового та Бюджетного кодексів України місцеве самоврядування отримало більше можливостей, повноважень і відповідних фінансових ресурсів для підвищення економічної спроможності.

Об'єднані громади, зокрема, розпоряджаються:

– 60 % податку на доходи фізичних осіб ;

– 100 % податку на майно;

– 100 % єдиного податку;

– 5 % акцизного податку з роздрібної торгівлі (тютюн, алкоголь, нафтопродукти);

– 100 % податку на прибуток установ комунальної власності ОТГ;

– 100 % платежів за надання адміністративних послуг;

– 25 % екологічного податку.

– іншими зборами та платежами, міжбюджетними трансфертами та надходженнями в рамках програм та допомог.

Держава на рівні центральних органів влади активно підтримувала процес об'єднання територіальних громад. Для цього з державного бюджету виділяються субвенції, зокрема на розвиток сільської медицини, соціально-економічний розвиток територій тощо.

Інститут старост в ОТГ. Інститут старост було запроваджено 2015 року після набуття чинності Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Староста є посадовою особою місцевого самоврядування у селі або селищі, які разом з іншими населеними пунктами добровільно об'єднуються у одну територіальну громаду. Староста обирається мешканцями села або селища на строк повноважень місцевої ради об'єднаної територіальної громади. Староста за посадою входить до складу виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади.

За законом староста має такі повноваження:

1) представляти інтереси жителів села, селища у виконавчих органах місцевої ради об'єднаної територіальної громади;

2) сприяти жителям села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування;

3) брати участь у підготовці проєкту бюджету територіальної громади в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного села, селища;

4) вносити пропозиції до виконавчого комітету місцевої ради з питань діяльності на території відповідного села, селища виконавчих органів місцевої ради, підприємств, установ, організацій комунальної форми власності та їх посадових осіб.

Староста може також здійснювати інші обов'язки, визначені положенням про старосту, яке затверджується радою об'єднаної територіальної громади. У такому положенні також зазначаються права старости, порядок його обрання та припинення повноважень, порядок звітування та інші питання, що пов'язані з його діяльністю. Зі свого боку староста звітує перед радою ОТГ не рідше одного разу на рік, а також перед мешканцями села (сіл) під час відкритих зустрічей із громадянами. Станом на липень 2018 року в громадах працювало 2 565 старост.

Інститут префектів. Префект – державний службовець, який на довіреній йому території здійснює нагляд за додержанням Конституції та законів України органами місцевого самоврядування, координує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади, забезпечує виконання державних програм, а також спрямовує та організовує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади і забезпечує їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану чи надзвичайної екологічної ситуації. Крім цього, префект може здійснювати й інші повноваження, покладені на нього Конституцією та законами України.

Законопроєктом 2217а було запропоновано запровадження інституту префектів шляхом внесення змін до Конституції України. Станом на грудень 2017 року цей законопроєкт було схвалено Верховною Радою України у першому читанні, але інститут префектів в Україні досі не запроваджено. Після реформування

Конституції України, скасування поділу на райони та ліквідації держадміністрацій передбачається створення округів і призначення перших префектів.

Основними ознаками територіальної громади є спільна територія існування, наявність спільних інтересів місцевого значення, соціальна взаємодія членів громади у процесі забезпечення цих інтересів, психологічна самоідентифікація кожного члена із громадою, спільна комунальна власність, сплачування комунальних податків.

Таблиця 3.2 – Кількість громад в областях України

	за типами громад			Усього
	міські	селищні	сільські	
Вінницька	18	22	23	63
Волинська	11	18	25	54
Дніпропетровська	20	25	41	86
Донецька	43	14	9	66
Житомирська	12	22	32	66
Закарпатська	11	18	35	64
Запорізька	14	17	36	67
Івано-Франківська	15	23	24	62
Київська	24	23	22	69
Кіровоградська	12	16	21	49
Луганська	20	12	5	37
Львівська	39	16	18	73
Миколаївська	9	14	29	52
Одеська	19	25	47	91
Полтавська	16	20	24	60
Рівненська	11	13	40	64
Сумська	15	15	21	51
Тернопільська	18	16	21	55
Харківська	17	26	13	56
Херсонська	9	17	23	49
Хмельницька	13	22	25	60
Черкаська	16	10	40	66
Чернівецька	11	7	34	52
Чернігівська	16	24	17	57
В усіх областях	409	435	625	1469

Список використаних джерел до питання 3.4

1. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

2. Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання : науково-аналітична доповідь / наук. ред. д-р екон. наук, проф. І. З. Сторонянська / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 144 с.

3. Чому в Україні створюють спроможні громади. URL : https://decentralization.gov.ua.gromadas

4. Як створити у громаді умови для сталого економічного розвитку: можливості та практики. URL : https://decentralization.gov.ua/news/13669

5. Пальчук В. Розвиток економічного потенціалу громад у рамках реформи з децентралізації. *Україна: події, факти, коментарі.* 2018. № 11. С. 38–50. URL : http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr11.pdf

Тренінг для закріплення отриманих знань

1. Дослідник функціонування регіональних суспільно-економічних систем:

а) Д. Штейн;

б) Р. Солоу;

в) Б. Данилишин;

г) Д. Норт.

2. Дослідник наукових засад функціонування територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації:

а) Т. Веблен;

б) М. Долішній;

в) В. Кравців;

г) І. Сторонянська.

3. До теорій місцевого економічного розвитку належить:

а) теорія права;

б) теорія державного управління;

в) інституційна теорія;

г) теорія сталого розвитку.

4. До теорії фінансової децентралізації належить:

а) теорія саморозвитку;

б) теорія локального партнерства;

в) теорія місцевих фінансів;

г) теорія інклюзивного місцевого розвитку.

5. Які із перерахованих теорій належать до теорій фінансової децентралізації:

а) теорія місцевих фінансів, теорія публічних фінансів;

б) теорія місцевих бюджетів, теорія суспільних благ;

в) податкова теорія економіки добробуту;

г) усі вищеперелічені.

6. Найбільш поширеним у наукових працях підхід до визначення поняття «територіальна громада» є:

а) інтелектуально-комунікативний;

б) публічно-правовий;

в) територіальний;

г) комплексний.

7. Підхід до визначення поняття «територіальна громада», який пов'язаний із використанням такої характеристики, постійне проживання осіб на території певного населеного пункту, і відповідним застосуванням термінів «населення», «жителі», «громадяни, які мешкають на території», «територіальний колектив» тощо:

а) комплексний;

б) інтелектуально комунікативний;

в) публічно-правовий;

г) територіальний.

8. Дослідник, який визначає територіальний колектив як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, ототожнюючи його з населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці:

а) М. Баймуратов;

б) В. Кампо;

в) М. Корнієнко;

г) І. Бодрова.

9. Дослідник, який вважає, що початковим суб'єктом місцевого самоврядування фактично є територіальний колектив в особі жителів села, селища або міста:

а) О. Батанов;

б) М. Баймуратов;

в) В. Кампо;

г) М. Корнієнко.

10. Дослідник, який пропонує розглядати територіальну громаду (місцеву спільноту як «сукупність фізичних осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистими зв'язками системного характеру»:

а) В. Кампо;

б) М. Корнієнко;

в) М. Баймуратов;

г) О. Батанов.

11. Хто із науковців розглядає територіальну громаду як жителів, які постійно проживають, працюють на території села (або добровільного об'єднання у спільну громаду жителів кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на цій території нерухомим майном, сплачують комунальні податки і пов'язані територіально особистими зв'язками системного характеру:

а) І. Бодров;

б) М. Корнієнко;

в) О. Батанов;
г) М. Баймуратов.

12. Хто із науковців розглядає територіальну громаду з позицій реалізації їх економічного потенціалу і забезпечення конкурентоспроможності:

а) Л. Мельник;
б) В. Новикова;
в) Г. Монастирський;
г) усі вищеперелічені.

13. Хто із науковців вважає, що територіальну спільноту базового рівня необхідно розглядати як соціально-економічну систему:

а) О. Панухник;
б) В. Новикова;
в) Г. Монастирський;
г) Л. Мельник.

14. Територіальна спільнота базового рівня як економічна система є елементом економічних систем вищого ієрархічного порядку:

а) регіональної;
б) національної;
в) глобальної;
г) усіх вищеперелічених.

15. Якими повноваженнями, відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», наділяється староста села або селища:

а) представляти інтереси жителів села, селища у виконавчих органах місцевої ради об'єднаної територіальної громади, сприяти жителям села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування;

б) брати участь у підготовці проєкту бюджету територіальної громади в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного села, селищ;

в) вносити пропозиції до виконавчого комітету місцевої ради з питань діяльності на території відповідного села, селища виконавчих органів місцевої ради, підприємств, установ, організацій комунальної форми власності та їх посадових осіб;

г) усіма вищеперерахованими.

16. Хто із науковців розглядає територіальну громаду як «цілісне утворення, що характеризується єдністю соціальної спільноти, суб'єкта місцевого самоврядування та базової ланки адміністративно-територіального устрою країни»:

а) О. Панухник;

б) В. Новикова;

в) Г. Монастирський;

г) Л. Беновська.

17. Про яку функцію територіальних громад ідеться: «Залучення інвестицій – державних, приватних, міжнародних у розвиток території»:

а) екологічна;

б) політична;

в) нормотворча;

г) інвестиційна.

18. Про яку функцію територіальної громади йдеться: «Утримання та будівництво доріг, водо-, газопостачання і водовідведення та благоустрій території»:

а) політична;

б) екологічна;

в) економічна;

г) розвиток місцевої інфраструктури.

19. Хто із дослідників пропонує визначення територіальної громади в адміністративно-територіальному контексті як первинної (базової) одиниці системи адміністративно-територіального устрою держави, в якій органами місцевого самоврядування чи самоорганізації громадян самостійно і під свою відповідальність забезпечується у межах, встановлених Конституцією та законодавством України, вирішення питань місцевого значення та надання власних і делегованих державою публічних послуг із дотриманням водночас принципу субсидіарності:

а) З. Сірик;

б) В. Новикова;

в) Г. Монастирський;

г) Л. Беновська.

20. Про яку функцію територіальної громади йдеться: «Напрям діяльності, пов'язаний із підтриманням безпечного для життя і здоров'я громадян навколишнього середовища, доцільним, ефективним і дбайливим використанням належних громаді природних ресурсів»:

а) економічна;

б) політична;

в) управління ресурсним потенціалом;

г) екологічна.

21. Територіальна громада села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування:

а) управляє майном, що перебуває у комунальній власності;

б) затверджує програми соціально-економічного та культурного розвитку, контролює їх виконання;

в) забезпечує проведення місцевих референдумів і реалізацію їхніх результатів;

г) усе вищеперелічене.

22. Територіальна громада села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування:

а) встановлює місцеві податки та збори відповідно до закону, затверджує бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролює їх виконання створює, реорганізовує та ліквідовує комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснює контроль за їх діяльністю;

б) вирішує інші питання місцевого значення, що, згідно із законом, належать до їхньої компетенції;

в) усе вищеперелічене.

23. Комплекс змін до законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень і коштів від центральних органів влади органам місцевого самоврядування:

а) децентралізація;

б) централізація;

в) концентрація;

г) націоналізація.

24. Реформа децентралізації в Україні розпочалася:

а) 2012 року;

б) 2013 року;

в) 2014 року;

г) 2015 року.

25. Згідно з яким нормативним документом сусідні міські, селищні, сільські ради можуть об'єднуватися в одну громаду, яка матиме один спільний орган місцевого самоврядування:

а) «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади»;

б) «Методика формування спроможних територіальних громад;

в) «Про добровільне об'єднання територіальних громад»;

г) «Про утворення та ліквідацію районів».

26. Базова правова рамка для проведення реформи місцевого самоврядування передбачає такі основні напрями:

а) адміністративно-територіальна реформа;

б) фіскальна децентралізація;

в) розширення повноважень органів місцевого самоврядування, реформа державної регіональної політики;

г) усе вищеперелічене.

27. З дотриманням яких умов відбувалося добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст:

а) територія об'єднаної територіальної громади має бути неперервною, межі об'єднаної територіальної громади визначають за зовнішніми межами юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися;

б) під час прийняття рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади;

в) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання;

г) усіх вищеперелічених.

28. Інститут старост в ОТГ було запроваджено:

а) 2015 року;

б) 2016 року;

в) 2019 року;

г) 2021 року.

29. Посадова особа місцевого самоврядування у селі або селищі, які разом з іншими населеними пунктами добровільно об'єднуються в одну територіальну громаду:

а) секретар;

б) голова;

в) префект;

г) староста.

ТЕМА 4
РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета: розглянути поняття, класифікацію ресурсів та ресурсний потенціал, ресурсне забезпечення територіальних громад.

Компетентності, які необхідно сформувати:

– **здатність** аналізувати наявність у територіальних громадах ресурсів, необхідних для виконання покладених на них функцій;

– **здатність** оцінювати існуючий ресурсний потенціал територіальної громади та можливості його використання;

– **здатність** розуміти сутність, структуру, можливості ресурсного потенціалу місцевого самоврядування;

– **здатність** усвідомити необхідність розуміння ресурсного підходу і набуття знань стосовно його використання під час розробки і реалізації стратегій і планів розвитку територіальних громад;

– **здатність** аналізувати ресурсний потенціал місцевого самоврядування як сукупність внутрішніх і зовнішніх можливостей розвитку територіальної громади.

Термінологічний словник

Матеріальні ресурси – природно-сировинні, майнові, інфраструктурні.

Нематеріальні ресурси – соціальні, інституційні, адміністративні, кадрові, знаннєві, інформаційні, інтелектуальні, інноваційні, організаційні, комунікативні (ресурси відносин) і ресурси часу.

Ресурси за природною класифікацією – мінеральні, водні, ґрунтово-земельні, біологічні (рослинні та тваринні), ресурси теплоти (сонця, підземних вод і глибин океану), сили вітру.

Людські ресурси (людський потенціал) – основний стратегічний ресурс – чисельність населення, режим його відтворення, статево-вікова структура, особливості системи розселення, рівень урбанізації, рівень освіти і професійної кваліфікації, доходи та витрати населення, його життєвий рівень, забезпеченість соціальними послугами тощо.

Інфраструктурний ресурс – включає в себе допоміжні, обслуговуючі галузі, які забезпечують безперебійне ефективне функціонування інших сфер життєдіяльності людини і галузей економіки.

Ресурси соціальних відносин – соціальний капітал, компонентами якого є довіра, освіта, вільний доступ до інформації, норми, традиції, цінності, певна взаємодія індивідів – особистостей.

Фінансові ресурси – основний вид ресурсів, джерелами яких є бюджетні, інвестиційні, кредитні та грантові.

Ресурсний потенціал територіальних громад – сукупність усіх видів ресурсів, що формуються на цій території та які можуть бути використані у процесі соціально-економічного розвитку.

Ресурсний потенціал місцевого самоврядування – сукупність внутрішніх і зовнішніх можливостей розвитку територіальної громади: природно-кліматичного, фінансового, економіко-виробничого, соціально-інфраструктурного, управлінського, людського й туристично-рекреаційного характеру, які є наявними або можуть бути мобілізованими чи відтвореними у майбутньому та дозволяють забезпечувати соціально-економічний і людський розвиток громади з максимальним задоволенням її потреб.

Ресурсне забезпечення економічного розвитку територіальних громад – процес пошуку, залучення та використання різних видів ресурсів, складна система, яка включає в себе сукупність послідовних, взаємопов’язаних між собою етапів, систематизованих до цих завдань методик, методів, моделей, які дають можливість обґрунтувати, вибрати спосіб ресурсного забезпечення та оцінити ефективність обраного способу.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

4.1. Ресурси територіальної громади: поняття, класифікація.

4.2. Ресурсний потенціал територіальних громад.

4.3. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування.

Питання для самостійного опрацювання

4.1. Аналіз та оцінка наявного ресурсного потенціалу Згурівської територіальної громади Броварського району Київської області в довоєнний період.

План семінарського заняття

4.1. Ресурси територіальної громади: поняття, класифікація.

4.2. Ресурсний потенціал територіальної громади.

4.3. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування.

4.4. Аналіз та оцінка наявного ресурсного потенціалу Згурівської територіальної громади Броварського району Київської області в довоєнний період.

4.1. Ресурси територіальної громади: поняття, класифікація

Особливу важливість ресурсне забезпечення набуває у територіальних громадах, що об’єдналися. Вирішення їх ресурсної проблеми потребує оволодіння знаннями ресурсного підходу і набуття компетенцій стосовно його використання під час розробки і реалізації стратегій і планів їх розвитку.

Аналіз складу і структурування ресурсів дозволили дослідниці О. Бобровській виділити в місцевому самоврядуванні територіальних громад їх такі основні види:

– матеріальні;

– природні;

– матеріально-виробничі і речовинні ресурси господарюючих суб’єктів і громадян;

– фінансові;

– нематеріальні ресурси – соціальні інституційні, адміністративні, кадрові, знаннєві, інформаційні, інтелектуальні, інноваційні, організаційні, комунікативні (ресурси відносин) і ресурси часу.

Дослідник Д. Савчук трактує поняття «ресурси» із чотирьох позицій: економічної, владної, соціальної, об'єктної.

Досить поширеною є класифікація ресурсів на матеріальні, людські, фінансові.

Матеріальні ресурси також умовно поділяють на:

– природно-сировинні;

– майнові;

– інфраструктурні.

Усі природні ресурси мають дві основні ознаки – *походження (природна ознака)* і *використання (економічна ознака).* Відповідно до них склалася їх подвійна класифікація.

За природною класифікацією виділяють ресурси:

– мінеральні;

– водні;

– ґрунтово-земельні;

– біологічні (рослинні та тваринні);

– ресурси теплоти (сонця, підземних вод і глибин океану);

– сили вітру тощо.

Різновидом природно-сировинних ресурсів є *земельні ресурси*, їх відносять до найважливіших видів ресурсів. Цей вид ресурсів є у всіх регіонах країни.

Земельні ресурси мають подвійну природу: з одного боку, вони є засобом виробництва для ряду галузей економіки (наприклад, сільського господарства), з іншого – місцем розміщення виробничих систем.

Земельні ресурси оцінюються за кількісними (загальна площа земель) і якісними характеристиками (чорноземи, піски, глини, суглинні тощо), а також ступенем залучення у господарський оборот й інтенсивністю їх використання.

Щодо *майнових ресурсів*, то найважливішим є оцінка та ефективне використання комунальної власності.

Вона, з одного боку, є джерелом фінансових надходжень до місцевого бюджету, а з іншого – важливим матеріальним ресурсом програми розвитку регіону.

Тому насамперед необхідно провести «фінансову інвентаризацію», тобто оцінити існуючий стан справ і проаналізувати варіанти альтернативного використання.

Наступний етап передбачає підготовку рішень щодо подальшої експлуатації майна, що включають варіанти тактичного і стратегічного управління, а саме:

– ефективна оренда;

– спільне використання;

– корпоратизація;

– продаж нерентабельних об'єктів комунального майна.

Особливе місце у процесах регіонального та місцевого розвитку займає такий вид матеріального ресурсу, як *інфраструктурний.* Він включає в себе допоміжні, обслуговуючі галузі, які забезпечують безперебійне ефективне функціонування інших сфер життєдіяльності людини і галузей економіки.

Розрізняють виробничу, управлінську, ринкову, соціальну й екологічну інфраструктури залежно від тих сфер діяльності, які вони обслуговують. Так, транспортно-географічне положення території, інфраструктурна забезпеченість є вагомим фактором її конкурентоспроможності й одночасно ресурсом подальшого розвитку.

Визначальними з точки зору самодостатності територіальної громади є *природні* та *людські* ресурси, адже саме вони обумовлюють відповідні інфраструктури і формування та розвиток найсучасніших видів ресурсів: інформаційних, інвестиційних, інноваційних тощо.

У наш бурхливий час державотворення та становлення місцевого самоврядування *людські ресурси* стали основними стратегічними ресурсами через свої здібності й організаційні навички та знання, які мають високий ринковий статус. Хоча, на жаль, цей ресурс досі використовується недостатньо ефективно через ряд причин.

Людські ресурси (людський потенціал) є досить складним поняттям, яке характеризується чисельністю населення, режимом його відтворення, статево-віковою структурою, особливостями

системи розселення, рівня урбанізації, рівнями освіти та професійної кваліфікації, доходів і витрат, життєвим рівнем населення, забезпеченістю соціальними послугами тощо.

Науковці визначають два полюси ролі людини в суспільному виробництві:

– людину як ресурс виробничої системи – важливий елемент відтворювального процесу (демографічні та трудові ресурси);

– людину як основний суб'єкт управління (соціальні, кадрові, управлінські ресурси).

Розглядаючи людину як основний суб'єкт управління, найчастіше свідчать про соціальні ресурси, *соціальний капітал* – ресурси соціальних відносин. Компонентами соціального капіталу можна назвати: довіру, освіту, вільний доступ до інформації, норми, традиції, цінності, певну взаємодію індивідів – особистостей.

Розглянемо третій основний вид ресурсів – *фінансовий*. Виокремлюють такі джерела фінансових ресурсів: бюджетні, інвестиційні, кредитні та грантові. Більшість джерел фінансових ресурсів економічного розвитку територіальних громад має внутрішнє походження. Досить довго для територіальних громад серед зовнішніх джерел практично були доступні загалом трансферти з місцевого бюджету.

Для фінансування економічного розвитку територіальні громади можуть залучати кредитні джерела, беручи на себе відповідні боргові зобов'язання на умовах строковості, платності та поворотності.

Окремим джерелом фінансування місцевого та територіального розвитку є грантові кошти у вигляді міжнародної технічної допомоги, благодійних внесків тощо.

В українській практиці фінансування місцевого і регіонального розвитку найбільш поширеними є *бюджетні механізми*, насамперед оренда та продаж об'єктів комунальної власності.

Отже, перелік традиційних і нетрадиційних, матеріальних і нематеріальних ресурсів є досить широким. Діяльність територіальних громад значною мірою визначається тим, наскільки результативно вони використовують ресурси, які є в їх розпорядженні.

4.2. Ресурсний потенціал територіальних громад

Сукупність усіх видів ресурсів, що формуються на цій території та які можуть бути використані у процесі соціально-економічного розвитку, становлять *ресурсний потенціал територіальних громад*, що об'єдналися. Він є об'єктивною передумовою (можливістю) реалізовувати територіальними громадами власних програм розвитку, характеризується насиченістю території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), а також нематеріальними факторами.

Ресурсний потенціал місцевого самоврядування є сукупністю внутрішніх і зовнішніх можливостей розвитку територіальної громади: природно-кліматичного, фінансового, економіко-виробничого, соціально-інфраструктурного, управлінського, людського й туристично-рекреаційного характеру, які є наявними або можуть бути мобілізованими чи відтвореними у майбутньому та дозволяють забезпечувати соціально-економічний і людський розвиток громади із максимальним задоволенням її потреб.

Внутрішній ресурсний потенціал:

– природно-кліматичний потенціал (мінеральні, водні, земельні, лісові ресурси, кліматичні умови, розташування);

– фінансовий потенціал (бюджетний, підприємницький, інвестиційний, інноваційний);

– економіко-виробничий потенціал (матеріально-технічна база, об'єкти комунальної власності);

– соціально-інфраструктурний потенціал (дорожньо-транспортні умови, освіта, охорона здоров'я, спорт).

Зовнішній ресурсний потенціал:

– фінансовий потенціал (міжбюджетні механізми, зовнішні інвестиції та інновації, міжнародна торгівля);

– економіко-виробничий потенціал (об'єкти державної власності);

– соціально-інфраструктурний потенціал (інфраструктура обласного і державного значення).

У контексті забезпечення економічного розвитку ТГ необхідно, щоб місцева влада володіла інформацією щодо всього розмаїття місцевих ресурсів і вміла ефективно управляти їх потоками для досягнення цілей розвитку та вирішення місцевих проблем.

Для отримання відповіді про дійсний склад і стан ресурсів (ресурсний потенціал) територіальної громади науковці пропонують насамперед:

– ознайомитись із поняттям і роллю ресурсів громади, визначити їх види і структуру, виокремити ресурси місцевого самоврядування;

– визначити локальне і сукупне призначення, склад, стан, сфери і тенденції використання ресурсів;

– проаналізувати і дати оцінку конфігурації об'єднання ресурсів у разі їх використання у процесах життєдіяльності та врахуванні під час розробки стратегій і планів розвитку;

– визначити суб'єктів, відповідальних за стан й ефективне використання, відтворення і поповнення ресурсів, їх міжсуб'єктну і міжоб'єктну взаємодію, функціональні зв'язки і форми використання ресурсів за сферами їх застосування: на підприємствах, в організаціях, бізнес-групах, кластерах, інноваційних проєктах, інфраструктурних мережах тощо;

– об'єднати завдання із формування, використання і відтворення ресурсів у функцію управління ресурсозабезпеченням і ресурсоспоживанням.

Таблиця 4.1 – Поняття «ресурсне забезпечення економічного розвитку територіальних громад» у наукових дослідженнях: статичний підхід

Науковці	Зміст поняття «ресурсне забезпечення»
1	2
А. Мельник, О. Оболенський, А. Васіна, Л. Гордієнко	Ресурсне забезпечення - сукупність ресурсів, що використовуються чи можуть використовуватися організацією для здійснення своєї діяльності

Продовження таблиці 4.1

1	2
Т. Безверхнюк	Сутність ресурсного забезпечення полягає не тільки у використанні чи доступності ресурсів, а й в існуванні управлінського механізму, що має забезпечувати їх ефективне використання. «Система державних заходів, спрямованих на створення матеріальних, правових, інституційних умов перетворення елементів ресурсного простору в засоби досягнення цілей»
М. Галабурда	Фінансове забезпечення державної (економічної) політики – це «економічні відносини між державою і суб'єктами господарювання щодо мобілізації фінансових ресурсів домогосподарств, фірм, держави та зовнішніх запозичень у процесі реалізації соціальних і економічних цілей розвитку суспільства»
М. Французова	Ресурсне забезпечення організації загалом – це «процес мобілізації, накопичення, розподілу ресурсів, а також здійснення планування, контролю, моніторингу та інших процедур, спрямованих на ефективне і раціональне використання ресурсів»
А. Чорна	Ресурсне забезпечення: «процес пошуку, залучення та використання різних видів ресурсів» та як «складна система, яка включає в себе сукупність послідовних, взаємозв'язаних між собою етапів, систематизованих до цих завдань методик, методів, моделей, які дають можливість обґрунтувати, вибрати спосіб ресурсного забезпечення та оцінити ефективність обраного способу»

З огляду на цей підхід можна виділити такі властивості ресурсного забезпечення:

– воно є системною діяльністю з мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу ресурсів;

– результатом ресурсного забезпечення є потік ресурсів у різних їх формах і видах до кінцевого споживача, який може бути як у середині, так із зовні організаційної системи;

– власне, ресурсне забезпечення та ресурси є лише засобами ефективного досягнення певних цілей організаційної системи, зокрема державної політики чи суспільства загалом.

Із викладеного можна зробити висновки щодо ключових положень ресурсного підходу під час розробки стратегій і планів розвитку територіальних громад:

– визначення ресурсних потреб територіальних громад не може здійснюватися за шаблоном. Необхідно враховувати особливості, тип, ступінь спеціалізації, цілеспрямованість діяльності, рамкові умови розвитку, дотримання правової і фінансової автономії;

– ресурси розглядаються як органічна цілісність територіальних ресурсів, які під час їх оптимістичного поєднання здатні створювати нові специфічні види ресурсів і забезпечувати якісний результат спільної діяльності, рамкові умови розвитку; необхідне чітке розуміння того, що саме від ефективної комбінації ресурсів під час їх спільного використання залежить успіх суспільної діяльності;

– сукупність ресурсів територіальних громад створює ресурсний фундамент усіх стратегій і планів розвитку і можливості стабільного розвитку і конкурентоспроможності суб'єктів господарювання територіальних громад в економічній, соціальній та інших сферах діяльності, незалежно від форм власності і галузевої належності;

– ресурсний підхід спрямовується на отримання успіху за рахунок об'єднання, поглиблення і генерації зв'язків у формуванні, використанні і відтворенні ресурсів, сприяє узгодженості співпраці та співвідповідальності у вирішенні ресурсних проблем розвитку територій в умовах трансформації суспільства і спрямованості його руху на сталий розвиток.

Типові інструменти ресурсного забезпечення економічного розвитку територіальних громад, що об'єдналися, відображено на рис. 4.1.

Простори для торгівлі: – публічні простори з елементами торгівлі; – простори для святкових ярмарків; – фермерські ринки	**Місцеві установи підтримки бізнесу:** – АМЕР (Асоціації місцевого економічного розвитку); – ЦПБ (Центри підтримки бізнесу)
Гранти для бізнесу: – гранти для підприємців–початківців; – ваучерна підтримка **Фонди фінансування:** – відшкодування відсотків за кредитами; – фонди мікрокредитування	**Кооперативи, соціальне підприємництво, туристичні продукти:** – туристично-інформаційні центри; – фестивалі; – мапи громад (інші промоматеріали) з рекламою місцевого бізнесу; – маркування та знакування туристичних маршрутів і території громади; – покращення туристичної інфраструктури (дороги, парковики, кемпінги тощо)
Дуальна освіта: – навчально-методичні центри дуальної освіти; – програми профорієнтації та стажувань; – програми неформальної освіти	**Доступ до земельних активів:** – реєстр земельних ділянок; – розробка містобудівної документації для ділянок; – підведення інженерної інфраструктури до земельних ділянок; – рекультивація земельних ділянок
⇑⇑⇑ **Типові інструменти економічного розвитку територіальних громад, що об'єдналися** ↓↓↓	
Навчально-демонстраційні заходи: – тематичні центри; – навчальні візити	**Специфічна інфраструктура для бізнесу:** – відновлення занедбаних об'єктів; – передача прав на використання об'єктів
Простори спільного користування: – коворкінги; – спільні кухні / майстерні; – бізнес–інкубатори	**Залучення інвесторів:** – передача інвестору ділянок і приміщень із підведеною інфраструктурою; – допомога органів місцевого самоврядування під час супровідної документації
Регіональний продукт: – просування традиційної для території продукції ; – допомога під час державної реєстрації географічного зазначення	**Партнерство з бізнесом :** – державно-приватне партнерство; – програми розвитку територій присутності великого бізнесу

Рисунок 4.1 – Типові інструменти економічного розвитку територіальних громад

4.3. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування

Як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі зустрічається поняття «фінансове забезпечення місцевого самоврядування».

Виокремлюють три підходи до визначення категорії «фінансове забезпечення місцевого самоврядування» :

1) *ресурсний*, який акцентує основну увагу фінансового забезпечення на сукупності матеріально-фінансових ресурсів у фондах місцевого самоврядування;

2) *інституційний*, який зосереджується на сукупності правових норм і методів для ефективного використання фінансових коштів;

3) *процесний*, який розуміє фінансове забезпечення як систему заходів мобілізації наявних та акумулювання нових ресурсів і їх ефективного використання.

Заслуговує на увагу визначення поняття «фінансове забезпечення місцевого самоврядування» як «сукупності заходів щодо акумуляції, розподілу та використання фінансових ресурсів із метою створення умов, що сприяють нормальному здійсненню економічних процесів на відповідній території, реалізації запланованих соціальних програм, проєктів, та запобіганню й усуненню порушень під час використання фінансових ресурсів» .

Виділяються такі елементи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади:

– джерела фінансового забезпечення (бюджетні ресурси різних рівнів, інвестиційні ресурси, міжнародна допомога тощо);

– методи забезпечення (самозабезпечення, податки та збори, кредитні ресурси);

– інструменти (трансферти, місцеві позики, податки та збори);

– важелі (штрафи, пільги тощо);

– нормативно правове забезпечення.

Реформа децентралізації надає можливість органам місцевого самоврядування обирати стратегію використання ресурсного потенціалу – орієнтуватись на внутрішні ресурсні можливості чи залишатися залежними від зовнішніх ресурсних залучень, особливо в частині формування фінансового потенціалу.

Список використаних джерел до питань 4.1–4.3

1. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг : навчальний посібник. URL : https://www.csi.org.ua/publications/navchalnyj-posibnyk-resursne-zabezpechennya-ob-yednanoyi-terytorialnoyi-gromady-ta-yiyi-marketyng//

2. Формування спроможних територіальних громад : практичний посібник. Видання друге. URL : ttps://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/posibnyk.tergrweb.pdf

3. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад : навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Асоціація міст України. URL : https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/1plangrweb.pdf

4. Сірик З. О. Методологія та практика фінансово-інвестиційного забезпечення місцевого самоврядування. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2020. 314 с.

5. Сірик З. О. Фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи : дисертація. Львів, 2021.

6. Савчук Д. М. Характеристика ресурсного потенціалу громади та оцінка ефективності його використання. *Український журнал прикладної економіки.* 2018. Т. 3, № 1. С. 83–94.

7. Стратегія розвитку Згурівської територіальної громади Броварського району Київської області / Згурівська територіальна громада Броварського району Київської області. URL : https://zgurivska-gromada.gov.ua

Коментар до питання для самостійного опрацювання

4.1. Аналіз та оцінка наявного ресурсного потенціалу Згурівської територіальної громади Броварського району Київської області в довоєнний період

Згурівська територіальна громада розташована на території колишнього Згурівського району, повністю займає усю його територію. З 17.07.2020 входить до складу Броварського району Київської області (https://zgurivska-gromada.gov.ua/structure/).

Площа Згурівської ТГ становить 760,9км² (76,09 тис. га), або 2,7 % від площі Київської області (табл. 4.2). Громада є найбільшою у Броварському районі за розмірами території і четвертою у Київській області серед селищних і сільських громад.

Таблиця 4.2 – Площа та кількість населення Згурівської ТГ (станом на 01.01.2021)

Територіальна одиниця	Площа, км²	Площа у % до загальної площі/району/області	Населення	Населення у % до загального населення / району / області	Густота населення
Територіальна громада	760,9	26,42 % до площі району 2,7 % до площі області	15 503	6,44 % до населення району, 0,87 % до населення області	20,37
Район	2 880	10 % до площі області	240 700	13,5 % до населення області	83,58
Область	28 121 (без м.Києва)	–	1 781 044	–	63,3

Джерело: URL : https://zgurivska-gromada.gov.ua/structure/

Під час об'єднання до складу Згурівської ТГ увійшла 21 територіальна громада: Згурівська селищна громада і 20 сільських громад – Аркадіївська, Безуглівська, Великокрупільська, Войтівська, Вознесенська, Жуківська, Красненська, Лизогубово-Слобідська, Любомирівська, Малоберезанська, Малосупоївська, Новоолександрівська, Новооржицька, Пасківщинська, Середівська, Старооржицька, Турівська, Усівська, Черевківська, Шевченківська. Адміністративним центром Згурівської ТГ є смт Згурівка. Усього в складі громади налічується 41 населений пункт, зокрема смт Згурівка і 40 сільських населених пунктів.

Станом на 01.01.2021 чисельність населення Згурівської громади за даними Головного управління статистики в Київській області становила 15 503 особи, з них міського населення – 5 116 осіб,

сільського населення – 10 387 осіб, а щільність населення становить 20,37 осіб/км² , тоді як у Київській області – 63,3 осіб/км².

Згурівська ТГ розташована у східній частині Київської області. Межує з Березанською та Баришівською територіальними громадами Броварського району – на заході, Яготинською ТГ Бориспільського району на півдні, з Ніжинським районом Чернігівської області – на півночі та з Прилуцьким районом Чернігівської області – на сході.

Громада має вигідне економіко-географічне положення з достатньо розвиненим автомобільним сполученням, особливістю цього положення є близькість до столиці України м. Київ та двох міжнародних аеропортів – «Київ» та Бориспіль, а також сусідство з Чернігівською областю.

Природні, земельні, водні та трудові ресурси. Природний фонд Згурівської ТГ становить: ріллі – 55,4 тис. гектарів, лісів – 1 056,8 гектарів, водного фонду – 1 017,35 тис га. Природна зона належить до зони мішаних лісів, ґрунти – дерново-підзолисті. Є в наявності корисні копалини – торф, глина.

Поверхня рівнинна, розрізана чотирма майже паралельними долинами річок Недра, Супій, Оржиця, Перевід.

Ґрунтовий покрив характеризується невисокою різновидністю ґрунтоутворювальних порід, геоморфічних та гідрологічних умов. Особливістю цього є великі площі гідроморфних і полугідроморфних ґрунтів, значною мірою засолених. Переважає група чорноземів та лучно-чорноземних ґрунтів (85,4 %).

Земельний фонд Згурівської ТГ станом на 1 січня 2021 року становить 76 090 га, з них 63 746,4 га, або 83,8 % займають сільськогосподарські угіддя (у середньому по Україні 69,6 %). У структурі сільськогосподарських угідь рілля становить 86,9 %, багаторічні насадження – 0,69 %, сіножаті – 2,3 %, пасовища – 8,5 %. Площа лісових та дерево-чагарникових насаджень становить 1056,8 га. Загальна лісистість району з урахуванням усіх захисних лісових насаджень становить 1,39 %. Під забудованими землями зайнято 2 570,6 га (3,4 %), болотами – 5 151,3 га (6,7 %), іншими землями – 108,2 га (0,14 %). Під водою зайнято 1 017,35 га (1,33 %).

Об'єкти природно-заповідного фонду Згурівської громади. На території громади налічується три об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, заповідне урочище місцевого значення. Заказники входять до складу природно-заповідного фонду України, охороняються як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення й використання.

В адміністративному центрі смт Згурівка розташовується одна з найвідоміших пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення – Згурівський дендропарк. Це один із найбільших дендропарків України, площа якого сягає 309 га, заснований у 60-х роках XIX століття графом П. А. Кочубеєм. На відміну від багатьох наших українських парків окремі рослини (сосна Веймутова, ялина канадська, смерека бальзамічна, модрина європейська і сибірська, туя західна, гледичія, бундук, бархат амурський та ряд інших) висаджені тут не поодиноко, а великими масивами.

У центрі парку є водний об'єкт – так зване Хиврене море. Цей об'єкт створений на базі притоки річки Супій, складається з двох водойм, у середині другої водойми насипано штучний острів. Окрасою та гордістю парку є могутній 400-річний дуб-велетень.

Заказники гідрологічні «Усівський-1» та «Усівський-2» розташовані на території Згурівської селищної громади, входять до Регіональної схеми екологічної мережі Київської області. Територія заказників «Усівський-1» та «Усівський-2» були передані під охоронні зобов'язання сільським радам [16].

Земельні ресурси. Загальна площа Згурівської територіальної громади – 76 090,0 га, з них: землі сільськогосподарського призначення – 65 417,6495 га; сільськогосподарські угіддя усього: 63 746,4513 га, зокрема рілля – 55 393,5915 га; багаторічні насадження – 439,54 га; сіножаті – 1 472,8699 га; пасовища – 5 440,4479 га.

Основними землекористувачами в районі є сільськогосподарські підприємства, у користуванні яких перебуває 42 777,5 га, або 56,0 % від загальної площі району, зокрема сільськогосподарських товариств – 93,4 %, сільськогосподарських кооперативів – 0,2 %, інших недержавних сільськогосподарських підприємств – 5,7 %, державних сільськогосподарських підприємств – 0,5 %.

У власності та користуванні громадян перебуває 18 810,6 га, зокрема наданих для ведення селянського (фермерського) господарства – 4 558,0 га, товарного сільськогосподарського виробництва – 4 010,3 га й особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування житлових будинків, господарських будівель 8 282,7 га. Підприємства, організації, установи промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та інші займають 824,6 га. Землі державної власності, які не надані у власність чи користування, займають 12 257,2 га, зокрема землі загального користування – 3 416,2 га. Крім того, є 3 245,2 га земель запасу, резервного фонду населених пунктів і загального користування, що надані у тимчасове користування землекористувачам та власникам землі.

Структура земельних ресурсів у розрізі форм власності свідчить про переважання приватної власності, що має бути враховано в рамках Стратегічного планування розвитку територіальної громади [16].

Водні ресурси. До водного фонду Згурівської ТГ належать річки Недра, Трубіж, Супій, Оржиця, Перевід. Притокою річки Недри раніше була річка Вітовка, від якої нині лишився каскад ставків. Загалом під водою на території Згурівської селищної територіальної громади рахується 1 017,3486 га земель водного фонду (крім відкритих заболочених земель 5 181,5 га). На сьогодні спостерігається суттєве зменшення дебету води у зв'язку із зміною кліматичних умов.

Кліматичні умови. Згурівська ТГ перебуває у вологій, помірно теплій агрокліматичній зоні. Клімат є помірно континентальним із м'якою зимою і теплим літом, із достатнім зволоженням. Континентальність клімату зростає із заходу на схід зі зменшенням зволоженості, заболоченості території і кількості опадів. Період вегетації сільськогосподарських рослин закінчується наприкінці вересня – на початку жовтня.

Річна кількість опадів становить 590 мм. Розподіл опадів упродовж року в загальному сприятливий. Близько 70–72 % річної кількості опадів випадає у період вегетації. Глибина промерзання ґрунту в середньому становить 40 см. Влітку переважають вітри північно-західного, а взимку південно-східного напрямку.

Природно-кліматичні умови Згурівської громади сприятливі для вирощування зернових і зернобобових культур – озимих і ярих пшениці та ячменю, жита, кукурудзи, вівса, гречки; технічних культур (соняшнику, сої, цукрових буряків, ріпаку); кормових культур (кукурудзи на силос та зелений корм, багаторічних трав), а також для розвитку ягідництва, овочівництва, садівництва.

Населення і трудові ресурси. Мешканці, які проживають у громаді, є найважливішою зацікавленою стороною, на задоволення потреб якої у кінцевому підсумку спрямований розвиток громади, діяльність влади та бізнесу, а також є ключовим активом, який забезпечує цей розвиток.

Таблиця 4.3 – Кількість населення (осіб).

Назва територіального утворення	Наявне населення		Постійне населення	
	01.01.2021	Середня чисельність у 2020 році	01.01.2021	Середня чисельність у 2020 році
Київська область	1 788 530	1 784 787	1 782 751	1 779 008
Згурівський район	15 227	15 365	15 490	15 628

Станом на 11 січня 2021 року на території Згурівської ТГ проживає 15 503 жителів, зокрема: 46,7 % жінок; населення непродуктивного віку (0–14 років) – 13,9 %; репродуктивного віку (15–59 років) – 52,3 %; післяпродуктивного віку (55 і старше) – 33,8 %.

Основними проблемами, пов'язаними з негативними тенденціями демографічної ситуації Згурівської ТГ, є: процеси природного скорочення населення; старіння населення; негативний вплив Чорнобильської катастрофи на стан здоров'я, поширення захворювань і скорочення тривалості життя мешканців; трудова міграція.

Зайнятість населення та безробіття. На посадах штатних працівників підприємств та організацій Згурівської громади (раніше Згурівського району) у 2020 році працювало 2,9 тис. осіб. За період 2016–2020 років спостерігались коливання цього показника (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб

Територіальна одиниця	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (4 кв.)
Київська область	468,6	391,5	383,0	343,5	346,5	344,1	353,7	344,3	342,6
Згурівський район	6,6	3,5	4,1	3,0	2,9	2,7	3,3	2,5	2,9

У громаді постійно створюються нові робочі місця. Динаміка створення робочих місць підприємствами Згурівської ТГ подана в таблиці.

Таблиця 4.5 – Динаміка створення нових робочих місць

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість нових робочих місць, одиниць	250	136	97	118	99

Таблиця 4.6 – Галузева структура створення нових робочих місць 2020 року

Назва галузі	% створених робочих місць
Обробна промисловість	1,0
Сільське господарство	6,0
Торгівля	36,4
Транспорт і зв’язок	7,1
Інші	49,5

Упродовж 2020 року за сприяння служби зайнятості працевлаштовано 741 незайнятий та безробітний громадянин, що на 7,4 % менше порівняно з 2019 роком. Упродовж звітного періоду участь у громадських роботах взяли 148 осіб.

Станом на 1 січня 2021 року кількість безробітних на обліку в центрі зайнятості, порівняно із 01.01.2020, зменшилася на 8,2 % і становила 1 682 особи.

Доходи населення і заробітна плата. За підсумками 2020 року середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, порівняно з 2019 роком, збільшилася на 5,5 % і становила 11 360 грн. Спостерігалося її наближення до аналогічного показника по Київській області загалом (табл. 4.7).

Таблиця 4.7 – Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн

Територіальна одиниця	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Київська область	241	811	2295	4153	5229	7188	9097	11003	11887
Згурівський район	149	551	1712	3162	3784	6157	7442	9788	11360

Джерело: Головне управління статистики в Київській області. URL : http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=114&lang=1

Тренінг для закріплення отриманих знань

1. Децентралізація влади в Україні здійснюється за напрямами:

а) реформа територіальної організації влади;

б) реформа місцевого самоврядування;

в) реформа регіональної політики;

г) за всіма переліченими.

2. Хто з науковців виділяє в місцевому самоврядуванні територіальних громад такі основні види ресурсів: матеріальні; природні; матеріально-виробничі та речовинні ресурси господарюючих суб'єктів і громадян; фінансові; нематеріальні ресурси – соціальні, адміністративні, кадрові, знаннєві, інформаційні, інтелектуальні, інноваційні, організаційні, комунікативні (ресурси відносин) і ресурси часу:

а) З. Сірик;

б) Д. Савчук;

в) А. Мельник;

г) О. Бобровська.

3. Хто з дослідників трактує поняття «ресурси» з чотирьох позицій: економічної, владної, соціальної, об'єктної:

а) З. Сірик;

б) О. Бобровська;

в) Д. Савчук;

г) А. Мельник.

4. Досить поширеною є класифікація ресурсів на:

а) матеріальні;

б) людські;

в) фінансові;

г) усі вищеперелічені.

5. Для отримання відповіді про дійсний склад і стан ресурсів (ресурсний потенціал) територіальної громади науковці пропонують насамперед:

а) ознайомитись із поняттям і роллю ресурсів громади, визначити їх види та структуру, виокремити ресурси місцевого самоврядування; визначити локальне та сукупне призначення, склад, стан, сфери і тенденції використання ресурсів;

б) проаналізувати і дати оцінку конфігурації об'єднання ресурсів під час їх використання у процесах життєдіяльності та врахування під час розробки стратегій і планів розвитку;

в) визначити суб'єктів, відповідальних за стан та ефективне використання, відтворення і поповнення ресурсів, їх міжсуб'єктну та міжоб'єктну взаємодію, функціональні зв'язки і форми використання ресурсів за сферами їх застосування: на підприємствах, в організаціях, бізнес-групах, кластерах, інноваційних проєктах, інфраструктурних мережах;

г) усі вищеперелічені.

6. Матеріальні ресурси умовно поділяють на:

а) природно-сировинні;

б) майнові;

в) інфраструктурні;

г) усі вищеперелічені.

7. За природною класифікацією виділяють ресурси:

а) мінеральні, водні, ґрунтово-земельні;

б) біологічні (рослинні та тваринні);

в) ресурси теплоти (сонця, підземних вод і глибин океану), сили вітру;

г) усі вищеперелічені.

8. Земельні ресурси:

а) є засобом виробництва для ряду галузей економіки (наприклад, сільського господарства);

б) є місцем розміщення виробничих систем;

в) оцінюють за кількісними (загальна площа земель) і якісними характеристиками (чорноземи, піски, глини, суглинні тощо), а також за ступенем залучення у господарський оборот та інтенсивністю їх використання;

г) усе вищеперелічене.

9. Комунальна власність – це ресурс:

а) природно-сировинний;

б) інфраструктурний;

в) біологічний;

г) майновий.

10. Комунальна власність:

а) є джерелом фінансових надходжень до місцевого бюджету;

б) є важливим матеріальним ресурсом програми розвитку регіону;

в) потребує оцінки існуючого стану справ та ефективного використання;

г) усе вищеперелічене.

11. Вид матеріального ресурсу, який займає особливе місце у процесах регіонального та місцевого розвитку, включає в себе допоміжні, обслуговуючі галузі, які забезпечують безперебійне ефективне функціонування інших сфер життєдіяльності людини і галузей економіки:

а) біологічний;

б) природно-сировинний;

в) людський ресурс;

г) інфраструктурний ресурс.

12. Розрізняють інфраструктуру залежно від тих сфер діяльності, які вони обслуговують:

а) виробничу, управлінську;

б) ринкову;

в) соціальну й екологічну;

г) усі вищеперелічені.

13. Варіанти тактичного і стратегічного управління комунальною власністю:

а) ефективна оренда, спільне використання;

б) корпоратизація;

в) продаж нерентабельних об’єктів комунального майна;

г) усі вищеперелічені.

14. Ресурсний потенціал територіальних громад – це:

а) сукупність усіх видів ресурсів, що формуються на цій території та які можуть бути використані у процесі соціально-економічного розвитку;

б) об’єктивна передумова (можливість) реалізовувати територіальними громадами власних програм розвитку;

в) характеризується насиченістю території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), а також нематеріальними факторами;

г) усе вищеперелічене.

15. Людські ресурси (людський потенціал) характеризується:

а) чисельністю населення, режимом його відтворення, особливостями системи розселення, рівня урбанізації, рівнями освіти і професійної кваліфікації;

б) статево-віковою структурою;

в) доходами та витратами, життєвим рівнем населення, забезпеченістю соціальними послугами;

г) усім вищеперелічeним.

16. Науковці визначають такі ролі людини в суспільному виробництві:

а) людина як ресурс виробничої системи;

б) людина як важливий елемент відтворювального процесу (демографічні та трудові ресурси);

в) людина як творець інновацій, основний суб'єкт управління (соціальні, кадрові, управлінські ресурси);

г) усе вищеперелічене.

17. Компонентами соціального капіталу можна назвати:

а) довіру, освіту, вільний доступ до інформації;

б) норми, традиції, цінності;

в) певну взаємодію індивідів-особистостей;

г) усе вищеперелічене.

18. Про які джерела фінансування місцевого та територіального розвитку йдеться, коли територіальні громади можуть залучати кошти, беручи на себе зобов'язання на умовах строковості, платності та поворотності:

а) бюджетні;

б) кошти від ефективного використання комунальної власності;

в) грантові кошти;

г) кредитні джерела.

19. Сукупність усіх видів ресурсів, що формуються на цій території та які можуть бути використані у процесі соціально-економічного розвитку, становлять:

а) ресурси територіальних громад;

б) фінансові ресурси територіальних громад;

в) грантові ресурси;

г) ресурсний потенціал територіальних громад.

20. Ресурсний потенціал територіальних громад:

а) є об'єктивною передумовою (можливістю) реалізовувати територіальними громадами власні програми розвитку;

б) характеризується насиченістю території факторами виробництва;

в) характеризується забезпеченістю природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою, а також нематеріальними факторами;

г) усім вищепереліченим.

21. Про який інструмент ресурсного забезпечення економічного розвитку територіальних громад йдеться: публічні простори з елементами торгівлі, простори для святкових ярмарків, фермерські ринки:

а) гранти для бізнесу;

б) простори спільного користування;

в) партнерство з бізнесом;

г) простори для торгівлі.

22. Про який інструмент ресурсного забезпечення економічного розвитку територіальних громад йдеться: публічні простори з елементами торгівлі, простори для святкових ярмарків, фермерські ринки:

а) гранти для бізнесу;

б) простори спільного користування;

в) партнерство з бізнесом;

г) простори для торгівлі.

23. Про який інструмент ресурсного забезпечення економічного розвитку територіальних громад йдеться:

а) туристично-інформаційні центри, фестивалі;

б) маркування та знакування туристичних маршрутів і території громади; мапи громад (інші промоматеріали) з рекламою місцевого бізнесу;

в) покращення туристичної інфраструктури (дороги, парковики, кемпінги тощо);

г) кооперативи, соціальне підприємництво, туристичні продукти.

24. Науковці виділяють такі властивості ресурсного забезпечення:

а) воно є системною діяльністю з мобілізації, накопичення, перетворення та розподілу ресурсів;

б) результатом ресурсного забезпечення є потік ресурсів у різних їх формах і видах до кінцевого споживача, який може бути як у середині, так іззовні організаційної системи;

в) ресурсне забезпечення та ресурси є лише засобами ефективного досягнення певних цілей організаційної системи, зокрема державної політики чи суспільства загалом;

г) усе вищеперелічене.

25. Хто є автором визначення поняття «ресурсне забезпечення»: «Сутність ресурсного забезпечення полягає не тільки у використанні чи доступності ресурсів, а й в існуванні управлінського механізму, що має забезпечувати їх ефективне використання; система державних заходів, спрямованих на створення матеріальних, правових, інституційних умов перетворення елементів ресурсного простору в засоби досягнення цілей»:

а) А. Мельник;

б) О. Оболенський;

в) А. Васіна;

г) Т. Безверхнюк.

ТЕМА 5
МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Мета: розглянути сутність, чинники, особливості, типові інструменти та вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток.

Компетенції, які необхідно сформувати:

– **здатність** розуміти сутність місцевого економічного розвитку;

– **здатність** розуміти домінуючі чинники, які впливають на місцевий економічний розвиток;

– **здатність** використовувати моделі місцевого економічного розвитку для ефективного використання потенціалу економічного розвитку територіальних громад;

– **здатність** розуміти позитивний вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток;

– **здатність** аналізувати вплив глобалізації на місцевий економічний розвиток.

Термінологічний словник

Моделі місцевого економічного розвитку – демонструють порядок дій та інструменти, які застосовують органи місцевого самоврядування, для ефективного використання потенціалу економічного розвитку територіальних громад, а також перші результати.

Адміністративно-територіальна реформа – засіб реалізації реформи децентралізації та розвитку інституту публічної влади.

Фінансова децентралізація – передбачає розширення прав і компетенцій місцевих органів влади у сфері місцевих фінансів та покриття бюджетних витрат територіальних громад за рахунок власних доходів.

Агломерації – території, де економічне зростання відбувається швидкими темпами, представлені не окремими містами, а складаються з комбінацій міст, селищ, районів, розташованих у географічній близькості.

Коворкінги – обладнаний колективний офісний простір, де підприємці можуть орендувати місце для роботи.

Комунальні / комерційні / кухні / майстерні – виробничі приміщення, в яких підприємці можуть орендувати час використання обладнання та приміщення для виготовлення власної продукції.

Бізнес-інкубатори – офісний або виробничий простір, що надається підприємцям-початківцям на пільгових умовах на певний період разом з експертною підтримкою, наприклад менторською (успішні підприємці чи експерти, які допомагають підприємцям розвинутися з етапу створення ідеї до етапу виходу на ринок).

Глобалізація економіки – різке прискорення інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя (економічного, соціального, політичного, духовного), вищий ступінь відкритості національних економік, а отже, інтенсивний взаємний обмін інформацією, людьми, капіталом, товарами, послугами, культурними і духовними цінностями.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

5.1. Сутність, чинники й особливості місцевого економічного розвитку.

5.2. Місцевий економічний розвиток та його еволюція.

5.3. Вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток.

Питання для самостійного опрацювання

5.1. Глобалізація та місцевий економічний розвиток.

План семінарського заняття

5.1. Сутнісні характеристики поняття «місцевий економічний розвиток».

5.2. Глобалізація та місцевий економічний розвиток.

5.3. Місцевий економічний розвиток та його еволюція.

5.4. Вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток.

5.1. Сутність, чинники й особливості місцевого економічного розвитку

Специфіку формування та розвитку територіальних громад, їх конкурентні переваги та механізми управління ними розкривають три основні групи економічних теорій:

1) теорії місцевого (локального) економічного розвитку;

2) теорії територіальної організації влади (місцевого управління або публічної влади);

3) теорії фінансової децентралізації.

Теорії місцевого (локального) економічного розвитку.

Активно розвивались упродовж останніх десятиліть. Їх виникнення вмотивоване визнанням того, що національна економічна політика не є єдиним інструментом впливу на розвиток територій, а інтереси місцевих громад потребують перенесення центрів відповідальності (прийняття управлінських рішень) на локальний рівень.

За цих умов територіальні громади є суб'єктами місцевого розвитку, а їх економіка – інструментом, який забезпечує цей розвиток.

У своїх дослідженнях сучасні вчені виділяють різні групи домінуючих чинників, які впливають на місцевий економічний розвиток, а саме:

– глобальні тенденції економічного розвитку;

– секторальні, які характеризують структурну трансформацію економіки;

– політичні чинники, що стосуються політичних рішень, які приймають на місцевому рівні;

– особливості певної місцевості, які визначають її специфіку;

– людський фактор як сукупність основних соціальних якостей людини;

– демографічні чинники (людські ресурси та людський капітал),

– специфіка місцевої економіки;

– ділове середовище, рівень розвитку інфраструктури, регіональна та національна політика, конкурентне середовище;

– демографічні чинники, структура економіки, доходи населення, основні соціальні послуги, просторове розташування й управління;

– матеріальні чинники, рівень розвитку інфраструктури, людські ресурси, капітал і фінанси, знання та технології, структура розвитку підприємництва;

– органи місцевого самоврядування виступають ініціаторами створення умов для працевлаштування населення.

Важливе місце в переліку теорій, які розкривають сутність, чинники й особливості місцевого економічного розвитку, належить *теорії сталого розвитку*, локального партнерства та саморозвитку (ендогенного розвитку) регіонів. Остання як ідеологічна основа розглядає можливості забезпечення самодостатності розвитку територіальних систем шляхом ефективного використання локальних конкурентних переваг.

Засадничі аспекти місцевого економічного розвитку розглядають і в *теорії інклюзивного розвитку*, відповідно до якої його детермінантами на місцевому рівні є:

– справедливий розподіл вигод розвитку та рівних можливостей;

– економічні можливості для місцевих жителів (продуктивна зайнятість);

– громадська участь;

– охорона навколишнього середовища;

– адаптивна спроможність (пом’якшення потрясінь існування).

Провідну роль у формуванні економічної політики на локальному рівні відіграє розмір населеного пункту та рівень розвитку державно-приватного партнерства.

Розроблені зарубіжними та вітчизняними вченими емпіричні моделі доводять, що великі населені пункти з високим рівнем організації державно-приватного співробітництва в економічній сфері мають кращі конкурентні переваги для розвитку. Виявлена закономірність може слугувати науково-теоретичним обґрунтуванням адміністративно-територіальної реформи, яка спрямовано на укрупнення територіальних громад.

5.2. Місцевий економічний розвиток та його еволюція

Жодна територія сьогодні не є економічним островом. Країни, регіони, міста, села розташовані в єдиному просторі і належать до глобальної економічної системи. Ефективне управління місцевим розвитком пов'язане з розумінням світових тенденцій та використанням закономірностей глобальної економіки на користь розвитку громади.

XXI сторіччя визнано епохою розвитку територій, створення агломерацій та формування нових «точок зростання».

Феномен явища «місцевий економічний розвиток» (далі – МЕР) виник унаслідок процесів глобалізації, які стають основними чинниками в майбутньому розвитку світової економіки.

В українському законодавстві поняття «місцевий розвиток» чи «місцевий економічний розвиток» практично не зустрічаються і юридично відсутні. Частіше маємо справу з поняттям «регіональний розвиток» (розвиток областей, районів), що пояснюється довгою історією високого рівня централізації державної влади й обмеженими можливостями територіальних громад впливати на свій розвиток. Місцевий розвиток чи розвиток територіальних громад у високорозвинених країнах світу має пряме відношення до «місцевого економічного розвитку».

Розвиток – це процес перманентних перетворень та змін існуючого стану суб'єкта у більш досконалий стан із вищими параметрами якісних характеристик, які виникають як накопичений результат зростання відповідних кількісних показників.

Насправді, МЕР є об'єктивним і складним багатогранним процесом, він стосується відносно завершеної суспільно економічної одиниці, в якій проявляються усі сторони життєдіяльності суспільства. Ця багатогранність і комплексність процесу місцевого розвитку вимагає запровадження складних, системних підходів та залучення значної кількості спеціалістів із різних галузей і врахування й узгодження позицій, адже їх бачення можуть бути такими, що суперечать один одному, а іноді й навіть цілком протилежними.

Важливість, складність та багатогранність МЕР пояснює наявність великого розмаїття визначень. Усі ці та інші визначення характеризують місцевий розвиток такими ознаками:

– процес, діяльність, а не стан;

– спільна діяльність громади;

– партнерство влади, громади та бізнесу;

– суб'єктом діяльності з місцевого розвитку є місцева громада: населення території або декілька місцевих громад, об'єднаних єдиними цілями;

– рушійною силою розвитку є фактори місцевих конкурентних переваг;

– двигуном розвитку територіальної громади є економіка;

– критерієм розвитку є задоволення потреб членів громади, підвищення життєвого рівня населення, зростання стандартів життя.

Місцевий економічний розвиток – це спільна робота місцевих людей заради досягнення сталого економічного зростання, яке принесе економічні вигоди та покращення якості життя для усіх членів громади. («Громада» у цьому контексті визначається як місто, міська агломерація чи регіон країни) [джерело: WorldBank]. Місцевий економічний розвиток є діяльністю підприємств, ОМС та інших зацікавлених сторін, спрямованою на максимізацію економічних ресурсів громади. МЕР підвищує добробут, можливості працевлаштування та якість життя громадян [джерело: Don T. Iannone, Cleveland State University].

Місцевий економічний розвиток – це спільна діяльність влади, бізнесу та громади, метою якої є формування економічного потенціалу населеної місцевості для покращення економічного майбутнього і підвищення якості життя населення.

Місцевий економічний розвиток – це процес стратегічного партнерства, який допомагає прискорити темп зростання продуктивності (ключова економічна мета), стимулюючи інвестиції в нові та існуючі підприємства з високим потенціалом до зростання і створюючи такі місцеві факторні умови, які тривалий час сприяють цьому зростанню. МЕР орієнтований на зростання добробуту і допомагає закласти основу національного процвітання.

Місцевий економічний розвиток – це процес, в якому державні та місцеві органи влади, бізнес і неурядові (громадські) організації працюють разом для створення кращих умов для економічного зростання і додаткової кількості робочих місць.

Що повинна робити влада в місцевому економічному розвитку:

– займатися питаннями МЕР: планувати, реалізовувати плани, конкурувати за інвестиції та кращі робочі місця тощо;

– розробити та донести виразне і стимулююче економічне бачення напряму;

– використовувати місцевий ресурс громади для створення конкурентних переваг;

– забезпечити мотивацію та спроможність «ключових учасників» використовувати переваги й ефективно співпрацювати;

– створити та підтримувати інституції, що сприяють використанню інтелектуального потенціалу, постійній модернізації та інноваціям;

– забезпечити бажання і спроможність ключових установ пристосовуватись до викликів глобальної економіки.

МЕР неможливий без спільної діяльності громад. Він пов'язаний із діями, програмами та проєктами, здійснення яких дозволяє громаді підвищити конкурентоспроможність і поліпшити економіку свого середовища. Конкуруючи з іншими ***територіальними громадами*** у створенні найбільш сприятливого середовища для бізнесу, що включає інфраструктуру та послуги якомога вищої якості за досить низьку вартість для підприємств, територіальні громади можуть забезпечити значний розвиток існуючого бізнесу, стимулювати створення нових підприємств і залучати інвестиції.

Наявність більш якісних послуг та інфраструктури дозволяють підприємствам встановлювати нижчі ціни на продукцію та послуги, що сприяє збільшенню обсягів продажу, створенню робочих місць і податкових надходжень. Збільшення податкових надходжень у результаті зростання бізнесу та більшої зайнятості означає, що міста можуть підвищити якість послуг й інвестувати в розвиток інфраструктури, стаючи ще більш привабливими для бізнесу та далі підвищуючи якість життя своїх громадян.

МЕР позитивно впливає на всю громаду включно із місцевою владою, бізнесом і громадянами.

За останні роки такий підхід до МЕР у США та Європі набув значного поширення. Це є відображенням суттєвого відходу від практики прямого втручання уряду в справи бізнесу, яка була поширена в США та багатьох країнах Європи впродовж тривалого часу і донедавна у країнах із перехідною економікою в Центральній і Східній Європі.

У минулому управління місцевим розвитком здійснювалося прямим втручанням національних урядів в економіку через компанії, контрольовані державою. Як свідчить досвід останніх 30-ти років, непрямі методи управління місцевим і регіональним економічним розвитком можуть бути більш ефективними. Розвинувся підхід, що передбачає спрямовування цього процесу, в якому органи місцевої влади відіграють вирішальну роль.

Наголос тепер робиться на створенні такого сприятливого для бізнесу місцевого середовища, в якому існуючі й новостворені підприємства можуть динамічно зростати і лідером якого є приватний підприємець.

Розвинений ринковий світ місцевим економічним розвитком почав займатися із початку 50-х років XX століття, наука з цього питання стала розвиватись у другій половині 70-х років. Історією зростання економіки США, Канади та європейських країн є еволюція удосконалення МЕР. Його умовно можна розділити на чотири етапи

Перший етап МЕР: промисловий розвиток (1950–1970 рр.).

Другий етап МЕР: розвиток малих підприємств (1970–1990 рр.).

Третій етап МЕР: розширення бази економічного розвитку (1990–2000 рр.).

Четвертий етап МЕР: сталий економічний розвиток громад (з 2000 р.).

В основі МЕР більшості громад лежить багатовекторність і сталість – взаємозалежність економічного, екологічного та соціального благополуччя.

Рішення опираються на місцеві знання й ініціативи громад. У будь-якій ініціативі з МЕР проявляються ознаки всіх етапів еволюції.

Універсального практичного підходу до МЕР не існує. Кожен муніципалітет характеризується унікальним набором можливостей і проблем, а тому створює власний креативний підхід до МЕР, який би враховував специфічні для нього потреби, труднощі та можливості. Тому запорукою успішності ініціатив із планування МЕР стають:

Врахування економічних реалій глобалізації	Швидкі зміни середовища, важливість партнерства з приватним сектором; інноваційність і креативність як єдину конкурентну перевагу, що має сталий характер; системність і комплексність конкурентоспроможності, неможливість удосконалення її складових поодинці
Врахування інтересів широкого кола всіх зацікавлених осіб і партнерів, співпраця; планування та стратегічний характер ініціатив	Кожна ініціатива – це проєкт, який повинен мати чітко визначені цілі, завдання та діяльність; упереджувальний характер планів, заходів та дій
Чутливість до потреб громади, аполітичність, прозорість та підзвітність	Спрямованість на вирішення певних питань чи проблем у довгостроковій перспективі

Успішність реалізації політики МЕР суттєво залежить від рівня наявних повноважень місцевих органів влади, а також системи балансу та розподілу повноважень між державним, регіональним (обласним) і місцевим (ОМС) рівнями влади.

Економічний розвиток є пріоритетом, двигуном і ресурсом процесу змін, але більшою чи меншою мірою він повинен враховувати необхідні *компроміси в громадах, забезпечувати баланс між баченням інтересів бізнесу, суспільного та природоохоронного розвитку в перспективі.*

Якщо економічне зростання є бурхливим і швидким, необхідно першочергово формувати пріоритети щодо забезпечення соціального добробуту із гарантіями екологічної безпеки. І навпаки, коли економіка перебуває в стані стагнації, варто приділяти увагу насамперед вирішенню проблем економічного розвитку. Розвиток без економіки неможливий. Створенням додаткової вартості займається бізнес. Чим кращі умови для розвитку бізнесу, тим кращими є умови для МЕР громади.

Умови для розвитку громади забезпечуються значною кількістю складових:

– національною та місцевою владами;

– зрілістю громадянського суспільства;

– культурою та готовністю місцевих громад брати на себе відповідальність за управління розвитком території, якістю життя сьогодні й у майбутньому тощо.

Успішність сталого розвитку залежить від успішності МЕР, особливо від умов, в яких перебуває бізнес.

Філософія будь-якого бізнесу однозначна – максимізація прибутків. За своєю природою бізнесу не притаманно опікуватися створенням суспільного продукту, дбати за екологію чи раціональне використання не відтворюваних ресурсів, турбуватись за соціально незахищених людей чи займатись меценатством тощо. Однак висока якість життя, розвинена економіка, сприятливий діловий клімат, доброзичливе середовище, сприяють формуванню культури життя праці та відпочинку, орієнтованих на сталий розвиток.

Високоприбутковий бізнес у стабільній економіці із легкістю сплачує податки, бере на себе соціальну відповідальність, займається меценатством, створює суспільний продукт, дбає за якість життя громади, екологію та безпеку.

Отже, місцевий розвиток – це процес певних змін у місцевій системі територіальної громади, який приводить до покращення якості життя нині і в майбутньому, це партнерство інтересів громади, підприємницьких кіл та ОМС для підвищення добробуту кожного члена громади і всіх загалом.

Правила в діяльності органів місцевого самоврядування для забезпечення місцевого розвитку:

– працювати над створенням високотехнологічних робочих місць і залученням продуктивних інвестицій (зокрема, прямих іноземних інвестицій);

– сприяти розвитку та диверсифікації бізнесу і формувати кластери (ланцюжки зростання доданої вартості);

– розвивати інфраструктуру, впроваджувати енергоефективні технології, оптимізувати транспортні потоки та визначитися у поведінці із твердими побутовими відходами;

– розвивати партнерські стосунки з бізнесом (державно приватне підприємство (далі – ДАПП), спонукати бізнес до соціальної екологічної та етичної відповідальності;

– стати партнером для громади, залучати громаду до співпраці та змінювати ментальність, формуючи корпоративну культуру громади;

– забезпечувати перманентне навчання персоналу;

– інтегрувати стратегічні плани у функціональну діяльність влади, враховуючи усі складові сталого розвитку;

– реформувати структуру управління розвитком відповідно до завдань та цілей стратегії.

Примітки

Місцевий економічний розвиток та його еволюція

1. Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики. Київ 2019. Видання підготовлено в рамках проєкту USAID ПУЛЬС, який Асоціація міст України реалізує за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку. Впровадження проєкту стало можливим завдяки підтримці американського народу, здійсненій через Агентство США з міжнародного розвитку.

Видання є збіркою успішних практик із місцевого економічного розвитку 12 об’єднаних територіальних громад України. Описані моделі місцевого економічного розвитку демонструють порядок дій та інструменти, які застосовують органи місцевого самоврядування, для ефективного використання потенціалу економічного розвитку територіальних громад, а також перші результати.

2. *Перший етап.* Цей етап часто називають «гонитвою за фабричними димарями». На цьому етапі було прагнення зміцнити економічну базу міст приваблennям будь-якого інвестора та створенням на території громади нового великого підприємства. Для цього зазвичай застосовувалися стимули (надання недорогої земельної ділянки, пільгові кредити чи полегшення будь-яких вимог до бізнесу). З'явилися перші промислові парки. Посилилась конкуренція між громадами. Деякі громади успішно залучали інвесторів та всіляко сприяли створенню нових робочих місць і нових ринків. У деяких випадках громади просто марнували ресурси у гонитві за інвестором. Іноді громадам вдавалось одержати короткострокову вигоду від залученої інвестиції, але в подальшому вони потерпали від необхідності впродовж тривалого періоду після завершення дії позитивного ефекту продовжувати надавати пільги. У разі коли новостворене підприємство перетворювало місто на місто однієї галузі, перспектива закриття такого «містоутворюючого» підприємства робила місцеву громаду уразливою.

3. *Другий етап*. Нова хвиля МЕР була породжена зростанням ролі малого бізнесу в економічному розвитку. Зусилля на підтримку МЕР спрямовувалися переважно на збільшення чисельності, розвиток та утримання малих підприємств. Цілеспрямовані заходи з підтримки малого бізнесу включали пряму підтримку підприємцям, технічну допомогу з консультування операційної діяльності й управління, у створенні нових робочих місць. Почала розвиватись «м'яка інфраструктура»: бізнес-центри та бізнес-інкубатори, центри розвитку підприємництва, обслуговуючі центри за принципом «єдиного вікна», численні урядові програми різного рівня на підтримку малих і середніх підприємств. Діяльність із залучення підприємств та інвесторів, що була характерною для першого етапу, продовжувалася, але її спрямованість змістилася від великих промислових підприємств та великих об'єктів інфраструктури у бік набору підприємств, що є різноманітними за ознаками розміру, економічної життєздатності та галузевого представництва.

4. *Третій етап*. Характерним для цього періоду є поява інноваційного інструментарію формування та розширення бази економічного розвитку. Набувають поширення такі засоби розвитку муніципалітетів, як співпраця, створення державно-приватних

партнерств, мереж та асоціацій громад, розвиток промислових кластерів і підвищення ролі інновацій. Залежно збільшення значимості й ускладнення МЕР все більше уваги приділяється досягненню балансу економічного зростання та якості життя в громаді. Планування МЕР і впровадження планів набуває комплексного характеру завдяки широкому залученню зацікавлених осіб і формуванню багатосторонніх партнерств із представників різних галузей і сфер суспільного життя. Громади створюють належні умови для зростання місцевих компаній, формують сприятливий інвестиційний клімат, інвестують у нематеріальну інфраструктуру, заохочують співробітництво, формують мережі ділових зв'язків та цілеспрямовано приваблюють зовнішніх інвесторів своїми конкурентними перевагами. Найбільш успішними є громади, яким вдається налагодити плідну співпрацю.

5. Відомо, що високі параметри якості життя громадян і рівні розвитку економік найбільш розвинених країн світу спричинені, зокрема, порівняно високим рівнем децентралізації та деконцентрації, тобто значним обсягом повноважень і відповідних ресурсів для їх реалізації, переданих (делегованих) державами на «регіональний» та «місцевий» рівні управління.

5.3. Вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток

Щодо впливу **децентралізації** на місцевий економічний розвиток і трактування можливостей громад проводити ефективну локальну політику вчені висловлюють контраверсійні думки, однак здебільшого панує консенсусний погляд із приводу позитивного впливу децентралізації на місцевий економічний розвиток. Так, позитивний вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток вбачають у тому, що:

– децентралізація збільшує ефективність державного сектору, отже, покращується надання послуг та їх регулювання. Це створює сприятливіші умови для ведення бізнесу та більші стимули для інвесторів;

– місцеві чиновники краще знають певну місцевість і мають кращі ділові зв'язки, що дозволяє їм приймати релевантні та доречні для певної місцевості управлінські рішення;

– децентралізація може мінімізувати корупційні виклики, особливо великих масштабів, що позитивно впливатиме на економічне зростання країни зокрема.

О. Власюк, даючи *комплексне трактування децентралізації*, наголошує на двох основних моментах:

1) *зміні адміністративно-територіального устрою країни* (насамперед шляхом оптимізації розміру громади, запровадження дієвих стимулів до добровільного об'єднання громад) задля наближення публічних послуг до їх безпосереднього споживача – члена територіальної громади;

2) *фінансовій (бюджетній) децентралізації* (зокрема, через прийняття змін до Бюджетного та Податкового кодексів України) задля передачі на місцевий рівень необхідних ресурсів (насамперед фінансових) для реалізації повноважень, переданих із центру до регіонів.

Якщо адміністративно-територіальна реформа є засобом реалізації реформи децентралізації та розвитку інституту публічної влади, то фінансова децентралізація передбачає розширення прав і компетенцій місцевих органів влади у сфері місцевих фінансів і покриття бюджетних витрат територіальних громад за рахунок власних доходів.

У сукупності ці два напрями реформ спрямовані на адміністративно-територіальну ієрархізацію і забезпечують комплексний підхід до побудови суспільної системи, яка враховує територіальні інтереси шляхом формування *спроможних територіальних громад.*

Згідно із *теорією фінансової (фіскальної) децентралізації* це поняття трактується як процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їхнє використання між центральним і локальним рівнями управління, завдяки чому досягається максимальна ефективність взаємозалежності доходів та видатків територій.

Вагомий внесок у розвиток теорії фінансової децентралізації внесли зарубіжні (Ч. Тібу В. Оутс, Р. Масгрейв, Д. Аронсон, Д. Хіллі, У. Шумахер, Ф. Шарф та ін.) та вітчизняні (О. Власюка, Б. Данилишина, О. Іванова, Д. Єфремова, М. Кічурчак, І. Луніної, І. Руденко та ін.) вчені.

Внесок українських учених пов'язаний із визначенням особливостей трактування сутності фінансової децентралізації, а також визначенням та обґрунтуванням її методологічних аспектів, зокрема її принципів (ефективного розподілу повноважень у формуванні надходжень та видатків на центральному та місцевому рівнях, узгодження інтересів центральної влади й органів місцевого самоврядування в частині фіскальної політики, відповідальність органів місцевого самоврядування за обсяги надходжень і фінансування видатків на рівні територіальних утворень; єдність бюджетної системи) та чинників оптимальної алокації владних повноважень й адекватного розосередження фінансових ресурсів (історичні, політичні, економічні, ментальні).

Теоретичні засади фінансової децентралізації формуються також у площині наукових дискусій щодо її *переваг* та *ризиків.*

Безумовними *перевагами фінансової децентралізації* вітчизняні вчені визнають:

– прозорість і відкритість процедур прийняття бюджетних рішень і процесу їх реалізації;

– підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за здійснені заходи в бюджетній сфері;

– підвищення ініціативності органів місцевого самоврядування щодо ефективного використання місцевих фінансових ресурсів;

– зростання фінансової спроможності органів місцевого самоврядування щодо підвищення загального рівня добробуту населення.

Основними *ризиками фінансової децентралізації* є:

– ускладнення координації між рівнями управління у процесі прийняття бюджетних рішень;

– втрата мобільності держави під час прийняття рішень у бюджетній сфері; ризики неузгодженості напрямів розвитку окремих територіальних одиниць і стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Підсумовуючи проведений аналіз *теоретичного підґрунтя* проблематики дослідження, зазначимо, що подальший його розвиток потребує поглиблення теоретико-прикладних досліджень із регулювання відносин між регіональною та місцевою владою, стимулювання економічної активності територіальних громад, зокрема в частині покращення інвестиційно-фінансового забезпечення їх розвитку та нарощення соціального капіталу громад.

Коментар до питання для самостійного опрацювання

5.1. Глобалізація та місцевий економічний розвиток

Сьогодні жодна територія не є економічним островом. Країни, регіони, міста, селища, села розташовані в єдиному просторі та належать до глобальної економічної системи.

Ефективне управління місцевим економічним розвитком пов’язане з розумінням світових тенденцій і використанням закономірностей глобальної економіки на користь розвитку громади.

XXI сторіччя визнано епохою розвитку територій, створення агломерацій та формування нових «точок зростання».

Потрібно зазначити, що основна частина світового ВВП створюється не на безмежних просторах території країни, а у містах. І не просто у містах, а у міських системах, що включають їх приміські зони. Саме міста в умовах глобальної системи стають «точками зростання» регіональних і національних економік і саме вони найбільше впливають на економічну силу країни, саме там з’являється інноваційна продукція з найбільшою доданою вартістю.

Території, де економічне зростання відбувається швидкими темпами, представлені не окремими містами, а складаються з комбінацій міст, селищ, районів, розташованих у географічній близькості (субрегіони, агломерації).

За офіційним визначенням, «...міська агломерація – компактне територіальне розміщення міських населених пунктів, об'єднаних інтенсивними господарськими, трудовими і культурно-побутовими зв'язками, які можуть відігравати роль полюсів зростання».

Глобалізація світової економіки – це об'єктивний процес, який відбувається незалежно від нашого бажання і пов'язаний із формуванням транснаціонального середовища, насамперед єдиного економічного та інформаційного простору.

Під глобалізацією економіки сьогодні найчастіше розуміють «різке прискорення інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя (економічного, соціального, політичного, духовного), вищий ступінь відкритості національних економік, а отже, інтенсивний взаємний обмін інформацією, людьми, капіталом, товарами, послугами, культурними і духовними цінностями.

Деякі ознаки глобалізації:

– інтеграція національних економік у світову, високі технології;

– перехід від короткострокових завдань до довгострокових;

– децентралізація управління;

– самоорганізація та саморозвиток;

– перехід від ієрархічних структур до мережевих;

– інтелектуалізація та наукомісткість.

Глобалізація суттєво вплинула на спосіб розвитку міст і територій. Вона передбачає:

– розширення розмірів і форм міжнародних економічних зв'язків;

– відкриває доступ до великого капіталу та ресурсів, технологій і ринків;

– приводить до поглиблення взаємозалежності між територіями в різних країнах світу.

Транснаціональні корпорації (далі – ТНК) розташовують свої виробництва (локалізуються) у місцевостях, де існує найбільш конкурентне (продуктивне) середовище. Країни та регіони конкурують у залученні робочих місць ТНК і впровадженні діяльності, яка має високу продуктивність, високу додану вартість та забезпечує високі економічні результати.

Термін «глобалізація» першим до наукового обігу ввів американський учений Т. Левітт 1983 року. З того часу ця категорія набула значного поширення у науковій літературі, а сама глобалізація як сучасна тенденція світового розвитку стала предметом широких наукових досліджень і численних дискусій.

Глобалізація створює нові можливості для збільшення потужності підприємств та ефективності бізнесу, але не забезпечує рівність результатів для усіх суб'єктів однаково.

Унаслідок високої мобільності ресурсів (особливо фінансових, інформаційних і людських) вона формує потужні потоки капіталу, що легко перетікають з однієї території в іншу, впливаючи позитивно на розвиток у місцях локалізації і тим самим поглиблюючи диспропорції в розвитку територій.

У цих умовах окремі населені пункти, міста, розташовані на їх територіях підприємства, мають доступ до світових ринків. Оскільки кожна територіальна громада є самостійним гравцем на ринку, і таких громад багато, то конкуренція між ними неодмінно загострюється.

Очевидно, що економічний добробут громади неможливий без розвитку місцевої економіки. Тому місцеві громади вдаються до використання факторів місцевих конкурентних переваг.

За допомогою інтелектуальних, людських, інституційних, інфраструктурних, енергетичних, фізичних і природних ресурсів місцевості вони стараються будувати власну зростаючу та «самоокупну» економічну систему. Ті муніципалітети, зростання яких опирається на конкурентні переваги, що зумовлені лише місцем розташування та класичними факторами виробництва (земля, праця, капітал), можуть на певному етапі глобалізації втратити свої колишні переваги.

Ті муніципалітети, які розвивають креативні «вихованні» фактори місцевих переваг (інтелект, інновація, інформація, співпраця, мережі, соціальний капітал), мають шанси вийти в лідери. Вони зможуть позиціонувати себе щодо інших громад і територій та отримати особливі конкурентні переваги у залученні найкращих інвестицій, які забезпечують:

– створення інноваційних підприємств;

– формування високої доданої вартості;

– випуск продукції переважно експортного спрямування;
– нові навички професійного менеджменту;
– поліпшення інфраструктури;
– інтеграцію у світову економіку тощо.

Процес глобалізації світової економіки відкриває нові закономірності, вводить нові «правила гри», змінює рівні відповідальності за місцевий розвиток та алгоритми ухвалення рішень управлінцями в галузі економічної політики як на національному, так і на регіональному рівнях. І, як це не дивно, глобалізація світової економіки приводить до посилення ролі місцевих громад в економічному розвитку і локальних територій, і країни.

Формула нового економічного розвитку =
глобалізація + локалізація.

Міжнародний рух капіталу як прояв глобальної економіки є сьогодні важливим фактором зростання національних економік усіх країн. Особливо це стосується країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою, наприклад України. Для транзитивних економік можливості економічного зростання обмежені наявними виробничими ресурсами, а процеси нагромадження капіталу вимагають значного часу. Це стосується і технологій, інновацій, людського капіталу тощо. У випадку припливу потоку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) такі проблеми зникають доволі швидко.

Причини міжнародної міграції капіталу добре відомі. В умовах глобалізації економічне зростання в окремих країнах починає залежати не стільки від внутрішнього, як від глобального ринку виробничих ресурсів (технологій, капіталу, знань, інновацій і робочої сили насамперед).

Ресурси вільно рухаються й опиняються на тих територіях, де створені умови для їх ефективного використання.

Проблема обмеженості виробничих ресурсів, притаманна економіці минулого століття, зникає (до певної межі) внаслідок глобалізації ринків виробничих ресурсів. Країни світу отримують практично необмежений доступ до світових ресурсів праці, капіталу і технологій.

Унаслідок цього теоретично існує об'єктивна довгострокова загальносвітова тенденція до вирівнювання показників економічного розвитку всіх країн світу. Але цього не трапиться, тому що території мають різну привабливість і володіють різною здатністю залучати зовнішні ресурси.

Привабливість регіону щодо розташування прямих іноземних інвестицій і визначає його конкурентоспроможність, яка залежить від ряду факторів сприятливості ділового та підприємницького клімату:

– правові фактори (регуляторні акти, дозвільні процедури, законодавство, безпека тощо);

– технологічні фактори (транспорт, дороги, виробництво, комунальна інфраструктура, зв'язок, телекомунікації, дослідження, наука);

– комерційні фактори (мережі збуту, індивідуалізація, реагування, розташування, вартість);

– соціокультурні фактори (ставлення, поведінка, традиції, соціальні норми).

Здатність конкурувати за потоки зовнішніх ресурсів, насамперед за прямі іноземні інвестиції, втілена в рейтингах легкості ведення бізнесу, інвестиційної привабливості країн, ринків, територій, глобальному індексі конкурентоспроможності та ін.

Відсталість депресивних територій у сучасних умовах розширено відтворюється, розрив у показниках ВРП на мешканця, зайнятості, середньої зарплати та добробуту населення, порівняно із конкурентоспроможними територіями, зростає.

Країни, які не забезпечили умови ефективного використання ресурсів, з такою самою швидкістю позбуваються їх, загострюючи внутрішні проблеми бідності.

Більше того, внаслідок міжнародної міграції факторів виробництва (насамперед капіталу) на територіях виникають диспропорції у розміщенні продуктивних сил.

Причиною є різна інвестиційна привабливість територій і, як наслідок, різний приплив іноземного капіталу в різних частинах однієї країни. І в цьому полягає ще одна важлива особливість розвитку національних економік в умовах глобалізації.

Через зростання мобільності ресурсів, спрощення і прискорення транскордонного руху факторів виробництва суб'єктами міжнародних економічних відносин усе більше стають локальні території.

Зростання національної економіки складається зі зростання місцевих економік країни. Економічне зростання в умовах глобалізації стає локальним. Саме це тепер змушує національні уряди та територіальні громади займатись місцевим економічним розвитком і конкурувати за залучення ресурсів, приваблення прямих іноземних інвестицій, розвиток нових технологій та інновацій.

В умовах глобальної економіки країни конкурують із країнами, регіони – з регіонами, а міста – з містами, створюючи найсприятливіше середовище, в якому бізнес може розвиватися і зростати. Якщо якась мультинаціональна корпорація шукає нових місць для розширення своєї діяльності (наприклад, для будівництва нового заводу), то треба розуміти, що процес ухвалення рішення про вкладання інвестицій в іншій країні буде досить складним і багаторівневим.

Корпорація може знати, в якій частині світу їй хотілося б здійснити інвестицію (наприклад, у Східній Європі), вона може навіть бути переконана у виборі країни, куди бажає інвестувати (наприклад, Україна), але вибір міста (місця) локалізації інвестицій завжди буде найскладнішим. Усе залежатиме від міст регіону, які конкуруватимуть між собою за цю інвестицію і які будуть пропонувати для цієї корпорації кожен свої можливості. Чиї можливості будуть найкращими (конкурентними), там і локалізують інвестиції.

Одночасна дія *глобалізації* та *локалізації* є формулою «нової» економіки. Глобалізація і локалізація є нероздільними процесами, вони діють синхронно. Чим більша глобалізація, тим більша локалізація.

Окремі місцеві ринки конкурують за потоки міжнародного капіталу і перетворюються на своєрідні «точки зростання», конкурентоспроможні території зростання стають потужними осередками прогресу.

Процеси глобалізації світової економіки супроводжуються процесами локалізації розвитку національних економік і змушують країни зосереджувати увагу на місцевому економічному розвитку.

Отже, глобалізація послугувала рушійною силою потоку прямих іноземних інвестицій, які локалізують в економічно вигідних місцевостях. Території конкурують у залученні цих інвестицій, особливо таких, що підвищують продуктивність і забезпечують високий рівень місцевого розвитку.

Конкурентні позиції країн зростають завдяки високій конкурентоспроможності територій і міст, які конкурують з іншими містами – за додаткові ресурси, нові робочі місця, високу додану вартість та підвищення якості життя місцевих мешканців.

В основі високого рівня розвитку країн є конкурентоспроможність територіальних громад, яка пов’язана з рівнем місцевого економічного розвитку та вдалим планування майбутнього.

Список використаних джерел до теми

1. Сторонська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період : посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf

2. Моделі місцевого економічного розвитку / Бойко Н. І., Васильченко Г. В., Гірчак І. Я., Лукша Є. О., Оленковська Л. П., Парасюк І. Л., Ревенко Т. М., Серебрянська Д. М., Стасюк Р. П. *Успішні практики.* 2019. URL : https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf (дата звернення: 15.03.2022).

3. Петрушенко Ю. М. Теоретичні основи сталого місцевого розвитку, орієнтованого на громаду. Суми : Університетська книга, 2013. 354 с.

4. Глинський Н. Характеристика поняття «місцевий розвиток» через призму трансформації національного господарства України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-39

5. Максименко І. Економічна глобалізація: етапи, зміст, рушійні сили, суперечності. Політична економія. Частина ІІІ. Центр учбової літератури, 2014. С. 143–163.

Тренінг для закріплення отриманих знань

1. Специфіку формування та розвитку територіальних громад, їх конкурентні переваги та механізми управління ними розкривають:

а) теорії місцевого (локального) економічного розвитку;

б) теорії територіальної організації влади (місцевого управління або публічної влади);

в) теорії фінансової децентралізації;

г) усі вщеперелічені.

2. Яка з перелічених економічних теорій обґрунтовує, що національна економічна політика не є єдиним інструментом впливу на розвиток територій, а інтереси місцевих громад потребують перенесення центрів відповідальності (прийняття управлінських рішень) на локальний рівень:

а) теорії фінансової децентралізації;

б) теорії місцевого (локального) економічного розвитку;

в) теорії територіальної організації влади (місцевого управління або публічної влади);

г) усі вищеперелічені.

3. У своїх дослідженнях сучасні вчені виділяють домінуючі чинники, які впливають на місцевий економічний розвиток:

а) глобальні тенденції економічного розвитку;

б) секторальні, які характеризують структурну трансформацію економіки;

в) політичні чинники, які стосуються політичних рішень, що приймаються на місцевому рівні;

г) усі вищеперелічені.

4. Сучасні вчені виділяють домінуючі чинники, які впливають на місцевий розвиток:

а) особливості певної місцевості, які визначають її специфіку; людський фактор, як сукупність основних соціальних якостей людини; демографічні чинники (людські ресурси та людський капітал), специфіка місцевої економіки, ділове середовище, рівень розвитку інфраструктури, регіональна та національна політика, конкурентне середовище;

б) демографічні чинники, структура економіки, доходи населення, основні соціальні послуги, просторове розташування та управління;

в) матеріальні чинники, рівень розвитку інфраструктури, людські ресурси, капітал і фінанси, знання та технології, структура промисловості, якість життя населення, бізнес або ділова культура, самоідентифікація громади та її імідж, інституційна ємність;

г) усі вищеперелічені.

5. Сьогодні територіальні громади усвідомлюють свою відповідальність за:

а) пошук «ринків збуту» своїх ресурсів;

б) використання конкурентних переваг;

в) підвищення рівня життя населення громад.

г) усе вищеперелічене.

6. Політика місцевого економічного розвитку має спрямовуватись на:

а) зменшення вразливості територіальних громад за рахунок;

б) підвищення ефективності використання ендогенного потенціалу територій на основі активізації залучення людських, інституційних і фінансових та інших фізичних ресурсів територіальних громад;

в) стимулювання розвитку нових видів економічної діяльності і, відповідно, розширення можливостей працевлаштування населення;

г) усе вищеперелічене.

7. Основними сутнісними характеристиками поняття «місцевий економічний розвиток» є:

а) гармонійні відносини місцевої громади і влади;

б) системні зміни, що надають і гарантують збільшення можливостей для індивідуального розвитку мешканців громади;

в) партнерські відносини між владою, підприємницькими структурами і населенням громади;

г) усе вищеперелічене.

8. Сутнісними характеристиками поняття «місцевий економічний розвиток» є:

а) взаємозалежність між економічним зростанням громади та підвищенням рівня добробуту населення;

б) спроможність конкурувати за залучення зовнішнього капіталу, інформації і знань, використання комунальних ресурсів як потенціалу розвитку підприємництва;

в) органи місцевого самоврядування виступають ініціаторами створення умов для працевлаштування населення;

г) усе вищеперелічене.

9. Важливе місце в переліку теорій, які розкривають сутність, чинники й особливості місцевого економічного розвитку належить:

а) теорії сталого розвитку;

б) теорії локального партнерства;

в) теорії саморозвитку (ендогенного розвитку) регіонів;

г) усім вищепереліченим.

10. Яка з перелічених теорій розглядає можливості забезпечення самодостатності розвитку територіальних систем шляхом ефективного використання локальних конкурентних переваг:

а) теорії сталого розвитку;

б) теорії локального партнерства;

в) теорії саморозвитку (ендогенного розвитку) регіонів;

г) теорія інклюзивного розвитку.

11. Детермінантами на місцевому рівні, відповідно до теорії інклюзивного розвитку, є:

а) справедливий розподіл вигод розвитку та рівних можливостей;

б) економічні можливості для місцевих жителів (продуктивна зайнятість);

в) громадська участь, охорона навколишнього середовища, адаптивна спроможність (пом'якшення потрясінь існування);

г) усе вищеперелічене.

12. Провідну роль у формуванні економічної політики на локальному рівні не відіграє:

а) розмір населеного пункту;

б) рівень розвитку державно-приватного партнерства;

в) регіональна економічна політика;

г) відіграє усе вищеперелічене.

13. XXI сторіччя визнано епохою:

а) розвитку територій;

б) створення агломерацій;

в) формування нових «точок зростання»;

г) усього вищепереліченого.

14. Компактне територіальне розміщення міських населених пунктів, об'єднаних інтенсивними господарськими, трудовими і культурно-побутовими зв'язками, які можуть відігравати роль полюсів зростання:

а) міська територіальна громада;

б) місто;

в) міська агломерація;

г) міська територія.

15. В умовах глобальної системи стають «точками зростання» регіональних і національних економік, найбільше впливають на економічну силу країни, виробляють інноваційну продукцію з найбільшою доданою вартістю:

а) села;

б) селища;

в) селища міського типу;

г) міста.

16. До глобальної економічної системи належать:

а) країни;

б) регіони;

в) міста, селища, регіони;

г) усе вищеперелічене.

17. Території, де економічне зростання відбувається швидкими темпами, представлені не окремими містами, а складаються із комбінацій міст, селищ, районів, розташованих у географічній близькості, – це:

а) субрегіони;

б) регіони;

в) територіальні громади;

г) агломерації.

18. Об’єктивний процес, який відбувається незалежно від нашого бажання і пов’язаний із формуванням транснаціонального середовища, насамперед єдиного економічного та інформаційного простору:

а) періодизація;

б) регіоналізація;

в) глобалізація світової економіки;

г) глокалізація.

19. Різке прискорення інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя (економічного, соціального, політичного, духовного), вищий ступінь відкритості національних економік, а отже, інтенсивний взаємний обмін інформацією, людьми, капіталом, товарами, послугами, культурними і духовними цінностями:

а) глокалізація;

б) інтернаціоналізація;

в) глобалізація;

г) регіоналізація.

20. Ознаками глобалізації є:

а) інтеграція національних економік у світову, високі технології, інтелектуалізація та наукомісткість;

б) децентралізація управління, перехід від ієрархічних структур до мережевих;

в) самоорганізація та саморозвиток, перехід від короткострокових завдань до довгострокових;

г) усе вищеперелічене.

21. Вплив глобалізації на спосіб розвитку міст і територій здійснюється через:

а) розширення розмірів та форм міжнародних економічних зв'язків;

б) відкриття доступу до великого капіталу та ресурсів, технологій і ринків;

в) поглиблення взаємозалежності між територіями у різних країнах світу;

г) усе вищеперелічене.

22. Глобалізація світової економіки приводить до посилення ролі місцевих громад в економічному розвитку і локальних територій, і країни, що позначається такою формулою нового економічного розвитку:

а) глобалізація + децентралізація;

б) глобалізація + локалізація;

в) глобалізація + централізація;

г) глобалізація + дерегуляція.

23. Привабливість регіону щодо розташування прямих іноземних інвестицій і визначення його конкурентоспроможність залежить від ряду факторів сприятливості ділового та підприємницького клімату:

а) правові фактори (регуляторні акти, дозвільні процедури, законодавство, безпека тощо);

б) технологічні фактори (транспорт, дороги, виробництво, комунальна інфраструктура, зв'язок);

в) телекомунікації, дослідження, наука, комерційні фактори (мережі збуту, індивідуалізація, реагування, розташування, вартість), соціокультурні фактори (ставлення, поведінка, традиції соціальні норми);

г) залежить від усіх вищеперелічених факторів.

24. Двигуном економічного розвитку територіальної громади є:

а) екологія;

б) освіта;

в) економіка;

г) культура.

25. Територіальні громади, маючи інтелектуальні, людські, інституційні, інфраструктурні, енергетичні, фізичні та природні ресурси місцевості, повинні:

а) чекати іноземних інвесторів;

б) будувати власну зростаючу і «самоокупну» економічну систему;

в) не проявляти активності у місцевому економічному розвитку;

г) скаржитись на погодні умови.

26. Чи можна погодитися з таким: «Місцевий економічний розвиток – це процес певних змін в економічній системі територіальної громади, який приводить до покращення життя нині і в майбутньому, це партнерство інтересів громади, підприємницьких кіл та органів місцевого самоврядування для підвищення добробуту кожного члена громади і всіх загалом»:

а) необхідно погодитись частково;

б) необхідно не погодитись;

в) необхідно не погодитись частково;

г) необхідно погодитись.

27. Що повинна робити влада в місцевому економічному розвитку:

а) займатися питаннями місцевого економічного: планувати, реалізовувати плани, конкурувати за інвестиції та кращі робочі місця тощо; використовувати місцевий ресурс громади для створення конкурентних переваг;

б) забезпечити мотивацію та спроможність «ключових учасників» використовувати переваги й ефективно співпрацювати; створити та підтримувати інституції, що сприяють використанню інтелектуального потенціалу, постійній модернізації та інноваціям;

в) забезпечити бажання і спроможність ключових установ пристосовуватись до викликів глобальної економіки;

г) займатись усім вищепереліченим.

28. Позитивний вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток вбачають у тому, що:

а) збільшується ефективність державного сектору, отже, покращується надання послуг їх регулювання, що створює більш сприятливі умови для ведення бізнесу та більші стимули для інвесторів;

б) місцеві чиновники краще знають певну місцевість і мають кращі ділові зв’язки, що дозволяє їм приймати релевантні та доречні для певної місцевості управлінські рішення;

в) може мінімізувати корупційні виклики, особливо великих масштабів, що позитивно впливатиме на економічне зростання країни загалом;

г) у всьому вищепереліченому.

29. Безумовними перевагами фінансової децентралізації вітчизняні вчені визнають:

а) прозорість і відкритість процедур прийняття бюджетних рішень та процесу їх реалізації;

б) підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за здійснені заходи; у бюджетній сфері, підвищення ініціативності органів місцевого самоврядування щодо ефективного використання місцевих фінансових ресурсів;

в) зростання фінансової спроможності органів місцевого самоврядування щодо підвищення загального рівня добробуту населення;

г) у всьому вищепереліченому.

30. Основними ризиками фінансової децентралізації є:

а) ускладнення координації між рівнями управління у процесі прийняття бюджетних рішень;

б) втрата мобільності держави під час прийняття рішень у бюджетній сфері;

в) ризики неузгодженості напрямів розвитку окремих територіальних одиниць та стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни та її регіонів;

г) усі вищеперелічені.

ТЕМА 6
ПРОФІЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА

Мета: дослідження економічної сутності профілю територіальної громади як своєрідного інструменту активізації місцевого економічного розвитку та обґрунтування методики його складання.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

6.1. Особливості запровадження категорії «профіль громади» в українській науці, на законодавчому рівні держави, у практичній діяльності органів місцевого самоврядування.

6.2. Методика формування профілю територіальної громади.

6.3. Розділи економічного профілю територіальної громади та їх змістове наповнення.

Питання для самостійного опрацювання

6.1. Профіль Ірпінської міської територіальної громади Бучанського району Київської області.

План семінарського заняття

6.1. Особливості запровадження категорії «профіль громади» в українській науці, на законодавчому рівні держави, у практичній діяльності органів місцевого самоврядування.

6.2. Методика складання профілю територіальної громади.

6.3. Розділи економічного профілю територіальної громади та їх змістове наповнення.

6.4. Профіль Ірпінської міської територіальної громади Бучанського району Київської області.

6.1. Особливості запровадження категорії «профіль громади» в українській науці, на законодавчому рівні держави, у практичній діяльності органів місцевого самоврядування

Проблематика щодо профілю громади порушується у науковій літературі виключно в контексті методології планування довгострокового розвитку територіальної громади, коли науковці досліджують питання аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища і факторів розвитку територіальної громади під час розробки стратегій соціально-економічного розвитку. Зазвичай у таких наукових працях здебільшого йдеться про процес стратегічного планування, а категорія «профіль» розглядається досить поверхнево, лише як певна (а точніше первинна) складова аналітичного етапу розробки стратегічних планів розвитку територіальних утворень.

Здебільшого науковці, які досліджують цю проблему, узагальнюють практичний досвід реалізації на теренах України ряду програм і проєктів міжнародної технічної допомоги. Це, наприклад, програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України», Швейцарсько-Український проєкт DESPRO «Підтримка децентралізації в Україні», проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (проєкт ПРОМІС). Серед дослідників, які збагатили українську науку напрацюваннями, що отримані під час супроводження процесу стратегічного планування в окремих об'єднаних територіальних громадах, варто зазначити таких: О. Берданова, В. Вакуленко, І. Валентюк, Г. Васильченко, І. Парасюк, А. Ткачук, Н. Єременко та ін. Попри практичну цінність напрацювань дослідників проблема потребує дослідження з позиції розробки й обґрунтування методики формування профілю міської, селищної, сільської територіальної громади.

Загальновизнаним у наукових колах є трактування поняття місцевого економічного розвитку як такого, що узагальнює співпрацю публічного, економічного та неурядового секторів для зміцнення конкурентної позиції територіальної громади, активізації її економічного зростання, залучення інвестицій, створення нових місць праці та підвищення якості життя мешканців.

Серед значної кількості інструментів забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку особливої уваги заслуговує профіль територіальної громади, який здатний забезпечити доступ до інформації стосовно потенціалу розвитку муніципального утворення та можливостей інвестування на території громади.

Поняття профілю громади є відносно новим для української науки. Цю категорію та розуміння її сутності можна зустріти в літературі, що підготовлена як практичні посібники для органів місцевого самоврядування найнижчого рівня управління, здебільшого міст. Зазвичай така література є уособленням зарубіжного досвіду стратегічного планування місцевого економічного розвитку.

Отже, поняття профілю громади є запозиченим із практики стратегічного планування країн Європейського Союзу, Канади, США, де профіль розглядається як аналітичний документ, що містить комплексну й об'єктивну інформацію щодо місцевої економіки, потенціалу, конкурентних позицій і перспектив розвитку. З огляду на те, що профіль громади є аналітичним документом та містить дані аналізу соціально-економічного розвитку громади в динаміці, його розробка здебільшого передує процесу розробки стратегії.

На законодавчому рівні України поняття профілю громади відсутнє. Водночас поділяємо точку зору зазначених вище дослідників стосовно певної подібності профілю до соціально-економічного аналізу як важливої та невід'ємної складової стратегій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень.

Одночасно варто наголосити, що йдеться лише про певну подібність, а не тотожність понять та особливо аналітичних документів. Подібність профілю громади і даних соціально-економічного аналізу полягає в дотичній інформації щодо історії муніципального утворення, географічного розташування, природно-ресурсного потенціалу, кліматичних умов, демографічної ситуації та ринку праці, особливостей економічного розвитку в динаміці, стану розвитку інфраструктури, розвитку підприємницького середовища, екологічної ситуації, системи управління місцевим

розвитком. Адже саме такі дані регламентовані на законодавчому рівні як складова регіональних стратегій розвитку в частині опису основних тенденцій і проблем регіонального розвитку, а також як складова стратегій і планів соціально-економічного розвитку громад у частині аналітичної складової плану.

Однак, попри зазначену подібність, варто наголосити на їх відмінностях, що полягають, на нашу думку, насамперед у меті, з якою відбувається збір необхідної інформації, у її подальшій обробці, систематизації та поданні в аналітичному документі, по-друге, відмінним є користувач чи зацікавлена сторона.

Так, соціально-економічний аналіз слугує вихідною інформацією для складання стратегії соціально-економічного розвитку громади, отже, його користувачами є члени робочої групи зі складання відповідного документа, іншим гравцям ринку ця інформація може не надаватися.

Одночасно дані комплексного і багатостороннього дослідження громади, вивчення її потенціалу, а саме дані соціально-економічного аналізу є основою формування профілю громади. Зі свого боку профіль громади слугує вихідною інформацією для прийняття гравцями ринку управлінського бізнес-рішення. Його користувачами є потенційні інвестори, мешканці, грантодавці тощо. Одна із причин підготовки профілю громади полягає у формуванні ключових питань і висновків, підтверджених даними статистики, які необхідні для подальших кроків планування. Це допомагає виявити нові та попередні заходи, з якими може бути погоджений розвиток, або дати сигнал зацікавленим сторонам про необхідність втручання, щоб зупинити небажані тенденції.

Саме відмінність у кінцевих користувачах цих документів актуалізує питання розробки методики формування економічного профілю територіальної громади.

6.2. Методика формування профілю територіальної громади

Під методикою формування профілю територіальної громади мається на увазі сукупність взаємозв'язаних способів і прийомів доцільного проведення роботи зі збору, систематизації та узагальнення інформації, що охоплює всі важливі аспекти життєдіяльності й розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

Методика формування профілю територіальної громади має визначати поняття профілю громади, послідовність його складання та структуру.

Під профілем територіальної громади варто розуміти «аналітичний документ, який містить аналітично-статистичну інформацію, подану у вигляді таблиць, графіків, діаграм та текстових коментарів, що характеризує різні аспекти життєдіяльності та розвитку громади» (Н. В. Сментина. Економічний профіль територіальної громади як інструмент активізації місцевого економічного розвитку. *Академічний огляд.* 2020. № 2(53). Документ задає напрям можливої співпраці представників влади, бізнесу і громадського суспільства, вказуючи на галузі та сфери діяльності, які потребують додаткової уваги та/або є пріоритетними / перспективними з позиції місцевого економічного розвитку.

Основною метою аналітичного документа є надання відповіді на запитання:

– на якому етапі соціально-економічного розвитку перебуває громада;

– які вона має ресурси для досягнення стратегічної мети власного розвитку;

– які перспективи для підприємництва на території громади;

– чи цікава громада для потенційних інвесторів;

– чи є вона привабливою для донорських організацій.

Зазначена мета досягається завдяки виконанню таких завдань:

– проаналізувати структуру місцевої економіки, визначити взаємозв'язки між галузями виробництва, потенціалом і перспективами розвитку територіальної громади;

– оцінити місцеві показники і тенденції їх зміни, виявити успіхи та проблеми;

– порівняти місцеві показники із показниками інших подібних територіальних утворень, громадами-конкурентами, із середніми показниками регіонального та національного рівнів;

– виявити конкурентні позиції громади, місцеву та регіональну специфіку;

– виявити унікальні риси громади, які можуть стати відносними перевагами чи загрозами.

Формування профілю територіальної громади має відбуватися у такій послідовності:

1) визначення суб'єктів, на яких покладатимуться обов'язки зі складання економічного профілю територіальної громади;

2) формування масиву даних для аналізу;

3) проведення оцінки статистичних показників, обробка даних анкетування;

4) складання документа.

Профіль громади формується як візитна картка громади. У наявності такого документа насамперед зацікавлені органи місцевого самоврядування новоутвореної адміністративно-територіальної одиниці, відповідно, саме вони виступають ключовим суб'єктом складання профілю територіальної громади. Одночасно досить важливо долучати до процесу представників бізнесових кіл, громадських організацій, фахівців із питань планування місцевого економічного розвитку.

Територіальна громада після утворення являє собою сукупність потенціалів адміністративно-територіальних утворень, які увійшли до її складу. Відповідно, формування профілю громади відбувається з урахуванням історичних, географічних, економічних, соціальних, екологічних, етнічних, культурних та інших особливостей розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць і здатності органів місцевого самоврядування вирішувати питання, які належать до їх компетенції, для задоволення потреб місцевого населення.

Основою для складання економічного профілю є офіційні дані Державної служби статистики, її територіальних органів, інформація структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, дані місцевих підприємств і бізнес-асоціацій, інформаційні матеріали соціологічних опитувань, інтерв'ю тощо.

Як джерело інформації, може бути використана думка жителів громади (анкетування, опитування, громадські збори). Зазначене вище лежить в основі принципу комплексності формування профілю, що забезпечує змістовність та якість проведеного аналізу.

Так, комплексна діагностика поточного стану передбачає проведення трьох рівнів дослідження: *статистичного, соціологічного та стратегічного.*

Статистичний аналіз передбачає аналіз стану громади за основними показниками статистичної звітності. *Соціологічний аналіз* являє собою аналіз стану громади, що побудований на результатах опитування місцевих мешканців та місцевого бізнесу. *Стратегічний аналіз* являє собою аналіз стану громади, що побудований на врахуванні наявної інформації про громаду, тенденцій соціально-економічного розвитку в країні та світі, виявлення пріоритетів розвитку та демонструє готовність громади до змін.

Формування масиву даних має ґрунтуватися *на певних принципах.* До них належать:

– виявлення інформаційних потреб і способів найбільш ефективного їх задоволення;

– об'єктивність відображення процесів господарювання, використання земельних, трудових і фінансових ресурсів;

– єдність інформації, яка надходить із різних джерел, виключення дублювання первинної інформації;

– розробка програм автоматизованого збору й обробки первинної інформації.

Варто враховувати той факт, що в більшості адміністративно-територіальних утворень існуючий потенціал економічного розвитку недостатньо вивчений. Доступ до статистичних даних для малих населених пунктів є досить обмеженим. Значна частина необхідної для аналізу інформації формується лише на рівні району.

Отже, робота з пошуку інформації є доволі кропіткою та може потребувати проведення додаткових розрахунків.

Оскільки профіль громади – це аналітичний документ, що складається з набору даних, таблиць, графіків, діаграм і текстових коментарів, важливим є те, що профіль має не лише вміщувати масу статистичного матеріалу, а й бути структурованим, мати

візуальне сприйняття, інформація має легко аналізуватися, бути порівнюваною і поєднуватися між собою логікою зв'язків.

Метою є дослідження економічної сутності профілю добровільно об'єднаної територіальної громади як своєрідного інструменту активізації місцевого економічного розвитку й обґрунтування методики його складання. Загальновизнаним у наукових колах є трактування поняття місцевого економічного розвитку як такого, що узагальнює співпрацю публічного, економічного та неурядового секторів для зміцнення конкурентної позиції добровільно об'єднаної територіальної громади, активізації її економічного зростання, залучення інвестицій, створення нових місць праці та підвищення якості життя мешканців. Серед значної кількості інструментів забезпечення місцевого економічного розвитку, на нашу думку, особливої уваги заслуговує економічна складова профілю, яка спроможна забезпечити доступ економічному сектору до інформації стосовно потенціалу розвитку муніципального утворення та можливостей інвестування на території громади.

Методика формування профілю добровільно об'єднаної територіальної громади – сукупність взаємозв'язаних способів і прийомів доцільного проведення роботи зі збору, систематизації та узагальнення інформації, що охоплює всі важливі аспекти життєдіяльності й розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

Методика має визначати поняття профілю громади, послідовність його складання та структуру.

Отже, під профілем добровільно об'єднаної територіальної громади варто розуміти аналітичний документ, який містить аналітично-статистичну інформацію, подану у вигляді таблиць, графіків, діаграм і текстових коментарів, що характеризує різні аспекти життєдіяльності розвитку громади.

Складання профіль громади доцільно розпочинати відразу, як ухвалено рішення про утворення добровільно об'єднаної територіальної громади. Добровільно об'єднана територіальна громада після утворення являє собою сукупність потенціалів адміністративно-територіальних утворень, які увійшли до її складу.

Відповідно, формування профілю добровільно об'єднаної територіальної громади відбувається з урахуванням історичних, географічних, економічних, соціальних, екологічних, етнічних,

культурних та інших особливостей розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць і здатності органів місцевого самоврядування вирішувати питання, які належать до їх компетенції, для задоволення потреб місцевого населення.

Система показників, необхідних для проведення аналізу, визначається розробниками документа. У процесі підготовки розробники можуть використовувати картографічні, ілюстративні та інші матеріали, зокрема економіко-географічні карти та схеми, кадастрові карти, схеми та креслення, фотоматеріали території тощо. Для аналізу необхідно бачити стійкі тенденції, отже, доцільна наявність показників не менше ніж за 5 років.

6.3. Розділи економічного профілю територіальної громади та їх змістове наповнення

У більш загальному вигляді науковці пропонують такі розділи профілю громади:

– загальна характеристика громади;
– місцеве економічне середовище;
– населення;
– ринок робочої сили;
– економічна інфраструктура;
– соціальна інфраструктура;
– фізична інфраструктура;
– урядування в громаді.

У першому розділі профілю територіальної громади наводиться інформація стосовно того, коли утворена громада, які населені пункти увійшли до її складу, яку площу обіймає територія об’єднаної громади, з ким межує, яка загальна кількість населення, що мешкає на території громади, яку частку становлять сільськогосподарські угіддя. У цьому розділі варто також коротко подати деякі історичні дані включно із подіями, що сформували сучасну економіку громади, традиції, соціальні зв’язки громади. Важливою інформацією цього розділу є роль, яку відіграє громада на регіональному, обласному та національному рівнях.

З цією метою варто:

– провести порівняння громади за основними показниками (наприклад, площа, населення, щільність населення із даними субрегіону, області, країни);

– порівняти громаду із сусідніми громадами, визначити спільні та відмітні риси, визначити громади, які є конкурентами. Розділ має містити географічні карти розташування громади.

Розділ «Місцеве економічне середовище» профілю територіальної громади характеризує привабливість громади для бізнесу. У ньому визначаються пріоритетні та бюджетоутворюючі галузі економіки громади, забезпеченість громади природними ресурсами, зокрема ресурсами для сільського господарства, добувної промисловості, наявність і придатність для місцевого економічного розвитку земельних ділянок, структура земельного фонду, стан розвитку бізнесу, обсяги виробництва, система підтримки підприємництва, дані щодо експорту / імпорту, доходів і видатків місцевого бюджету, а також наводяться відомості щодо планової інвестиційної діяльності у громаді.

Розділ профілю «Населення» – добровільно об'єднаної територіальної громади характеризує інформацію щодо демографії, яка є важливим індикатором оцінки тенденцій у розвитку громади. Тут варто проаналізувати динаміку зміни кількості населення загалом у громаді та в розрізі населених пунктів, що увійшли до її складу, сальдо природних і механічних процесів, динаміку зміни структури населення за освітніми та віковими характеристиками, етнічним і гендерним складом, показники старіння населення. Прогноз розвитку населення та порівняння міграційних закономірностей із подібними за розміром добровільно об'єднаними територіальними громадами та громадами-конкурентами закладає основу можливих перспектив розвитку адміністративно-територіальної одиниці або звертає увагу на подальші дослідження та пошук впливових інструментів, здатних змінити ситуацію на краще.

Демографічні тенденції є непрямими характеристиками якості життя. Населення залишається жити в громаді, якщо є гідна праця, доступне житло, безпека, затишок і комфорт, і покидає його, якщо знаходить кращу альтернативу: кращі умови життя, побуту та працевлаштування.

Демографічні тенденції – найважливіша основа для ухвалення управлінських рішень із планування розвитку територіальних громад. Вони допомагають обґрунтувати заходи з планування соціально-економічних процесів, виробництва та споживання товарів і послуг, будівництва житла, розвитку інфраструктури, підготовки робочої сили, прогнозування бюджетних видатків, соціальних виплат, фінансування освітніх та медичних закладів тощо.

Розділ «Ринок робочої сили» профілю територіальної громади містить показники зайнятості (структуру зайнятості за видами діяльності), рівня доходів та оплати праці (за видами бізнесу – малий, середній, великий та за секторами економіки), безробіття (за рівнем освіти, віком, тривалістю), структуру робочої сили із розбивкою за професіями та галузями, наявність вільних робочих місць. Характеризуючи стан безробіття, варто враховувати існування проблеми отримання об'єктивної статистичної інформації, особливо це стосується самозайнятих осіб, підприємців і найманих працівників з неповною формою зайнятості.

Розділ «Економічна інфраструктура» містить інформацію про суб'єкти господарювання у громаді (кількість видів бізнесу, кількість малих підприємств, відомості про найбільших роботодавців), показники роботи підприємництва (кількість найманих працівників, зайнятість, обсяг реалізованої продукції), масштаби підприємницької діяльності (роздрібний товарообіг, обсяги виробництва), тенденції залучення інвестицій та створення нових підприємств, преференції інвесторів(інвестиційні проєкти).

Аналіз суб'єктів господарювання необхідно виконувати в повному розрізі. Спочатку це мають бути всі питомі показники суб'єктів господарської діяльності, потім суб'єктів підприємницької діяльності (без фізичних осіб-підприємців), далі малі підприємства, і підприємці – фізичні особи, які ведуть бізнес без створення юридичної особи. Такий підхід повністю розкриває економіку громади з точки зору збалансованості різного за розмірами бізнесу та існування сприятливих умов для розвитку різних категорій бізнесу. Тут є певна обмеженість в інформації: статистика веде облік тільки суб'єктів господарської діяльності та малих підприємств, а цього недостатньо для розуміння економічних процесів.

Щоб мати повну інформацію про структуру суб'єктів господарської діяльності, органи місцевого самоврядування мають самостійно забезпечити роботу зі збору й обліку таких даних. Питання дещо ускладнюється, коли під час оцінювання економіки громади виникає потреба у порівнянні місцевих даних зданими більших територіальних одиниць (району, області чи України), а також з іншими громадами-конкурентами. Логічним кроком, що продовжує аналіз економіки громади, є оцінка внеску, який здійснюється різними групами суб'єктів підприємницької діяльності у розвиток території та громади.

Аналіз території як відкритої економічної системи включає:

– структуру споживання та збуту продукції за межі міста, області та країни;

– структуру та географію експорту й імпорту;

– загальні та питомі обсяги прямих іноземних інвестицій, їх походження та розміщення;

– інвестиції в основний капітал. Адже конкурентний розвиток громади визначається розмірами грошових потоків від експорту продукції та розмірами й прибутковістю прямих іноземних інвестицій. Такі потоки суттєво збільшують місцевий капітал, створюють нові робочі місця, сприяють розвитку малого і середнього бізнесу.

Цінним додатковим матеріалом для аналізу є характеристика найбільших роботодавців в адміністративно-територіальній одиниці (основний вид діяльності та чисельність працівників). Це дозволяє оцінити базові галузі на території громади, визначити частки підприємств певної галузі загальним обсягом промислового виробництва.

Розділ «Соціальна інфраструктура» профілю громади має містити інформацію про професійні послуги (медичні, стоматологічні, ветеринарні, юридичні, послуги поштового зв'язку, поліції, наявні засоби масової інформації тощо), освітні послуги (дошкільна, початкова та середня школи, заклади вищої освіти, профтехосвіта, неформальна освіта в громаді тощо), заклади у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги (заклади охорони здоров'я,

заклади медико-соціальної допомоги), громадські організації (спортивні клуби й гуртки, клуби / центри з надання послуг, культурні, молодіжні групи та інші громадські організації), соціальний капітал (як люди самоорганізовуються для підтримки та просування економічних інтересів, чи є асоціації профспілки).

Розділ «Фізична інфраструктура» характеризує стан житлового фонду громади, порівняння кількості найманих і власних помешкань, витрати на житло, відсоток помешкань, підключених до системи комунальних послуг, наявність ділянок для будівництва нового житла, динаміку введення нового житла та рівень забезпеченості житлом, можливості для розміщення гостей у готелях, пансіонатах, турбазах, агрооселях. Розділ має характеризувати також стан розвитку інженерної та комунальної інфраструктури (об'єкти водопостачання й обробки стічних вод, електропостачання, теплопостачання, телекомунікації, транспортні засоби, дороги та мережі).

Розділ «Урядування» містить відомості про те, як організоване місцеве самоврядування, організована місцева влада, який орган місцевого самоврядування підтримує економічний розвиток, які відносини між головою та депутатським корпусом ради, яка структура виконкому ради, які політичні впливи відчутні у громаді, яких зусиль докладає влада для підтримки економічного розвитку.

Отже, профіль територіальної громади є важливим ключовим ресурсом для ухвалення управлінських рішень з оцінювання соціально-економічного стану громади, виявлення негативних тенденцій розвитку, оцінки потенціалу, вибору пріоритетних напрямів змін, створення стратегії та залучення інвестицій. Інформація, закладена у профілі, може бути цікавою для потенційних інвесторів і бізнесменів, мешканців громади та гостей.

Коментар до питання для самостійного опрацювання

6.1. Профіль Ірпінської міської територіальної громади Бучанського району Київської області

Інформаційною основою для планування розвитку територіальної громади став базовий документ – аналітично-описова частина Стратегії, яка має назву Профіль громади та розміщується у додатку до Стратегії. У Профілі громади виконаний аналіз кількості, якості та динаміки зміни основних показників економіки, демографічних процесів, ресурсів громади.

На підставі аналізу показників за 5 років визначено стійкі тенденції їх зміни і сформульовано якісні висновки. Профіль громади став важливим чинником для членів Робочої групи під час обговорення й досягнення консенсусу щодо стратегічних напрямів, які стоять перед громадою. Аналітичні матеріали Профілю громади також використовувалися в SWOT – аналізі, підготовці дерева цілей і технічних завдань.

Законодавчою основою для розроблення Профілю громади є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та наказ Мінрегіону від 30.03.2016 № 75 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування та реалізації прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку об’єднаної територіальної громади».

Профіль громади являє собою описово-аналітичну частину, яка базується на статистичних даних, а також іншій офіційній інформації державних і комунальних підприємств та організацій.

Ірпінська територіальна громада утворена 12 червня 2020 року за розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 715-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Київської області».

У Профілі Ірпінської міської територіальної громади зібрані статистичні дані, а також офіційні дані міської ради міста Ірпінь, Михайлівсько-Рубежівської та Козинцівської сільських рад.

Профіль громади став основою розробки стратегії, розробленої на виконання розпорядження голови від 25.03.2021 № 47 «Про створення робочої групи з питань розробки «Стратегії розвитку Ірпінської міської територіальної громади на 2022–2032 роки»» зі змінами від 08.06.2021 № 100.

Експертами зі стратегічного планування запропоновано проєкт Стратегічного бачення та основних стратегічних напрямів розвитку Ірпінської міської територіальної громади.

За результатами проведення третього засідання Робочої групи з розробки Стратегії розвитку Ірпінської міської територіальної громади на 2022–2032 роки експертами зі стратегічного планування підготовано SWOT-аналіз, визначено сильні та слабкі сторони громади, загрози. А також сформовано *стратегічне бачення громади*:

– Ірпінська міська територіальна громада – територія формування інноваційної та конкурентоспроможної економіки, інвестиційної привабливості та сприятливого бізнес-клімату;

– безпечна, енергоефективна й екологічно збалансована громада органічного поєднання «МІСТО-СЕЛО», що забезпечує високу якість життя;

– гендерно-орієнтована згуртована спільнота демократичного врядування активних і щасливих людей, із комфортними умовами проживання населення і майбутніх поколінь, територія відпочинку, дозвілля та розвитку туризму.

Стратегічний напрям А. Трансформація економіки громади в інноваційну, «зелену» циркулярну модель розвитку й інвестиційної привабливості.

- Стратегічна ціль А1. Створення сприятливого бізнес-клімату.
- Стратегічна ціль А2. Сільський розвиток, орієнтований на зростання доданої вартості виробництва кінцевих продуктів.
- Стратегічна ціль А3. Формування екосистеми інноваційного бізнесу.
- Стратегічна ціль А4. Маркетинг території громади та залучення інвестицій.

Стратегічний напрям Б. Комфортна, дружня до довкілля та безпечна для життя та розвитку громада.

1. Стратегічна ціль Б1. Громадська та інформаційна безпека.

2. Стратегічна ціль Б2. Енергоефективна політика й інфраструктура.

3. Стратегічна ціль Б3. Екологічна сталість через знання та партнерства.

Стратегічний напрям В. Громада гідності й ефективного врядування, орієнтована на людський розвиток, оздоровлення, туризм та якісне дозвілля.

- Стратегічна ціль В1. Формування сучасного інклюзивного освітньо-культурного та спортивного простору для розвитку.
- Стратегічна ціль В2. Молодіжне лідерство через креативні індустрії та пабліки для самореалізації.
- Стратегічна ціль В3. Розвиток туризму, відпочинку й активного дозвілля.
- Стратегічна ціль В4. Соціальна справедливість і захист, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Зміст
профілю Ірпінської міської територіальної громади Бучанського району Київської області

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДИ 4
1.1. Коротка характеристика громади 4
1.2. Географічне розташування, відстань до важливих міст 6
1.3. Інформація про орган місцевого самоврядування 6
1.4. Інформація про об’єднання громадян і засоби масової інформації 7
1.5. Історична довідка 9
1.6. Коротка характеристика громад – конкурентів 12
2. Земельні та природні ресурси 17
2.1. Земельні ресурси і територія громади 17
2.2. Містобудівні документи 19
2.3. Природні ресурси 19
2.4. Кліматичні умови 20
3. Населення і трудові ресурси 21
3.1. Чисельність населення і демографічна ситуація 21
3.2. Зайнятість населення та безробіття 24
3.3. Доходи населення і заробітна плата 26

4. Економіка громади 27
4.1. Суб'єкти господарської діяльності 27
4.2. Структура економіки та розвиток головних секторів 28
4.3. Розвиток малого і середнього бізнесу 31
4.4. Структура підтримки бізнесу 32
4.5. Інноваційна діяльність 35
4.6. Зовнішньоекономічна діяльність 36
4.7. Інвестиційна діяльність 37
5. Фінансовий стан та бюджет громади 39
5.1. Бюджет громади 39
6. Транспортна інфраструктура і зв'язок 44
6.1. Транспорт 44
6.2. Зовнішнє освітлення 46
6.3. Зв'язок 46
7. Інфраструктура торгівлі та послуг 47
7.1. Мережа закладів торгівлі та громадського харчування 47
7.2. Мережа закладів побутового обслуговування 48
7.3. Туристична інфраструктура 49
8. Житлово-комунальна та енергетична інфраструктура 52
8.1. Житловий фонд 52
9. Соціальна інфраструктура 56
9.1. Мережа закладів освіти 56
9.2. Культура та спорт 56
9.3. Соціальний захист 60
9.4. Мережа закладів охорони здоров'я 64
10. Стан навколишнього природного середовища 66
10.1. Атмосферне повітря 67
10.2. Охорона водних ресурсів 69
10.3. Поводження з відходами 70
10.4. Цивільний захист 71

Список використаних джерел до теми

1. Кент Макмаллін. Місцевий економічний розвиток – це постійна синергія дій бізнес-спільноти, влади, громадянського суспільства та наукових кіл. Партнерство для розвитку міст. 03.03.2016. URL : http://pleddg.org.ua/ua/2016/kent-makmallin/

2. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади : навч. посіб. / Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. К., 2017. 121 с.

3. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад : навч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування. К. : ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 256 с.

4. Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 № 79 (у редакції наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 27 грудня 2018 року № 373). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#ext

5. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.03.2016 № 75. URL : http://cg.g

6. Сментина Н. В. Економічний профіль територіальної громади як інструмент активізації місцевого економічного розвитку. *Академічний огляд.* 2020. № 2(53).

7. Профіль Ірпінської міської територіальної громади Бучанського району Київської області. URL: https://imr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A4%D0%86%D0%9B%D0%AC-%D0%86%D1%80%D0%BF%D1%9 6%D0%BD%D1%8C-19.07.21.pdf

ТЕМА 7
ДІАГНОСТИКА СТАНУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ОСНОВА ПЛАНУВАННЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

7.1. Діагностика поточного стану територіальної громади.
7.2. SWOT-аналіз та його застосування.
7.3. Роль PEST(LE)-аналізу.
7.4. Аналіз A-B-C чи SWOT-аналіз?

Питання для самостійного опрацювання

7.1. Опитування думки бізнесу щодо стану та перспектив розвитку територіальних громад.

План семінарського заняття

7.1. Діагностика поточного стану територіальної громади.
7.2. Опитування думки бізнесу щодо стану та перспектив розвитку територіальних громад.
7.3. SWOT-аналіз та його застосування (на прикладі Ірпінської міської територіальної громади).
7.4. Роль PEST(LE)-аналізу.
7.5. Аналіз A-B-C чи SWOT-аналіз?

7.1. Діагностика поточного стану територіальної громади

Для того щоб планувати щось на майбутнє, очевидно, варто зрозуміти, де ми є сьогодні. Це стосується і планів розвитку громади. Перш ніж будувати плани, потрібно провести детальну діагностику поточного стану територіальної громади.

Йдеться про:

– комплексне і багатостороннє дослідження стану території;
– вивчення потенціалу громади;

– аналіз можливостей середовища;

– готовність основних гравців місцевого ринку до активної та узгодженої поведінки у формуванні та використанні місцевих конкурентних переваг.

Діагностика поточного стану території повинна базуватися на комплексному підході і включати щонайменше три види дослідження:

1. Базовий (об'єктивний) аналіз статистичних показників стану громади. Полягає у підготовці Профілю громади («фотографії зрізу» економічної ситуації).

2. Соціологічний аналіз. Це аналіз стану громади, побудований на результатах опитування місцевого бізнесу чи громади. Такий аналіз є суб'єктивним, але може допомогти зрозуміти причини розвитку чи занепаду, а також природу певних статистичних показників.

3. Стратегічний аналіз.

Найпопулярнішими методами стратегічного аналізу є:

– SWOT-аналіз;

– PESTLE-аналіз;

– аналіз A-B-C.

Зазначені методи допомагають упорядкувати висновки базового та соціологічного аналізу; усю наявну інформацію про громаду, регіон; тенденції в країні та світі; розкласти пріоритети.

Виконується аналіз діловою спільнотою громади і базується на досвіді та знаннях місцевих лідерів. Він демонструє готовність громади до змін і накопичення соціального капіталу в громаді.

Практика застосування аналізу широка. Найчастіше використовується для планування змін і розробки стратегії.

Найкращий результат отримує громада, коли використовує метод бенчмаркінгу.

Бенчмаркінг – це порівняльна оцінка показників профілю з аналогічними показниками в подібних (еталонних) територіальних одиницях, які конкурують за робочі місця та інвестиції, а також із середніми показниками на рівні району, області та країни. Під час вивчення характерних особливостей місцевої економіки її варто порівнювати із ситуацією в інших громадах у регіоні та державі.

Термін «бенчмаркінг» походить від англійського слова benchmark (bench – місце, to mark – відмітити).

Це метод порівняльного аналізу, який знайшов початок свого застосування у бізнесі.

Бенчмаркінг являє собою спосіб вивчення діяльності різних суб'єктів на основі порівняння з вибраним нормативом і насамперед із конкурентами з метою використання позитивного досвіду у своїй роботі.

Бенчмаркінг охоплює комплекс засобів, що дозволять систематично вивчати кращий досвід у практиці конкурентів, порівнювати його із вибраним еталоном і власним бізнесом, виявляти та використовувати для свого бізнесу те, що інші роблять краще.

Статистичні показники соціально-економічного розвитку громади відтворюють тільки цифри, які оживають та отримують зміст порівняно з відповідними показниками в країні, області чи у містах-конкурентах.

Згадані раніше питомі показники та співвідношення набувають справжньої цінності тільки порівняно із сусідніми громадами, громадами-конкурентами, подібними громадами, а також із середніми показниками вищих адміністративно територіальних одиниць – районів та областей.

Застосування бенчмаркінгу у профілі громади для порівняння питомих показників, співвідношень і тенденцій змін у часі найкраще дозволяє вивчити та оцінити соціально-економічну ситуацію на території, позиціонувати громаду серед інших, побачити найслабші та найсильніші місця, визначитися із планами та пріоритетними потребами щодо змін.

Муніципалітети розвинених країн сьогодні широко застосовують «бенчмаркінг» для аналізу, оцінки та покращення діяльності територіальних громад. Бенчмаркінг має на меті допомогти органам місцевого самоврядування у вдосконаленні своєї роботи. Органи місцевого самоврядування, які використовують цей метод, порівнюють свою діяльність з еталоном – із діяльністю зразкових органів місцевого самоврядування, визначених у ході бенчмаркінгу.

Метод аналізу допомагає органам місцевого самоврядування оцінити свою роботу у різних сферах: інституційної спроможності, прозорості, залученні громади в наданні послуг, конкурентоспроможності, залученні інвестицій, бюджетному забезпеченні

муніципалітету, економічного, соціального й екологічного стану розвитку громади, і загалом оцінити позиціювання своєї громади щодо інших громад.

Отримані результати є основою для складання будь-якого плану розвитку, який готується для підвищення стандартів життя у своїй громаді та у діяльності органів влади.

Використання бенчмаркінгу дозволяє об'єктивно виявити слабкі та сильні місця у громаді.

Для успішного використання інструменту бенчмаркінгу важливо:

– вибрати громади, з якими будуть порівнюватися показники, співвідношення та тенденції (краще, коли це громади-конкуренти, а також кращі громади в регіоні);

– застосувати лише порівнювані показники (питомі), співвідношення та тенденції змін у часі;

– вибирати ті статистичні й аналітичні дані, які найкраще відображають ситуацію в економіці та громаді. Використання бенчмаркінгу дозволяє об'єктивно виявити слабкі та сильні місця у громаді.

7.2. SWOT-аналіз та його застосування

SWOT-аналіз – це зручний спосіб упорядкування, систематизації та розчленування факторів і явищ, які діють усередині громади та ззовні й характеризують її стан та перспективу змін.

Техніка виконання SWOT-аналізу полягає у групуванні інформації за критеріями: *сильні сторони та слабкі, можливості та загрози.*

Термін (акронім) SWOT створено першими літерами англійських слів:

S – Strengths – сильні сторони;

W – Weaknesses – слабкі сторони;

O – Opportunities – можливості;

T – Threats – загрози.

Сильні сторони – це ресурси, активи чи фактори, що є у громаді і надають їй конкурентні переваги, вони можуть бути використані для розвитку і роблять цю територію привабливим місцем для проживання та бізнесу. (Формулюючи перелік сильних сторін, треба вибирати ті фактори, які використовуються чи можуть бути використані для розвитку громади: створення робочих місць, розвитку бізнесу, залучення інвестицій, підвищення якості життя тощо).

Слабкі сторони – це фактори чи явища, які створюють перешкоди чи обмеження на шляху до розвитку. Вони можуть стосуватись традицій, фінансів, регуляторної політики, фізичних ресурсів, інтелектуальних ресурсів тощо.

Можливості – це виграшні ситуації чи умови, які створюють у зовнішньому середовищі, вони полегшують розвиток конкурентних переваг і можуть сприяти розвитку громади.

Загрози – це несприятливі тенденції змін у зовнішньому середовищі, які призводять до зниження конкурентоспроможності та можуть негативно вплинути на розвиток громади.

SWOT-аналіз був вперше публічно представлений Гарвардською школою бізнесу – професором бізнес-адміністрування Кеннетом Р. Ендрюсом. Почали застосовувати SWOT-аналіз у бізнесі з метою пошуку шляхів покращення конкурентних позицій підприємств та організацій незалежно від їх розміру і сфери діяльності. Він дав можливість поєднати важливі внутрішні якісні характеристики організації (сильні та слабкі сторони) з результатами досліджень зовнішніх умов (можливостей і загроз). У 70-ті роки минулого століття SWOT-аналіз застосовували фізичні особи для полегшення життєвого вибору (наприклад, вибір місця навчання, планування кар'єри тощо), пізніше він знайшов широке застосування у публічному секторі як спосіб осмислення пріоритетів розвитку міст, регіонів, для розробки планів розвитку громад.

Сильні сторони (переваги)

• Які переваги має громада порівняно з іншими?

• Які позиції у громаді є сильними – в стратегії / економіці / послугах / секторі тощо?

• Що робимо (або можемо зробити) краще за інших?

• Що є добрим із позиції мешканців для життя у своїй громаді?

• Що є добрим з позиції бізнесу для праці у своїй громаді?

Слабкі сторони (недоліки)

• Де ми слабкі і що робимо погано?

• У чому гірші за інших?

• Чим найбільше незадоволена громада?

• Що найбільше гальмує розвиток у громаді?

• Що найбільше потребує покращення?

• Що не працює в економіці / політиці / послугах / секторі?

Можливості

• Які зовнішні зміни можуть покращити ситуацію?

• Що може змінити ситуацію у громаді на краще?

• Які зміни у технологіях та на ринках у країні чи на міжнародному рівні можуть бути використані громадою для зростання?

• Які тенденції будуть корисними для громади?

• Які позитивні зміни передбачаються у регіоні?

Загрози

• Якими є перешкоди для розвитку громади (якості життя / розвитку бізнесу / надання послуг тощо)?

• Як міжнародні тенденції можуть зашкодити розвитку?

• Як зміна політичного курсу країни вплине на громаду?

• Що може зашкодити розвитку громади?

• Які зміни в регіоні можуть мати негативний вплив на громаду?

Під час використання SWOT-аналізу часто виникають труднощі із віднесенням факторів та явищ до однієї із чотирьох категорій, оскільки розуміння сутності цих категорій трактується неоднозначно. Наскільки легко інтуїтивно зрозуміти різницю між бажаними факторами (сильні сторони і переваги) і небажаними факторами (слабкі сторони і перешкоди), настільки закономірно виникають непорозуміння під час верифікації: чим переваги відрізняються від можливостей, чим слабкі сторони від загроз. Найчастіше прийнято вважати, що сильні і слабкі сторони є внутрішніми чинниками, переваги та загрози – зовнішніми. Іноді користувачі SWOT-аналізу відносять до сильних і слабких сторін прикмети ситуації сьогодення, а можливості та загрози – до майбутніх

подій, які передбачаються. Інші користувачі сильні і слабкі сторони використовують як фактори, що залежать від нас (ті, на які маємо вплив), можливості та загрози як об'єктивні фактори, на які не маємо безпосереднього впливу.

З метою ефективного використання SWOT-аналізу для територіальної громади, її планів чи стратегії рекомендовано вважати:

• *сильні та слабкі сторони громади* – це внутрішні чинники, які вже існують у громаді і які можуть змінюватись як завдяки певним діям у територіальній громаді, так і під впливом зміни чинників зовнішнього середовища;

• *можливості та загрози для громади* – це зовнішні чинники, які вже існують за межами громади або можуть незабаром виникнути, на які кожна окрема громада впливати практично не може (наприклад, макроекономічна ситуація у світі чи державна бюджетно-податкова політика в Україні), але які можуть впливати на розвиток громади.

Правильно виконаний SWOT-аналіз повинен показати, як краще застосувати власні ресурси та фактори, щоб зменшити внутрішні слабкості, оптимально використовуючи зовнішні можливості й усуваючи зовнішні загрози. Він є ефективним способом для узагальнення взаємозв'язків між навколишніми впливами та вибору стратегічних пріоритетів.

Базові принципи ефективного SWOT-аналізу у громаді:

• залучення громади та її участь;

• партнерство і співпраця;

• репрезентативність та об'єктивність даних.

Для проведення ефективного SWOT-аналізу доцільно користуватися методом «мозкового штурму». Процес виконання SWOT-аналізу вимагає формування команди й участі людей, завданням яких є знайти відповіді на питання щодо сильних і слабких сторін, можливостей і загроз.

Важливо, що вибір факторів SWOT-аналізу повинно здійснювати на основі консенсусу.

Структура групи, відповідальної за підготовку SWOT-аналізу, мусить відображати структуру місцевого середовища – основних гравців та активістів громади.

Необхідно брати до уваги різні місцеві погляди й інтереси (депутати, науковці, бізнесмени, молодь тощо) з метою забезпечення повного представництва.

Звичайно, SWOT-аналіз за сутністю своєю є суб'єктивним, і кожна людина може запропонувати різні висновки, базуючись на власних думках і розумінні ситуації. Саме тому вимога щодо мінімізації суб'єктивних впливів на остаточні результати є ключовою вимогою для здійснення ефективного SWOT-аналізу.

У контексті планування розвитку територіальних громад SWOT-аналіз може використовуватись для:

• систематизації результатів аналізу, викладеного у профілі громади;

• упорядкування результатів аналізу опитування у вигляді сильних і слабких сторін, можливостей та загроз;

• експрес-аналізу стану територіальної громади;

• узагальнення результатів усіх виконаних раніше видів аналізу з метою напрацювання напрямів змін і цілей;

• порівняльної характеристики та позиціювання територіальної громади серед інших громад;

• виявлення критичних проблем і факторів конкурентних переваг;

• пошуку шляхів розвитку громади та розробки стратегії;

• розробки планів і програм;

• ініціювання та подальшого моніторингу процесів змін у діяльності громад.

SWOT-аналіз виконується як для оцінки стану розвитку територіальної громади, так і для оцінки окремих секторів економіки чи сфер діяльності (розвиток малого бізнесу, залучення інвестицій чи стан екології).

SWOT-аналіз добре доповнює профіль громади та результати аналізу опитування. Він допомагає надати деякі корисні відомості, які допоможуть зробити план таким, щоб громада виграла від визначених сильних сторін і мінімізувала вплив або усунула слабкі сторони, скористалась можливостями й уникала або зменшувала загрози.

Приклад. Результати SWOT-аналізу розвитку Ірпінської міської територіальної громади (Стратегія розвитку Ірпінської міської територіальної громади на 2022–2032 роки).

Учасники засідання робочої групи разом із залученими експертами провели SWOT-аналіз розвитку громади. Під час проведення засідання учасники здійснили формулювання сильних і слабких сторін, тобто визначили внутрішні чинники щодо кожного стратегічного напряму, а також обговорили можливості і загрози, пов'язані з факторами зовнішнього середовища.

Стратегічний напрям А
Трансформація економіки громади в інноваційну, «зелену» циркулярну модель розвитку й інвестиційної привабливості

Сильні сторони:

– економіка громади диверсифікована за рахунок розвитку малого та середнього бізнесу (збільшується кількість підприємців, найманих працівників та питома вага загальним обсягом реалізованої продукції малого бізнесу);

– розвинена будівельна галузь, високі темпи житлового будівництва;

– наявність інфраструктури підтримки бізнесу;

– громада має ресурс «браунфілдів»;

– місто Ірпінь приєднане до Угоди мерів, Європейської ініціативи «Мери за економічне зростання»;

– громада має потенціал молоді, молодих сімей, ВПО, безробітних;

– відбувається поступова диверсифікація ринків збуту підприємств громади до країн ЄС та інших країн світу;

– місто Ірпінь приєднало великі площі земель сільськогосподарського призначення та кадрові ресурси;

– збільшення населення громади за рахунок позитивного сальдо міграції;

– громада має людський і кадровий потенціал, зокрема ВПО;

– наявність розвиненої мережі закладів освіти: Державний податковий університет; заклади професійної (професійно-технічної) освіти, «Ірпінський ліцей інноваційних технологій» (Мала

академія наук), заклади загальної освіти із поглибленим вивченням економіки та права;

– співпраця з Державним податковим університетом із метою створення платформи для пошуку інвесторів для реалізації стартапів;

– близькість м. Київ – центру наукових та науково-дослідних організацій;

– укладено договір із Міністерством цифрової трансформації України;

– впровадження інструментів в рамках програми «Дія. Цифрова громада».

Слабкі сторони:

– різке падіння промислового виробництва, погіршення фінансових результатів діяльності підприємств;

– низький рівень експортної орієнтації підприємств;

– відсутній реєстр вільних земельних ділянок на території громади;

– низький рівень обсягу прямих інвестицій у великий приватний сектор громади;

– низький рівень інновацій в економіці громади;

– недостатній рівень надання послуг для бізнесу;

– відсутня якісна інфраструктура підтримки бізнесу: бізнес-інкубатора, бізнес-центра, проєктного офісу, індустріального парку, системи підтримки стартапів тощо;

– низький рівень створення сільськогосподарських кооперативів;

– відсутній ефективний маркетинг території громади та її брендінг;

– дефіцит кваліфікованих кадрів;

– більша частина працездатного населення працює в столиці;

– сальдо зовнішньої торгівлі громади негативне, імпорт переважає над експортом;

– розрізненість, неактуальність і невпорядкованість інформації про послідовність дій для започаткування підприємницької діяльності;

– відсутність консалтингової підтримки щодо зовнішньоекономічної діяльності, сертифікації продукції та виходу на ринку ЄС та світу;

– зношена комунальна інфраструктура, інженерні мережі, особливо в сільській місцевості;

– відсутня схема планування території ОТГ;

– у громаді відсутнє просторове планування у форматі SMART (ГІС);

– генеральні плани населених пунктів потребують актуалізації;

– не повним обсягом проведена нормативно-грошова оцінка земель;

– відсутня мапа інженерних комунікацій громади, схеми тепло-, водопостачання потребують актуалізації;

– відсутня інноваційна мережа партнерств за участю МІСЬКОЇ РАДИ, ОДА, ЗВО та науково-дослідних організацій з метою генерації та впровадження інновацій;

– відсутність горизонтальних зв'язків – співпраця бізнес-асоціацій, неурядових організацій, науковців, дослідників для обміну знаннями, технологіями та найкращими практиками;

– наявність «браунфілдів», які потребують ревіталізації на нових технологічних основах;

– недостатній рівень цифровізації громади та надання Є-послуг, особливо в сільській місцевості;

– потреба у впровадженні енергоефективних технологій в економіку та соціальну сферу громади.

Стратегічний напрям Б
Комфортна, дружня до довкілля та безпечна для життя і розвитку громада

Сильні сторони:

– у громаді налічується 109 підземних свердловин для водозабору;

– місто приєдналося до Угоди мерів, розроблено та затверджено План дій сталого енергетичного розвитку;

– впровадження системи енергомоніторингу «Енергобаланс»;

– створено 161 ОСББ;

– наявність Програми підтримки об'єднань співвласників багатоквартирних будинків і житлово-будівельних кооперативів у місті Ірпінь;

– затверджено Положення про «Револьверний фонд» для допомоги об’єднанням співвласників багатоквартирних будинків;

– гарне транспортне сполучення старостинських округів із центром громади;

– місто Ірпінь має розвинену транспортну мережу, яка включає автомобільний і залізничній транспорт;

– проведена реконструкція 50 % систем зовнішнього освітлення із використанням енергоефективних ламп;

– 100 % водозабезпечення громади питною водою;

– компенсація забруднення атмосферного повітря через лісові масиви;

– системний лабораторний контроль за якістю атмосферного повітря станцією спостережень за забрудненням навколишнього середовища;

– тенденція зменшення викидів CO^2 в атмосферне повітря;

– проведення екологічних акцій серед населення громади, очищення від стихійних звалищ, очищення берегів водойм;

– проводяться стратегічні екологічні оцінки стратегічних, програмних документів та проєктів місцевого економічного розвитку;

– громадські організації громади.

Слабкі сторони:

– зношена комунальна інфраструктура, інженерні мережі, особливо в сільській місцевості;

– у зношеному й аварійному стані перебуває до 40 % водопровідних мереж;

– значна кількість енергоємного обладнання відпрацювала нормативні терміни експлуатації і потребує заміни;

– втрати питної води під час її транспортування та розподілу в середньому досягає 24 %;

– деякі населені пункти громади забезпечуються водою, яка за окремими якісними показниками не відповідає вимогам державних стандартів;

– низький рівень знань населення з питань управління житловим фондом, енергоефективністю;

– поганий стан доріг у сільській місцевості;

– недостатньо розвинена система поводження із ТПВ, роздільний збір ТПВ ті системи їх вторинної переробки, особливо в сільській місцевості;

– наявність стихійних сміттєзвалищ, особливо в сільській місцевості;

– недостатній рівень впровадження енергоефективних проєктів у громаді;

– мережі зовнішнього освітлення потребують подальшої реконструкції та модернізації, особливо в сільській місцевості;

– не працює Ресурсний центр з питань ОСББ;

– слабкий рівень співпраці населення та ОСББ із державною програмою ЕНЕРГОДІМ;

– слабкий рівень залучення громадськості до проєктів із благоустрою, ремонтів житлового фонду, інформаційно-роз'яснювальної роботи;

– недостатня матеріально-технічна база комунальних підприємств;

– відсутній достатній рівень знань;

– впроваджують проєкти екологічної тематики за рахунок коштів міжнародних донорських організацій;

– тренінги для населення, екологічні акції, організація зон рекреації та відпочинку, озеленення міста;

– забруднення річок громади промисловими і каналізаційними викидами;

– необхідно проведення заходів із відновлення екосистеми озер: збільшення водності, запобігання розмноженню водоростей, цвітіння води, зариблення, створення організованих та обладнаних місць відпочинку населення, висадки дерев на берегах водойм;

– у пробах питної води централізованого господарсько-питного водопостачання за мікробіологічними показниками виявлені відхилення від нормативів Державних санітарних правил і норм.

Стратегічний напрям В
Громада гідності й ефективного врядування орієнтована на людський розвиток, оздоровлення, туризм та якісне дозвілля

Сильні сторони:

– у громаді здійснюють активну діяльність більше 12 громадських організацій;

– збільшення населення громади за рахунок міграційних процесів;

– декілька років поспіль впроваджується міська цільова програма «Громадський бюджет»;

– громада має людський потенціал, зокрема ВПО;

– функціонує сучасний ЦНАП із використанням ІКТ (146 послуг, електронна черга, автоматизація послуг реєстрації громадян, мобільний кейс, є наявність мобільного ЦНАПу);

– у громаді працюють ЗМІ: телебачення, друковані й електронні видання;

– наявність Центру протидії насильству Київського обласного центру соціально-психологічної допомоги;

– місто Ірпінь приєднали до Європейської Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад;

– активне культурне, творче, публічне життя громади на базі громадських, культурних, спортивних просторів та освітніх платформ за підтримки міжнародних донорських організацій;

– розвинена сфера освіти, культури, спорту та соціального захисту у громаді;

– висококваліфікований і професійний науково-педагогічний потенціал;

– наявність інклюзивно-ресурсного центру;

– наявність закладів професійної (професійно-технічної) освіти;

Слабкі сторони:

– збільшується кількість безробітних;

– відсутній прогноз сформованих спроможних освітніх, медичних, культурних, спортивних мереж із урахуванням приєднаних сільських територій;

– застаріла матеріально-технічна база соціальної сфери міста і сільських громад (школи, дитячі садочки, амбулаторії, будинки культури, клуби, бібліотеки тощо);

– перевантаженість закладів дошкільної освіти та велика черга на влаштування до ЗДО;

– перевантаженість закладів загальної середньої освіти Ірпінської міської територіальної громади, які розташовані в центрі;

– відсутній достатній рівень знань населення щодо реформ, загальнонаціональних тенденцій розвитку, фінансової та ІТ-грамотності, можливостей працевлаштування;

– недостатня кількість сучасних просторів відпочинку, дозвілля та розваг,

– громадські центри розвитку та комунікації в сільській місцевості;

– система вищої освіти представлена Державним податковим університетом і відокремленим структурним підрозділом «Ірпінським фаховим коледжем Національного університету біоресурсів і природокористування України»;

– створення КНП ЦПМСД, наявність кваліфікованого персоналу для надання ПМД;

– наявність будинків культури, бібліотек, сільських клубів, музею, школи інклюзивного виховання;

– наявність спортивних споруд;

– недостатність сучасних спортивних, творчих, інтелектуальних просторів для розвитку як стимул привабливості громади для молоді, особливо в сільській місцевості;

– відсутня сфера позашкільної освіти в сільській місцевості;

– слабкий рівень залучення молоді, ВПО;

– наявність 5-ти будинків сімейного типу;

– збільшення доходів бюджету на одного мешканця міста за рахунок усіх категорій податкових надходжень, по сільських територіях – за рахунок плати за землю та єдиного податку від с/г виробників;

– розроблено концепцію та виділено землю під будівництво МИСТЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО ЦЕНТРУ «IRPIN ART HOUSE», який передбачає створення центру творчості та мистецтва міжнародного рівня;

– затверджено міську програму «Сімейної безпеки та інклюзії» вразливих груп населення до активного суспільного життя громади, особливо в сільській місцевості;

– недостатній рівень доступності інфраструктури соціальних, медичних, освітніх, культурних, адміністративних, правових послуг і доступу до цих послуг для людей вразливих груп у сільській місцевості;

– недостатній рівень цифровізації сервісів і надання Є-послуг для населення, особливо в сільській місцевості;

– дефіцит педагогічних, медичних, соціальних працівників і працівників у сфері культури, особливо в сільській місцевості;

– відсутність хоспісу;

– відсутність житла для ВПО;

– відсутність центрів розвитку та підтримки дітей із цукровим діабетом;

– проблема створення робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю, молодих людей, жінок, учасників АТО / ООС, інших категорій вразливих груп населення;

– необхідність застосування додаткових заходів протидії Пандемії COVID-19;

– недостатня робота з дітьми щодо профілактики алкогольної, наркозалежності, булінгу, інтернет-залежності, відсутність інформаційної підтримки;

– соціальні послуги надаються не повним обсягом;

– необхідність проведення ремонтів об’єктів культурної спадщини (пам’ятників);

– недостатність естетичного виховання молоді.

Можливості. Загрози:

– продовження процесів інтеграції в Європейський Союз;

– продовження розпочатих реформ в Україні, особливо у сфері децентралізації, освіти, медицини, підтримки малого і середнього бізнесу, судової системи;

– залучення додаткових фінансових ресурсів у громаду з національних джерел (зокрема, коштів Державного фонду);

– девальвація гривні;

– значні коливання національної валюти;

– загальне погіршення соціально-економічної ситуації в країні, кризові явища через карантинні обмеження під час пандемії COVID-19;

– можливості співпраці з проєктами міжнародної технічної допомоги, а також із програмами міжнародних фінансових організацій;

– диверсифікація ринків збуту продукції товаровиробників;

– впровадження програм для розвитку інноваційного бізнесу;

– збільшення державного стимулювання використання альтернативних джерел енергії;

– зростання купівельної спроможності населення та загальне покращення рівня життя громадян;

– покращення рівня екологічної безпеки;

– впровадження державної гендерної політики на всіх рівнях;

– підвищення доходів громадян;

– державні програми підтримки ВПО;

– впровадження мінімальних соціальних стандартів;

– заплановано створення Молодіжного центру індустрій;

– впровадження найкращих практик муніципального менеджменту в Україні (запровадження Smart-рішень в управління громадою) фінансових ресурсів;

– недостатній темп зростання доходів населення;

– енергетична неефективність громади, відсутність реалізації проєктів декарбонізації, «зеленої» енергетики, енергоефективності у співпраці із країнами Європи в рамках «зеленого» курсу Європи, до якого приєдналася Україна;

– потреба у відновленні інноваційних мереж та інтеграція їх в європейські мережі знань і технологій;

– незаконна вирубка лісів;

– наростання соціальної напруженості, відплив найбільш активного населення;

– відплив та від’ємна міграція працездатного населення, зокрема молоді;

– недостатнє фінансування розвитку та навчання робочої сили;

– відсутність програми підтримки сільських територій;

– відсутність інноваційних технологій у сфері ЖКГ;

– техногенні катастрофи, пожежі;

– слабкий рівень цифровізації громади.

Висновки за результатами SWOT-аналізу

SWOT-матриця являє собою інструмент для аналізу факторів, зроблений за принципом їх перетинання і взаємозв'язків:

– сильні сторони використовуються для створення майбутніх можливостей (порівняльні переваги);

– слабкі сторони перетворюються в можливості (виклики);

– загрози пов'язані зі слабкими сторонами (ризики).

Вплив цих факторів був врахований під час визначення напрямів, стратегічних та оперативних цілей.

7.3. Роль PEST(LE)-аналізу

Для систематизації розмаїття зовнішніх чинників зручно використовувати метод PEST-аналізу чи аналізу PEST(LE).

Використання PEST-аналізу
для ідентифікації зовнішніх чинників

Аналіз PEST(LE) має за мету визначення, структурування та узагальнення впливу зовнішнього середовища на розвиток громади. Особливо важливим є те, що PEST(LE) використовується для того, щоб зрозуміти майбутній вплив зовнішніх чинників, які можуть бути іншими від впливів у минулому.

Аналіз PEST включає визначення політичного, економічного, соціокультурного та технологічного впливу, забезпечуючи спосіб для дослідження навколишнього впливу на громаду, який він мав у минулому та який він може мати у майбутньому. Останнім часом під час проведення аналізу впливу зовнішніх чинників усе частіше правові чинники та чинники впливу на екологічну безпеку виокремлюються із загального переліку чинників зовнішнього впливу (причиною є підвищення правового впливу, що часто перебуває за межами національних політичних систем, таких як, наприклад, європейське чи міжнародне законодавство, а також підвищена увага до екологічної безпеки та збереження середовища існування людини). Зростаюче усвідомлення важливості впливу зовнішніх чинників привело до того, що аналіз PEST(LE) замінив традиційний аналіз PEST.

Термін (акронім) PEST(LE) створено першими літерами англійських слів:

P – Political – політичний вплив;

E – Economic – економічний вплив;

S – Social – соціально-культурний вплив;

T – Technological – технологічний вплив;

L – Legal – правовий вплив;

E – Environmental – вплив на навколишнє середовище.

З метою повноцінного врахування всіх зовнішніх чинників пропонується контрольний список переліку можливих зовнішніх впливів.

Політичні впливи: світові та національні тенденції зміни політики і настроїв, геополітична ситуація, міжнародні зв'язки, зміна уряду й очікування виборів, зміна політичних еліт, реформи, адміністративно-територіальна система, державне управління, цілі місцевого, регіонального, національного розвитку.

Економічні впливи: дані про економічне зростання, тенденції ВНП, структура, рівень безробіття, вартість ресурсів, вартість робочої сили, зміни у доходах публічного та приватного секторів, відсоткові ставки, інфляція, безробіття, прибутковість сфер, глобалізація економіки, макроекономічна ситуація, просторово-економічний потенціал, економічні цикли, цикли розвитку бізнесу, зміна загальнодержавної та регіональної системи розподілу праці.

Соціокультурні впливи: інформація про рівень освіти різних груп населення, демографічні зміни, інтенсивність міграції, розподіл доходів, поведінка споживачів, соціальна мобільність, зміни у способі життя, ставлення до роботи та відпочинку, захист прав споживачів.

Технологічні впливи: нові відкриття та застарілість технологій, рівень технологічного укладу інвестицій у науку та розвиток, реєстрація нових патентів, розвиток інформаційних технологій, автоматизація та комунікація, швидкість передачі інформації, динаміка приватного і державного (бюджетного) інвестування у наукові дослідження.

Правові: міжнародні / європейські / угоди, законодавство, трудове законодавство, законодавство про конкуренцію, податкове та бюджетне законодавство, законодавство у сфері навколишнього

середовища, законодавство про місцевий розвиток, законодавство про здоров'я та безпеку, місцеве самоврядування / місцеві органи влади.

Екологічний вплив: екологічні стандарти та норми, витрати на енергію, споживання енергії, використання альтернативних джерел енергії, викиди в атмосферу, обсяги перевезень, утилізація відходів, захист довкілля.

Після того, як на основі аналізу можливостей та загроз вдалося встановити найважливіші зовнішні тенденції, наступним кроком має стати їх оцінка з точки зору можливих наслідків для існуючої ситуації та вибору необхідних цілей розвитку громади. Вплив деяких факторів може виявитися доволі вагомим, інші можуть взагалі не мати жодного значення. Йдеться про відсіювання чинників, які не впливатимуть на громаду і відбір тих чинників, які матимуть вплив на суб'єкт планування. Останні необхідно систематизувати за:

- напрямом впливу (позитивний чи негативний);
- силою впливу;
- ознакою значимості для досягнення бажаних змін.

Завдяки PEST(LE)-аналізу з'являється можливість на ранніх етапах простежити тенденції майбутніх змін у геополітиці, економіці, технологіях, фундаментальних цінностях і стереотипах суспільства та вчасно відреагувати, використовуючи оцінені можливості змін на краще чи захищаючись від загрозливих перспектив у майбутньому.

7.4. Аналіз A-B-C чи SWOT-аналіз

Польські експерти, які займаються питаннями планування розвитку громад під час розробки стратегій часто використовують замість SWOT-аналізу аналіз A-B-C. Цей аналіз вони добре описали та обґрунтували його практичні переваги у книзі «Острови надії – розробка стратегій локального розвитку» Я. Варди і В. Клосовського. Книга адаптована для українського читача і вийшла у світ українською мовою 2004 року.

A-B-C-аналіз – це простий метод впорядкування інформації про стан територіальної громади. Він допомагає із «моря» даних, які характеризують територіальну громаду, виловити ті елементи та явища (чинники), які оцінюємо як такі, що зумовлюють вплив на громаду і є практично передумовами розвитку.

Назва аналізу A-B-C є абревіатурою перших літер англійських слів:

A – Advantage – перевага;

B – Barrier – бар'єр;

C – Controversial – спірний.

Варто наголосити, що аналіз A-B-C має високу практичну придатність для виявлення стратегічних передумов – вибору факторів, які у майбутньому будуть використовуватися для формування цілей у стратегічному плануванні.

Тому заміна SWOT-аналізу аналізом A-B-C є доцільною, особливо у частині використання його для систематизації чинників, що впливають на громаду, та формування даних для вибору цілей планування певного напряму розвитку (розвитку малого бізнесу, покращення інфраструктури, залучення інвестицій тощо).

SWOT-аналіз також виконує цю функцію, але він має більш широке застосування і тому є трохи складнішим у використанні.

Аналіз A-B-C можна використовувати як доповнення до SWOT-аналізу.

Техніка виконання A-B-C-аналізу схожа із технікою SWOT-аналізу. Вона полягає у групуванні того, що знаємо про ситуацію, яка аналізується, за вказаними трьома критеріями. Усе, що не можемо зарахувати до жодної із груп, відкидаємо як зайву інформацію.

Селекція даних полягає у розкладі їх до трьох груп. До кожного із аналізованих чинників ставлять запитання.

1. Чи є цей чинник (факт) із реальності громади *перевагою* з точки зору її розвитку? Чи завдяки тому, що цей факт має місце, розвиток громади буде відбуватися швидше і піде кращим шляхом? Якщо так, записуємо цей факт до групи A.

2. Якщо цей чинник (факт) не є перевагою, то, можливо, він є *бар'єром* для розвитку громади? Через існування цього факту розвиток буде важчий, повільніший, більш невизначений або піде

в небажаному напрямі? Якщо так, то аналізований факт записуємо до групи В.

3. У разі коли цей чинник (факт) важко визначити як перевагу чи як бар'єр, але точно знаємо, що він матиме вагомий вплив на майбутній розвиток подій, він є *спірним питанням.*

Прикладом може бути майбутній фіскальний податок. Це є перевагою чи бар'єром у місцевому розвитку?

Не знаємо, якою буде реакція платників податку – їх стане менше, що зменшить надходження до бюджету, чи вони платитимуть збільшений податок і надходження зростуть? Такий факт відносимо до групи С.

4. Якщо цей чинник не є перевагою, бар'єром і не належить до категорії спірних питань, то це означає, що він не належить до категорії факторів, які варто враховувати під час вибору стратегічних пріоритетів для планування розвитку громади. (Момент викидання напрацьованого матеріалу у «смітник» є важким із психологічної точки зору. Але без цього не отримати матеріал, з яким можливо ефективно працювати).

Очевидно, що окремі чинники (факти) кожної із трьох категорій А-В-С-аналізу не можуть мати однакового впливу на місцевий розвиток. Одні переваги важливіші за інші, деякі бар'єри легше обминути, ніж інші, окремі спірні питання легше спрогнозувати, інші – практично неможливо.

Тому для того щоб А-В-С-аналіз був точним, вибраним чинникам потрібно надати числове значення, яке відображатиме рейтинг їх важливості. Чим важливішим є чинник, тим більше числове значення йому надається.

Приклад фрагменту результатів А-В-С-аналізу

А – *переваги:* велика ймовірність позитивної кон'юнктури для глобального туризму, сфера послуг для транзитного руху (потенційна сфера економічної діяльності), повна газифікація громади, резерви водних ресурсів, на всій території доступний радіозв'язок у всіх операторів мобільного зв'язку, розвивається діяльність Асоціації громади, що є доброю школою громадянської та економічної активності, багатий природно-екологічний ресурс, який може бути використаний для економіки.

B – *бар'єри:* мережа шкільної освіти не відповідає актуальним потребам, швидко зменшується народжуваність, від'ємне, швидко зростаюче сальдо міграції, відплив освіченої молоді, відсутність каналізаційної мережі, мала кількість суб'єктів підприємницької діяльності, низький рівень суспільної самоорганізації мешканців, роздрібненість земель, неефективне їх використання.

C – *спірні питання:*

– що можна зробити для зростання підприємницької активності мешканців?

– які проблеми є найважливіші?

– чи з'являться додаткові робочі місця внаслідок розвитку підприємництва та туризму?

– чи є можливість промислової експлуатації родовищ торфу, піску і щебню без входження в конфлікт із туристичною функцією громади та розташуванням громади в районі джерел питної води?

У кінцевих результатах A-B-C-аналізу здебільшого вилучають чинники з величинами 1 і 2 (виняток становлять фактори, вектор яких зростаючий для величини і стрімко зростаючий для величини).

Результати A-B-C-аналізу дозволять відкинути зайву інформацію, а використовувати для формування планів місцевого розвитку стратегії лише важливі факти.

Коментар до питання для самостійного опрацювання

7.1. Опитування думки бізнесу щодо стану та перспектив розвитку територіальних громад

Аналіз та інтерпретація результатів опитування думки бізнесу є хорошим доповненням до об'єктивного аналізу стану розвитку території, який відображається у профілі громади. Якщо профіль громади – це «фотографія зрізу» економічної ситуації у громаді, то результати опитування бізнесу про стан і перспективи розвитку територіальної громади – це пояснення причин певних досягнень і негараздів, які підтверджуються статистичними показниками профілю громади.

Чому опитування думки бізнесу є таким важливим?

1. Економічний розвиток громади забезпечується розвитком підприємництва. Рівень розвитку підприємництва зі свого боку залежить від сприятливості бізнес-клімату, комфортності та сталості умов бізнес-середовища, а також очікувань бізнесу.

2. Бізнес – це двигун розвитку, основний «гравець» процесу змін у території громади. Умови для розвитку бізнесу є непрямим індикатором рівня життя громади.

Опитування належить до типу кон'юнктурних досліджень і є важливим доповненням до традиційної статистики, оскільки надає інформацію щодо оцінювання й очікувань суб'єктів економічної діяльності. У багатьох країнах така інформація широко використовується економістами, урядовцями, політиками, експертами та бізнесменами для того, щоб мати краще уявлення про поточну економічну ситуацію та можливість об'єктивно прогнозувати її зміни.

Основною метою опитування є виявлення впливу економічної ситуації на поведінку бізнесу. Опитування надає можливість засобом моніторингу оцінок та очікувань керівників підприємств зробити висновки щодо:

– загальних умов ведення бізнесу (діловий і регуляторний клімат, прозорість правил гри, рівність умов конкуренції, клімат на ринку запозичень, місцеві бар'єри розвитку, перспективи й очікування);

– показників діяльності (обсяги виробництва, інноваційність технологій, перешкоди для діяльності, доступ до ресурсів, якість праці тощо);

– відносин з місцевою владою.

Розуміння того, що утримує бізнес у територіальній громаді, що його влаштовує і чим він незадоволений, є важливим елементом діагностики економічної ситуації в населеному пункті.

Найточніше виявити найболючіші проблеми, бар'єри та потреби бізнесу в територіальній громаді можливо тільки завдяки опитуванню. Опитування думки бізнесу рекомендується проводити за допомогою АНКЕТИ.

Опитувальна анкета включає історію та поточний стан бізнесу, сферу підприємницької діяльності, трудові та кадрові стосунки, очікування та плани бізнесу, інформацію про нерухомість, послуги з боку органів влади, потреби бізнесу, існуючі перешкоди для бізнесу, а також загальну думку щодо характеристики конкретних громад, характеристики території як місця для ведення бізнесу.

Рекомендації до складання опитувальника та процесу опитування:

– опитувальник повинен містити закриті питання (так – ні, добре – погано), але давати можливість для коментарів і доповнень;

– відповіді на питання, які мають кілька рівнів оцінок, повинні оцінюватись за шкалою (наприклад, 1-2-3-4-5);

– відповіді респондентів можуть носити анонімний характер. Рекомендовано, щоб опитування проводила незалежна громадська організація;

– вибірка повинна бути репрезентативною і охоплювати всі сфери та види бізнесу – малі, середні та великі підприємства.

Приклади критичних питань: інфраструктура для бізнесу, розвиток малих і середніх підприємств, навколишнє середовище, будівництво житла, залучення інвестицій, освіта, підготовка і перепідготовка робочої сили, комунальна інфраструктура, підвищення конкурентоспроможності, інноваційний розвиток, туризм, сільське господарство та розвиток села, наукові дослідження і розробки тощо.

Зміст аналітичного документа «Звіт про опитування думки бізнесу»

Структура звіту про опитування думки бізнесу

І. Вступ. Загальна інформація про бізнес

Період створення підприємства (бізнесу), структура власності, характер бізнесу, географічні зони збуту, прогноз збуту, причини розміщення фірми в територіальній громаді, можливості щодо мобільності підприємства.

ІІ. Праця та робоча сила

Динаміка чисельності працівників, її розподіл за статтю, рівнем освіти та місцем проживання, динаміка заробітної плати, розподіл робочої сили за якістю, рівень задоволеності підприємства якістю робочої сили, фахове забезпечення посад.

III. Інвестиції та планування розвитку

Володіння земельною ділянкою, наявність на ній споруд та можливості додаткового будівництва, збільшення виробництва продукції в інших адміністративних одиницях, бажання та можливості подальшого розширення бізнесу на певних територіях, планування створення нових робочих місць.

IV. Послуги та стосунки з місцевими органами влади

Чинники негативного впливу на розвиток підприємства (бізнесу), якість послуг, що надаються органами місцевої влади, роль міста у сприянні бізнесу, послуги для покращення бізнес-клімату, інфраструктура підтримки бізнесу.

V. Пріоритетні питання розвитку

Оцінка роботи міської влади, позитив і негатив ведення бізнесу в територіальній громаді, постановка проблем, які потребують першочергового вирішення, пріоритетні напрями розвитку громади.

VI. Висновки та пропозиції

Загальні висновки з попередніх розділів, пропозиції щодо підтримки та розширення бізнесу на території, покращення діяльності органів влади.

Тренінг для закріплення отриманих знань

1. Діагностика стану територіальної громади передбачає:

а) комплексне і багатостороннє дослідження стану території;

б) вивчення потенціалу громади, аналіз можливостей середовища;

в) вивчення готовності головних гравців місцевого ринку до активної та узгодженої поведінки у формуванні та використанні місцевих конкурентних переваг;

г) усе вищеперелічене.

2. Діагностика поточного стану території повинна базуватися на комплексному підході і включати такі види дослідження:

а) базовий (об'єктивний) аналіз статистичних показників стану громади, який полягає у підготовці Профілю громади («фотографії зрізу» економічної ситуації);

б) соціологічний аналіз – аналіз стану громади, побудований на результатах опитування місцевого бізнесу чи громади; такий аналіз є суб'єктивним, але може допомогти зрозуміти причини розвитку чи занепаду, а також природу певних статистичних показників;

в) стратегічний аналіз;

г) усе вищеперелічене.

3. Базовий аналіз ситуації, який охоплює всі важливі аспекти життєдіяльності і розвитку громад:

а) паспорт громади;

б) стратегія громади;

в) профіль громади;

г) план дій громади.

4. Причинами необхідності підготовки профілю громади є:

а) необхідність формування ключових питань і висновків, підтверджених даними статистики;

б) необхідність створення основи для моніторингу стану територіальної громади;

в) необхідність регулярного оновлення даних профілю;

г) усе вищеперелічене.

5. Основними завданнями змісту профілю громади є:

а) проаналізувати структуру економіки, визначити взаємозв'язки між галузями виробництва, потенціалом і перспективами розвитку території;

б) оцінити місцеві показники та тенденції їх зміни, виявити успіхи і проблеми;

в) порівняти місцеві показники з іншими подібними територіальними одиницями, містами-конкурентами, із середніми показниками регіонального та національного рівнів;

г) усе вищеперелічене.

6. Основними завданнями змісту профілю громади ще можуть бути:

а) визначення стану громади та позиціонування її щодо інших громад;

б) виявлення конкурентних позицій громади, місцевої та регіональної специфіки;

в) виявлення унікальних рис території, які можуть стати відносними перевагами чи загрозами;

г) усе вищеперелічене.

7. Профіль повинен не просто вміщувати масу статистичного матеріалу, а бути:

а) структурованим;

б) мати візуальне сприйняття;

в) інформація має легко аналізуватися, бути порівнюваною і поєднуватися між собою логікою зв’язків;

г) усе вищеперелічене.

8. Спосіб вивчення діяльності різних суб’єктів на основі порівняння з вибраним нормативом і насамперед із конкурентами з метою використання позитивного досвіду у своїй роботі:

а) менеджмент;

б) кластер;

в) коворкінг;

г) бенчмаркінг.

9. Метод аналізу, який допомагає органам місцевого самоврядування оцінити свою роботу у різних сферах: інституційної спроможності, прозорості, залученні громади у наданні послуг, конкурентоспроможності, залученні інвестицій, бюджетному забезпеченні муніципалітету, економічного, соціального й екологічного стану розвитку громади, і загалом оцінити позиціювання своєї громади стосовно інших громад:

а) аналіз;

б) порівняння;

в) позиціювання;

г) бенчмаркінг.

10. Основними інструментами аналізу даних профілю є:

а) розрахунок і використання питомих показників і співвідношень;

б) аналіз тенденцій у часі (динаміка);

в) бенчмаркінг;

г) усе вищеперелічене.

11. Для успішного використання інструменту бенчмаркінгу досить важливо:

а) вибрати громади, з якими будуть порівнюватися показники, співвідношення та тенденції (краще, коли це громади-конкуренти, а також кращі громади в регіоні);

б) застосувати лише порівнювані показники (питомі), співвідношення та тенденції змін;

в) вибирати ті статистичні й аналітичні дані, які найкраще відображають ситуацію в економіці та громаді;

г) важливо усе вищеперелічене.

12. Який розділ профілю громади має містити інформацію про суб'єкти господарювання та їх структури, тобто так званих «будівельників» місцевої економіки; зміст, обсяги та структуру економіки, аналіз галузей; тенденції залучення інвестицій і створення нових підприємств, стан зайнятості та відомості про основних роботодавців; стан і можливості місцевого бюджету:

а) населення;

б) житло;

в) зайнятість і доходи;

г) економіка.

13. Аналіз території як відкритої економічної системи включає:

а) структуру споживання та збуту продукції за межі населеного пункту, області та країни;

б) структуру та географію експорту й імпорту;

в) загальні та питомі обсяги прямих іноземних інвестицій, їх походження та розміщення, інвестицій в основний капітал;

г) включає усе вищеперелічене.

14. Профіль територіальної громади є важливим ключовим ресурсом для:

а) ухвалення управлінських рішень із оцінення соціально-економічного стану території;

б) виявлення негативних тенденцій розвитку, оцінки потенціалу;

в) вибору пріоритетних напрямів змін створення стратегії та залучення інвестицій;

г) є важливим для всього вищепереліченого.

15. Економічний розвиток громади забезпечується розвитком підприємництва, рівень якого зі свого боку залежить від:

а) сприятливості бізнес-клімату;

б) комфортності та сталості умов бізнес-середовища;

в) очікувань бізнесу;

г) усього вищепереліченого.

16. Чому опитування думки бізнесу є важливим:

а) економічний розвиток громади забезпечується розвитком підприємництва;

б) бізнес – це двигун розвитку, основний «гравець» процесу змін у території громади;

в) умови для розвитку бізнесу є непрямим індикатором рівня життя громади;

г) важливим є усе вищеперелічене.

17. Опитування бізнесу надає можливість шляхом моніторингу оцінок та очікувань керівників підприємств зробити висновки стосовно:

а) загальних умов ведення бізнесу (діловий і регуляторний клімат, прозорість правил гри, рівність умов конкуренції, клімат на ринку запозичень, місцеві бар'єри розвитку, перспективи та очікування);

б) показників діяльності (обсяги виробництва, інноваційність технологій, перешкоди для діяльності, доступ до ресурсів, якість праці тощо);

в) відносин із місцевою владою;

г) усього вищеперелічено.

18. Опитувальна анкета бізнесу включає:

а) історію та поточний стан бізнесу, сферу підприємницької діяльності;

б) трудові та кадрові стосунки, очікування і плани бізнесу, потреби бізнесу, існуючі перешкоди для бізнесу, характеристики території як місця для ведення бізнесу;

в) інформацію про нерухомість, послуги з боку органів влади, загальну думку щодо характеристики конкретних громад;

г) включає усе вищеперелічене.

19. Опитувальник бізнесу повинен містити:

а) закриті питання (так – ні, добре – погано), але давати можливість для коментарів і доповнень;

б) відповіді на питання, які мають декілька рівнів оцінок, повинні оцінюватись за шкалою (наприклад, 1-2-3-4-5);

в) відповіді респондентів можуть носити анонімний характер; рекомендовано, щоб опитування проводила незалежна громадська організація; вибірка повинна бути репрезентативною та охоплювати всі сфери і види бізнесу: малі, середні, великі підприємства;

г) усе вищеперелічене.

20. Зручний спосіб упорядкування, систематизації та розчленування факторів і явищ, які діють усередині громади та ззовні і які характеризують її стан та перспективу змін:

а) Pestle аналіз;

б) A-B-C;

в) бенчмаркінг;

г) SWOT-аналіз.

21. Техніка виконання SWOT-аналізу полягає у групуванні інформації за критеріями:

а) сильні сторони, слабкі сторони;

б) можливості;

в) загрози;

г) усі вищеназвані.

22. Формулюючи перелік сильних сторін, треба вибирати ті фактори, які використовують чи можуть бути використані для розвитку громади:

а) створення робочих місць;

б) розвиток бізнесу залучення інвестицій;

в) підвищення якості життя;

г) усі вищеперелічені.

23. Фактори чи явища, які створюють перешкоди чи обмеження на шляху до розвитку, можуть стосуватися традицій, фінансів, регуляторної політики, фізичних ресурсів, інтелектуальних ресурсів тощо:

а) незначні перешкоди;

б) незначні обмеження;

в) сильні сторони;

г) слабкі сторони.

24. Виграшні ситуації чи умови, які створюються в зовнішньому середовищі, полегшують розвиток конкурентних переваг і можуть сприяти розвитку громади:

а) загрози;

б) сильні сторони;

в) слабкі сторони;

г) можливості.

25. Несприятливі тенденції змін у зовнішньому середовищі, які призводять до зниження конкурентоспроможності і можуть негативно вплинути на розвиток громади:

а) можливості;

б) сильні сторони;

в) слабкі сторони;

г) загрози.

ТЕМА 8
ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ

Мета: розкрити підходи до вирішення спільних проблем мешканців сільської територіальної громади та способів реалізації спільних завдань щодо економічного зростання, покращення якості життя та підвищення конкурентоспроможності місцевої економіки, інвестиційної привабливості через ефективне використання ресурсів громади.

Компетентності, які необхідно сформувати:

– здатність розробляти проєкти програм економічного і соціального розвитку сільських територіальних громад;

– здатність використовувати набуті знання для оцінки реального стану сільських територіальних громад;

– здатність використовувати показники економічного та соціального розвитку сільської територіальної громади для визначення стратегічних пріоритетів її розвитку;

– здатність розуміти складові конкурентоспроможності сільської територіальної громади;

– здатність розуміти необхідність розвитку людського потенціалу для підвищення ефективності сільської економіки;

– здатність аналізувати поточний стан забезпечення в сільській територіальній громаді комфортних і безпечних умов життєдіяльності.

Термінологічний словник

Сільська територіальна громада – жителі села чи добровільно об’єднані у сільську громаду жителі кількох сіл, що самостійно вирішують питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (стаття 140 Конституції України).

Інформаційне забезпечення підприємців – здійснення інформування та надання консультативно-методичної допомоги

суб'єктам підприємницької діяльності громади щодо вимог чинного законодавства з питань застосування та дотримання норм трудового законодавства.

Інформаційна підтримка інноваційної діяльності суб'єктів господарювання – популяризація та подальше просування на інноваційні ринки перспективних науково-технічних розробок місцевих виробників, посилення конкуренції регіонального продукту на товарних ринках, створення сприятливих умов для обміну інформацією між суб'єктами господарювання.

Підвищення ефективності використання бюджетних коштів – посилення бюджетної дисципліни та контролю за витратами бюджету, недопущення заборгованості; режим жорсткої економії, оптимізація видатків бюджету.

Підвищення підприємницької культури й іміджу підприємництва, пропаганда соціальної відповідальності бізнесу – популяризація на місцевому рівні підприємництва та соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва, круглих столів, виставок тощо; створення сприятливих умов для розвитку підприємництва серед молоді, реалізації її підприємницького потенціалу.

Створення сприятливого регуляторного середовища для малого і середнього підприємництва – забезпечення відкритості реалізації державної регуляторної політики в територіальній громаді, оприлюднення регуляторних дій на офіційному сайті сільської ради, Єдиному державному вебпорталі відкритих даних.

Спрощення доступу для МСП до вільних земельних ділянок та виробничих приміщень – передача в оренду майна сільської комунальної власності, надання пільг з орендної плати на нерухоме майно, надання в оренду та продаж вільних земельних ділянок.

Ефективне управління комунальним майном – проведення поточної інвентаризації об'єктів комунальної власності територіальної громади, збереження та належний облік об'єктів комунальної власності, виявлення безхазяйного майна на території громади та проведення заходів щодо прийняття майна у комунальну власність.

Техногенна безпека – забезпечення належного рівня захисту населення і території від надзвичайних ситуацій.

Розширення можливостей залучення інвестицій в економіку громади – реалізація інвестиційних проєктів із використання енергозберігаючих технологій; скорочення витрат на енергоресурси.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

8.1. Програма економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади: мета, стратегічні пріоритети.

8.2. Підвищення конкурентоспроможності сільської територіальної громади.

8.3. Забезпечення в громаді комфортних і безпечних умов життєдіяльності.

Питання для самостійного опрацювання

8.1. Розвиток людського потенціалу.

План семінарського заняття

8.1. Програма економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади: мета, стратегічні пріоритети.

8.2. Підвищення конкурентоспроможності місцевої (сільської) економіки: реалізація інвестиційного потенціалу, нарощування обсягів інвестиційних надходжень.

8.3. Розвиток людського потенціалу.

8.4. Забезпечення в громаді комфортних і безпечних умов життєдіяльності: розвиток транспортної інфраструктури; покращення екологічної безпеки на території громади.

8.1. Програма економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади: мета, стратегічні пріоритети

Постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 року у складі областей по всій Україні було виділено всього 1 469 територіальних громад, зокрема:

– 409 міських громад з центром у місті;

– 435 селищних громад з центром у селищі міського типу;

– 625 сільських громад з центром у сільському населеному пункті – селі.

Таблиця 8.1 – Кількість сільських громад в областях України

Область	**Кількість громад**	
	за типами громад	**Усього**
	сільські	
Вінницька	23	**63**
Волинська	25	**54**
Дніпропетровська	41	**86**
Донецька	9	**66**
Житомирська	32	**66**
Закарпатська	35	**64**
Запорізька	36	**67**
Івано-Франківська	24	**62**
Київська	22	**69**
Кіровоградська	21	**49**
Луганська	5	**37**
Львівська	18	**73**
Миколаївська	29	**52**
Одеська	47	**91**
Полтавська	24	**60**
Рівненська	40	**64**
Сумська	21	**51**
Тернопільська	21	**55**
Харківська	13	**56**
Херсонська	23	**49**
Хмельницька	25	**60**
Черкаська	40	**66**
Чернівецька	34	**52**
Чернігівська	17	**57**
У всіх областях	**625**	**1469**

Програма економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади розробляється для втілення на рівні громади державної політики розвитку громад та спрямовується на:

– виконання стратегічного бачення громади, що спрямоване на підвищення стандартів життя мешканців громади засобом розбудови інфраструктури;

– раціональне використання ресурсного потенціалу;

– мінімізацію можливих негативних явищ;

– підвищення фінансової та управлінської спроможності громади;

– забезпечення захисту прав та інтересів найбільш вразливих соціальних груп населення;

– підтримку ініціатив малого та середнього бізнесу;

– створення позитивного іміджу громади.

Пріоритетними **завданнями,** відповідно до стратегічних цілей розвитку громади, може бути визначено:

1. Створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, промисловості та залучення інвестицій:

– розвиток малого та середнього підприємництва;

– залучення інвестицій у розвиток пріоритетних галузей промисловості;

– зовнішнє позиціонування та маркетинг громади;

– розвиток сільських територій.

2. Розвиток туристичного потенціалу громади:

– ефективне використання наявних туристичних можливостей і створення нових якісних туристичних продуктів;

– розвиток традиційної туристичної інфраструктури;

– створення умов інформаційного середовища для розвитку туризму.

3. Покращення комфорту проживання, безпеки довкілля громади:

– просторовий розвиток і привабливий зовнішній вигляд громади;

– модернізація комунальної інфраструктури громади;

– підвищення рівня безпеки;

– розвиток транспортної інфраструктури;

– покращення екологічної безпеки на території громади.

4. Розвиток соціального капіталу громади:

– забезпечення взаємодії влади із громадськістю;

– інноваційна наука та якісна освіта;

– підвищення доступності до різнопрофільного культурного середовища;

– доступна та якісна медицина.

Основні заходи Програми економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади мають бути спрямовані на виконання стратегічних завдань і вирішення існуючих проблем.

Джерелами фінансування реалізації програми економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади є власні надходження до бюджету громади, а також зовнішні джерела (зокрема, цільові субвенції, кредити). Джерелом отримання цільової субвенції можуть бути урядові програми, що реалізуються за посередництвом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України (державна субвенція на соціально-економічний розвиток території, ДФРР), обласні інституції, що підтримують відповідні сфери (обласний бюджет), і технічна допомога міжнародних організацій.

Програма економічного та соціального розвитку кожної сільської територіальної громади розробляється на рік для втілення на рівні громади державної політики розвитку громад і спрямована на виконання стратегічного бачення громади, що спрямоване на підвищення стандартів життя мешканців громади шляхом розбудови інфраструктури, раціональне використання ресурсного потенціалу, мінімізації можливих негативних явищ і підвищення фінансової та управлінської спроможності громади із забезпечення захисту прав та інтересів найбільш вразливих соціальних груп населення, підтримки ініціатив малого і середнього бізнесу, створення позитивного іміджу громади.

Законодавчим підґрунтям кожної розробленої програми мають бути закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про засади державної регіональної політики», нормативні правові акти, прийняті в період військового стану.

Програма має містити:

– основні показники економічного і соціального розвитку певної сільської територіальної громади на рік, які мають враховувати існуючі тенденції розвитку й основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку та відповідають завданням й індикаторам їх досягнення, закладеними у Стратегії розвитку громади;

– перелік цільових програм, які будуть реалізовувати у наступному році;

– пріоритетні об'єкти, які доцільно фінансувати із залученням коштів державного бюджету, бюджету територіальної громади, коштів інвесторів і благодійної допомоги у наступному році.

Підготовка проєкту Програми здійснюється відділом економіки, інвестиційної діяльності, планування й обліку спільно із виконавчими органами сільської ради, з урахуванням пропозицій депутатів сільської ради, підприємств, організацій та установ усіх форм власності з огляду на загальну оцінку соціально-економічної ситуації, наявних матеріально-технічних ресурсів, фінансових можливостей і враховуючи стратегічні цілі Стратегії розвитку сільської територіальної громади.

Програма має залишатися відкритою для доповнень і коригувань. Зміни та доповнення до програми затверджуються рішенням сільської ради за поданням постійної комісії сільської ради з питань фінансів, бюджету, планування соціально-економічного розвитку, інвестицій і міжнародного співробітництва.

8.2. Підвищення конкурентоспроможності сільської територіальної громади

Реалізація інвестиційного потенціалу, нарощування обсягів інвестиційних надходжень

Взаємодія з міжнародними та вітчизняними організаціями у сфері залучення інвестицій:

– залучення міжнародних партнерів;

– проведення роботи з міжнародними та вітчизняними фінансовими установами щодо отримання кредитів, грантів і міжнародної технічної допомоги для реалізації інвестиційних проєктів;

– просування інвестиційних можливостей, пропозицій і переваг громади.

Підтримка розвитку логістичного потенціалу:

– створення логістичного майданчика для мультмодальних.

Впровадження та реалізація проєктів та заходів Стратегії розвитку сільської територіальної громади:

– реалізація проєктів, визначених оперативними цілями Стратегії розвитку територіальної громади;

Залучення інвестицій на розвиток пріоритетних галузей (міста) на засадах державно-приватного партнерства:

– створення логістичного ХАБу в промисловій зоні громади.

Розвиток високотехнологічного промислового виробництва. Підтримка місцевих товаровиробників

Стимулювання активізації економіки громади, виробництва місцевих товаровиробників:

– створення в межах повноважень органів місцевого самоврядування збереження промислового виробництва на території громади;

– проведення моніторингу промислового виробництва та підготовка пропозицій для прийняття управлінських рішень;

– інформаційна підтримка інноваційної діяльності суб'єктів господарювання: популяризація та подальше просування на інноваційні ринки перспективних науково-технічних розробок місцевих виробників, посилення конкуренції регіонального продукту на товарних ринках, створення сприятливих умов для обміну інформацією між суб'єктами господарювання;

– підтримка в актуальному стані на офіційному сайті сільської ради інформації про промислові підприємства громади;

– інформування місцевих виробників і заохочення до участі у міжрегіональних, національних, міжнародних заходах, бізнес-форумах, семінарах. Надання інформаційної підтримки суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності громади у представленні їх продукції та інформаційно-презентаційних матеріалів на регіональних, національних і міжнародних виставкових заходах.

Споживчий ринок

Забезпечення задоволення потреб населення громади у різноманітних товарах і послугах, захист громадян від споживання неякісної та небезпечної продукції:

– створення торговельно-ярмаркового простору;

– проведення ярмаркових заходів із продажу продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції власного виробництва від товаровиробників;

– інформаційно-методична підтримка громадян, суб'єктів господарювання із питань дотримання законодавства щодо дотримання прав споживачів.

Стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва

Залучення представників бізнесу та бізнес-асоціацій до публічного обговорення рішень, пов'язаних із розвитком МСП і впровадження практики реагування на рекомендації бізнесу: проведення консультацій, нарад із питань покращення бізнес-середовища та надання адміністративних послуг за участю підприємців, громадських організацій і суб'єктів надання адміністративних послуг. Підвищення результативності публічно-приватного партнерства під час вирішення проблемних питань у сфері розвитку підприємництва. Покращення бізнес-клімату в громаді.

Створення інфраструктури підтримки МСП:

– створення та забезпечення функціонування центру підтримки підприємництва (Bisiness Hub) для надання допомоги щодо доступу суб'єктів бізнесу до інформаційно-консультаційних і фінансово-кредитних ресурсів та інші послуги;

– підвищення обізнаності суб'єктів підприємництва й осіб, бажаючих відкрити власну справу в питаннях ведення господарської діяльності, законодавчої бази.

Підвищення підприємницької культури та іміджу підприємництва, пропаганда соціальної відповідальності бізнесу:

– популяризація на місцевому рівні підприємництва та соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва, круглих столів, виставок тощо; створення сприятливих умов для розвитку підприємництва серед молоді, реалізації її підприємницького потенціалу;

– популяризація підприємництва в навчальних закладах усіх рівнів проведенням інформаційно-освітніх компаній, навчальних програм щодо основ економіки, факультативних занять із підприємництва.

Покращення інформаційного забезпечення підприємців:

– здійснення інформування та надання консультативно-методичної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності громади щодо вимог чинного законодавства з питань застосування та дотримання норм трудового законодавства;

– інформування суб'єктів підприємницької діяльності щодо проведення виставок, ярмарків, фестивалів тощо;

– випуск буклетів, брошур, каталогів (іншої друкованої продукції) з метою просування продукції (послуг), місце виробників на міжрегіональні ринки, ринки області.

Очікуваний результат: обізнаність суб'єктів підприємництва й осіб, бажаючих відкрити власну справу в питаннях законодавчої бази. Участь у публічних закупівлях тощо. Розповсюдження інформації про потенціал малого та середнього підприємництва територіальної громади.

Створення сприятливого регуляторного середовища для малого і середнього підприємництва:

– забезпечення відкритості реалізації державної регуляторної політики в територіальній громаді, оприлюднення регуляторних дій на офіційному сайті сільської ради, Єдиному державному вебпорталі відкритих даних;

– організація та проведення круглих столів, семінарів тощо з питань реалізації державної регуляторної політики і практичного застосування норм регуляторного законодавства;

– залучення суб'єктів підприємництва, представників громадськості до проведення публічних обговорень проєктів регуляторних актів, їх розгляд на засіданнях консультативно-дорадчих органів.

Розширення (полегшення) доступу МСП до фінансових ресурсів, активізація використання небанківських джерел фінансування:

– надання фінансової допомоги суб'єктам підприємницької діяльності на безповоротній основі для розвитку туристичної інфраструктури на території сільської ТГ; розширення фінансових можливостей МСП і розвиток туристичної галузі;

– інформування МСП громади про можливість участі у програмах технічної та донорської підтримки, зокрема через популяризацію дайджесту грантів;

– інформування про існуючі механізми фінансової підтримки бізнесу на загальнодержавному та місцевому рівнях;

– підвищення інформованості суб'єктів підприємництва щодо можливостей фінансово-кредитної підтримки підприємницьких ініціатив.

Спрощення доступу для МСП до вільних земельних ділянок і виробничих приміщень:

– передача в оренду майна сільської комунальної власності. Надання пільг з орендної плати на нерухоме майно;

– надання в оренду та продаж вільних земельних ділянок.

Удосконалення системи надання адміністративних послуг

Поліпшення умов надання адміністративних послуг:

– надання нових адміністративних послуг, зокрема із делегованими повноваженнями як безпосередньо через ЦНАП, так і у вигляді онлайн-замовлень через портал адміністративних послуг;

– надання послуг у сфері соціального страхування;

– розширення можливостей для отримання адмінпослуг; покращення якості та швидкості у наданні послуг;

– підвищення рівня інформаційно-консультаційного забезпечення роботи ЦНАП;

– розширення обізнаності суб'єктів підприємництва, поліпшення якості та стандартів надання адміністративних послуг.

Бюджетна політика

Збалансованість бюджету сільської територіальної громади та зміцнення дохідної бази бюджету:

– складання прогнозу бюджету на середньостроковий період поточного року та на наступні один-два роки;

– підготовка бюджету на наступний рік на чинній податковій основі, інших нормативно-правових актів і затвердження згідно з чинним законодавством;

– створення дієвого механізму управління бюджетним процесом, встановлення зв'язку між стратегічними шляхами та можливостями бюджету у середньостроковій перспективі; оптимальний і збалансований розподіл фінансових ресурсів громади;

– зміцнення дохідної бази бюджету громади, зокрема засобом щодо перегляду підстав надання пільг, з урахуванням їх ефективності;

– забезпечення максимальних надходжень до дохідної частини бюджету сільської територіальної громади;

– проведення масово-роз'яснювальної роботи серед населення щодо соціального значення легалізації праці та заробітної плати, обов'язкового декларування доходів і сплати податків;

– детінізація економіки;

– проведення заходів щодо повноти надходження коштів за користування орендарями земельних ділянок, нежитлових приміщень, майна тощо;

– виявлення нових об'єктів оподаткування та залучення до сплати нових об'єктів оподаткування.

Підвищення ефективності використання бюджетних коштів:

– посилення бюджетної дисципліни та контролю за витратами бюджету, недопущення заборгованості; режим жорсткої економії, оптимізація видатків бюджету;

– недопущення бюджетних правопорушень, порушень фінансової дисципліни;

– збереження соціальної спрямованості бюджетних коштів;

– забезпечення своєчасної виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери й оплати енергоносіїв;

– забезпечення пріоритетності спрямування коштів на фінансування захищених статей видатків у разі збалансованого підходу до фінансування інших видатків;

– виконання пріоритетних цільових програм, спрямованих на досягнення стратегічних цілей.

Підвищення ефективності управління бюджетними коштами:

– здійснення управління бюджетними коштами у межах бюджетних асигнувань;

– цільове використання бюджетних коштів;

– застосування оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу;

– недопущення нецільового використання бюджетних коштів;

– організація та здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів;

– дотримання законності ефективності використання бюджетних коштів;

– посилення відкритості та прозорості публічних фінансів;

– оприлюднення інформацій на офіційному вебсайті громади.

Управління об'єктами комунальної власності

Ефективне управління комунальним майном:

– проведення поточної інвентаризації об'єктів комунальної власності територіальної громади;

– збереження і належний облік об'єктів комунальної власності;

– виготовлення технічної та правовстановлюваної документації на об'єкти комунальної власності підприємствами, установами й організаціями;

– дотримання порядку передачі майна в оренду або приватизації;

– першочергове відчуження об'єктів із малою інвестиційною привабливістю;

– ефективне управління майном, економія коштів на утримання цього майна;

– розміщення інформації про об'єкти комунальної власності, що підлягають передачі в оренду та відчуженню на офіційному вебсайті сільської ради;

– доступність такої інформації для потенційних орендарів, збільшення надходжень до бюджету від оренди;

– виявлення безхазяйного майна на території громади та проведення заходів щодо прийняття майна у комунальну власність;

– упорядкування обліку майна, збільшення надходжень до бюджету громади від його використання.

Упорядкування обліку земель комунальної власності:

– організація землеустрою земель комунальної власності (виготовлення проєктів землеустрою, технічної документації із землеустрою земельних ділянок), виготовлення землевпорядної документації із землеустрою під об'єктами нерухомого майна;

– забезпечення наповнення бюджету;

– проведення інвентаризації земель і водних об'єктів, топографо-геодезичні роботи, аерофотознімання; виготовлення цифрових ортофотопланів;

– встановлення місця розташування об’єктів землеустрою, їхніх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, ефективність управління землями комунальної власності;

– функціонування ринку земель (підготовка, організація та проведення земельних торгів у формі аукціонів, виготовлення проєктів відведення земельних ділянок, здійснення експертно-грошової оцінки, отримання послуг ліцитатора;

– стабільне наповнення бюджету розвитку для спрямування на соціально-економічний розвиток громади;

– контроль за своєчасністю укладання договорів оренди земельних ділянок, внесення змін і розірвання / припинення договорів оренди земельних ділянок та інформування відповідного контролюючого органу, робота щодо виявлення недобросовісних користувачів, які не здійснюють плату за користування землею;

– ефективність використання земель і повнота сплати до бюджету орендної плати.

8.3. Забезпечення в громаді комфортних і безпечних умов життєдіяльності

Розвиток транспортної інфраструктури

Забезпечення належного стану і безпеки руху доріг комунальної власності:

– здійснення капітального ремонту дорожнього покриття;

– забезпечення безпеки дорожнього руху, попередження дорожньо-транспортного травматизму;

– підвищення безпеки дорожнього руху.

Покращення якості послуг і підвищення ефективності регулювання пасажирських автоперевезень:

– поліпшення транспортного обслуговування осіб з обмеженими фізичними можливостями через стимулювання до цього приватних перевізників;

– забезпечення безкоштовного та якісного перевезення пільгових категорій населення;

– контроль за виконанням договірних умов і вимог законодавства у сфері пасажирських автоперевезень;

– забезпечення належного виконання договірних умов щодо перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування.

Розроблення та коригування містобудівної документації для забезпечення просторового розвитку громади:

– просторове планування: комплексний план просторового розвитку території ТГ;

– сталий розвиток громади, раціональне використання територій, встановлення та зміна меж населених пунктів, здійснення комплексної забудови території, збільшення обсягу інвестицій.

Реалізація проєктів регіонального розвитку

Розширення можливостей залучення інвестицій в економіку громади:

– реалізація інвестиційних проєктів із використання енергозберігаючих технологій; скорочення витрат на енергоресурси.

Підвищення ефективності та надійності функціонування підприємств житлово-комунальної сфери:

– залучення комунальних підприємств, громадських організацій та інших установ громади до підготовки програм і проєктів, реалізація яких передбачається за рахунок додатково залучених коштів державних, міжнародних, донорських організацій;

– активізація процесу залучення позабюджетних коштів у розвиток міста;

– залучення комунальних підприємств, громадських організацій та інших установ громади до підготовки програм і проєктів, реалізація яких передбачається за рахунок додатково залучених коштів державних, міжнародних, донорських організацій;

– подальший розвиток побратимських і партнерських відносин із муніципалітетами зарубіжних країн, реалізація спільних проєктів, сприяння обміну передовим досвідом у сфері реалізації проєктів розвитку та функціонування сільської інфраструктури.

Підвищення якості надання населенню
житлово-комунальних послуг, житлова політика

Підвищення ефективності та надійності функціонування підприємств житлово-комунального господарства:

– сприяння та фінансове забезпечення заходів щодо поліпшення матеріально-технічного стану (реконструкція, модернізація) мереж електро-, водопостачання та водовідведення;

– підвищення рівня забезпеченості споживачів комунальними послугами належної якості, забезпечення безперебійної роботи;

– збільшення кількості контейнерних майданчиків по громаді;

– зменшення стихійних сміттєзвалищ, покращення санітарного стану громади;

– забезпечення належного функціонування систем водопостачання та водовідведення, контроль за якістю води, своєчасний ремонт обладнання;

– поліпшення якості питної води;

– модернізація вуличного освітлення громади та встановлення енергозберігаючих світлодіодних ліхтарів вуличного освітлення;

– скорочення питомих показників використання енергетичних ресурсів;

– оснащення житлового фонду засобами обліку та регулювання споживання води;

– збереження водних ресурсів, зменшення фінансового навантаження зі сплати за комунальні послуги.

Виконання вимог законодавства щодо схем функціонування комунального господарства громади:

– розроблення схеми санітарної очистки громади;

– покращення благоустрою громади.

Облаштування зон відпочинку в населених пунктах:

– очищення ставків у селах облаштування зон відпочинку;

– створення середовища для відпочинку мешканців, покращення благоустрою населених пунктів;

– покращення ландшафту зелених зон громади та виготовлення проєкту покращення ландшафту зелених зон;

– покращення зовнішнього виду громади; підвищення комфорту проживання в громаді та залучення туристів і гостей;

– підготовка технічного завдання на виконання проєкту ландшафту зелених зон з урахуванням робіт щодо підсипки для вирівнювання рельєфу або зрізання зайвого шару землі, формування газону та висадкою зелених огорож, квітів, декоративних дерев.

Енергозбереження

Стимулювання населення:

– проведення роз'яснювальної роботи щодо необхідності й економічних переваг впровадження енергоефективних заходів населенням у побуті;

– економія споживання енергоресурсів, покращення комфорту проживання, збереження екологічного стану довкілля.

Оптимізація споживання енергетичних ресурсів усіма категоріями споживачів ТГ та збільшення споживання альтернативних видів палива:

– сприяння впровадженню системи енергоменеджменту в установах бюджетної сфери;

– підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів;

– сприяння впровадженню заходів, що направлені на скорочення споживання енергетичних ресурсів;

– скорочення витрат на опалення об'єктів соціальної інфраструктури;

– сприяння збільшенню обсягів виробництва та споживання альтернативних і місцевих видів палива;

– зменшення споживання традиційних паливно-енергетичних ресурсів. Впровадження передових ресурсозберігаючих технологій.

Техногенна безпека, забезпечення належного рівня захисту населення і території від надзвичайних ситуацій:

– організація розробки організаційних, плануючих, навчальних, методичних, інформаційних документів і матеріалів;

– розроблення заходів щодо забезпечення техногенної та пожежної безпеки, впровадження досягнень науки і техніки;

– проведення оцінки ризиків виникнення НС, здійснення заходів щодо неперевищення прийнятних рівнів таких ризиків;

– створення та поповнення матеріально-технічних ресурсів для попередження виникнення і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

– забезпечення засобами колективного й індивідуального захисту;

– приведення захисних споруд цивільного захисту в готовність до укриття населення;

– достатній рівень захисту населення і території громади від надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру.

Забезпечення готовності органів управління та сил цивільного захисту громадян до реагування на надзвичайні ситуації:

– забезпечення управління органами та силами сільської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту, координації їх дій;

– проведення спеціальних навчань, тренувань, штабних тренувань з особовим складом формувань і спеціалізованих служб цивільного захисту;

– забезпечення готовності до дій за призначенням формувань цивільного захисту;

– навчання населення правилам безпечної поведінки під час виникнення надзвичайних ситуацій, небезпечних подій і перепідготовка керівних, управлінських кадрів у сфері цивільного захисту;

– підвищення ефективності проведення превентивних заходів. Зниження ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. Збереження життя і здоров’я людей;

– організація здійснення під час виникнення НС евакуаційних заходів.

Коментар до питання для самостійного опрацювання

8.1. Розвиток людського потенціалу

Забезпечення умов для отримання якісної освіти:

– формування збалансованої мережі освітніх закладів:

– розробка перспективного Плану мережі закладів та установ, підпорядкованих управлінню освіти;

– формування ефективної мережі освітніх закладів; створення комфортних умов для здобуття освіти;

– вивчення статистичних даних демографічної ситуації, запитів громади у потребі закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти;

– визначення реальної потреби закладів.

Підвищення якості надання освітніх послуг шляхом модернізації освітнього процесу:

– активізація заходів, спрямованих на посилення виховної роботи з національного та військово-патріотичного виховання учнівської молоді, на об'єднання учнів, педагогів, батьків довкола спільної цінності – територіальної цілісності держави, згуртованості суспільства, розв'язання проблем шляхом діалогу, пошуку загальнонаціонального консенсусу;

– підвищення громадянської позиції учасників освітнього процесу; урізноманітнення форм і методів виховної роботи з національно-патріотичного виховання дітей; зростання рівня національної свідомості;

– інформатизація та комп'ютеризація освітнього процесу, забезпечення базовими і спеціалізованими програмними продуктами, сучасними технічними засобами навчання, обладнання закладів розгалуженою мережею швидкісного інтернету;

– запровадження в освітньому процесі сучасних інноваційних форм, зокрема дистанційного і змішаного навчання, упровадження е-журналів та е-щоденників;

– стимулювання творчих та обдарованих дітей, підтримка творчо працюючих педагогів;

– покращення результативності роботи педагогів і підтримка обдарованих дітей.

Підвищення рівня громадської активності та патріотичної свідомості молоді, створення морально-етичних засад для її всебічного розвитку:

– проведення акцій, конкурсів, семінарів, тренінгів, спрямованих на активізацію волонтерського руху: реалізація програми підготовки амбасадорів;

– зростання рівня національної свідомості; популяризація ідей волонтерства;

– проведення міських молодіжних акцій, реалізація молодіжних проєктів національно-патріотичного спрямування; створення клубу історичних гутірок;

– використання геймифікованих форм навчання та сучасних дидактичних матеріалів. Робота ІгроХАБу на базі;

– підвищення статусу молоді як активного суб'єкта усіх сфер життя громади; сприяння сталому розвитку громади на засадах взаєморозуміння та поваги до різноманіття;

– проведення локальних тренінгів щодо програми «Активні громадяни» від Британської ради з метою налагодження міжкультурного діалогу на засадах толерантності та поваги до різноманіття, соціального розвитку громади відповідно до глобальних цілей сталого розвитку.

Забезпечення функціонування ефективної системи інклюзивної освіти:

– забезпечення функціонування класів / груп з інклюзивним навчанням і безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до будівель закладів освіти; відкриття класів, груп відповідно до поданих заяв батьків;

– надання психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються у закладах дошкільної та загальної середньої освіти;

– формування позитивної думки суспільства до дітей і сімей з ООП;

– продовження працівниками ІРЦ науково-пошукової діяльності щодо розроблення й апробації форм інтегрованого (інклюзивного) навчання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, зокрема дітей-інвалідів;

– освіта дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням особливості їх розвитку, надання дієвої допомоги батькам і дітям (учням) з ОПП.

Сприяння професійному розвитку педагогічних працівників закладів освіти територіальної громади, їх психологічна підтримка та консультування:

– організація проведення та проведення консультування педагогічних працівників, зокрема з питань: планування та визначення траєкторії їх професійного розвитку; проведення супервізії; розроблення документів закладу освіти; особливостей організації освітнього процесу за різними формами здобуття освіти, зокрема з використанням технологій дистанційного навчання;

– упровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів до навчання здобувачів освіти і нових освітніх технологій;

– координація діяльності професійних спільнот педагогічних працівників, володіння сучасними педагогічними методиками;

– підвищення якості надання освітніх послуг, покращення результативності участі педагогів і дорослих у конкурсах, змаганнях різних рівнів.

Сприяння реалізації творчого потенціалу молодої людини в інтересах становлення й самореалізації її особистості:

– проведення акцій, презентацій, конкурсів, молодіжних акцій, тренінгів, «відкритих мікрофонів», форумів щодо підтримки молодіжних ініціатив, молодіжних громадських організацій, молодіжного руху громади; щорічного Форуму молодіжних ініціатив громади;

– підвищення статусу молоді як активного суб’єкта усіх сфер життя громади;

– сприяння активізації творчої молоді в реалізації власних проєктів через залучення молодих людей до координації клубів за інтересами;

– проведення семінарів, засідань за круглим столом, нарад, конкурсів, спрямованих на залучення молодих громадян до співпраці з органами виконавчої влади та роботи-стажування в таких органах; залучення активної, творчої молоді до роботи в таких органах;

– підвищення рівня управлінської освіти у молодих людей; співпраця представників органів державної влади та місцевого самоврядування до молоді;

– підтримка та проведення заходів, спрямованих на формування системи підготовки фахівців для сфери молодіжної роботи серед державних службовців та лідерів молодіжних громадських об'єднань; сприяння розвитку й активізації діяльності органів учнівського самоврядування у навчальних закладах;

– зміцнення молодіжної лідерської платформи; посилення кадрової політики.

Підтримка молодіжних і дитячих формувань:

– проведення конкурсу проєктів програм, розроблених молоддю;

– залучення молоді до розв'язання суспільно значущих проблем у громаді; залучення талановитої молоді до інноваційної діяльності, наукових досліджень, до реалізації напрямів молодіжної політики;

– відзначення учнів за отримання призових місць в олімпіадах, конкурсах, за визначні досягнення у різних галузях;

– матеріальне стимулювання інноваційної діяльності у молодіжному середовищі.

Підвищення екосвідомості, екокультури, формування відповідальної екологічної поведінки громади:

– підвищення рівня екологічної освіти молоді громади засобом щодо проведення екологічних акцій, семінарів, тренінгів, круглих столів;

– зміна поведінки в бік екофрендлі та підвищення рівня екологічної свідомості мешканців громади;

– виховання і формування екологічного світогляду та поведінки молоді громади у спосіб організації та проведення «Екосафарі» (збір і здача вторинної сировини, толоки та бренд аудит), екологічних вікторин і квестів; проведення Всесвітнього дня прибирання.

Розвиток критичного мислення та медійної грамотності:

– вироблення навичок розпізнавання маніпулятивної медіа інформації та підвищення рівня розвитку критичного мислення;

– підвищення рівня розвитку критичного мислення серед молоді громади;

– забезпечення проведення ефективної роботи серед учнівської молоді, спрямованої на формування та розвиток критичного мислення та медійної грамотності за допомогою організації кіноперегляді в і друку рекламної продукції;

– формування та розвиток критичного мислення і медійної грамотності.

Підвищення рівня обізнаності молоді в напрямі правової відповідальності та правопорядку:

– виховання правової відповідальності у молоді, фіксування адміністративних і кримінальних правопорушень у спосіб організації неформальних зустрічей, бесід і презентацій діяльності органів правопорядку та правозахисту;

– формування у молоді знань про основні процедури й алгоритми звернень у разі порушення їхніх прав.

Створення умов для підтримки й формування здорового населення. Забезпечення якості та доступності надання первинної і вторинної медичної допомоги:

– виконання та дотримання клінічних протоколів надання медичної допомоги;

– скорочення термінів стаціонарного лікування;

– скорочення термінів стаціонарного лікування, зменшення випадків переходу захворювання у хронічну форму, зменшення випадків інвалідизації; підвищення якості лікування; зміцнення здоров’я жителів громади;

– надання первинної медичної допомоги із дотриманням вимог локальних клінічних протоколів;

– покращення якості допомоги на вторинному рівні, зменшення термінів непрацездатності;

– організація та проведення комплексних профілактичних оглядів, диспансеризації населення;

– виявлення хвороби на ранніх етапах;

– проведення заходів щодо санітарно-гігієнічного виховання населення, пропаганди здорового способу життя, зокрема раціонального харчування, посилення рухової активності, боротьби із палінням та іншими шкідливими звичками;

– профілактика та зменшення захворюваності мешканців громади;

– покращення культури медичного обслуговування населення;

– зменшення кількості скарг населення, збільшення довіри до медичних працівників.

Зміцнення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я:

– дооснащення закладів охорони здоров'я сучасною медичною апаратурою й обладнанням; придбання медичного обладнання для забезпечення лікувально-діагностичного процесу на сучасному рівні;

– надання якісної та сучасної медичної допомоги відповідно до протоколів надання медичної допомоги, виконання умов договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, покращення діагностичного процесу;

– побудова ПРЛ-лабораторії;

– збільшення кількості лабораторних аналізів безпосередньо у закладі.

Підвищення ефективності функціонування системи охорони здоров'я:

– забезпечення електронного обігу медичної документації та електронної реєстрації як на первинному, так і вторинному рівні;

– впровадження електронного листка непрацездатності та ведення електронних карток пацієнтів; покращення обліку та внесення хворих до ЄСОЗ; зменшення кількості паперових носіїв; зменшення часу на реєстрацію;

– забезпечення якісної медичної допомоги в умовах пандемії COVID-19;

– подолання пандемії і збереження здоров'я мешканців громади;

– покращення стану здоров'я хворих, які потребують постійного прийому ліків, покращення якості їх життя та продовження його тривалості.

Зниження рівня захворюваності та смертності щодо соціально значимих хвороб (ВІЛ-інфекція, туберкульоз, цукровий діабет, онкологічні захворювання тощо):

– проведення тестувань пацієнтів із груп ризику з використанням тест-систем та експрес-тестів на вміст глюкози та холестерину у крові, наявність антитіл до ВІЛ-інфекції, вірусні гепатити, тропоніни;

– надання амбулаторної допомоги хворим на туберкульоз у межах пакета «Супровід та лікування дорослих і дітей хворих на туберкульоз на первинному рівні медичної допомоги»;

– виявлення хронічних хвороб на ранніх стадіях, що забезпечує високу ефективність подальшого їх лікування.

Покращення умов праці та підвищення кваліфікації медичних працівників, поліпшення кадрового забезпечення закладів охорони здоров'я:

– підвищення кваліфікації медичних працівників щодо проходження відповідних тематичних курсів, участі у семінарах, конференціях тренінгах;

– можливість відкриття нових перспективних напрямів лікування;

– контроль за своєчасним проходженням атестації лікарів і середніх медичних працівників; забезпечення кваліфікованими кадрами;

– підготовка майбутніх лікарів щодо забезпечення проходження інтернатури лікарями-інтернами; гарантоване забезпечення підприємства кваліфікованими кадрами;

– забезпечення належного рівня оплати праці медичних працівників; зниження рівня плинності кадрів медичних працівників;

– виділення житла для забезпечення медичних закладів необхідними медичними фахівцями; зменшення відтоку кадрів із галузі, створення належних житлових умов для медичних працівників і залучення фахівців у громаду.

Зміцнення здоров'я населення засобами фізичної культури і спорту:

– залучення мешканців громади до участі у спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих заходах, організація і проведення заходів та акцій із популяризації здорового способу життя;

максимальне залучення до здорового способу життя всіх категорій населення громади, зміцнення їх фізичного здоров'я;

– підтримка діяльності спортивних громадських об'єднань, федерацій із видів спорту та громадських ініціатив щодо розвитку певних галузей спорту; стабільний розвиток сфери фізичної культури та спорту, створення додаткових умов для занять мешканців громади фізичною культурою і спортом;

– популяризація фізичної культури та спорту через співпрацю із засобами масової інформації; проведення на постійній основі пресконференцій, брифінгів, круглих столів;

– збільшення загальної чисельності мешканців громади, залучених до різних видів фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи, усвідомлення цінності здоров'я;

– впровадження нових форм організації змістовного дозвілля молоді у сфері пропаганди здорового способу життя та запобігання негативних проявів у молодіжному середовищі;

– підвищення рівня охоплення молоді систематичними заняттями у спортивних школах, секціях, клубах, запобігання негативних проявів у молодіжному середовищі;

– облаштування спортивних майданчиків для сільських мешканців громади; залучення підлітків і дорослих до здорового способу життя, занять спортом.

Покращення матеріально-технічної бази закладів фізичної культури і спорту:

– забезпечення діяльності закладів фізичної культури і спорту, які забезпечують розвиток дитячо-юнацького та резервного спорту – дитячо-юнацьких спортивних гуртків, збереження їх оптимальної мережі та стабільне фінансування;

– створення додаткових умов для занять молоді фізичною культурою і спортом, підготовки спортивних резервів і спортсменів високого класу;

– підготовка й участь провідних спортсменів різних вікових груп, збірних команд у спортивних заходах сільського, районного й обласного рівнів з олімпійських та неолімпійських видів спорту;

– поліпшення результатів виступів збірних команд і провідних спортсменів міста в офіційних обласних, всеукраїнських і

міжнародних, підготовка спортивних резервів і спортсменів високого класу;

– модернізація та зміцнення матеріально-технічної бази спортивних гуртків, облаштування необхідним обладнанням та інвентарем;

– підвищення рівня охоплення молоді систематичними заняттями у спортивних школах, секціях, клубах;

– сприяти залученню спонсорських коштів та інвестицій у розвиток фізичної культури і спорту, зокрема у розвиток матеріально-технічної бази, з метою приведення їх у відповідність сучасним міжнародним вимогам і стандартам;

– розвиток закладів фізичної культури та спорту, які відповідають сучасним міжнародним вимогам і стандартам.

Популяризація та утвердження здорового і безпечного способу життя та культури здоров'я серед молоді:

– проведення заходів у громаді щодо здорового і безпечного способу життя;

– виготовлення, тиражування, розповсюдження й розміщення соціальної реклами у друкованих та електронних засобах масової інформації під час проведення групових заходів;

– формування свідомого ставлення молоді до збереження здоров'я, боротьби із шкідливими звичками. Збільшення кількості молоді, яка веде здоровий спосіб життя;

– проведення профілактичних акцій, спрямованих на популяризацію здорового та безпечного способів життя серед молоді;

– сприяння підвищення рівня обізнаності молоді з питань безпечного перебування на проїжджій частині в темний період часу у спосіб проведення інтерактивних бесід і майстер-класів;

– забезпечення підтримки молоді в напрямі психологічної допомоги;

– зниження рівня високого психоемоційного напруження серед молоді;

– сприяння підвищення рівня обізнаності молоді з питань надання першої домедичної допомоги у разі ушкоджень;

– обізнаність молоді у наданні першої медичної допомоги.

Розвиток сфери культури та мистецтв і збереження історико-культурної спадщини. Формування музейного осередка громади:

– проведення реставрації та прилаштування будівель до будинків-музеїв;

– розроблення дизайну експозиційних комплексів;

– виготовлення та монтаж експозиційного обладнання, монтаж експозиційних комплексів;

– створення сучасного, цікавого для гостей громади музею;

– забезпечення науково-дослідної роботи у краєзнавчій галузі;

– заповнення лакун історії громади, зацікавлення до сільської проблематики наукової спільноти.

Створення умов для розвитку і підтримки обдарованих дітей, які навчаються в мистецьких навчальних закладах громади:

– збільшити план набору учнів до гуртків із музики, охоплення дітей музичною освітою;

– збільшення контингенту учнів.

Розвиток народного та аматорського мистецтва:

– участь народних і зразкових аматорських колективів Будинку культури у міжнародних та всеукраїнських конкурсах та фестивалях;

– призові місця, популяризація громади й української національної культури в Україні та на міжнародному рівні;

– проведення культурно-мистецьких заходів;

– задоволення культурно-мистецьких потреб населення.

Розвиток бібліотечної справи, її популяризація, зміцнення матеріально-технічної бази бібліотечних закладів:

– передплата періодичних видань і придбання вітчизняної та зарубіжної книжкової продукції для бібліотек ЦБС;

– поповнення бібліотечного фонду періодичними виданнями з різних галузей знань та оновлення бібліотечного фонду сучасною україномовною літературою;

– навчання персоналу на курсах підвищення кваліфікації; підвищення кваліфікації працівників бібліотек, якість обслуговування;

– організація мистецьких виставок та майстер-класів; створення умов для творчого, культурного та духовного розвитку мешканців;

– розробка проєктно-кошторисної документації для реставрації бібліотеки;

– реставрація приміщення бібліотеки зробить її привабливим туристичним об’єктом і зручним місцем для читання.

Забезпечення соціального захисту населення та гендерної рівності. Реалізація конституційних прав громадян на соціальний захист:

– забезпечення своєчасного та повним обсягом надання всіх видів допомог, субсидій і пільг населенню згідно з чинним законодавством;

– матеріальна підтримка вразливих верств населення в умовах підвищення цін і тарифів на оплату житлово-комунальних послуг;

– внесення інформації про призначені субсидії до Єдиного державного реєстру отримувачів житлових субсидій;

– поінформованість громадян про призначені житлові субсидії;

– виконання завдань соціального захисту малозабезпечених верств населення міста, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, сімей із дітьми, працюючого населення, забезпечення персоніфікованого обліку пільгових категорій населення;

– соціальний захист малозабезпечених верств населення, осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, сімей із дітьми;

– здійснення постійного моніторингу виконання державних і місцевих програм соціального спрямування;

– контроль та аудит виконання державних і місцевих програм соціального спрямування;

– систематичне інформування населення через засоби масової інформації про зміни чинного законодавства з питань нарахування та призначення компенсаційних виплат і державних соціальних допомог;

– поінформованість населення про зміни в чинному законодавстві з питань нарахування та призначення компенсаційних виплат і державних соціальних допомог.

Покращення соціального обслуговування категорійних верств населення:

– забезпечення осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення технічними й іншими засобами реабілітації та виплата грошової компенсації вартості за самостійно придбані технічні та інші засоби реабілітації;

– задоволення потреб людей з обмеженими фізичними можливостями;

– зменшення захворюваності та попередження розвитку хронічних форм хвороб у соціально вразливих категорій громадян;

– виплата грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування;

– підвищення рівня матеріальної забезпеченості пільгових категорій громадян;

– забезпечення послугами з психологічної реабілітації постраждалих учасників антитерористичної операції;

– збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я учасників антитерористичної операції;

– забезпечення осіб із інвалідністю та/або дітей з інвалідністю послугами із комплексної реабілітації;

– психологічне, соціальне, професійне, фізичне відновлення осіб з інвалідністю, продовження їх активного життя;

– забезпечення соціальними послугами громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги;

– профілактика складних життєвих обставин, подолання або мінімізація їх негативних наслідків;

– здійснення організаційних заходів щодо надання послуг із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції;

– забезпечення соціального захисту та сприяння поверненню до продуктивної зайнятості учасників антитерористичної операції.

Подолання дитячої безпритульності і бездоглядності, створення умов для всебічного розвитку та виховання дітей, розвиток

сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування:

– організація своєчасного виявлення, обліку, проведення соціального інспектування та супроводження сімей, які неспроможні або не бажають виконувати виховні функції стосовно дітей, надання комплексної допомоги сім'ям із дітьми;

– забезпечення права кожної дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання в сім'ї; 100 % охоплення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, сімейними формами виховання;

– влаштування дітей у патронатні сім'ї, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;

– забезпечення роботи Єдиного електронного банку даних дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування і громадян, які бажають взяти їх на виховання, та Єдиного електронного банку даних дітей, які опинились у складних життєвих обставинах;

– забезпечення пріоритетів національного усиновлення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

– забезпечення у разі втрати дитиною батьківського піклування, першочергове її влаштування в сім'ї громадян України на усиновлення, під опіку та піклування, на виховання в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї;

– покращення умов утримання та виховання дітей, попередження виходу дітей із сімей, збереження для кожної дитини родинного оточення. Подолання або мінімізація складних життєвих обставин та повернення дітей у сім'ї, попередження соціального сирітства;

– упровадження нових форм і методів, спрямованих на раннє виявлення дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, профілактики правопорушень і соціального сирітства;

– облаштування ДБСТ і прилеглої території;

– здійснення контролю за дотриманням культурно-розважальними закладами нормативно-правових актів щодо порядку відвідування їх дітьми, заборони продажу алкогольних напоїв, тютюнових виробів, розповсюдження наркотиків, пропаганди

насилля, жорстокості та сексуальної розпусти проведення рейдів у місця відпочинку молоді та дітей, операцій «Діти вулиці», «Вокзал», «Урок», «Канікули»;

– удосконалення механізму взаємодії з питань профілактики правопорушень і соціального сирітства, здійснення контролю за умовами утримання, виховання та навчання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

– забезпечення належного утримання і виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, сім'ях опікунів, піклувальників;

– проведення з нагоди 1 червня Міжнародного дня захисту дітей конкурсу «Світ очима дітей» серед дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

– випуск і розповсюдження друкованої інформаційно-просвітницької продукції щодо запобігання дитячій бездоглядності, профілактики негативних явищ у дитячому середовищі, поширення сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, розроблення та поширення інформаційно-методичних матеріалів із питань запобігання ранньому соціальному сирітству;

– проведення з нагоди 1 вересня акції «Готуємо дітей до школи» для дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

– сприяння соціалізації підлітків і молоді, позбавлених батьківського піклування, щодо налагодження комунікації із проактивною молоддю громади під час проведення спільних комунікативних платформ та ігрових заходів. Забезпечення влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням пріоритетності впровадження сімейних форм влаштування;

– зменшення правопорушень серед підлітків і молоді.

Підтримка прийомних сімей громади, підбір і підготовка кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі з метою створення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу (далі – ДБСТ) та встановлення патронату над дитиною:

– здійснення соціального супроводження прийомних сімей;

– 100 % охоплення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, сімейними формами виховання;

– проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань пошуку кандидатів у патронатні вихователі для створення та функціонування сімей патронатних вихователів і кандидатів для створення прийомних сімей.

Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах:

– вчасне виявлення, обстеження, здійснення оцінки потреб дитини та її сім'ї (особи) і взяття під соціальний супровід сімей (осіб), які опинилися у складних життєвих обставинах;

– подолання або мінімізація складних життєвих обставин і повернення сім'ї до нормальних умов проживання;

– ефективне та якісне здійснення соціального супроводу фахівцями із соціальної роботи;

– взаємодія суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Підвищення якості та конкурентоспроможності людських ресурсів. Створення сприятливих умов для трудової діяльності:

– надання рекомендацій сторонам соціального діалогу включати до колективних договорів зобов'язання роботодавців щодо забезпечення ефективної зайнятості, належних умов праці, підвищення рівня професійної кваліфікації та соціального захисту найманих працівників;

– ефективна організація праці та її оплати; соціальний захист працюючих через механізм колдоговірних відносин;

– проведення моніторингу показників заробітної плати та своєчасності її виплати, вжиття заходів щодо сприяння погашенню заборгованості із виплати заробітної плати та запобігання виникненню нових зарплатних боргів; скорочення (ліквідація) заборгованості із виплати заробітної плати;

– проведення постійної інформаційно-роз'яснювальної роботи, направленої на упередження порушень трудового законодавства;

– поінформованість суб'єктів господарської діяльності та населення з питань праці.

Сприяння зайнятості населення:

– забезпечити проведення профорієнтаційної роботи у напрямі інформування та мотивації широких верств населення до професійного зростання, розвитку вмінь, компетенцій і кваліфікації;

– зростання рівня професійної та інформаційної обізнаності населення;

– проведення для учнів і студентів семінарів із техніки пошуку роботи та побудови професійної кар'єри, надання консультації та практичної допомоги щодо складання резюме, запису відеорезюме, проходження співбесіди із роботодавцем тощо;

– підвищення конкурентоспроможності на ринку праці випускників професійно-технічних і закладів вищої освіти;

– організація професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних громадян із метою підвищення їх конкурентоспроможності та покращення якості робочої сили з урахуванням потреб ринку праці та замовлень роботодавців;

– збільшення рівня зайнятості населення, вирішення питання дефіциту кваліфікованих кадрів у галузях матеріального виробництва.

Створення умов для продуктивної зайнятості населення та сприяння розвитку підприємницької ініціативи:

– стимулювання створення нових робочих місць роботодавцями, що ведуть свою діяльність у пріоритетних галузях економіки, щодо надання компенсації фактичних витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у разі працевлаштування за направленням служби зайнятості безробітних громадян, зокрема недостатньо конкурентоспроможними на ринку праці;

– стимулювання створення нових робочих місць роботодавцями;

– організація громадських робіт в інтересах громади та інші роботи тимчасового характеру, які заохочують і стимулюють безробітних до продуктивної зайнятості та надають їм матеріальну підтримку;

– стимулювання безробітних до продуктивної зайнятості.

Створення сприятливого середовища для забезпечення первинної і вторинної зайнятості та самозайнятості молоді:

– сприяння соціалізації підлітків і молоді, забезпечення комунальної власності підтримки розвитку молоді, їх бажання самореалізації та самоствердження в суспільстві;

– стимулювання молоді до офіційного працевлаштування ;

– забезпечення підтримки молоді в напрямі розвитку власної кар’єри та розвиток підприємницьких навичок щодо проведення семінарів, тренінгів, навчальних програм; проведення навчання за програмою SkillsLab: «Успішна кар’єра», «Власна справа»;

– розвиток підприємницьких навичок.

Список використаних джерел до теми

1. Програма економічного і соціального розвитку Студенянської сільської територіальної громади на 2023 рік. URL : https://studenyanska-gromada.gov.ua/socialnoekonomichnij-rozvitok-15-57-05-06-08-2019/

2. Стратегічний план розвитку Великобудищанської сільської територіальної громади до 2027 року. URL : https://velbud-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-16-01-39-21-10-2021/

3. Стратегія розвитку Київської області на 2021–2027 роки / Київська обласна військова адміністрація. URL : https://koda.gov.ua.strategiya-ko-2021-2027-

4. Формування спроможних територіальних громад : практичний посібник / Пітцик М., Слобожан О., Рабошук Я., Чепель О. Видання друге / над виданням працював творчий колектив Виконавчої дирекції Асоціації міст України у складі.

5. Децентралізація у Київській області. URL : https://koda.gov.ua/kiivshhina/rozvytok-regionu/deczentralizacziya/deczentralizacziya-u-kyyivskij-oblasti/

6. Методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку «Порядок розроблення стратегії розвитку територіальної громади». URL : https://auc.org.ua/sites/default/files/library/metodyka_mer_new.pdf

Тренінг для закріплення отриманих знань

Тести

1. Програма економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади має містити:

а) стратегічні й оперативні цілі;

б) завдання, що передбачають спільні дії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

в) має враховувати унікальність громади, містити власні цілі та завдання розвитку;

г) усе вищеперелічене.

2. Пріоритетними завданнями, відповідно до стратегічних цілей розвитку сільської територіальної громади, може бути визначено таке:

а) створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, промисловості, залучення інвестицій;

б) розвиток туристичного потенціалу громади;

в) розвиток соціального капіталу громади, покращення комфорту проживання, безпеки довкілля;

г) усе вищеперелічене.

3. Програма економічного і соціального розвитку має містити:

а) основні показники економічного і соціального розвитку певної сільської територіальної громади на рік;

б) показники мають враховувати існуючі тенденції розвитку;

в) основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку, які відповідають завданням та індикаторам їх досягнення, закладеним у Стратегії розвитку громади;

г) усе вищеперелічене.

4. Джерелами фінансування реалізації програми економічного і соціального розвитку сільської територіальної громади є:

а) власні надходження до бюджету громади;

б) зовнішні джерела;

в) цільові субвенції, кредити;

г) усе вищеперелічене.

5. Розвиток туристичного потенціалу громади передбачає:

а) ефективне використання наявних туристичних можливостей і створення нових якісних туристичних продуктів;

б) розвиток традиційної туристичної інфраструктури;

в) створення умов інформаційного середовища для розвитку туризму;

г) усе вищеперелічене.

Множинність вибору

1. Програма економічного і соціального розвитку певної сільської територіальної громади на рік має містити:

а) основні показники, які мають враховувати існуючі тенденції розвитку й основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку, відповідають завданням та індикаторам їх досягнення, закладених у Стратегії розвитку громади;

б) перелік цільових програм, які будуть реалізовуватись у наступному році;

в) пріоритетні об’єкти, які доцільно фінансувати із залученням коштів державного бюджету;

г) пріоритетні об’єкти, які доцільно фінансувати із залученням коштів бюджету територіальної громади;

д) пріоритетні об’єкти, які доцільно фінансувати із залученням коштів інвесторів і благодійної допомоги наступного року.

2. Програма економічного та соціального розвитку кожної сільської територіальної громади:

а) розробляється на рік;

б) розробляється для втілення на рівні громади державної політики розвитку громад;

в) спрямована на виконання стратегічного бачення громади;

г) спрямована на підвищення стандартів життя мешканців громади завдяки розбудові інфраструктури.

3. Джерелом отримання цільової субвенції можуть бути:

а) урядові програми, що реалізуються за посередництвом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України;

б) державна субвенція на соціально-економічний розвиток території;

в) обласні інституції, що підтримують відповідні сфери (обласний бюджет);

г) технічна допомога міжнародних організацій.

4. Створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, промисловості та залучення інвестицій передбачає:

а) розвиток малого та середнього підприємництва;

б) залучення інвестицій у розвиток пріоритетних галузей промисловості;

в) зовнішнє позиціонування та маркетинг громади;

г) розвиток сільських територій.

5. Розвиток туристичного потенціалу громади забезпечується за допомогою:

а) ефективного використання наявних туристичних можливостей;

б) створення нових якісних туристичних продуктів;

в) розвитку традиційної туристичної інфраструктури;

г) створення умов інформаційного середовища для розвитку туризму.

6. Покращення комфорту проживання, безпеки довкілля громади можна досягнути за допомогою:

а) просторового розвитку та привабливого зовнішнього вигляду громади;

б) модернізацію комунальної інфраструктури громади;

в) підвищення рівня безпеки;

г) розвиток транспортної інфраструктури;

д) покращення екологічної безпеки на території громади.

7. Розвиток соціального капіталу громади передбачає:

а) забезпечення взаємодії влади з громадськістю;

б) інноваційну науку та якісну освіту;

в) підвищення доступності до різнопрофільного культурного середовища;

г) доступну та якісну медицину.

8. Підвищення конкурентоспроможності сільської територіальної громади досягається за рахунок:

а) реалізації інвестиційного потенціалу, нарощування обсягів інвестиційних надходжень;

б) підтримки розвитку логістичного потенціалу;

в) впровадження та реалізації проєктів і заходів Стратегії розвитку територіальної громади;

г) залучення інвестицій на розвиток пріоритетних галузей (міста) на засадах державно-приватного партнерства.

9. Покращення комфорту проживання, безпеки довкілля громади передбачає:

а) просторовий розвиток і привабливий зовнішній вигляд громади;

б) модернізація комунальної інфраструктури громади;

в) підвищення рівня безпеки;

г) розвиток транспортної інфраструктури;

д) покращення екологічної безпеки на території громади.

10. Створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, промисловості та залучення інвестицій передбачає:

а) розвиток малого та середнього підприємництва;

б) залучення інвестицій у розвиток пріоритетних галузей промисловості;

в) зовнішнє позиціонування та маркетинг громади;

г) розвиток сільських територій.

11. Розвиток соціального капіталу громади передбачає:

а) забезпечення взаємодії влади з громадськістю;

б) інноваційну науку та якісну освіту;

в) підвищення доступності до різнопрофільного культурного середовища;

г) доступну та якісну медицину.

ТЕМА 9
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СЕЛИЩНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета: розглянути сучасні методологічні підходи до розробки Стратегії соціально-економічного розвитку селищних територіальної громади з урахуванням європейського досвіду та на основі чинного законодавства України.

Компетентності, які необхідно сформувати:

– **здатність** розуміти особливості реформи децентралізації системи управління регіональним і місцевим розвитком, що передбачає посилення ролі та відповідальності органів місцевого самоврядування за забезпечення сталого розвитку громад на основі ефективного використання місцевих ресурсів, розвитку людського капіталу, використання потенціалу місцевої демократії в організації управління розвитком селищної територіальної громади;

– **здатність** визначати стратегічну мету та напрями розвитку територіальної громади.

Термінологічний словник

Стратегія соціально-економічного розвитку територіальної громади – стратегічний документ, що визначає стратегічну мету та напрями розвитку територіальної громади, а також стратегічні й операційні цілі, реалізація яких спрямована на досягнення мети.

Мета та завдання Стратегії соціально-економічного розвитку селищної територіальної громади на певний період – досягнення стабільного зростання якості життя населення громади на основі збалансованого й узгодженого розвитку місцевої економіки, базованої на інноваціях, створення сприятливих умов для життєдіяльності та самореалізації членів громади, збереження природного середовища, а також з урахуванням стратегічних напрямів розвитку регіону та держави.

Місія (призначення) громади – сформульоване твердження відносно того, для чого розробляється Стратегія розвитку громади.

Стратегічне бачення – бажана картина майбутнього громади, яку можна досягти у процесі реалізації стратегічних завдань.

Стратегічне планування – системний шлях до управління змінами й досягнення консенсусу в громаді, а також створення спільного бачення економічного майбутнього розвитку громади, творчий процес визначення проблем і погодження реалістичних цілей, завдань і проєктів, здійснення яких вирішить ці проблеми.

Оперативні цілі – деталізація шляхів досягнення стратегічних цілей.

Організаційний моніторинг реалізації стратегії – проводиться з метою ефективного використання матеріально-технічних ресурсів; його здійснюють ті учасники, на яких покладені обов'язки з матеріально-технічного забезпечення реалізації стратегії; моніторинг також здійснюється для оцінки ефективності та своєчасності реалізації стратегії, потреб населення у цілях стратегії.

Фінансовий моніторинг – проводиться замовником стратегії, а також іншими учасниками реалізації стратегії на кожному етапі освоєння фінансових ресурсів для реалізації стратегії; у процесі моніторингу виявляються відхилення від плану заходів із реалізації стратегії, приймаються рішення щодо мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, додаткове залучення або запозичення коштів.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

9.1. Сучасні методологічні підходи до стратегічного планування розвитку селищних територіальних громад.

9.2. Аналіз соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад.

9.3. Проблемні питання розвитку селищних територіальних громад.

9.4. Стратегічні й оперативні цілі сталого соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад.

9.5. Моніторинг реалізації стратегії. Методи оцінки результатів стратегії.

Питання для самостійного опрацювання

9.1. SWOT-аналіз розвитку селищної територіальної громади.

9.2. Джерела фінансування реалізації стратегії.

Теми для рефератів

9.1. Загальна характеристика громади та історико-географічна довідка.

9.2. Стратегічне бачення розвитку громади.

9.3. Ідентифікація проблемних питань розвитку селищної територіальної громади.

План семінарського заняття

9.1. Сучасні методологічні підходи до стратегічного планування.

9.2. Аналіз соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад.

9.3. Проблемні питання розвитку селищних територіальних громад.

9.4. Стратегічні й оперативні цілі сталого соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад.

9.5. Моніторинг реалізації стратегії. Методи оцінки результатів. Стратегії. SWOT-аналіз розвитку СТГ.

9.6. Джерела фінансування реалізації стратегії.

9.1. Сучасні методологічні підходи до стратегічного планування розвитку селищних територіальних громад

Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, ухваленою Кабінетом Міністрів України, *громади* визначено адміністративно-територіальними одиницями базового рівня.

Постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 року у складі областей по всій Україні було виділено всього 1 469 територіальних громад, зокрема:

– 409 міських громад із центром у місті;

– 435 селищних громад із центром у селищі міського типу;

– 625 сільських громад із центром у сільському населеному пункті – селі.

Таблиця 9.1 – Кількість селищних громад в областях України

Область	Селищні ТГ	Усього ТГ
Вінницька	22	63
Волинська	18	54
Дніпропетровська	25	86
Донецька	14	66
Житомирська	22	66
Закарпатська	18	64
Запорізька	17	67
Івано-Франківська	23	62
Київська	23	69
Кіровоградська	16	49
Луганська	12	37
Львівська	16	73
Миколаївська	14	52
Одеська	25	91
Полтавська	20	60
Рівненська	13	64
Сумська	15	51
Тернопільська	16	55
Харківська	26	56
Херсонська	17	49
Хмельницька	22	60
Черкаська	10	66
Чернівецька	7	52
Чернігівська	24	57
У всіх областях	435	1469

Кожна громада повинна мати свою Стратегію соціально-економічного розвитку на певний період, яка має бути розроблена, відповідно до сучасних підходів стратегічного планування, з урахуванням європейського досвіду та на основі чинного законодавства України. Зокрема, у процесі розробки такої стратегії мають бути враховані положення законів України «Про місцеве самоврядування в Україні»; «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про засади державної регіональної політики», постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади». Також мають бути враховані положення стратегічних документів: Державної стратегії регіонального розвитку України, Стратегії регіонального розвитку області.

Розроблення Стратегії соціально-економічного розвитку територіальної громади обумовлене потребою у підготовці стратегічного документа, що визначить стратегічну мету та напрями розвитку ТГ, а також стратегічні та оперативні цілі, реалізація яких спрямована на досягнення мети.

Стратегія має врахувати особливості реформи децентралізації системи управління регіональним і місцевим розвитком, що передбачає посилення ролі та відповідальності органів місцевого самоврядування за забезпечення сталого розвитку громад на основі ефективного використання місцевих ресурсів, розвитку людського капіталу, використання потенціалу місцевої демократії в організації управління розвитком ТГ.

Стратегічне планування – системний шлях до управління змінами й досягнення консенсусу в громаді, а також створення спільного бачення економічного майбутнього розвитку громади, творчий процес визначення проблем і погодження реалістичних цілей, завдань і проєктів, здійснення яких вирішить ці проблеми.

Розробка Стратегії є важливим інструментом налагодження партнерських відносин між усіма активними суб’єктами громади: представниками органу місцевого самоврядування, представниками місцевого бізнесу, місцевими громадськими організаціями та членами громади, з метою визначення основних проблем розвитку громади, бачення майбутнього розвитку, пріоритетів, цілей

і завдань як на довгострокову, так і середньострокову перспективу, а також отримання широкої суспільної підтримки процесу реалізації стратегії та програмних документів на її виконання.

Стратегія є основою для розроблення щорічних програм економічного і соціального розвитку громади та інших цільових програм розвитку громади. Стратегія позиціонуватиметься як плановий документ найвищого рівня в ТГ, а отже, її реалізація вимагає зосередження фінансових, фізичних і людських ресурсів. Очікується, що всі зусилля органу місцевого самоврядування в особі селищної ради, громадянського суспільства і громадян будуть націлені на успішну реалізацію пріоритетів і заходів, передбачених Стратегією.

Метою та завданням Стратегії соціально-економічного розвитку на певний період є досягнення стабільного зростання якості життя населення громади на основі збалансованого й узгодженого розвитку місцевої економіки, базованої на інноваціях, створення сприятливих умов для життєдіяльності та самореалізації членів громади, збереження природного середовища, а також з урахуванням стратегічних напрямів розвитку регіону та держави.

Стратегічне бачення розвитку громади полягає у такому:

– створення комфортних умов для життя на основі всебічного використання потенціалів громад, що об’єдналися;

– досягнення значного синергетичного ефекту від об’єднання громад; забезпечення високого рівня розвитку економічної, соціальної та екологічної сфери.

Селищні об’єднані територіальні громади, у майбутньому – гостинні, самобутні, туристично привабливі, чисті екологічно, спроможні економічно завдяки модернізованій інфраструктурі, лікувально-оздоровчому туризму, економічно активним людям – дружня для мешканців, гостей, інвесторів. Селищні об’єднані територіальні громади затишні і комфортні для проживання, відпочинку і бізнесу.

Методологічною основою Стратегії розвитку селищної ТГ є концепція сталого розвитку громади, що передбачає:

– сталий динамічний розвиток місцевої економіки на основі ефективного використання місцевих ресурсів, створення рівних економічних можливостей для всіх членів громади;

– сталий соціальний розвиток громади на основі забезпечення всього комплексу соціальних послуг членам громади;

– раціональне використання природних ресурсів, покращення середовища проживання членів громади;

– ефективне управління розвитком громади із залученням творчості та енергії громадян.

Таблиця 9.2 – Принципи стратегічного планування розвитку ТГ

Принципи	Зміст
1	2
Партнерство	Стратегія розвитку ОТГ формується за результатами конструктивної і взаємовигідної співпраці всіх зацікавлених сторін: членів ОТГ, органів місцевого самоврядування, представників місцевого бізнесу, комунальних підприємств, установ соціальної сфери, громадських організацій тощо. Проводяться консультації, спрямовані на пошук консенсусу щодо мети, стратегічних цілей і завдань стратегії та заходів із їх реалізації
Спільна участь	Активна участь усіх зацікавлених сторін до розробки Стратегії ОТГ на всіх етапах забезпечує широкий соціальний консенсус, публічну підтримку Стратегії, залучення до її реалізації широкого кола суб'єктів. Життєздатність Основою забезпечення життєздатності є забезпечення належної рівноваги та послідовності внутрішніх елементів Стратегії (бачення, місії, стратегічних і оперативних цілей, заходів і завдань, етапів реалізації, моніторингу тощо)
Життєздатність	Основою забезпечення життєздатності є забезпечення належної рівноваги та послідовності внутрішніх елементів Стратегії (бачення, місії, стратегічних і оперативних цілей, заходів і завдань, етапів реалізації, моніторингу тощо). Життєздатність Стратегії ОТГ також забезпечується глибоким і всебічним аналізом стану та тенденції соціально-економічного розвитку, проведенням SWOT-аналізу, об'єктивним визначенням порівняльних переваг і можливостей розвитку громади
Інтеграція	Забезпечується шляхом формування інтегрованих завдань на основі спільних потреб усіх членів ТГ та населених пунктів ОТГ, реалізація яких матиме синергетичний ефект для подальшого розвитку громади. Інтеграція як цілісний поетапний план розвитку пріоритетних секторів і напрямів діяльності забезпечує усунення конфліктів та негативних впливів

Продовження таблиці 9.2

1	2
Інноваційність	Застосовується як пріоритетний принцип у процесі ідентифікації та формування системи заходів і проєктів із реалізації Стратегії з урахуванням вимоги щодо їх інноваційності й більш ефективного використання усієї сукупності наявних ресурсів – Ієрархія Стратегічні документи вищого територіального рівня (Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року, Стратегія регіонального розвитку з області до 2020 року) мають більш загальний характер і закладають підвалини для визначення конкретних заходів на місцевому рівні
Субсидіарність	Визначення стратегічних цілей, заходів і завдань Стратегії на основі урахування потреб місцевої громади, починаючи з найнижчого рівня (на основі потреб мешканців окремих вулиць, окремих сіл), також наявних матеріальних та управлінських ресурсів
Прозорість та відкритість	Забезпечується завдяки широкого доступу зацікавлених сторін до інформації про підготовку Стратегії на всіх етапах через засоби масової інформації та офіційний вебсайт місцевої ради, а також можливість участі у підготовці Стратегії
Диверсифікація фінансових ресурсів	Залучення для фінансування заходів із реалізації Стратегії всіх доступних джерел: бюджетів різних рівнів, Державного фонду регіонального розвитку, приватного капіталу (державно-приватне партнерство), грантів міжнародної технічної допомоги, коштів у рамках міжнародних проєктів тощо

Етапи розроблення Стратегії

О*рганізаційний та підготовчий етап.* Для організації роботи з розробки Стратегії соціально-економічного розвитку.

Аналітичний етап. На цьому етапі відбувається збір та узагальнення статистичної і нестатистичної інформації щодо розвитку громади. Статистичні дані мають бути взяті в динаміці за останні 5 років з офіційних сайтів органів влади та безпосередньо в органах місцевого самоврядування громади. Нестатистичні дані збирають завдяки пошуку в доступних інформаційних джерелах, на офіційних сайтах органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, з місцевих ЗМІ, з наявних звітів про соціально-економічний розвиток громади.

Необхідно провести аналіз соціально-економічного розвитку ТГ та населених пунктів, що увійшли до її складу; проаналізувати всі важливі аспекти життєдіяльності та розвитку громади, що дозволить виявити основні тенденції та проблемні питання розвитку громади.

На основі виявлених тенденцій та особливостей економічного і соціального розвитку громади проаналізувати її потенціал завдяки проведення SWOT-аналізу, за результатами якого визначити найбільш важливі внутрішні фактори (сильні і слабкі сторони) і зовнішні обставини (можливості та загрози) для розвитку селищної ТГ.

За допомогою формування SWOT-матриці визначити та відібрати конкурентні переваги, з одного боку, і найбільш важливі проблеми – з іншого. Результати цього етапу дадуть можливість визначити ключові аспекти Стратегії, а саме: як краще застосувати власні переваги і зменшити вплив слабких сторін, оптимально використовуючи зовнішні можливості.

Етап формування стратегічних та оперативних цілей. Необхідно визначити *стратегічне бачення* і *місію* громади. Коректне формулювання бачення розвитку громади із зазначенням складових загальної мети є досить важливим для успішного впровадження, подальшого моніторингу й оцінки виконання Стратегії. Місія (призначення) – це сформульоване твердження відносно того, для чого розробляється Стратегія регіонального розвитку. Бачення являє собою бажану картину майбутнього регіону, яку бажаємо досягти у процесі реалізації стратегічних завдань.

На основі проведеного аналізу визначаються стратегічні й оперативні цілі з відповідними завданнями. Стратегічні цілі розвитку громади визначаються на період дії Стратегії на основі порівняльних переваг громади з урахуванням викликів, а також можливих перешкод і ризиків на шляху розвитку. Операційні цілі визначають як деталізацію засобів щодо досягнення стратегічних цілей.

Етап громадського обговорення та ухвалення Стратегії. Громадське обговорення проєкту Стратегії соціально-економічного розвитку СТГ з метою уточнення переліку основних проблем розвитку громади, стратегічного бачення і місії, стратегічних і

операційних цілей має відбуватися у формах громадських слухань. З урахуванням результатів громадського обговорення після відповідного доопрацювання Стратегія подається на розгляд та ухвалення селищної ради як базовий управлінський документ соціально-економічного розвитку СТГ на період до 2025 року.

Моніторинг та впровадження Стратегії. З метою моніторингу реалізації Стратегії формується система моніторингу, яка включає: Положення про моніторинг, склад моніторингового комітету і план його роботи, перелік показників та індикаторів реалізації Стратегії.

9.2. Аналіз соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад

Природно-ресурсний потенціал

Населення: загальна кількість, найбільші населені пункти громади, міграційний рух населення, демографічне навантаження на працездатне населення.

Економічна діяльність

Економічний розвиток громади характеризується нерівномірністю. Частина показників може демонструвати падіння. Громада повинна розвивати сільськогосподарське виробництво, може розвивати рибне господарство, сферу послуг, зокрема туризм і рекреацію.

Структуру економіки за формами організаційної діяльності можна охарактеризувати так: на частині територій кількість суб'єктів господарювання може неухильно знижуватися; скорочення кількості підприємств, що працюють у торгівлі.

Розподіл юридичних осіб може бути таким:

– сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство, переробна промисловість, водопостачання, каналізація та поводження з відходами, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність,

тимчасове розміщення й організація харчування, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного і допоміжного обслуговування, державне управління й оборона;

– обов'язкове соціальне страхування, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, мистецтво, спорт, розваги і відпочинок, надання інших видів послуг тощо.

На території громади зареєстрована певна кількість суб'єктів господарювання, юридичних осіб. Дані можуть свідчити про недостатній розвиток малого та середнього бізнесу на території громади.

Розподіл підприємств за сферами діяльності: сільське господарство, лісове господарство, рибне господарство, переробна промисловість, водопостачання каналізація та поводження з відходами, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, тимчасове розміщення й організація харчування, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного і допоміжного обслуговування, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, надання інших видів послуг, інша діяльність.

Зайнятість населення

У сфері зайнятості існує така ситуація: кількість осіб у ТГ має офіційне працевлаштування, що становить певну кількість відсотків населення ТГ, а також певну кількість відсотків населення працездатного віку. Нерівномірність розподілу зайнятого населення свідчить про недовикористання трудового потенціалу у громаді та значний рівень прихованого безробіття.

Інвестиційна діяльність як стимул для економічного розвитку та розширення сфер діяльності

Нині інвестиційна діяльність може здійснюватися лише за рахунок коштів бюджету. Аналіз даних з інвестиційної діяльності може свідчити, що найбільш стабільним і перевіреним джерелом для інвестицій є субвенції з обласного бюджету.

Стосовно інвестування з іноземних джерел ситуація може бути такою: прямі іноземні інвестиції в економіку ТГ за досліджуваний період не надходили, інвестиційні проєкти на території ТГ не реалізуються. Проєкти за рахунок Державного фонду регіонального розвитку на території громади також не реалізуються.

Ресурсами для інвестиційної діяльності та наповнення бюджету мають стати кошти від оренди та кошти, отримані від управління земельною власністю.

Фінансова самодостатність

Формування бюджету. Ситуація, що склалася у сфері податкових надходжень. Податок на доходи фізичних осіб: може бути різке зростання. Відсутність надходжень від ПДФО свідчить про зменшення кількості найманих працівників і збільшення кількості ФОП. Може бути зростання надходжень від єдиного податку, що свідчить про зменшення кількості найманих працівників і збільшення кількості ФОП.

Надходження від податку на нерухоме майно може зазначати, що надходження не стали вагомим джерелом бюджету на території всіх рад унаслідок його нещодавнього запровадження та відсутності достатньої кількості об’єктів оподаткування.

Темпи зростання обсягів перерахованих міжбюджетних трансфертів можуть значно коливатись. Незначною може бути частка видатків бюджету розвитку загальним обсягом видатків.

Варто зазначити, що бюджет розвитку у бюджетах рад недовиконується. Основним джерелом його надходжень були кошти від продажу землі, однак земельні ділянки слабо викуповують. Для наповнення бюджету розвитку аукціони з продажу земельних ділянок можуть лише розпочинатися. Відповідно, благоустрій території (будівництво тротуарів, алей, фонтанів, придбання ілюмінації) проводять за рахунок загального фонду. На заміну водогону і каналізації шукають додаткові кошти.

Розвиток туристичної сфери. Туристична сфера на території громади може розвиватися нерівномірно. Зелений туризм може розвиватись лише на території декількох рад, однак він діє на волонтерських засадах. У сфері зеленого туризму можуть проводитись майстер-класи у різних сферах, надаватись напрокат велосипеди. Оздоровчі заклади наявні лише на території колишньої ради.

Інфраструктура

Найбільш проблемними питаннями у сфері розвитку інфраструктури є питання дорожнього будівництва, забезпечення постачання природного газу до домівок, вивозу та сортування сміття, водовідведення, забезпечення ширшої доступності населення до мережі «Інтернет». У сфері дорожнього будівництва нині переважно порводять лише роботи з ремонту існуючих доріг.

Соціальна сфера

Загальна середня та дошкільна освіта. На території ТГ функціонують загальноосвітні навчальні заклади I–III ступенів, які за кількісними параметрами повністю забезпечують потреби громадян у здобутті повної загальної середньої освіти. Однак кількісні параметри освітньої інфраструктури, результати діяльності середньоосвітніх навчальних закладів є досить низькими, про що свідчать результати зовнішнього незалежного оцінювання випускників загальноосвітніх навчальних закладів громад.

Інфраструктура культури та спорту. Мережа закладів культури: включає будинки культури, бібліотеки, музичну школу, музеї. У закладах культури проводять різноманітні культурно-масові та спортивні заходи, працюють гуртки, хореографічні колективи, гурток КВК, театр танцю, вокальний ансамбль тощо.

Соціальний захист

Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП). Отже, населення селищної ТГ загалом за формальними показниками достатньо забезпечене послугами освіти, культури та спорту, проте якість надання освітніх послуг є низькою.

Через відсутність лікарів і медичного персоналу низькою є забезпеченість населення медичними послугами. Заклади сфери послуг потребують значного фінансування для капітальних ремонтів і покращення матеріально-технічного забезпечення.

9.3. Проблемні питання розвитку селищних територіальних громад

Проблемними питаннями розвитку ТГ можуть бути такі.

1. Проблеми економічної діяльності, інфраструктури, соціальної сфери:

– значна нерівномірність розвитку малого підприємництва, зокрема діяльності фізичних осіб підприємців;

– переважання аграрного виробництва й окремих сфер послуг щодо слабкого розвитку туризму, сфери розваг, транспортної діяльності;

– слабка зацікавленість місцевого населення у підприємницькій діяльності і, відповідно, слабка інтенсивність розвитку малого та середнього бізнесу;

– тривале і неухильне скорочення кількості суб'єктів господарювання, особливо у сфері послуг – у торгівлі, що може негативно відобразитись на туристичній сфері;

– невикористання енергоефективних технологій;

– недостатня розвиненість туристичної інфраструктури у громаді, зокрема зеленого туризму.

2. Проблеми сфери зайнятості:

– значний рівень недовикористання трудового потенціалу на території громади;

– замала кількість осіб з офіційним працевлаштуванням населення працездатного віку;

– відсутність достатньої кількості робочих місць на території окремих рад.

3. Проблеми сфери інвестування:

– відсутність диверсифікованих джерел інвестиційних ресурсів, більшість надходить з обласного бюджету; відсутність приватних інвестицій;

– відсутність інвестиційних проєктів, які реалізують на території громади;

– відсутність прямих іноземних інвестицій до суб'єктів господарювання області;

– значні диспропорції в обсягах капітальних інвестицій;

– незалучення коштів Державного фонду регіонального розвитку до фінансування капітальних проєктів.

4. Проблеми в управлінні земельними ресурсами:

– значна площа земель несільськогосподарського призначення, яка не використовується належно і відсутні проєкти з її експлуатації;

– відсутність програм рекультивації земель;

– відсутність Генерального плану забудови території громади, яка мала б включати і питання освоєння земельних ресурсів.

5. Проблеми у сфері формування місцевих бюджетів:

– відсутність надходжень із податку на доходи фізичних осіб унаслідок утворення значної кількості ФОП і, відповідно, різкого зменшення кількості платників ПДФО;

– недостатнє використання потенціалу податку на нерухоме майно, зниження обсягів надходження від нього до бюджету колишніх рад;

– відсутність або зниження частки базової дотації у бюджеті ради.

6. Проблеми в управлінні земельними ресурсами:

– відсутність земельних ресурсів у власності окремих громад, що не дає змогу використати їх як джерело фінансового ресурсу.

7. Проблеми у сфері формування місцевих бюджетів:

– зниження обсягів перерахованих до бюджету колишньої Атманайської ради трансфертів;

– відсутність вагомих джерел бюджету розвитку внаслідок незначної кількості угод з купівлі-продажу земельних ділянок;

– витрачання коштів загального фонду на капітальні проєкти.

8. Проблеми розвитку інфраструктури:

– відсутність робіт із будівництва доріг місцевого значення;

– недостатній рівень доступу до мережі «Інтернет»;

– незабезпеченість центральним водовідведенням;

– незабезпеченість газопостачанням;

– відсутність системи сортування сміття;

– відсутність централізованої системи утилізації сміття;

– невикористання туристичного потенціалу повною мірою, відсутність системи організації рекреації та прийому туристів;

– відсутність інформаційної кампанії щодо пропагування туристичного потенціалу та привабливих туристичних об’єктів громади;

– нерозвиненість зеленого сільського туризму;

– відсутність сучасного обладнання, яке дозволяє використовувати інтернет-технології у громадських місцях (школи, медичні заклади, адміністрація тощо).

9. Проблеми розвитку соціальної сфери:

– скорочення чисельності населення громади;

– негативні тенденції природного скорочення населення та його інтенсивного старіння;

– високе демографічне навантаження на працездатне населення в громаді;

– недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення навчального процесу в закладах освіти;

– низький рівень підготовки випускників середніх загальноосвітніх закладів у селах;

– відсутність якісного та сучасного медичного обладнання для належного медичного обслуговування, низький рівень обслуговування;

– недостатність забезпечення населення лікарями;

– відсутність системи профілактики та ранньої діагностики захворювань у населення;

– недостатнє забезпечення населення обладнаними зонами відпочинку;

– відсутність активних громадських організацій.

9.4. Стратегічні й оперативні цілі сталого соціально-економічного розвитку селищних територіальних громад

Базуючись на результатах соціально-економічного аналізу, SWOT-аналізу розвитку селищних ТГ Стратегія передбачає концентрацію зусиль і фінансових ресурсів на чотирьох стратегічних цілях.

Перша – *розвиток людського потенціалу* – передбачає покращення здоров'я та збільшення тривалості життя людей, створення комфортних і безпечних умов проживання населення, підвищення якості та доступності всього комплексу соціальних й адміністративних послуг.

Друга – *формування економічно спроможних громад* через забезпечення стабільного розвитку сфер господарювання – концентрується на підвищенні конкурентоспроможності громад і передбачає стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, залучення інвестицій.

Третя – *розвиток інфраструктури та житлово-комунального господарства* – передбачає реалізацію інвестиційних проєктів із покращення виробничої і транспортної інфраструктури, підвищення енергоефективності та ефективності житлово-комунального господарства.

Четверта – *забезпечення туристичної привабливості, екологічної безпечності та позитивного сприйняття громад* – передбачає розвиток туристичної індустрії селищних ТГ, забезпечення раціонального використання і збереження природних ресурсів, промоцію громад на рівні області, країни та зарубіжжя. Для досягнення стратегічного бачення за кожною стратегічного ціллю визначено операційні цілі і заходи. Розроблення і досягнення цілей формує основу для управління громадами.

Стратегічна ціль 1
Розвиток людського потенціалу

Оперативна ціль 1.1. Підвищення якості надання освітніх послуг. Формування сучасної системи здобуття освіти за рахунок оптимізації та матеріально-технічної модернізації мережі освітніх закладів для забезпечення високого рівня освітніх послуг і комфортних умов навчання.

Завдання:

– сформувати оптимальну мережу освітніх закладів з урахуванням концепції «Нова українська школа», демографічної ситуації та бюджетного фінансування;

– реконструювати наявні приміщення шкіл і дитячих садків, покращити матеріально-технічне забезпечення закладів освіти;

– удосконалити систему підвезення дітей до закладів освіти за рахунок придбання нових автобусів;

– розширити можливості для інклюзивного навчання;

– сприяти покращенню якості освіти, підвищенню інтересу дітей до навчання.

Оперативна ціль 1.2. Підвищення якості надання медичних послуг. Створення системи надання якісної кваліфікованої медичної допомоги первинної медико-санітарної ланки мешканцям громади за місцем проживання з урахуванням соціально-економічних і демографічних особливостей.

Завдання:

– провести реконструкцію, капітальний / поточний ремонт медичних закладів;

– модернізувати матеріально-технічну базу медичних закладів, закупити необхідне обладнання, зокрема в рамках реалізації програми розвитку сільської медицини;

– забезпечити медичні заклади лікарями та медичним персоналом відповідної кваліфікації;

– створити системи діагностування захворювань на ранніх стадіях і профілактичної роботи фельдшерсько-акушерських пунктів та амбулаторій щодо запобігання захворюванням і здорового способу життя.

Заходи до оперативної цілі 1.2:

– провести реконструкцію та капітальний ремонт будівель;

– покращити матеріально-технічну базу медичних закладів за допомогою придбання обладнання;

– придбати автомобілі для забезпечення мобільності сімейних лікарів;

– придбати для середнього медперсоналу ФАПів та ФП скутерів;

– створити мобільну аптеку;

– провести акції, спрямованих на популяризацію здорового способу життя та позбавлення від шкідливих звичок;

– здійснити заходи щодо профілактики та попередження захворювань.

Оперативна ціль 1.3. Розширення можливостей для забезпечення культурних потреб і здорового способу життя населення. Сфера забезпечення культурних та оздоровчих потреб мешканців громади потребує більш активного регулювання, включаючи розширення культурних та оздоровчо-спортивних пропозицій для дорослого населення.

Завдання:

– провести інвентаризацію закладів культури (будинків культури, клубів, бібліотек) для прийняття рішень щодо подальшого розвитку їх мережі, фінансового та кадрового забезпечення;

– модернізувати будівлі та матеріально-технічну базу закладів культури;

– відкрити в закладах культури громадські центри доступу до мережі «Інтернет»;

– модернізувати об'єкти спортивної інфраструктури та зони відпочинку (дитячі майданчики);

– систематично проводити масові культурні та спортивно-оздоровчі заходи.

Заходи до оперативної цілі 1.3:

– вирішення питання щодо можливості реконструкції будинку культури, який перебуває в аварійному стані і потребує значних капіталовкладень;

– облаштувати місця для відпочинку людей (парки, сквери) та занять спортом.

Операційна ціль 1.4. Соціальний захист і цільова підтримка населення з особливими потребами. Створити в громаді ефективну систему й інституції з надання соціального захисту мешканцям громади. Значну увагу приділити підвищенню якості надання соціальних послуг населенню з особливими потребами.

Завдання:

– забезпечити надання селищною радою громади послуг із соціального захисту населення;

– забезпечити ефективне функціонування Центру надання адміністративних послуг;

– під час придбання шкільних автобусів урахувати потреби осіб з інвалідністю;

– забезпечити доступність освітніх, медичних, культурних закладів та інші публічних установ для людей з особливими потребами.

Заходи до оперативної цілі 1.4:

– створити нормативне забезпечення, організаційні, матеріально-технічні та фінансові умови для діяльності ЦНАП;

– обладнати освітні, медичні, культурні заклади та інші публічні установи пандусами.

Оперативна ціль 1.5. Підвищення поінформованості й активності громадян в управлінні справами громади. Формування системи управління розвитком громади на партисипативних засадах вимагає підвищення активності мешканців і місцевого бізнесу у процесі прийняття управлінських рішень щодо життя громади.

Завдання:

– забезпечити оперативне інформування мешканців громади про новини та події в житті громади;

– забезпечити дієву співпрацю керівництва громади і її виконавчих органів із громадськими об'єднаннями підприємців (систематично проводити відкриті дискусії, зустрічі між владою та громадськими об'єднаннями);

– забезпечити підтримку з боку органів місцевого самоврядування організацій, які являють собою креативний потенціал громади – є ініціаторами соціальних і гуманітарних ініціатив;

– проводити конкурси проєктів громадських об'єднань, які спрямовані на соціальний, економічний, екологічний розвиток із відповідним фінансуванням із місцевого бюджету.

Заходи до оперативної цілі 1.5:

– удосконалити функціонування офіційного вебсайту громади, забезпечити можливість проведення інтерактивних опитувань і консультацій із громадськістю;

– створити інформаційну електронну розсилку новин громади;

– облаштувати в селах інформаційні зони для розміщення новин у друкованому вигляді на стендах.

Стратегічна ціль 2
Формування економічно спроможної громади через забезпечення стабільного розвитку сфер господарювання

Оперативна ціль 2.1. Розвиток аграрного ринку через створення конкурентного середовища. Така ціль передбачає:

– формування і реалізацію програм розвитку аграрного ринку;

– організацію діяльності гуртових ринків сільгосппродукції, розвиток складського господарства з метою зменшення втрат сільськогосподарської продукції;

– надання аграрним господарствам державної підтримки в організації заготівлі і реалізації сільськогосподарської продукції;

– створення ринку ф'ючерсних контрактів та аграрних розписок, страхування ризиків аграрного виробництва;

– забезпечення відповідності міжнародним стандартам виробництва сільськогосподарської продукції;

– підвищення раціональності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення;

– досягнення високої ефективності товарних господарств через концентрацію земельної власності в оптимальних розмірах.

Заходи до оперативної цілі 2.1:

– організація проведення дослідження тенденцій розвитку аграрного ринку в громаді, пошук інструментів його стимулювання та фінансування.

Оперативна ціль 2.2. Підвищення продуктивності і конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та її інвестиційної привабливості, збільшення експортного потенціалу продукції. Така ціль передбачає:

– упровадження заходів з екологізації та раціонального використання земельних, водних, лісових ресурсів, здійснення заходів щодо відновлення природної родючості ґрунтів;

– поліпшення культури землеробства за рахунок удосконалення способів обробки ґрунту, дотримання оптимальної структури посівних площ, використання засобів захисту рослин, збільшення урожайності сільськогосподарських культур;

– стимулювання розвитку екологічно чистих сільськогосподарських технологій;

– надання аграрним господарствам державної підтримки у придбанні якісного насіння овочевих культур, забезпеченні сільськогосподарською технікою, добривами й агрохімікатами;

– нарощення обсягу продукції, яка є продуктом органічного землеробства;

– забезпечення збору відходів продукції рослинництва для подальшої переробки у паливо і постачання його для приватного сектору;

– сприяння експортній діяльності аграрних підприємств через надання відповідної правової, методичної, інформаційної та фінансової підтримки.

Заходи до оперативної цілі 2.2:

– організація пункту приймання молока і молочної продукції у певному селі;

– формування кластерів в аграрній сфері, зокрема кластеру з виробництва, переробки та реалізації органічної продукції;

– створення комунального підприємства зі збору відходів продукції рослинництва та подальшої переробки її у паливо для приватного сектору.

Оперативна ціль 2.3. Упровадження нових технологій і систем організації виробництва, що дозволить підвищити рівень інноваційної сприйнятливості виробництва. Така ціль передбачає:

– забезпечення інфраструктурних, фінансових та інвестиційних умов для формування точок зростання на території громади (насамперед у сферах аграрного виробництва, туризму та сфері послуг);

– підвищення інноваційно-інвестиційної привабливості підприємств через збільшення кількості промислових виробництв із новітніми технологічними укладами, зростання кількості інноваційно активних підприємств;

– створення інноваційної інфраструктури, що забезпечить інтеграцію освіти, науково технологічної сфери та виробництва;

– збільшення кількості підприємств, які впроваджують і сертифікують систему управління якістю на виробництві;

– розширення міжгалузевої внутрішньовиробничої кооперації;

– подальше розширення ринку послуг, зокрема сфери торгівлі та побутового обслуговування населення.

Стратегічна ціль 3
Розвиток інфраструктури та житлово-комунального господарства

Оперативна ціль 3.1. Виготовлення генерального плану території. Виконання цього завдання дасть у подальшому якісно використовувати інфраструктуру території громади, створить сприятливі умови для залучення інвестицій і розширення території громади за рахунок приєднання прилеглих сільських територій.

Заходи до оперативної цілі 3.1:

– пошук організації для реалізації проєктів із формування Генерального плану території громади та розробки просторових сценаріїв розвитку громади;

– пошук організації для реалізації проєктів з розробки схеми оптимального транспортного сполучення населених пунктів громади.

Оперативна ціль 3.2.

Забезпечення інтенсивного розвитку транспортного комплексу, поліпшення сполучення між територіями в межах громади й області; підвищення рівня долучення мешканців громади до мережі «Інтернет».

Більша частина об’єктів дорожньої інфраструктури потребує ремонту або реконструкції. Першочергово потребують ремонту ділянки доріг, які пов’язані із функціонуванням ключових соціально-економічних об’єктів громади: освітні заклади та ДНЗ, медичні заклади, заклади культури.

Така ціль передбачає:

– поліпшення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг, здійснення поточних і капітальних ремонтів доріг, дорожнього покриття, тротуарів;

– упровадження інноваційних технологій у процесі будівництва та реконструкції доріг, використання під час будівництва і ремонту автомобільних доріг будівельних матеріалів високої якості й нових технологій, підвищення вимог до їх характеристик;

– стимулювання інвестиційної активності в дорожньому будівництві на умовах державно-приватного партнерства – розробку оптимальних внутрішніх і транзитних схем руху, що передбачають розвантаження населених пунктів;

– розширення мережі автомобільних доріг згідно із пріоритетними напрямами руху та напрямами туристичних маршрутів;

– розвиток мережі внутрішніх автомобільних доріг і забезпечення під'їздів із твердим покриттям до усіх населених пунктів;

– підвищення безпеки руху, швидкості, комфортності й економічності перевезень пасажирів і вантажів автомобільним транспортом;

– упровадження економічних механізмів підвищення конкурентоспроможності перевізників;

– подолання інформаційної нерівномірності, забезпечення рівномірного доступу населення до швидкісного інтернету, створення вузлів доступу до інтернет-мережі в усіх населених пунктах, розширення обсягів інформатизації у сільській місцевості.

Оперативна ціль 3.3. Упровадження та модернізація енергозберігаючих технологій. Така ціль передбачає:

– забезпечення усіх населених пунктів вуличним освітленням з використанням енергоефективного обладнання;

– сприяння з боку ради переходу на альтернативні джерела енергії в опаленні будинків приватного сектору, зокрема за рахунок використання продукції рослинництва;

– переробку продукції рослинництва у паливо і постачання його для приватного сектору.

Заходи до оперативної цілі 3.3:

– створення підприємства з переробки відходів рослинництва у паливо;

– пошук організації для реалізація проєкту щодо порівняння вигод від газифікації та від переходу на альтернативне опалення.

Оперативна ціль 3.4. Модернізація житлово-комунального господарства. Така ціль передбачає:

– забезпечення інвестування у високотехнологічні проєкти з утилізації та переробки відходів;

– вирішення питання вивезення й утилізації відходів через створення підприємств щодо вивезення, сортування й утилізації відходів;

– ремонт, реконструкцію, будівництво водогонів;

– будівництво очисних споруд і каналізації;

– підвищення рівня якості надання послуг у сфері цивільного захисту і пожежної охорони.

Заходи до оперативної цілі 3.4:

– побудова водогону питної води від одного населеного пункту до іншого;

– реконструкція водогону питної води від одного населеного пункту до іншого;

– будівництво споруд водопостачання у конкретному селі;

– капітальні ремонти водопроводів за визначеними вулицями;

– будівництво очисних споруд і каналізації у конкретному селі;

– капітальний ремонт майданчиків під контейнерами для сміття;

– ремонт або реконструкція частини об'єктів дорожньої інфраструктури;

– першочергово ремонту потребують ділянки доріг, які пов'язані із функціонуванням ключових соціально-економічних об'єктів громади.

Стратегічна ціль 4
Забезпечення туристичної привабливості, екологічної стабільності та позитивного іміджу громади

Операційна ціль 4.1. Підвищення якості туристично-рекреаційних послуг у громаді. Така ціль передбачає:

– інвентаризацію видів туристично-рекреаційних ресурсів громади, формування та просування пакету якісних туристичних продуктів, розвиток інфраструктури гостинності;

– включення ландшафтних парків до туристичних маршрутів;

– формування культури екологічного відпочинку, підвищення рівня екологічної обізнаності місцевих мешканців, представників туристичної індустрії та туристів;

– регулювання туристського навантаження на природні комплекси, мінімізація забруднень територій природних об'єктів, що включені до туристичних об'єктів.

Заходи до оперативної цілі 4.1:

– будівництво стадіону та спортивного комплексу;

– капітальний ремонт алеї (спортивна зона);

– ремонт і реконструкція пам’ятників на території громади (зокрема, пам’ятників загиблим воїнам), підтримання їх у належному стані;

– благоустрій паркової зони;

– розвиток зеленого туризму;

– дослідження можливості використання курганів як туристичних об’єктів;

– формування кластерів у туристичній сфері, зокрема екологічно орієнтованого туристично-рекреаційного кластеру з високим рівнем надання послуг у Кирилівці;

– будівництво об’єктів соціальної інфраструктури, закладів культури та мистецтва.

Оперативна ціль 4.2. Формування «зеленої економіки», активізація еколого-економічного розвитку громади. Така ціль передбачає:

– охорону природних територій, збереження і раціональне використання та відновлення природних ресурсів, раціональне й екологічно безпечне використання туристично рекреаційних ресурсів;

– створення ефективної системи охорони довкілля, упровадження технологій реабілітації та капіталізації екологічного потенціалу території;

– складання кадастру земель рекреаційного призначення;

– проведення компаніями, які спеціалізуються у сфері екологічного бізнесу, екологічного інжинірингу, моніторингу екологічного аудиту та маркетингу території;

– розширення мережі заповідних об’єктів, створення ландшафтних парків;

– забезпечення інвестування в об’єкти природоохоронної діяльності та комплексні еколого-економічні проєкти.

Заходи до оперативної цілі 4.2:

– насадження алей і паркових зон.

Оперативна ціль 4.3. Переоцінка цінностей місцевого розвитку, формування і просування позитивного іміджу території. Така ціль передбачає:

– надання підтримки з боку органів місцевого самоврядування організаціям, які являють собою креативний потенціал громади, реалізують соціальні та гуманітарні ініціативи;

– надання підтримки мистецьким проєктам, започаткування фестивального руху, аматорського та професійного мистецтва;

– просування проєктів, спрямованих на збереження та відтворення історико-культурної спадщини території громади, місцевого колориту;

– стимулювання соціальних і гуманітарних інновацій громади, розвиток кластерів та елементів культурних індустрій, реалізацію різних проєктів розвитку в культурній і гуманітарній сфері;

– забезпечення ширшого виходу на обласний і національний рівень культурного надбання громади, ініціювання просування культурної спадщини громади та області на міжнародний рівень.

Заходи до оперативної цілі 4.3:

– започаткування святкування Дня громади;

– започаткування щорічного фестивалю аматорського мистецтва, приуроченого до Дня громади або періоду високого курортного сезону.

9.5. Моніторинг реалізації стратегії. Методи оцінки результатів стратегії

Моніторинг реалізації стратегії є необхідною її складовою та умовою ефективної імплементації. Він використовується для постійного та своєчасного контролю за ходом та якістю виконання заходів, вказаних у стратегії, і станом соціально-економічного розвитку громади у процесі та результаті реалізації стратегії.

Моніторинг застосовується для ефективної реалізації стратегії та підвищення якості послуг, що надаватимуть населенню, та для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку громади.

Моніторинг реалізації стратегії має здійснюватися на кожному її етапі за відповідними даними та показниками. Відповідно до цього стратегія має носити гнучкий характер, для того щоб на кожному етапі її реалізації була забезпечена можливість внесення відповідних змін за результатами моніторингу.

Моніторинг реалізації стратегії здійснюється за двома напрямами:

1) стан, якість і вчасність виконання цілей і заходів стратегії;

2) стан соціально-економічного розвитку громади та якість послуг, які надають населенню у результаті виконання заходів стратегії.

Моніторинг стану соціально-економічного розвитку громади здійснюється на основі переліку показників, визначених радою, у спосіб порівняння планових (або прогнозних) і фактичних показників.

Моніторинг якості послуг, які надають населенню, має враховувати такі показники:

– кількість ресурсів, спрямованих на надання послуги;

– обсяг самої послуги;

– обсяг фінансових і матеріальних витрат під час надання послуги;

– кількість користувачів послуги;

– відповідність тарифів на послугу реальним затратам на її надання.

Для моніторингу якості послуг застосовуються два основних оціночних критерії – *ефективність* та *продуктивність*. Продуктивність направлена на оцінку кількості ресурсів, які використовують для надання певних послуг. Критерії продуктивності зазвичай виражають як частину затрат (поточні затрати). Ефективність направлена на оцінку рівня надання послуг, який має визначатися за очікуваними результатами. Це сприяє зосередженню уваги на кінцевих результатах з урахуванням якості надання послуги та її впливу на рівень життя у цій громаді.

Моніторинг здійснюється виконавчим органом ради ОТГ методами анкетування, опитувань, експертних оцінок та ін.

Існують такі етапи здійснення моніторингу.

1 етап:

– визначення завдань і принципів здійснення моніторингу, його обсягу;

– розробка методики проведення анкетування;

– проведення тренінгу із групою осіб, яких залучають до організації та здійснення моніторингу.

2 етап:

– проведення анкетування;

– обробка анкет, їх аналіз і подання висновків для подальшої реалізації стратегії;

– внесення необхідних коректувань до заходів реалізації стратегії;

– оцінка системи моніторингу та внесення до неї необхідних змін.

3 етап:

– створення експертної групи щодо оцінки ефективності реалізації стратегії;

– оцінка ефективності реалізації стратегії.

Залежно від етапу реалізації стратегії мають бути застосовані різні методи оцінки результатів реалізації стратегії:

– ефективність реалізації етапів у часі;

– ефективність розроблених заходів і можливість їх удосконалення;

– ефективність моніторингу;

– оцінка результатів і наслідків реалізації заходів.

Моніторинг реалізації стратегії може бути *загальним* і *функціональним*, зокрема організаційним, фінансовим, технічним. Загальний моніторинг реалізації стратегії здійснює її замовник. Залежно від функцій учасників реалізації стратегії варто спеціалізувати моніторинг за видами та рекомендувати порядок проведення моніторингу за видами.

Організаційний моніторинг проводиться з метою ефективного використання матеріально-технічних ресурсів; його здійснюють ті учасники, на яких покладені обов’язки з матеріально-технічного забезпечення реалізації стратегії; моніторинг також здійснюється для оцінки ефективності та своєчасності реалізації стратегії, потреб населення у цілях стратегії.

Фінансовий моніторинг проводиться замовником стратегії, а також іншими учасниками реалізації стратегії на кожному етапі освоєння фінансових ресурсів для реалізації стратегії. У процесі моніторингу виявляються відхилення від плану заходів із реалізації стратегії, приймаються рішення щодо мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, додаткове залучення або запозичення коштів.

Відповідальні за реалізацію стратегії готують періодичні звіти про виконання робіт, де вказуються виконані роботи, прогрес у досягненні цілей і завдань стратегії у належні строки, плани на наступний період. Організацію проведення моніторингу й оцінку реалізації стратегії здійснює виконавчий орган ради громади за участю мешканців територіальної громади й організацій громадянського суспільства.

Таблиця 9.3 – Перелік показників та індикаторів для моніторингу ефективності реалізації стратегії селищної територіальної громади

№ з/п	Показники та індикатори
1.	Динаміка чисельності населення громади
2.	Рівень задоволеності освітньою інфраструктурою (дошкільною, шкільною та позашкільною)
3.	Рівень зовнішнього незалежного оцінювання випускників шкіл громади порівняно з показниками області, країни
4.	Рівень задоволеності населення послугами медичних закладів
5.	Рівень задоволеності населення послугами громадського транспорту
6.	Оцінка мешканцями достатності спортивної інфраструктури
7.	Відсоток мешканців, що займаються фізкультурою та спортом
8.	Динаміка кількості домогосподарств, які отримують соціальну допомогу / субсидії
9.	Рівень використання електронного врядування
10.	Відсоток об’єктів культурної спадщини у задовільному і доброму стані
11.	Динаміка чисельності туристів

Залежно від етапу реалізації стратегії мають бути застосовані різні *методи оцінки результатів реалізації стратегії*, а саме:

– ефективність реалізації етапів у часі;

– ефективність розроблених заходів і можливість їх удосконалення;

– ефективність моніторингу;

– оцінка результатів і наслідків реалізації заходів.

Моніторинг реалізації стратегії може бути *загальним* та *функціональним*, зокрема *організаційним*, *фінансовим*, *технічним*.

Загальний моніторинг реалізації стратегії здійснює її замовник. Залежно від функцій учасників реалізації стратегії варто спеціалізувати моніторинг за видами та рекомендувати порядок проведення моніторингу.

Організаційний моніторинг проводиться з метою ефективного використання матеріально-технічних ресурсів; його здійснюють ті учасники, на яких покладені обов'язки з матеріально-технічного забезпечення реалізації стратегії. Моніторинг також здійснюється для оцінки ефективності та своєчасності реалізації стратегії, потреб населення у цілях стратегії.

Фінансовий моніторинг проводиться замовником стратегії, а також іншими учасниками реалізації стратегії на кожному етапі освоєння фінансових ресурсів для реалізації стратегії. У процесі моніторингу виявляють відхилення від плану заходів із реалізації стратегії, приймають рішення щодо мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів, додаткове залучення або запозичення коштів.

Відповідальні за реалізацію стратегії готують періодичні звіти про виконання робіт, де вказують виконані роботи, прогрес у досягненні цілей і завдань стратегії у належні строки, плани на наступний період. Організацію проведення моніторингу й оцінку реалізації стратегії здійснює виконавчий орган ради громади за участю мешканців територіальної громади й організацій громадянського суспільства.

Коментар до питань для самостійного опрацювання

9.1. SWOT-аналіз розвитку селищної територіальної громади

SWOT-аналіз ТГ проводять на основі матеріалів дослідження соціально-економічного стану населених пунктів, що входять до складу ТГ. На основі SWOT-аналізу здійснюється ідентифікація проблем і вибір пріоритетних напрямів розвитку громади. Громада має значні перспективи економічного і соціального розвитку, пов'язані зі значним потенціалом розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Як і у більшості сільських територій в

Україні, в громаді виходять на поверхню загальні проблеми українського суспільства: безробіття, кризовий стан підприємств, недостатнє надходження коштів у місцеві бюджети, низький рівень фінансування закладів освіти, медицини, культури і спорту, низькі умови комфорту проживання населення.

Таблиця 9.4 – SWOT-аналіз розвитку селищних ТГ

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
1. Наявність можливостей для культурного життя	1. Значна частина населення старшого за працездатний вік, природне скорочення населення
2. Наявність освітньої інфраструктури	2. Низька якість ґрунтів для ведення сільського господарства
3. Економічно активне населення	3. Відсутність достатньої кількості робочих місць
4. Наявність земель за межами населених пунктів, які потенційно можуть бути інвестиційними ділянками	4. Відсутність централізованої системи водопостачання і каналізації
5. Наявність об’єктів, доступних для інвестування	5. Низький середній рівень оплати праці
6. Наявність у громаді мережі торговельних закладів і установ обслуговування населення	6. Низький рівень іноземних і внутрішніх інвестицій
7. Потужний розвиток сфери аграрного виробництва	7. Неналежна якість дорожнього покриття між населеними пунктами громади
8. Вигідне географічне положення, достатній рівень транспортної доступності	8. Слабка інформатизація сіл, мало центрів відкритого доступу до інтернету
9. Тип клімату, придатний для розвитку сільського господарства	9. Низький рівень громадської активності
10. Достатні обсяги субвенцій на реалізацію капітальних проєктів	10. Відсутність інфраструктури підтримки бізнесу
11. Наявність земельних ресурсів у власності ради	11. Наявність стихійних сміттєзвалищ на території громади
12. Великі площі земель, непридатних для сільського господарства, які можна використати на інші цілі	12. Незначний досвід у залученні позабюджетних коштів

Продовження таблиці 9.4

1	2
13. Наявність фізичних осіб-підприємців, що забезпечують зростання рівня зайнятості в громаді	13. Нерівномірність розвитку малого підприємництва
14. Постійне зростання надходжень від податків єдиного, ППФО, плати за землю	14. Слабка інтенсивність розвитку малого та середнього підприємництва
15. Великий обсяг робіт із благоустрою територій	15. Недостатній рівень розвитку туризму та незначний обсяг коштів на його розвиток
16. Невисокий рівень екологічного забруднення	16. Скорочення кількості суб'єктів господарювання в торгівлі
17. Відсутність ризиків техногенних катастроф та природних лих	17. Недовикористання трудового потенціалу
18. Широке запровадження енергозберігаючих технологій	18. Незначна кількість осіб з офіційним працевлаштуванням
	19. Нестача робочих місць на території окремих громад
	20. Незабезпеченість населення центральним водовідведенням
	21. Відсутність достатнього обсягу коштів на ремонт системи водопостачання та водовідведення
	22. Відсутність газопостачання населення
	23. Недиверсифікованість джерел інвестиційних ресурсів, відсутність прямих іноземних інвестицій
	24. Значні диспропорції за населеними пунктами в обсягах капітальних інвестицій
	25. Відсутність земельних ресурсів у власності окремих рад
	26. Відсутність будівництва доріг місцевого значення
	27. Витрачання коштів загального фонду на капітальні проєкти, нестача коштів на інноваційну модернізацію економіки

9.2. Джерела фінансування реалізації стратегії

Фінансування реалізації стратегії здійснюватиметься через фінансування насамперед таких галузей діяльності: сільського господарства, житлово-комунальної сфери, сфери освіти, сфери охорони здоров'я, сфери туризму та рекреації, заходів із дотримання безпечного екологічного становища, що стане основою для забезпечення виконання стратегії.

Фінансування реалізації цілей, визначених у стратегії, передбачається здійснювати за рахунок:

– коштів державного, обласного, районного бюджетів та бюджету ОТГ;

– інвестицій на виконання різних проєктів;

– кредитів банківських і небанківських фінансових установ, акціонерних товариств;

– коштів Державного фонду регіонального розвитку;

– коштів фінансових організацій;

– коштів фонду громади (після його створення) та коштів, залучених інструментом краудфандинг;

– коштів підприємств та організацій;

– інших джерел.

За рахунок вказаних джерел фінансуватимуть заходи, спрямовані на виконання стратегічних цілей, визначених у стратегії, та заходи у рамках цих цілей. Джерела фінансування окремих конкретних заходів визначатимуть у плані реалізації стратегії ОТГ і програмах розвитку ОТГ.

Розподіл форм фінансування заходів із реалізації стратегії за сферами передбачається такий:

– демографічний розвиток – фінансування у межах державних та обласних програм;

– освіта – фінансування із державного, обласного, місцевого бюджету та державних і обласних програм, краудфандингу та фонду громади;

– охорона здоров'я – фінансування із державного, обласного, місцевого бюджету, а також за рахунок удосконалення моделі багатоканального фінансування сфери охорони здоров'я шляхом створення відповідних економічних умов діяльності фондів, лікарняних кас та окремих форм страхової медицини;

– ринок праці і зайнятості населення – фінансування за рахунок коштів державного й обласного бюджетів, коштів підприємств, державних та обласних програм, інвестицій;

– соціальний захист і соціальне забезпечення – фінансування за рахунок коштів державного й обласного бюджетів, інвестицій;

– підтримка екологічної рівноваги – фінансування у межах державних і обласних цільових програм, коштів державного, обласного й місцевого бюджетів, фондів охорони довкілля та коштів підприємств;

– житлова політика – фінансування у межах державних й обласних програм, залучення власних коштів забудовників;

– житлово-комунальне господарство – фінансування у межах державних та обласних програм, а також за рахунок реформування структури управління житлово-комунальним господарством, запровадження альтернативних форм надання комунальних послуг на базі підприємств різних форм власності, залучення недержавних джерел інвестування, коштів Державного фонду регіонального розвитку;

– структурні зміни економічної сфери – фінансування у межах державних і регіональних програм розвитку, із місцевих бюджетів, за рахунок власних ресурсів суб'єктів господарювання, залучених коштів;

– підприємництво, розвиток малого та середнього бізнесу – фінансування у межах державних і обласних програм розвитку та підтримки підприємництва, за рахунок кредитів, інвестицій і коштів Державного фонду регіонального розвитку;

– інноваційна політика – фінансування за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджетів, власних ресурсів підприємств, інвестицій і кредитів;

– аграрний комплекс – фінансування за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, кредитів, коштів державного, обласного та місцевого бюджетів, за рахунок удосконалення фінансово-кредитного забезпечення підприємств, інвестицій;

– транспортний комплекс – фінансування за рахунок власних коштів підприємств, у рамках державних та обласних програм, інвестицій;

– торгівля, побутове обслуговування – фінансування за рахунок інвестицій і кредитів;

– туризм і рекреація – фінансування у межах державних та обласних програм, коштів підприємств та організацій, інвестицій, кредитів. Фінансування цільових програм здійснюється виключно в межах, затверджених бюджетних призначень на їх виконання.

Перелік програм, які фінансують із залученням коштів місцевого бюджету, включається окремим додатком до програм соціально-економічного розвитку ОТГ. Метою фінансування заходів із реалізації стратегії є забезпечення виконання запланованих завдань із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів і досягненням максимального результату у їх використанні. Контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів на виконання стратегії забезпечує головний розпорядник бюджетних коштів. Моніторинг реалізації стратегії є необхідною її складовою та умовою ефективної імплементації. Він використовується для постійного та своєчасного контролю за ходом та якістю виконання заходів, вказаних у стратегії, та станом соціально-економічного розвитку громади у процесі і результаті реалізації стратегії.

Список використаних джерел до теми

1. Методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку «Порядок розроблення стратегії розвитку територіальної громади». URL : https://auc.org.ua/sites/default/files/library/metodyka_mer_new.pdf

2. Стратегія соціально-економічного розвитку Кирилівської селищної територіальної громади на період до 2023 року. URL : https://krlk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/final_dvigun.pdf

3. Розвиток територіальних громад: теорія, методологія, практика. URL : https://pdp.nacs.gov.ua/courses/rozvytok-terytorialnykh-hromad-teoriia-metodolohiia-praktyka-URL: 84aa6ca5-4083-4fa1-954e-291d633adcb2

4. Стратегія розвитку Київської області на 2021–2027 роки / Київська обласна військова адміністрація. URL : https://koda.gov.ua› strategiya-ko-2021-2027-

5. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

6. Стратегія розвитку Баришівської селищної територіальної громади. URL : https://baryshivska-gromada.gov.ua›

7. Методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку «Порядок розроблення стратегії розвитку територіальної громади». URL : https://auc.org.ua/sites/default/files/library/metodyka_mer_new.pdf

Тренінг для закріплення отриманих знань

1. Методологічною основою Стратегії розвитку селищної ТГ є концепція сталого розвитку громади, що передбачає:

а) сталий динамічний розвиток місцевої економіки на основі ефективного використання місцевих ресурсів, створення рівних економічних можливостей для всіх членів громади;

б) сталий соціальний розвиток громади на основі забезпечення всього комплексу соціальних послуг членам громади;

в) раціональне використання природних ресурсів, покращення середовища проживання членів громади;

г) ефективне управління розвитком громади із залученням творчості та енергії громадян.

2. Стратегія та програмні документи на її виконання розробляється з метою:

а) визначення основних проблем розвитку громади;

б) бачення майбутнього розвитку;

в) визначення пріоритетів, цілей і завдань як на довгострокову, так і середньострокову перспективу;

г) отримання широкої суспільної підтримки процесу реалізації стратегії

3. Розробка Стратегії є важливим інструментом налагодження партнерських відносин між усіма активними суб'єктами громади:

а) представниками органу місцевого самоврядування;

б) представниками місцевого бізнесу;

в) місцевими громадськими організаціям;

г) членами громади.

4. Стратегія соціально-економічного розвитку територіальної громади на певний період має бути розроблена, відповідно до сучасних підходів стратегічного планування, з урахуванням європейського досвіду та на основі чинного законодавства України:

а) так;

б) ні.

ТЕМА 10
СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти уявлення про сутність, зміст і методику стратегічного планування міських територіальних громад, про складові забезпечення динамічного, збалансованого розвитку населених пунктів міських територіальних громад, підвищення їх конкурентоспроможності та рівня життя населення.

Компетентності, які необхідно сформувати:

– здатність забезпечувати виконання програм розвитку міських територіальних громад з використанням методів стратегічного управління і планування, розробляти стратегії та проєкти регіонального і місцевого розвитку й управляти їх реалізацією;

– здатність здійснювати аналіз сильних і слабких сторін території (громади), можливостей і загроз її розвитку;

– здатність формулювати місію та стратегічне бачення розвитку території (громади);

– здатність розробляти альтернативні варіанти вирішення проблем громад та оцінювати доцільність вибору базової альтернативи на підставі певних критеріїв;

– здатність розуміти способи залучення громадськості до розробки стратегій і проєктів, визначати зацікавлені сторони (стейкхолдерів) стратегії, формувати її інституційно-організаційне та фінансове забезпечення; розробляти концепцію базового стратегічного документа на основі визначених стратегічних пріоритетів і цілей розвитку;

– здатність формувати систему управління ходом реалізації стратегії, моніторингу та контролю виконання проєктів із реалізації стратегічних цілей.

Термінологічний словник

Основна мета розробки стратегії – забезпечення динамічного, збалансованого розвитку населених пунктів міської територіальної громади, підвищення конкурентоспроможності громади та рівня життя населення.

Стратегічна ціль – бажаний результат «цілеспрямованої» діяльності у рішенні ключової проблеми та/або реалізації можливості з оптимальним використанням ресурсів.

Місія міста – основне його призначення (здебільшого пов'язане з причиною його появи), місце в економічній системі регіону (держави), його унікальні особливості та конкурентні переваги, які у нього вже є та які громада хотіла б зберегти для подальшого власного розвитку або здобути у свідомому процесі розвитку.

Стратегічне бачення – це спільне, погоджене на основі консенсусу уявлення жителів про те, якою громада має виглядати в майбутньому.

Сценарій розвитку громади – диверсифікація структури місцевої промисловості через розвиток збалансованого підприємництва та маркетинг території громади, що сприятиме модернізації інфраструктури громади та разом з підвищенням рівня згуртованості громадян забезпечить їм високу якість життя.

Стратегічна ціль – сукупність оперативних цілей.

Оперативні цілі – конкретні, обмежені у часі програми дій (заходів) щодо досягнення Стратегічних цілей.

Конкретні завдання щодо реалізації оперативних цілей – містять заходи, які необхідно здійснити; результати, яких необхідно досягти; відповідальних за реалізацію майбутнього проєкту, виконавців конкретних заходів, термін виконання, обсяг прогнозованих коштів, джерела фінансування.

Показник (індикатор) – це кількісна характеристика зміни ресурсів, поведінки або стану певної системи, що демонструють стан процесу або результати досягнення цілей Стратегії розвитку громади.

Профіль громади – інформація про населення громади, умови життя, місцеву економічну базу, комунальну та технічну інфраструктуру, стан довкілля.

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

10.1. Методика стратегічного планування.

10.2. Місія, стратегічне бачення і сценарій розвитку міської територіальної громади.

10.3. Структура стратегічних, оперативних цілей і завдань розвитку міської територіальної громади.

10.4. Стратегічна ціль А. Економічний розвиток громади.

10.5. Результати SWOT-аналізу стратегічної цілі сфери А. Економічний розвиток громади.

Питання для самостійного опрацювання

10.1. Стратегічна ціль Б. Створення комфортних умов на території громади.

10.2. Стратегічна ціль В. Створення свідомої та активної громади з високою якістю життя.

10.3. Досвід підтримки малого та середнього підприємництва в Глобинській міській територіальній громаді.

План семінарського заняття

10.1. Методика стратегічного планування.

10.2. Місія, стратегічне бачення і сценарій розвитку міської територіальної громади.

10.3. Структура стратегічних та оперативних цілей розвитку міської територіальної громади.

10.4. Стратегічна ціль А. Економічний розвиток міської територіальної громади.

10.5. Стратегічна ціль Б. Створення комфортних умов на території міської територіальної громади.

10.6. Стратегічна ціль В. Створення свідомої та активної громади з високою якістю життя.

10.7. Впровадження стратегії міської територіальної громади.

10.8. Досвід підтримки малого та середнього підприємництва в Глобинській міській територіальній громаді.

10.1. Методика стратегічного планування

Спроможність будь-якої адміністративно-територіальної одиниці залежить не стільки від розміру наявних і потенційних ресурсів громади, скільки від координації дій усіх зацікавлених економічних, політичних і суспільних сил цієї громади. Добрим інструментом такої координації є процес стратегічного планування розвитку територіальної громади.

Таблиця 10.1 – Кількість міських територіальних громад в областях України

Область	Кількість громад	
	за типами громад	Усього
	міські	
Вінницька	18	63
Волинська	11	54
Дніпропетровська	20	86
Донецька	43	66
Житомирська	12	66
Закарпатська	11	64
Запорізька	14	67
Івано-Франківська	15	62
Київська	24	69
Кіровоградська	12	49
Луганська	20	37
Львівська	39	73
Миколаївська	9	52
Одеська	19	91
Полтавська	16	60
Рівненська	11	64
Сумська	15	51
Тернопільська	18	55
Харківська	17	56
Херсонська	9	49
Хмельницька	13	60
Черкаська	16	66
Чернівецька	11	52
Чернігівська	16	57
У всіх областях	409	1 469

Розробку Стратегії розвитку міських територіальних громад (далі – МТГ) на певний період (далі – Стратегії) обумовлюють принаймні двома причинами.

По-перше, збільшилась площа громад, а саме щодо розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 721-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад».

По-друге, наприкінці 2020 року завершувався термін дії чинної Стратегії розвитку МТГ на 2017–2020 роки. Стратегія впроваджувалася через виконання щорічних планів соціально-економічного розвитку та місцевих програм. У зв'язку із цими двома причинами затверджувався склад нової робочої групи зі стратегічного планування розвитку МТГ на 2021–2025 роки.

До складу робочих груп пропонувалися працівники міської ради, депутати міської ради, члени виконкому міської ради, приватні підприємці та представники від громадськості.

Розробка Стратегії проводилася спільно із фахівцями міських рад за участю незалежного консультанта зі стратегічного планування.

Основною метою розробки Стратегії є забезпечення динамічного, збалансованого розвитку населених пунктів міської територіальної громади, підвищення конкурентоспроможності громади та рівня життя населення.

Головними умовами успішності процесу стратегічного планування є:

– стратегія має сприяти об'єднанню лідерів громади, підприємців та громадян для створення публічно-приватного партнерства;

– стратегія визначає унікальні особливості та конкурентні переваги громади, що ґрунтуються на природних, матеріальних, фінансових, трудових, соціальних, інтелектуальних ресурсах. За належної організації та об'єднанні зусиль є шанс ці ресурси використати для місцевого розвитку;

– стратегія має впливати на місцевий інвестиційний клімат і ресурсну спроможність громади та, як наслідок, на рівень життя всіх громадян;

– питання залучення інвестицій для місцевих підприємств і розвитку інфраструктури, збереження довкілля і забезпечення гідної якості життя взаємопов'язані. Успішна робота над цими питаннями можлива лише за умови сприйняття їх як цілісної системи;

– стратегія пов'язана з іншими документами стратегічного характеру, місцевими і регіональними програмами, які вже ухвалені та виконуються відповідними органами.

Схематично процес створення Стратегії розвитку міської територіальної громади складається з декількох послідовних етапів і кроків:

Етап 1. Організація роботи зі стратегічного планування. Орган місцевого самоврядування формує робочу групу з розробки Стратегії громади.

Етап 2. Аналіз середовища та факторів розвитку громади. Затвердження плану розробки Стратегії, організація процесу збору даних для соціально-економічного аналізу. На основі аналізу цих даних відбувається формування документа *«Профіль громади»* та аналіз стану соціально-економічного розвитку громади. Визначають стратегічні передумови, тобто все, що істотно впливає (або впливатиме) на майбутній розвиток громади.

Етап 3. Визначення Місії, Бачення та цілей розвитку громади. Робоча група вивчає результати соціально-економічного аналізу, визначає Місію (призначення) громади, формулює власне Бачення бажаного майбутнього громади, ідентифікує ключові проблеми громади. Із стратегічного Бачення та структури ключових проблем громади формують стратегічні цілі щодо сфер функціонування територіальної громади, в яких необхідно проводити зміни, щоб досягти стратегічного Бачення. Стратегічна ціль – бажаний результат «цілеспрямованої» діяльності у рішенні ключової проблеми та/або реалізації можливості з оптимальним використанням ресурсів. Досягнення стратегічної мети – спосіб (засіб) рішення проблеми та реалізації можливості. Кожна стратегічна ціль конкретизується в Оперативних цілях. Сукупність стратегічних цілей розвитку має забезпечити досягнення стратегічного Бачення.

Етап 4. Розробка оперативних цілей розвитку громади. Робоча група розподіляється на підгрупи за стратегічними цілями, які виконують SWOT-аналіз кожної визначеної сфери громади. За кожною сферою (відповідною стратегічною ціллю) формується матриця SWOT – поділення чинників і явищ на чотири категорії: сильних (Strengths) і слабких (Weaknesses) сторін територіальної громади, можливостей (Opportunities), що відкриваються під час її розвитку, та небезпек / загроз (Threats), пов'язаних з її існуванням.

На основі результатів SWOT-аналізу робоча група проводить генерування ідей для попереднього визначення оперативних цілей. Оперативні цілі – конкретні, обмежені у часі програми дій (заходів) щодо досягнення стратегічних цілей. Сукупність оперативних цілей становить стратегічну ціль. Кількість оперативних цілей не обмежується, але має бути такою, щоб загалом реалізувати цю стратегічну ціль. Опис змісту оперативної цілі має містити основний результат, якого треба досягти. Стратегічні й оперативні цілі Стратегії мають бути узгоджені з регіональними стратегіями і профільними програмами.

Етап 5. Формулювання завдань. Кожна з оперативних цілей досягається завдяки виконання конкретних завдань, які містять відомості про заходи, що необхідно здійснити, результати, яких необхідно досягти, відповідальних за реалізацію майбутнього проєкту, виконавців конкретних заходів, термін виконання, обсяг прогнозованих коштів, джерела фінансування. Кількість завдань не обмежується, але має бути такою, щоб загалом реалізувати цю оперативну ціль. Склавши Стратегію, робоча група ініціює проведення громадського обговорення. Після проведення громадського обговорення допрацьований документ подається на розгляд і затвердження міській раді, яка обговорює та ухвалює його на пленарному засіданні.

Етап 6. Впровадження Стратегії розвитку громади. На виконання кожного із завдань Стратегії розробляється проєкт або ряд заходів, які реалізують через щорічну Програму соціально-економічного розвитку або через багаторічні цільові програми. Для цього, відповідно до чинного законодавства, передбачаються кошти бюджету МТГ, з бюджетів інших рівнів, запозичені кошти, гранти та кошти інших легальних джерел.

Етап 7. Моніторинг та оцінка результативності реалізації й коригування СП. Для забезпечення належного рівня відповідальності за реалізацію Стратегії створюється система моніторингу її впровадження, основою якої є сукупність показників (індикаторів) оцінки результативності виконання досягнення цілей, визначених Стратегією.

Показник (індикатор) – це кількісна характеристика зміни ресурсів, поведінки або стану певної системи, що демонструють стан процесу або результати досягнення цілей Стратегії розвитку громади.

Кількісні та якісні показники дозволяють оцінити ефективність і дієвість роботи з досягнення цілей і прийняти свідоме рішення щодо коригування цілей стратегічного плану.

Таблиця 10.2 – Структура Стратегії розвитку громади

Стратегічне бачення		
Стратегічна ціль А	Стратегічна ціль Б	Стратегічна ціль В
Операційна ціль А.1	Операційна ціль Б.1	Операційна ціль В.1
Завдання А.1.1	Завдання Б.1.1	Завдання В.1.1
Завдання А.1.2	Завдання Б.1.2	Завдання В.1.2

Процес розробки Стратегії розвитку територіальної громади. Співробітники міської ради за підтримки консультанта готують *Профіль громади*, який має містити інформацію про населення громади, умови життя, місцеву економічну базу, комунальну та технічну інфраструктуру, стан довкілля.

Аналіз *Профілю* дає змогу виявити ряд проблем, зокрема невикористані наявні ресурсні потенціали міста, селищ, сіл і відсутність активного сприяння розвитку місцевої економіки з боку громади.

На першому засіданні робоча група завдяки мозкового штурму визначає ключові проблеми розвитку громади. Після цього робоча група (за підтримки консультанта) погоджує версію Місії громади і стратегічного Бачення громади в майбутньому.

Далі робочою групою, на підставі аналізу Профілю та визначених ключових проблем, мають бути сформульовані стратегічні цілі за такими сферами:

– економічний розвиток (підтримка бізнесу, залучення інвестицій), комунальна інфраструктура (інженерна, транспортна);

– людські ресурси (створення системи комунікацій із громадою).

У розрізі визначених цілей проводиться SWOT-аналіз *сильних* і *слабких* сторін громади й основних загроз і можливостей, що визначають зовнішнім щодо громади середовищем.

Наступним кроком має стати формулювання для кожного із вищезазначених стратегічних цілей ряду оперативних цілей і досягнення консенсусу щодо дій, які має зробити влада, підприємства та інші партнери, щоб досягти покращень економічного стану громади. До участі в обговоренні залучають представників міської ради, органів державного управління, підприємств, а також інших осіб-спеціалістів, які мають досвід і спеціальні знання. За кожною оперативною ціллю фахівці ОМС (органів місцевого самоврядування) розробляють завдання, що містять заходи із зазначенням відповідальних осіб, строків і джерел ресурсів для досягнення цілей. Після проведення громадського обговорення допрацьований стратегічний план подається на розгляд міському голові та міській раді для прийняття як політики міста.

10.2. Місія, стратегічне бачення і сценарій розвитку міської територіальної громади

Визначення категорії «Місія».

Місія міста – це основне його призначення (здебільшого пов’язане з причиною його появи), місце в економічній системі регіону (держави), його унікальні особливості та конкурентні переваги, які у нього вже є та які громада хотіла б зберегти для подальшого власного розвитку або здобути у свідомому процесі розвитку.

Визначення категорії «Бачення».

Стратегічне Бачення – це спільне, погоджене на основі консенсусу уявлення жителів про те, якою громада має виглядати в майбутньому. Стратегічне Бачення відображає результат, якого громада прагне досягти в результаті реалізації стратегії розвитку. Воно спирається на основні характеристики Місії громади та стратегічні напрями розвитку і стає основною ідеєю всього процесу стратегічного планування.

Особливості бачення майбутнього міської територіальної громади такі:

– самодостатній промисловий і бізнесовий осередок із розвиненою промисловістю глибокої переробки с/г продукції та супутніх послуг, відкритий для інвестування;

– логістичний центр для товарів України й іноземних виробників, з розвиненою діяльністю малих і середніх підприємств з якісними робочими місцями;

– центр «багатоаспектного» туризму;

– красиві цивілізовані європейські населені пункти з розвиненою інфраструктурою, з місцями відпочинку та спорту для всіх верств населення;

– активна відповідальна громада з високою якістю життя, освітній центр розвитку інтелекту громадян, із кваліфікованим медичним забезпеченням, культурний і духовний центр високого рівня.

Місія та Бачення майбутнього громади мають органічно збігатися та відображати як історичне призначення території, так і сучасні уявлення громади про свої конкурентні переваги для успішного стабільного розвитку.

Сценарій розвитку громади: диверсифікація структури місцевої промисловості через розвиток збалансованого підприємництва та маркетинг території громади, що сприятиме модернізації інфраструктури громади та водночас підвищенням рівня згуртованості громадян забезпечить їм високу якість життя.

Для періодичної оцінки вірності руху громади у досягненні Бачення доцільно обрати два показника (індикатора) – економічний та демографічний.

Показники досягнення Бачення:

• власні доходи міського бюджету на одного мешканця, грн;

• механічний приріст населення, осіб (коефіцієнт міграції).

Члени робочої групи доходять згоди, що бажаний сценарій розвитку, який має привести громаду до Бачення, складається з ряду стратегічних цілей розвитку, які мають повністю відповідати Місії – Баченню територіальної громади, тобто базуватись на перевагах, ресурсах і визначальних можливостях міста.

Сценарій розвитку громади має одночасно впроваджуватись у трьох сферах: *економічній, інфраструктурній та соціальній.* Для цього треба працювати над досягненням трьох відповідних Стратегічних цілей.

10.3. Структура стратегічних, оперативних цілей і завдань розвитку міської територіальної громади

У кожній із стратегічних цілей визначають ряд необхідних оперативних цілей, які випливають із стратегічного бачення й утворюють рамки, в яких ухвалюватимуть рішення щодо конкретних завдань і заходів. Кількість оперативних цілей має бути такою, щоб виконати стратегічну ціль. Кожна оперативна ціль конкретизується в завданнях, що є конкретними, обмеженими у часі алгоритмами дій (заходів, можливих проєктів) щодо досягнення оперативних цілей. Завдання показують, як необхідно проводити зміни та визначають (на скільки це можливо визначити в момент розробки Стратегії): терміни виконання, конкретних виконавців, результат виконання, обсяги та джерела фінансування, конкретні заходи. Надалі на виконання завдань прийнятої міською радою Стратегії розробляється проєкт або ряд заходів, які реалізуються через щорічну Програму соціально-економічного розвитку або через багаторічні цільові програми.

Таблиця 10.3 – Структура стратегічних і оперативних цілей розвитку міської територіальної громади

Стратегічна ціль А. Економічний розвиток громади	Стратегічна ціль Б. Створення комфортних умов на території громади	Стратегічна ціль В. Створення свідомої та активної громади з високою якістю життя
А.1. Диверсифікація структури місцевої промисловості	Б.1. Розвиток та удосконалення системи збору й утилізації відходів	В.1. Удосконалення системи комунікації в громаді та підвищення рівня взаємної довіри
А.2. Створення позитивного іміджу громади	Б.2. Модернізація та розвиток інфраструктури громади	В.2. Забезпечення високої якості життя громадян
А.3. Розвиток збалансованого підприємництва	Б. 3. Ремонт доріг і благоустрій у МТГ	
А.4. Розвиток туристичного бізнесу в МТГ	Б.4. Удосконалення системи муніципального енергетичного менеджменту	

10.4. Стратегічна ціль А. Економічний розвиток громади

Підвищення рівня життя кожного мешканця громади можливе тільки в результаті місцевого економічного розвитку.

Отже, робоча група має визначити основним економічним аспектом бачення майбутнього територіальної громади як «самодостатній промисловий і бізнесовий осередок з розвиненою промисловістю глибокої переробки сільськогосподарської продукції; торговельний центр чорноземного регіону, потужний логістичний центр для товарів України й іноземних виробників, відкритий для інвестування».

Таке амбітне бачення є водночас цілком реалістичним, коли фінансова спроможність громади останні три роки збільшується, зростають доходи бюджету. Відбулося певне підвищення заробітних плат і добробуту мешканців громади, а також збільшення кількості легалізованих робочих місць. Але бажаний економічний розвиток потребує інвестицій із зовнішніх до громади джерел.

Погіршує такий стан відсутність дієвої системи комунікації із внутрішніми та зовнішніми інвесторами щодо можливості інвестування у розвиток економіки громади.

З іншого боку, відсутня системна промоція ресурсів території громади, зокрема придатних для інвестування вільних земельних ділянок. Проблемою для потенціальних інвесторів є також нестача підготовлених кваліфікованих працівників, які виїхали з регіону через відсутність якісних легальних робочих місць. Відтік оборотного капіталу приватного бізнесу з території громади та відсутність зовнішніх інвестицій призводять навіть до зупинки деяких підприємств і збільшення територій, що ними не використовуються. Деякі підприємства змушені компенсувати втрату конкурентоспроможності через зменшення витрат, а це призводить до тіньових зарплат і несплати податків, що ще більше знижує інвестиційну привабливість громади.

Отже, ряд цих проблем може вирішити участь потужних внутрішніх інвесторів та/або прихід зовнішніх інвесторів, для чого мають бути створені певні передумови, зокрема інвентаризація ресурсів МТГ, створення схем просторового розвитку території МТГ, та інші дії з формування привабливого інвестиційного клімату на території громади. Процес залучення інвестицій для створення якісних робочих місць на потужних продуктивних підприємствах із конкурентоспроможною продукцією, з політикою ресурсозбереження та відродження довкілля, потребуватиме певних спеціальних знань і навичок міських фахівців, створення нормативної бази для регулювання майбутніх процесів інвестування та подальших досліджень щодо потенційних інвесторів і можливостей міста супроводжувати процес інвестування.

Потужними партнерами в економічному розвитку громади є діючі великі підприємств, від яких залежить соціально-економічне життя громади.

Для досягнення синергії спільних дій підприємства мають розуміти свою роль і погодитися з перспективою розвитку громади, прийнятої радою громади. Стратегія має передбачити ефективну комунікацію з цими підприємствами, щоб вони могли в межах власних планів перспективного розвитку та соціальної

відповідальності зосередити свої спонсорські кошти й інвестиції на ключових для громади аспектах розвитку.

Значний економічний потенціал громади, яка є сільськогосподарським регіоном із глибоким чорноземом, трудовими ресурсами з високою культурою виробництва, унікальними традиціями центральної України, які формувались упродовж століть, дає усі підстави для успішного розвитку.

Громада має стати відкритою для інвестування, зокрема у фермерські господарства та переробну галузь з новими великими і малими підприємствами глибокої переробки сільськогосподарської продукції, широкого спектру харчових продуктів.

Ключовим ланцюгом економічного розвитку громади має стати створення потужного агрологістичного центру з терміналами для перевантаження та зберігання с/г продукції.

Передумовами для розвитку логістичної діяльності громад є вигідне географічне розташування громади. Доцільно під час створення логістичного центру ініціювати формування оптового аграрного ринку. Для підготовки земельної ділянки під агрологістичний центр треба розробити проєкт землеустрою щодо відведення ділянки та передбачити необхідний обсяг бюджетних коштів.

За другим економічним аспектом Бачення, що визначила робоча група, є громада працелюбних та освічених громадян з розвиненою діяльністю малих і середніх підприємств з якісними робочими місцями, центр «багатоаспектного» туризму. Тому для економічного розвитку громади необхідним є створення умов для розширення бізнесу та розвитку кадрового потенціалу робочої сили, бо нині рівень зростання кількості підприємців у потрібних громаді видах діяльності є недостатнім.

У громаді може здійснюватися торговельна діяльність приватного малого і середнього бізнесу з традиційно розвиненою сферою послуг придорожнього сервісу вздовж трас.

Секторальний аналіз платників податків у ряді випадків свідчить про платоспроможність як малого та середнього бізнесу, так і комунального й аграрних секторів, оскільки відповідні платежі за останні роки можуть зростати. Але водночас для збалансованого економічного розвитку громади є потреба в переорієнтації

частини місцевих підприємців з торгівлі на інші сектори, що сприятиме розвитку альтернативного виробництва, сфери послуг і створенню передумов для залучення інвесторів у місто.

Отже, існує необхідність розробити конкретну комплексну програму сприяння розвитку МСП. Завдяки розвитку малого бізнесу можливе створення нових робочих місць, що потребує певної підтримки, такої як дослідження потреб громади в послугах і пропозиції для потенційних підприємців як маркетингової інформації для створення підприємств.

Для забезпечення інформаційної підтримки розвитку бізнес-середовища та громади Стратегія має передбачати створення системи навчання для підприємців, зокрема щодо організації соціальних підприємств (що в перспективі сприятиме виробництву в місті нових послуг і товарів). Доцільно на базі агенції розвитку консультувати городян і селян з питань розробки бізнес-планів для створення у громаді нових підприємств із робочими місцями.

Для диверсифікації економічного розвитку громади можуть мати багаті природні ресурси: йодована вода, змішані ліси, помірний клімат, великі запаси питної води тощо.

Екологічно чиста місцевість, природоохоронні зони, заповідні території та пасовища, рекреаційні місця відпочинку разом із відсутністю на території громади значних шкідливих виробничих підприємств є перевагою в розвитку індустрії відпочинку і туризму. Громаді необхідно буде продовжувати формування позитивного іміджу, «вирощування» бренду громади на основі своєї економічної унікальності, зокрема конкурентних переваг. Додатково цьому можуть сприяти місцеві пам’ятки (музей техніки, художній і краєзнавчий музеї). На основі унікального бренду можна створювати систему маркетингу та промоції інвестиційних можливостей і туристичних продуктів громади. Це забезпечуватиме просування інформації, необхідної для інвестора на внутрішньому та зовнішньому ринках, рекламу інвестиційних ресурсів та умов для розміщення інвестицій на території громади, формування іміджу громади як території зі сприятливим інвестиційним кліматом, чистим довкіллям, цікавими культурними традиціями та спроможністю влади до плідної співпраці на паритетних умовах для покращення життя мешканців.

Ключові проблеми у сфері А: економічний розвиток громади (наявні, можливі):

– відсутність дієвої системи комунікації із внутрішніми та зовнішніми інвесторами щодо можливості інвестування у розвиток економіки громади;

– відсутність системної промоції ресурсів території громади;

– нестача підготовлених кваліфікованих працівників через відсутність якісних легальних робочих місць;

– недостатній рівень зростання кількості підприємців у потрібних громаді видах діяльності.

Структура оперативних цілей і завдань стратегічної цілі А: економічний розвиток громади

Оперативні цілі та завдання

А.1. Диверсифікація структури місцевої промисловості

Завдання А.1.1. Створення індустріального парку.

Завдання А.1.2. Створення агрологістичного центру.

Завдання А.1.3. Підвищення продуктивності та конкурентоспроможності діючих на території громади підприємств.

А.2. Створення позитивного іміджу громади

Завдання А.2.1. Маркетинг території громади.

Завдання А.2.2. Актуалізація Інвестиційного паспорту МТГ, сторінки вебсайту міської ради.

Завдання А.2.3. Туристична промоція МТГ. Актуалізація сторінки вебсайту міської ради.

А.3. Розвиток збалансованого підприємництва

Завдання А.3.1. Створення системи навчання підприємців МТГ.

Завдання А.3.2. Маркетингові дослідження для підприємців щодо потреб громади.

Завдання А.3.3. Підтримка підприємництва, розвиток дорадчих служб.

А.4. Розвиток туристичного бізнесу в МТГ

Завдання А.4.1. Розвиток рекреаційно-туристичних зон та екологічних стежок у населених пунктах МТГ.

Завдання А.4.2. Відновлення об’єктів культурної спадщини на території МТГ.

Завдання А.4.3. Розвиток багатоаспектного туризму в селах МТГ.

10.5. Результати SWOT-аналізу стратегічної цілі сфери А. Економічний розвиток громади

Сильні сторони (наявні, можливі):

– зручне географічне розташування на перехресті шляхів загальнодержавного значення, транспортно-логістичний центр, близькість до Києва й обласних центрів;

– зручне транспортне сполучення та добра транспортна інфраструктура;

– добрі природні умови: змішані ліси, помірний клімат, річка;

– багаті природні ресурси, природні надра (родючі ґрунти, пісок, глина, сланці) із значними запасами питної йодованої води;

– наявність вільних земельних ділянок і приміщень комунальної власності;

– екологічно чисті водойми, природоохоронні зони, заповідні території;

– економічний потенціал сільськогосподарського регіону з глибоким чорноземом;

– виробляється широкий асортимент харчових продуктів, найкращі сири в Україні;

– культурна та історична спадщина;

– трудові людські ресурси: працелюбні, освічені громадяни;

– багатопрофільний малий і середній бізнес, розвинені народні промисли;

– функціонує сучасний Центр надання адміністративних послуг;

– наявність закладів вищої освіти, які готують фахівців актуальних професій;

– функціонує Програма розвитку малого і середнього підприємництва.

Слабкі сторони (наявні, можливі):

– відсутність дієвої системи комунікації із внутрішніми та зовнішніми інвесторами, як наслідок – зниження інвестиційного попиту;

– відсутність партнерства між суб’єктами господарювання;

– відсутність упізнаваності серед інших регіонів;

– відсутність зовнішніх інвестицій;

– низький рівень впровадження інновацій і низька конкурентоспроможність продукції;

– застаріла матеріально-технічна база та застарілі технології виробництв;

– скорочення кількості підприємців, закриття переробних підприємств;

– неефективне (неналежне) використання (або взагалі невикористання) територій колишніх підприємств;

– низький рівень перероблення с/г продукції;

– низький рівень місцевого товарного виробництва;

– відсутність системи профорієнтації для молоді та перенавчання дорослих, що викликають дисбаланс на ринку праці;

– недостача якісних високооплачуваних робочих місць; скорочення робочих місць на приватних підприємствах;

– низький рівень зарплати (нижче обласного та українського);

– тіньова зарплата;

– відсутність бізнес-інкубатора, бізнес-центру, тренінгового центру для підвищення знань підприємців, консультування з питань інвестування, організації діяльності малого і середнього бізнесу;

– нестача фінансів для реалізації бізнес-проєктів, обмеженість їх джерел;

– низька ефективність використання комунального майна;

– зниження економічної активності у сільській місцевості та занепад сіл;

– недостатня кількість і рівень якості готельних послуг, індустрії розваг стримує розвиток туризму.

Можливості (наявні):

– зростання попиту на зерно 1 і 2 класу (сучасний тренд здорового способу життя – хлібобулочні вироби з борошна нижчого сорту, з меншим ступенем переробки);

– приведення вітчизняних умов прийому та заготівлі с/г сировини у відповідність вимогам членства України в СОТ;

– зовнішній попит на відкриття рекреаційних, оздоровчих зон і закладів;

– розвиток державної програми логістики.

Загрози (наявні):

– підготовка кадрів, що не відповідають потребам підприємств;

– відтік населення;

– відтік оборотного капіталу з міста;

– погіршення законодавства, збільшення рівня податків;

– недосконала дозвільна система;

– скорочення міжнародної технічної та фінансової допомоги Україні;

– погіршення рівня життя громадян, зниження рівня купівельної спроможності населення;

– подальше підвищення цін на енергоносії;

– відсутність необхідних реформ у сфері регіонального розвитку;

– періодичні пандемії, які спричиняють різке скорочення економічної активності;

– прискорення економічного розвитку міст центрів районів у новій територіальній конфігурації як центрів економічного зростання.

Коментар до питань для самостійного опрацювання

10.1. Стратегічна ціль Б. Створення комфортних умов на території громади

Структура оперативних цілей і завдань

Б.1. Розвиток та удосконалення системи збору й утилізації відходів

Завдання Б.1.1. Організація у населених пунктах МТГ місць збору сміття та його вивезення.

Завдання Б.1.2. Забезпечення ефективної роботи полігону для утилізації відходів.

Завдання Б.1.3. Розширення потужностей міських очисних споруд.

Завдання Б.1.4. Розробка схеми санітарної очистки МТГ.

Б.2. Модернізація та розвиток інфраструктури громади

Завдання Б.2.1. Розширення матеріально-технічної бази комунального господарства МТГ.

Завдання Б.2.2. Забезпечення належного водопостачання та водовідведення МТГ.

Завдання Б.2.3. Розвиток мережі громадського транспорту.

Б.3. Ремонт доріг і благоустрій у МТГ

Завдання Б.3.1. Ремонт (відновлення) доріг і тротуарів.

Завдання Б.3.2. Озеленення та благоустрій населених пунктів МТГ.

Б.4. Удосконалення системи муніципального енергетичного менеджменту

Завдання Б.4.1. Включення до системи муніципального енергоменеджменту об'єктів комунальної власності, що додалися після приєднання.

Завдання Б.4.2. Впровадження заходів із енергозбереження в будівлях і спорудах комунальної власності міської територіальної громади.

Завдання Б.4.3. Розроблення, затвердження та впровадження Муніципального енергетичного плану.

Завдання Б.4.4. Реконструкція і модернізація вуличного освітлення громади.

Завдання Б.4.5. Збільшення частки відновлювальних джерел енергії.

Завдання Б.4.6. Популяризація енергоефективності й енергозбереження.

10.2. Стратегічна ціль В. Створення свідомої та активної громади з високою якістю життя

Результати SWOT-аналізу сфери В

Сильні сторони:

– вигідне економіко-географічне розташування;

– сприятливі природно-кліматичні умови;

– відносно достатній рівень розвитку мережі закладів дошкільної, загальної та позашкільної освіти;

– сучасний центр надання адміністративних послуг у місті та віддалених адміністраторів у сільських НП;

– розвинена спортивна база;

– різноманіття художніх колективів і широкий спектр культурних подій.

Слабкі сторони:

– низький рівень взаємної довіри у громаді, згуртованості, почуття приналежності до території та розвитку локальної ідентичності;

– незадовільна демографічна ситуація;

– низький рівень відповідальності громадян щодо вирішення екологічних проблем (відношення до чистоти);

– неналежний рівень діалогу між владою, бізнесом і громадою НП МТГ;

– неналежний рівень правових знань населення (обов'язки, права);

– зниження кількості учнів у сільських школах збільшує витрати на їх утримання;

– проблеми змістовного дозвілля молоді, зокрема неналежний рівень розвитку масового спорту, відсутність комплексної програми реалізації молодіжної політики;

– низький рівень соціальних послуг і соціальної підтримки вразливих верств населення;

– мережа лікувальних закладів потребує подальшого розвитку;

– нестача кваліфікованих кадрів у сфері охорони здоров'я.

Можливості:

– зовнішній попит на відкриття рекреаційних, оздоровчих зон і закладів;

– отримання коштів з державних програм розвитку громад;

– завершення медичної, освітньої реформ;

– запровадження технологій електронного врядування у діяльність органів місцевого самоврядування.

Загрози:

– «старіння» населення;

– погіршення криміногенної ситуації;

– зростання рівня захворюваності населення у зв'язку із поширенням пандемічних захворювань;

– штучне розпалювання міжнаціональних конфліктів.

Ключові проблеми у сфері В:

– низький рівень взаємної довіри у громаді, згуртованості;

– неналежний рівень діалогу між владою, бізнесом і громадою НП МТГ;

– неналежний рівень сільської освіти, культури, медицини;

– відсутність програми молодіжної політики;

– низький рівень соціальних послуг.

Структура оперативних цілей і завдань стратегічної цілі В: створення свідомої та активної громади з високою якістю життя

В.1. Удосконалення системи комунікації в громаді та підвищення рівня взаємної довіри

Завдання В.1.1. Впровадження е-врядування в МТГ.

Завдання В.1.2. Залучення мешканців населених пунктів МТГ до обговорення та визначення цілей розвитку.

Завдання В.1.3. Підтримка системи навчання та перенавчання дорослих.

Завдання В.1.4. Формування системи самореалізації молоді, розв'язання її нагальних проблем.

Завдання В.1.5. Підвищення рівня згуртованості мешканців МТГ.

Завдання В.1.6 Розвиток локальної ідентичності мешканців громади через збереження та поширення культурних цінностей.

В.2. Забезпечення високої якості життя громадян

Завдання В.2.1. Забезпечення надання якісних адміністративних послуг.

Завдання В.2.2. Забезпечення якісних сучасних медичних послуг.

Завдання В.2.3. Створення нової системи доступної освіти в МТГ.

Завдання В.2.4. Забезпечення безпеки мешканців МТГ та охорони їх законних прав.

Завдання В.2.5. Забезпечення якісних фізкультурно-оздоровчих послуг для мешканців МТГ і поліпшення спортивної інфраструктури МТГ

Завдання В.2.6. Створення системи надання інтегрованих соціальних послуг.

Завдання В.2.7. Підтримка вразливих верств населення МТГ.

10.3. Досвід підтримки малого та середнього підприємництва в Глобинській міській територіальній громаді

Сфера підприємництва – важливий сектор розвитку економіки територіальних громад. Підприємці беруть на себе відповідальність і ризики ведення підприємницької діяльності, створюють матеріальні й нематеріальні блага. Підприємницька діяльність є основою відновлення економіки країни в післявоєнний період.

Глобинська міська територіальна громада входить до складу Кременчуцького району Полтавської області та базується на частині території колишнього Глобинського району Полтавської області. До складу громади входить 65 населених пунктів – місто Глобине та 64 сільських населених пункти. На території Глобинської громади функціонує 49 сільськогосподарських підприємств і понад 150 фермерських господарств. Характер виробництва – рослинництво (зернові, кукурудза, соя, цукровий буряк тощо) та тваринництво (в невеликих обсягах). Загальна площа земель, що обробляється на території громади, становить 50 566,4 гектари, понад 1 200 одноосібників, близько 12 тис. домогосподарств мають присадибні ділянки [1].

До великих промислових підприємств громади належать: ПП «Райагробуд»; ТОВ «Глобинський маслосирзавод»; ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»; ВП «Глобинський цукровий завод» ТОВ «Цукоragроком»; ПАТ «Полтавське хлібоприймальне підприємство»; філія «Глобинська» ТОВ СП «НІБУЛОН».

На території Глобинської міської територіальної громади зареєстровані та працюють 2 середніх підприємства, близько 10 малих підприємств, 49 сільськогосподарських підприємств і понад 150 фермерських господарств, а у сфері мікробізнесу – понад 1 000 фізичних осіб-підприємців та більше 1 200 одноосібників-аграріїв.

Основним виробничим напрямом середніх і малих підприємств (до яких належать і сільськогосподарські) є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції.

Серед фізичних осіб-підприємців основними напрямами діяльності є різноманітні види оптової та роздрібної торгівлі. Проте слаборозвинений ринок послуг, зокрема в комунальній сфері та

сфері швидкого харчування. Також відсутні підприємці й у сферах зеленого туризму, культурно-спортивної індустрії та інших нових видах діяльності [2].

Для підтримки бізнесових структур, особливо фізичних осіб-підприємців, міська рада уже декілька років затверджує ставки місцевих та інших податків, які регулюються нею, для більшості груп підприємців нарівні мінімальних ставок. Це дещо знижує податковий тягар на підприємців. Для розвитку бізнесу в громаді останнім часом певна робота проводилась у сфері зайнятості.

Концептуальні засади Стратегії розвитку Глобинської ОТГ на 2017–2025 роки є основою Програми підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в Глобинській міській територіальній громаді на період до 2025 року (далі – Програма).

Програма має на меті створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва шляхом спрямування дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємництва, громадських організацій та об'єднань підприємців для підвищення їх ролі у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності громади.

Принципами, на яких базується Програма, є об'єктивність, гласність, прозорість, доцільність, ефективність, орієнтування на інтереси регіону. Програма відображає систему завдань, цілей, основних показників розвитку громади та комплекс заходів, які узгоджені за такими компонентами, як ресурси, виконавці та терміни реалізації. Програма спрямована на створення соціально-економічних, ресурсних, нормативно-правових, фінансових, інформаційних та інших умов розвитку малого і середнього підприємництва в громаді, підвищення конкурентоспроможності діючих суб'єктів малого та середнього підприємництва, стимулювання суб'єктів господарювання, подальший розвиток сучасної інфраструктури підтримки бізнесу. Програма має сприяти забезпеченню подальшого розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності, зайнятості населення, створенню сприятливих умов для розвитку суб'єктів господарювання, удосконаленню інфраструктури, фінансової підтримки та ресурсного забезпечення.

Основним механізмом досягнення поставлених цілей є ефективне партнерство: влада – громада – бізнес [2]. Завдання та заходи Програми формуються відповідно до актуальних запитів підприємців та громадських структур і організацій, які працюють у сфері підтримки підприємництва. Здійснення зазначених завдань можливе у разі співпраці та залучення всіх зацікавлених сторін, зокрема представників науки й освіти області.

Загальний аналіз розвитку підприємництва громади виокремлює проблеми розвитку малого підприємництва:

– слаборозвинений малий і середній бізнес;

– низький рівень застосування новітніх технологій і низька інноваційна активність;

– висока енергоємність і ресурсоємність виробництва, а також низький рівень використання джерел альтернативної енергії та енергоефективних технологій;

– диспропорція в соціально-економічному розвитку міста та сіл, як наслідок, низька підприємницька активність, високий рівень безробіття в селах, а також серед окремих категорій населення;

– зношеність комунально-інженерної інфраструктури, основних фондів (які, по суті, є виробничими потужностями комунальної галузі громади) та практична відсутність підприємств із переробки твердих побутових відходів.

На території громади вже існує ряд позитивних прикладів розвитку нових форм організації мікропідприємництва, що діють на території громади. Тому одним із заходів Програми є узагальнення та поширення такого досвіду. Для створення нових робочих місць і нових форм господарювання необхідно мати певні знання, тому Програмою передбачається сприяння з боку міської влади утворенню і консультативний супровід під час реєстрації та на початковій стадії розвитку нових підприємців, особливо за новими і нетрадиційними формами діяльності й тих, що створюють не менше 2 нових робочих місць.

Проведення семінарів за участю обласної дорадчої служби за новими видами підприємницької діяльності на селі; організація та проведення семінарів, тренінгів, ознайомчих зустрічей з успішними

підприємцями громади та району й області (зокрема, онлайн) за підтримки районної філії обласного Центру зайнятості також сприяє розвитку підприємництва серед незайнятого населення.

Розвиток кооперативів різного напряму, використання наявної земельної бази для розвитку сімейних молочних ферм також слугуватимуть підґрунтям для створення нових робочих місць, розвитку нових форм господарювання.

У громаді є незаповненими такі сектори, як зелений туризм, культурно-спортивна галузь.

Не займаються підприємці і такими видами, як комунальні послуги. У цьому виді діяльності можливе започаткування бізнесу за такими напрямками: надання послуг зі збирання та утилізації побутових відходів, послуги з ремонту вулиць і тротуарів, послуги з управління будинками (там, де не створені ОСББ) та ряд інших.

Важливими умовами успішного виконання програми є об'єднання всіх можливих фінансово-кредитних джерел фінансування та розбудова ефективної системи фінансово-кредитної підтримки суб'єктів малого бізнесу.

Значна частина потенціалу малого бізнесу працює на потреби економіки міста, у зв'язку з чим ресурсна підтримка малого підприємництва є невід'ємним компонентом та конкретною допомогою на місцевому рівні.

Саме з цією метою в рамках реалізації Програми міській раді необхідно вживати заходи щодо спрощення процедур передачі нерухомого комунального майна в оренду, виділення земельних ділянок, отримання дозволів на будівництво та реконструкцію об'єктів, періодичного перегляду ставок і пільг з орендної плати для підприємців-початківців і тих суб'єктів підприємницької діяльності, які працюють у пріоритетних напрямах.

Очікувані результати Програми: ефективні, прозорі відносини між владою та бізнесом; створені сприятливі умови для започаткування нових і розвитку існуючих малих підприємств; покращене інформаційне забезпечення суб'єктів малого підприємництва збільшення кількість фізичних осіб – підприємців; приріст створених суб'єктами малого підприємництва робочих місць; створення суб'єктів підприємництва в нових галузях діяльності та обслуговування населення.

Список використаних джерел до питання 10.3 для самостійного опрацювання

1. Паспорт Глобинської міської територіальної громади Кременчуцького району Полтавської області. URL : https://globynska-gromada.gov.ua/programi-13-21-05-29-11-2017/

2. Програма підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в Глобинській міській територіальній громаді на 2021–2025 роки. URL : https://globynska-gromada.gov.ua/programi-13-21-05-29-11-2017/

Список використаних джерел до теми 10

1. Методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку «Порядок розроблення стратегії розвитку територіальної громади». URL : https://auc.org.ua/sites/default/files/library/metodyka_mer_new.pdf

2. Методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку «Порядок розроблення стратегії розвитку територіальної громади». URL : https://www.hromady.org/wp-content/uploads/ 2021/02/

3. Стратегія розвитку Сумської міської територіальної громади до 2027 року. URL : https://smr.gov.ua/uk/dokumenti/rozrobka-stratehii-rozvytku.html

4. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Кам’янець-Подільської міської територіальної громади на 2023 рік. URL : https://onedrive.live.com/view.aspx?resid=ECE43D51F9A9D478!72304&ithint=file%2cdocx&wdo=2&authkey=!AADbHBiKtrs_534

5. Стратегія розвитку Пирятинської міської територіальної громади на 2021–2025 роки. URL : http://pyriatyn.org.ua/data/files/new/.pdf

6. Стратегії розвитку міста Києва до 2025 року. URL : https://kmr.gov.ua/uk/content/strategiya-rozvytku-mista-kyyeva

7. Стратегія розвитку Ірпінської міської територіальної громади. URL : imr.gov.ua https://imr.gov.ua › strategy-2022-2032

Тренінг для закріплення отриманих знань

Множинність вибору

1. Удосконалення системи комунікації в громаді та підвищення рівня взаємної довіри передбачає:

а) впровадження е-врядування в МТГ;

б) залучення мешканців населених пунктів МТГ до обговорення та визначення цілей розвитку;

в) підтримку системи навчання та перенавчання дорослих;

г) формування системи самореалізації молоді, розв'язання її нагальних проблем;

д) підвищення рівня згуртованості мешканців МТГ;

е) розвиток локальної ідентичності через збереження та поширення культурних цінностей.

Так-ні

1. Після затвердження Стратегії міською радою документ має бути конкретизований у щорічних планах соціально-економічного розвитку громади, багаторічних цільових і галузевих програмах розвитку:

а) так;

б) ні.

2. Щоб забезпечити реалістичність Стратегії, в її розробці мають брати участь представники: бізнесу, органів місцевого самоврядування (депутати міської ради, старости, спеціалісти відділів міської ради), промислових підприємств, громадськості, освітніх і наукових установ регіону:

а) так;

б) ні.

3. Стратегічне планування розвитку територіальної громади здійснюється на планувальний цикл 7 років, який має бути синхронізований з планувальним циклом Державної стратегії регіонального розвитку.

а) так;

б) ні.

ТЕМА 11
ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКИХ, СЕЛИЩНИХ, МІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

11.1. Втрати економічного потенціалу територіальними громадами через російську агресію.

11.2. Способи посилення стійкості економіки територіальних громад в умовах війни.

11.3. Фінансове забезпечення життєздатності територіальних громад в умовах воєнного часу та післявоєнний період.

11.1. Втрати економічного потенціалу територіальними громадами через російську агресію

Багато надій і сподівань покладалося на 2022 рік. Пандемія COVID-19 йшла на спад. В економіці, хоча і повільно, з'являлися ознаки посткризового відновлення.

На жаль, позитивну динаміку відновлення було грубо порушено воєнною агресією росії. У результаті в Україні розгорнулась нова широкомасштабна економічна криза. Мільйони людей виїхали за межі країни, сотні тисяч працездатних громадян задіяні на фронті, десятки тисяч підприємств зупинили роботу.

За оцінками Світового банку, на 1 червня минулого року росія нанесла збитків Україні і руйнувань на 350 мільярдів доларів.

«Станом на початок 2023 року ця сума може сягати від 600 до 750 мільярдів доларів», – наголосив Прем'єр-міністр Д. Шмигаль під час спільного з президентом Єврокомісії Урсулою фон дер Ляєн брифінгу в Києві. Він додав, що «джерелом номер один для фінансування відновлення мають стати конфісковані російські активи, бо росія має платити за руйнацію».

Згідно з підрахунками експертів на грудень 2022 року загальна сума прямого задокументованого збитку, завданого інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення, розпочате росією 24 лютого 2022 року, оцінюється в $137,8 млрд. Тільки за один місяць, з листопада минулого року, сума збитків збільшилася на $2 млрд. Збиток від руйнувань житлового фонду оцінюється в $54 млрд.

Найбільш постраждалими від війни сферами залишаються також інфраструктура, із завданими збитками на $35,6 млрд, промисловість і втрати підприємств – $13 млрд. Збиток освітніх установ України від ударів росії становить $8,6 млрд. Збитки, яких завдала росія сферам культури, спорту та релігії, оцінюють у $ 2,2 млрд.

Оцінку зробила аналітична команда Київської школи економіки (далі – KSE) в рамках Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Дослідження KSE проводить спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерством охорони здоров'я України, Мінреінтеграції України й у співпраці з іншими профільними міністерствами та Національним банком України.

Росія продовжує руйнувати інфраструктуру України масованими атаками, обстрілами та бойовими діями. За оцінкою експертів проєкту KSE, «росія заплатить», найбільше зросли втрати від руйнування житлового фонду, закладів освіти й об'єктів сфер культури, релігії та спорту.

Найбільше постраждали житло, інфраструктура і промисловість. За понад десять місяців війни загалом пошкоджено або зруйновано 149,3 тис. житлових будинків, серед яких: 131,4 тис. приватних будинків, 17,5 тис. – багатоквартирних та 280 гуртожитків. Сума зросла ще на $1,5 млрд.

На початок січня 2023 в Україні відновили більше 78 з понад 150 зруйнованих мостів. Водночас, за даними Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, на початок грудня 2022 року із понад 150 зруйнованих або пошкоджених мостів чи мостових переходів на дорогах державного значення проїзд було відновлено на 72 об'єктах, а на початок січня 2023 року – вже 78 об'єктів.

Найбільше українці відновили мостів у Київській (20 з 24 об'єктів) та Чернігівській (20 з 27 об'єктів) областях. За останній місяць додатково відновився рух мостами Харківської, Миколаївської та Херсонської областей.

На грудень 2022 року значних збитків нанесено об'єктам соціальної сфери, зокрема освітнім закладам. Сума збитків цієї сфери зросла на $400 млн і становить $8,6 млрд. Унаслідок бойових дій уже пошкоджено або зруйновано понад 3 тисячі освітніх закладів, серед них: 1,4 тис. середніх шкіл, 865 дитячих садочків, 505 вишів.

Ще на $100 млн зросли збитки, яких через війну завдано закладами сфер культури, спорту та релігії, їх оцінюють у $2,2 млрд. За підсумками грудня 2022 року таких об'єктів 1 327: це 907 закладів культури, 168 спортивних закладів, 157 об'єктів туризму та 95 релігійних об'єктів.

З початку повномасштабного вторгнення в Україні було пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 64 великі та середні підприємства, 84,3 тис. одиниць сільгосптехніки, 31 інтернат, 44 соціальні центри, майже 3 тис. магазинів, 593 аптеки, близько 195 тис. приватних легкових авто, 14,4 тис. комунального транспорту, 330 лікарень, 595 адмінбудівель державного та місцевого управління.

Станом на сьогодні орієнтовно 30 % території України забруднені вибухонебезпечними предметами. Про це йшлося на спільному засіданні Кабінету Міністрів України та членів Європейської комісії. З перших днів повномасштабного вторгнення рф в Україні налагоджено співробітництво з механізмом цивільного захисту ЄС. Окремо зазначено про набутий досвід піротехнічних підрозділів в очищенні територій від вибухонебезпечних предметів. «Від початку повномасштабної війни в Україні обсяги завдань щодо гуманітарного розмінування зросли майже в 10 разів. На сьогодні 30 % території країни залишаються забрудненими вибухонебезпечними предметами. Підрозділами ДСНС і поліції вже обстежено й очищено приблизно 970 квадратних кілометрів, знешкоджено 375,5 тисяч вибухонебезпечних предметів».

Збройна агресія росії завдала шкоди екології України на суму майже 50 млрд дол. [3].

За даними Європейської Бізнес Асоціації, до повномасштабного вторгнення 83 % компаній очікували позитивну динаміку розвитку свого бізнесу 2022 року. За підсумками 2022 року, більшість компаній повідомляють про падіння їхніх доходів у доларах: у 29 % відбулося падіння до 20 %, у 54 % – падіння на 21 % і більше. Тільки 6 % опитаних повідомили про відсутність змін, 11 % можуть похвалитися зростанням доходів у такий складний рік [4].

У результаті бойових дій 40 % компаній зазнали прямих збитків, до того ж 25 % мають активи на окупованих територіях. Переважно це – обладнання, техніка, нерухомість, транспорт. Втрати бізнесу залишаються досить високими: 32 % повідомляють про втрати до 1 млн доларів, 36 % – про втрати в діапазоні 1–10 млн доларів, 16 % – про втрати понад 10 млн доларів.

Попри труднощі, сьогодні всі 100 компаній ЄБА, що взяли участь в опитуванні, працюють, а саме: 54 % – повним обсягом, а 46 % – з деякими обмеженнями. У жовтні минулого року повним обсягом працювали 44 % компаній. Серед бізнесів, що працюють частково, наразі 44 % обмежили географію діяльності, 23 % закрили частину офісів / торгових точок / відділень, а 14 % перевели діяльність в онлайн. Водночас покращується фінансова стабільність: 27 % компаній мають фінансові резерви на пів року, 23 % – на рік, а 36 % – на рік і більше [5].

Індекс ділової активності українського бізнесу в останньому кварталі 2022 року зріс до 83,5 % порівняно з 79,5 % в III кварталі 2022 року. Це стало можливим унаслідок менш песимістичних оцінок щодо інвестиційних видатків і кількості працівників.

Рівень безробіття в Україні становить близько 30 %, роботу шукають 2 мільйони українців всередині країни та ще 2,7 мільйона осіб, які виїхали за кордон через війну, але готові повернутися працювати [5].

Антирейтинг актуальних викликів бізнесу очолюють перебої з енергопостачанням, зв’язком та інтернетом. Крім того, компанії мають проблеми з бронюванням співробітників від мобілізації і виїздом за кордон.

Майже вдвічі, порівняно із жовтнем минулого року, збільшилася кількість компаній, які відчули вплив ракетних атак на свою діяльність, – з 47 до 89 %. Російські обстріли призводять до переривання робочих процесів, скорочення кількості продуктивних годин, складнощів у плануванні, накопичення втоми співробітників, зростання витрат через використання генераторів та інших негативних наслідків для операційної роботи компаній.

Список використаних джерел до питання 11.1

1. Сума збитків завданих Україні на початок 2023 р. може сягати від 600 до 750 мільярдів доларів. URL : https://censor.net/ua/news/3397386/rf_zavdala_zbytkiv_ta_ruyinuvan_ukrayini_na_600-750_milyardiv_shmygal

2. Іванова К. На грудень 2022 інфраструктура України зазнала майже $138 млрд збитків через війну – KSE. URL : https://thepage.ua/ua/news/na-gruden-2022-infrastruktura-ukrayini-zaznala-majzhe-dollar138-mlrd-zbitkiv-cherez-vijnu-kse

3. Бесараб О. Як український бізнес постраждав через війну – статистика. URL : https://ua.news/ua/money/kak-ukraynskyj-byznes-postradal-yz-za-vojny-statystyka

4 Очищення територій від вибухонебезпечних предметів. URL : https://sprotyv.info/news/v-mvs-povidomili-skilki-teritori%d1%97-ukra%d1%97ni-zabrudneno-vibuhonebezpechnimi-predmetami/

5. Шкоди екології. URL : https://censor.net/ua/n3 397386

11.2. Способи посилення стійкості економіки територіальних громад в умовах війни

Попри війну, українські підприємці змогли переконати своїх іноземних замовників у тому, що можуть і будуть продовжувати надавати свої послуги або ж виготовляти товари.

За даними дослідження Payoneer, 92 % українського технологічного малого та середнього підприємництва, що працює з іноземними клієнтами, продовжує працювати під час повномасштабної війни. В опитуванні взяли участь понад 4 200 власників бізнесу. З них 70 % працюють повноцінно, а 22 % – частково.

Інакше кажучи, 9 з 10 компаній адаптувались до умов війни і продовжують протистояти загрозам, пов'язаним з нею. Бізнеси, що працюють, означають, що люди мають роботу. А наші підприємці майже в половині випадків (43 %) зберегли усі робочі місця у своїх компаніях. Ще 20 % опитаних зберегли більшість із них.

Понад 38 % керівників МСБ не лише забезпечили своїх працівників роботою, а й запланували найняти більше персоналу. Отже, 32 % МСБ зберегли всіх своїх клієнтів, а ще 24 % змогли утримати більшість із них.

І все це попри те, що 72 % МСБ не мали плану врегулювання кризових ситуацій до початку повномасштабної війни. Можливо, вплинув той факт, що досвід пандемії Covid-19 став для МСБ цінним з точки зору швидкої адаптації до складних умов.

Звісно, легко не було нікому. І впродовж адаптації до нової реальності бізнеси мали проблеми. 35 % компаній натрапили на фінансові труднощі, ще 29 % зіштовхнулися з високим рівнем стресу працівників, а кожне п'яте підприємство мало проблеми з логістикою та/або комунікацією. Стійкість же проявляється в тому, як вони їх долали. Так, 36 % керівників вирішили зберегти зарплати працівників (хоча б частково), навіть якщо ті не могли працювати певний час, а 17 % видали одноразові виплати [1].

20 % релокували компанію у більш безпечні області, а в 16 % МСБ надавали спеціалістам безкоштовну психологічну допомогу. Усе це свідчить про високий рівень відповідальності українського бізнесу за своїх працівників і свою справу.

Об'єднані спільною метою – Перемогою. Про це свідчать результати дослідження «Стан та потреби бізнесу в умовах війни», презентованого в Медіацентрі Україна – Укрінформ. У ході дослідження із 25 січня до 2 лютого цього року було опитано 535 власників та CEO бізнесів. Як зазначив голова Ради Коаліції бізнес-спільнот за модернізацію України, очільник Advanter Group, співзасновник Центру економічного відновлення А. Длігач, 89,7 % українських підприємств, як і навесні минулого року, допомагають пришвидшити перемогу у війні, допомагаючи армії та реалізовуючи волонтерські й гуманітарні проєкти.

Зокрема, 63 % українського бізнесу допомагають Збройним силам України та ТрО; 55,7 % – підтримують власних працівників та їхні родини в умовах війни; 21,7 % – реалізовують гуманітарні проєкти, 18,1 % – надають роботу ТПО, 10,3 % – допомагають у відновленні регіону або громади.

Як окремі люди, так і цілі підприємства зрозуміли, що можуть принести більшу користь країні на волонтерському фронті. Але, крім очевидної допомоги Україні, бізнеси, що волонтерять, змогли допомогти і самим собі. Так, 84 % керівників вважають, що волонтерство підвищило командний дух компанії у складний час [1].

Ще однією складовою нашої стійкості цілком може бути наше єднання. Попри всі відмінності, українці усвідомили себе єдиним спільним, і це саме та сила, яка дозволяє нам творити значні речі, змінюючи хід історії.

Відчув таке єднання і бізнес – 84 % опитаних керівників МСБ повідомили, що спільне волонтерство та допомога армії змогли підняли командний дух компанії у цей період.

Не останню роль у стійкості компаній відіграло те, що частина і власників підприємств, і працівників пішли захищати Батьківщину на фронт. Вони стали прикладом для тих, хто залишився в тилу і чиїм фронтом стала робота.

З іншого боку, додатковим джерелом стійкості став коронавірус. Яким би стресом пандемія Covid-19 не була на початку, нині 58 % підприємців зізнаються, що саме вона дала їм досвід швидкої адаптації до війни, адже вони вже знали, як діяти в непередбачуваних стресових ситуаціях і як втримати бізнес на плаву.

І також не можна оминути підтримку усього світу, яка теж зробила свій внесок у стійкість країни. Адже коли за твоєю спиною не лише співвітчизники, а і весь цивілізований світ, чиї слова підкріплені реальними діями, це значно полегшує шлях і додає рішучості, мотивації та сил.

Однозначно ця велика війна відкрила нам очі на те, ким ми є. Тепер дійсно знаємо, як вміємо єднатись, як можемо разом боротися, допомагати, продовжувати рухати економіку країни і разом прискорювати нашу Перемогу. Ця нова істина і розуміння себе

допоможуть нам збудувати нову країну із сильною економікою і квітучими бізнесами, виховати нове покоління свідомих громадян і продовжувати бути прикладом для всього світу [1].

Більше року в Україні триває розв'язана росією війна, яка є найбільшою за масштабами з часів Другої світової. За цей час економіка країни вийшла зі стану глибокого шоку й оціпеніння, притаманні першим місяцям війни, а бізнес зміг адаптуватись до викликів війни. Втім колосальні втрати продовжують накопичуватись.

Серед основних проблем розвитку 50,5 % опитаних бізнесменів назвали відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів (у листопаді 2022 року на це вказували 39,5 %). Від непрогнозованості розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку потерпають 48,4 % опитаних (у листопаді було 44,2 %), на відсутність достатнього капіталу вказують 40,4 % (проти листопадових 42,1 %).

Ключовою проблемою у взаємовідносинах із владою бізнес назвав блокування податкових накладних (42,2 %), затримку з логістикою на кордоні, черги на митних пунктах (21,1 %) і відмови у доступі до державної грантової програми допомоги бізнесу, програми «Доступні кредити 5–7–9 %» (13,9 %).

Вплинула на роботу бізнесу в січні й ситуація з відключенням електрики. 7,8 % заявили, що фактично зупинили свою діяльність через проблему з енергопостачанням, 12,8 % – втратили до 80 % обороту, 16,7 % – до 50 % обороту, 28,3 % – до 20–30 % обороту, 19,2 % – до 10 % обороту. Водночас лише 15,1 % бізнесменів повідомили, що ситуація з електроенергією практично не вплинула на їх роботу.

Попри збереження відносної фінансової стабільності, ситуація в економіці залишається складною. Відновлення, що розпочалось у III кварталі 2022 року, було зірвано обстрілами рф енергетичної інфраструктури. За оцінками НБУ, у IV кварталі 2022 р. поглибився до 35 % у річному вимірі (проти «мінус» 30,8 % у 3-му кварталі, «мінус» 37,2 % у 2-му кварталі 2022 року).

За даними ДТЕК, через обстріли суттєво пошкоджено і потребує відновлення, зазнають постійних руйнувань високовольтні підстанції та лінії електропередачі. Втрати в генерації і розподілі е/е трансформуються у подвійний спад – у самій галузі, що включає також виробництво і постачання тепла (ТКЕ), і на всі інші

насамперед енергоємні галузі економіки. Якщо сфера послуг може відносно швидко адаптуватись до обмежень е/е, то великі енергоємні виробництва – ні.

Через відключення е/е і зупинки меткомбінатів у грудні значно поглибився спад у металургії: за попередніми даними асоціації «Укрметалургпром», щоденне (або лише 6 % рівня грудня 2021 року), тоді як у листопаді воно становило 20 % у річному вимірі. Непростою залишається ситуація в АПК, що разом із харчовою промисловістю наразі забезпечує левову частину товарного експорту. З огляду на умови на початок року відновлення у 2023 залишиться слабким і не є гарантованим [2].

Останні прогнози зміни реального ВВП на 2023 рік для України мали тенденції до погіршення насамперед через розширення часового горизонту очікування військових дій і обстріли енергетичної інфраструктури. НБУ погіршив свій прогноз зміни реального ВВП на 2023 з +4 % до «анемічних» 0,3 % [2].

Продовження руйнувань і вибуття фізичного капіталу, повзучої зовнішньої міграції населення, збереження проблем у логістиці, загальної невизначеності – всі ці проблеми, пов'язані з війною, продовжать чинити негативний тиск на внутрішній споживчий, інвестиційний попит, а також можливість задовольнити зовнішній попит, що до того ж буде залишатися слабким на фоні уповільнення світової економіки.

Припускаючи високу ймовірність того, що активна фаза війни триватиме до кінця поточного року, важливо сконцентрувати обмежені внутрішні та зовнішні ресурси на підтримку і точкове відновлення за декількома пріоритетними сферами: 1) аграрно-промисловий комплекс; 2) енергетика; 3) військово-промисловий комплекс як умова нарощування обороноздатності та підтримки економіки); 4) інфраструктура і логістика.

З огляду на обмеженість внутрішніх ресурсів і виснаження бюджету на війну визначальне значення для підтримки і відновлення становитиме залучення зовнішніх ресурсів на додаток до бюджетного фінансування.

Озвучена на «фінансовому» Рамштайні цифра у 17 млрд дол. на ремонти і відновлення в енергетиці, АПК (розмінування), будівництво житла, відбудову критичної інфраструктури, що становить

11 % прогнозованого ВВП, разом із більш активним просуванням інструментів страхування і гарантування військових ризиків (якщо більшу частину видатків візьмуть на себе союзники) буде визначальною в активізації інвестиційного попиту.

Водночас необхідно зробити все можливе, щоб мобілізувати для війни і відновлення усі можливі внутрішні ресурси. Це насамперед збільшення відрахувань від митниці (скорочення контрабанди / сірого імпорту), нарощування обсягів розміщення ОВДП на ринкових умовах (рішення з боку НБУ / Мінфіну щодо стимулювання направлення частини обов'язкових резервів банків в ОВДП і підвищення ставок), імплементація вже анонсованих у Меморандумі з МВФ і ЄС податкових змін у частині фіскальної консолідації (зокрема, відміна 2 % єдиного податку для 3-ї групи), розглянути можливість збільшення окремих податків і зборів на війну (як варіант, запровадити прогресивну шкалу військового збору) [2].

В таблиці узагальнено антикризові кроки.

Таблиця11.1 – Антикризові кроки

№ з/п	Назва сектору	Назва кроку
1	2	3
1.	Аграрний сектор	1) прискорити темпи розмінування сільськогосподарських угідь; 2) забезпечити підприємств АПК додатковим фінансовим ресурсом для посівної; 3) забезпечити агровиробників технічними засобами
2.	Енергетична сфера	1) збільшити видобуток енергетичного вугілля; 2) збільшити видобуток нафти і газу; 3) оптимізувати режими забезпечення електроенергією регіонів України
3.	Транспортна інфраструктура і логістика	1) розширити залізничну / автомобільну інфраструктуру у пунктах пропуску на державному кордоні (ППДК); 2) розширити логістичну інфраструктуру на Дунаї (термінали, перевантажувальні потужності, колії-відгалуження тощо) для розширення постачання української продукції до держав ЄС водним шляхом; 3) добиватись дипломатичними каналами продовження терміну дії «морського коридору» та розширення його можливостей

Продовження таблиці 11.1

1	2	3
4.	Воєнно-промисловий комплекс	1) Україна повинна відродити власний ВПК, модернізувати його, створити нові виробництва озброєння та військової техніки; 2) потрібно організувати комплекс заходів, який перезапустить «новий вітчизняний ОПК»; 3) перехід у перспективі або уже сьогодні на ОВТ, які нам нині передаються: важкі бойові броньовані машини, танки, засоби ПВО / ПРО; 4) як проміжний варіант, на етапі війни запустити такі виробничі площадки у Польщі / інших прикордонних з нами районах дружніх сусідніх країн НАТО з можливістю їх перенесення в Україну після війни; 5) організувати «реконверсію» колись конвертованих колишніх підприємств ВПК і виготовлювачів продукції подвійного призначення; 6) налагодити й активізувати ремонт пошкодженої російської техніки (крім, звісно, знищеної вщент); 7) скоротити строк і процедуру державних випробувань нових зразків озброєння та військової техніки; 8) організувати системну підготовку фахівців для потреб ОПК і суміжних галузей; 9) запустити процес модернізації та/або створення нових підприємств ОПК (самостійно / із залученням іноземних і внутрішніх приватних інвестицій) у найбільш перспективних напрямах; 10) забезпечити особливий режим інноваційно-інвестиційної діяльності, фінансово-кредитної політики для сфери ОПК, державної підтримки R&D у сфері ОВТ і комерціалізації технологій, стимулювання створення інтегрованих науково-виробничих комплексів, організації досліджень за перспективними напрямами
5.	Заходи із покращення бізнес-середовища	1) детінізація та посилення боротьби з корупцією; 2) дерегуляція і покращення бізнес-клімату; 3) прискорення діджиталізації (є усі підстави і технічні можливості, щоб після скасування «воєнного мораторію» на перевірки – усі їх перевести виключно в онлайн через Єдиний інспекційний портал); 4) приватизація (вихід держави з усіх нестратегічних активів, це не тільки додаткові надходження до бюджету від самої приватизації, це ще й додаткові надходження у вигляді податків від тих активів, які у приватній власності зможуть отримати «нове дихання»); 5) скорочення державного управлінського апарату

Продовження таблиці 11.1

1	2	3
6.	Додаткове матеріальне і ресурсне забезпечення	1) пришвидшення процесу передачі Україні вилучених російських активів; 2) запуск локальних Фондів відновлення (децентралізовані, секторальні, локальні фонди відновлення за зразком Фонду енергетичної підтримки); 3) розширення платформи United24; 4) розширення державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» (кредити) та «єРобота» (гранти); 5) розширення обсягів і спектра застосування державних гарантій за кредитами (позиками), що залучаються для фінансування стратегічних інвестиційних об'єктів, зокрема надання їх на облігації, випущені підконтрольними державі стратегічно важливими суб'єктами господарювання для залучення коштів на реалізацію великих інфраструктурних проєктів; 6) розширення спектра продуктів страхування і кредитування через експортно-кредитне агентство для збільшення обсягів експорту; 7) активізація страхування військових ризиків із залученням міжнародних партнерів; 8) перезапуск конфіскованих на користь держави активів, а у разі недоцільності перебування у державній власності – реприватизація

Джерело: [2].

Як зазначає Д. Гетманцев, зазначені напрями, звісно, не є вичерпними і всеохоплюючими. Із підтримки макрофінансової стабільності, євроінтеграції, щоб розпочати 2023 року переговори про вступ до ЄС, потрібно налагодження життя на звільнених територіях, повернення наших громадян, що виїхали, та багато інших нагальних питань. У рамках окреслених ініціатив йдеться насамперед про першочергові кроки задля мобілізації ресурсу для відсічі ворога, подальшої стабілізації економіки і забезпечення більш надійного підґрунтя для відновлення.

Сьогодні завдяки плідній спільній роботі усіх гілок влади, ефективній взаємодії із громадянським суспільством, безпрецедентному рівню підтримки від міжнародних партнерів, а головне, дякуючи нашим захисникам, що боронять Україну, маємо усе необхідне, щоб не лише вистояти, а й суттєво зміцнити економічний фронт задля наближення Перемоги.

Список використаних джерел до питання 11.2

1. Даниліна Л. Феномен стійкості українського бізнесу. URL : https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/17/696048]

2. Гетманцев Д. Економіка воєнного часу. Що необхідно зробити для посилення стійкості країни під час війни. URL : https://delo.ua/economy/ekonomika-vojennogo-casu-shho-neobxidno-zrobiti-dlya-posilennya-stiikosti-krayini-pid-cas-viini-410675

11.3. Фінансове забезпечення життєздатності територіальних громад в умовах воєнного часу та післявоєнний період

Територіальна громада як соціальна спільнота створює та підтримує суспільне життя в межах визначеної території, керуючись водночас економічними, політичними, соціокультурними, екологічними інтересами.

Як суб'єкт місцевого самоврядування, здатна управляти в умовах взаємодії із зовнішнім середовищем та нести відповідальність за збереження цілісних орієнтирів.

Як базова ланка адміністративно-територіального устрою, яка характеризується системністю, володіє певним ресурсним потенціалом, що забезпечує їй конкурентні переваги та створює можливості для розвитку території.

Сукупність усіх видів ресурсів, що формуються на території громади та можуть бути використані у процесі соціально-економічного розвитку, становлять їх ресурсний потенціал. Він є об'єктивною передумовою (можливістю) реалізовувати територіальними громадами власні програми розвитку, характеризується насиченістю території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, інфраструктурою тощо), а також нематеріальними факторами.

У таблиці узагальнено функції територіальних громад, які загалом збігаються з обсягом функцій системи місцевого самоврядування.

Таблиця 11.2 – Зміст окремих функцій територіальних громад у період післявоєнного відновлення

Функції	Зміст
Соціальна. Управління мережею закладів соціальної сфери: утворення, реорганізація, ліквідація	Напрям діяльності, пов'язаний із задоволенням потреб життєзабезпечення її членів, створенням умов вільної реалізації членами громади їх вікових, фахових, культурних, національно-етнічних, релігійних та інших інтересів, розвитком системи соціальної взаємодії та розбудовою громадянської інфраструктури громади
Політична	Виступає одним з основних напрямів діяльності громад як інституції не лише громадянського суспільства, але й правової держави, зміст якого становить здійснення на місцевому рівні особливої форми публічної влади
Економічна	Характеризує діяльність територіальних громад щодо формування достатньої для задоволення потреб громад та їх членів матеріально-фінансової бази і здійснення заходів з ефективного її використання
Нормотворча, планування, програмування розвитку адміністративно-територіальної одиниці базового рівня; інформаційна	Створення статутів територіальних громад, прийняття нормативних актів, що регламентують діяльність громади. Стратегії розвитку територіальних громад, програми соціально-економічного та культурного розвитку
Управління ресурсним потенціалом	Земельні, лісові, водні ресурси
Розвиток місцевої інфраструктури	Утримання та будівництво доріг, водо-, газопостачання і водовідведення та благоустрій території
Бюджетно-фінансова функція. Управління комунальним майном, що належить територіальній громаді	Затвердження бюджетів і контроль за їх виконанням, визначення місцевих податків і зборів, що передбачені законом
Інвестиційна	Залучення інвестицій державних, приватних, міжнародних у розвиток території
Екологічна	Напрям діяльності, пов'язаний з підтриманням безпечного для життя і здоров'я громадян навколишнього середовища, доцільним, ефективним і дбайливим використанням належних громаді природних ресурсів

Для виконання зазначених функцій територіальним громадам необхідні ресурси, серед яких важливими є фінансові. Виокремлюють такі їх джерела: бюджетні, інвестиційні, кредитні та грантові. Більшість джерел фінансових ресурсів територіальних громад має внутрішнє походження. Досить довго для територіальних громад серед зовнішніх джерел практично були доступні, в основному трансферти з місцевого бюджету.

Фінансова децентралізація, яка почалася ще тоді 2014 року, коли значну частину фінансового ресурсу було віддано на рівень територіальних громад, що об'єдналися. Це створило нову силу не лише в Києві, але й в усій країні.

В умовах військової агресії бачимо, як голови громад, мери витримують набагато більше, ніж коли б вони були підкорені Києву фінансово. Усі ці зміни, які більшість вважала важкими і поганими, виявилися фундаментальними, вони змінили країну та надали їй міцності в найважчі часи. Завдяки цьому й українському духу витримуємо набагато більше.

Війна безжально торує свій шлях Україною, залишаючи невимовно гіркий слід у містах, селищах, селах. Росія, держава-агресор вдерлася у нашу країну і забирає не тільки безцінні людські життя, а цілеспрямовано нищить і грабує кожну громаду, вулицю, оселю, позбавляє їх світла, газу, води, тепла, їжі і всіх життєво необхідних для населення послуг, змусивши мільйони людей шукати собі прихистку в «безпечних» регіонах.

За таких умов життєдіяльність країни значною мірою підтримується завдяки зусиллям місцевої влади й організованості територіальних громад, які взяли на себе насамперед значну частку гуманітарних завдань, приймаючи потоки біженців, а також щоденно забезпечуючи у своїх громадах водо- та теплопостачання, прибирання вулиць і вивезення сміття, відновлення десятків ліній електропередач. Поряд із виконанням своїх безпосередніх повноважень з організації повноцінного функціонування громад органи місцевого самоврядування також здійснюють заходи з підтримки Збройних сил України, територіальної оборони, допомагають усім підрозділам у порятунку людей і захисті територій.

Загалом такі заходи забезпечуються з місцевих бюджетів здебільшого завдяки позитивній динаміці надходжень 2021 року (рівень виконання планових показників за доходами становив 106,5 %) та з початку 2022 року (за два місяці такі надходження забезпечені запланованим обсягом 64,7 млрд грн). Крім того, триває співпраця органів місцевої влади з громадськими організаціями, гуманітарними фондами та підприємцями, які не потребують фінансової допомоги з державного чи місцевих бюджетів, натомість прагнуть створити робочі місця та сплачувати податки до бюджетів [1].

Водночас, переформатувавшись на воєнний лад, місцева влада розпочала пошук шляхів наповнення бюджетів і підтримання та відновлення соціально-економічної стабільності, що значно порушилося через руйнування бізнесу. На сьогодні територіальні громади, де це можливо та безпечно, повертаються до активного життя, закликаючи малий і середній бізнес відновлювати роботу, платити податки та давати країні ресурс для продовження оборони, а також приймаючи на своїй території українські виробництва, переміщені із зони активних бойових дій за програмою з релокації виробничих об’єктів, ініційованою урядом.

Серед тих, хто вже перебазував свої виробництва на Львівщину, підприємці, які працюють у медичній, хімічній, харчовій промисловості. Для підприємців, які релокують на Львівщині, надають склади для безоплатного тимчасового розміщення обладнання, спрощується пошук найвигідніших пропозицій для переміщення підприємств, зокрема завдяки створення телеграм-каналу для власників виробничих площ і складів на території Львівщини. Усі пропозиції будуть знаходитися в одному місці і підприємці із гарячих точок зможуть обрати для себе саме ту локацію, яка відповідає потребам їх підприємств.

На Закарпатті з такими підприємствами також ведуть перемовини для можливої організації професійного навчання місцевих фахівців безпосередньо на виробництві.

На території Тернопільської області розпочало свою виробничу діяльність підприємство із Запоріжжя, серед клієнтів якого виробництва хімічної та харчової промисловості.

Крім того, спрощення та пришвидшення на період дії воєнного стану процедури оренди державного і комунального майна має створити можливості для роботи та розвитку бізнесу, дозволить передислокуватися ще тисячам підприємств, які були вимушені призупинити діяльність у районах активних бойових дій.

У регіонах продовжують працювати і відновлюють роботу великі підприємства, розташовані на їх територіях. Так, у Дніпропетровській області працює 21 з 22 великих підприємств, у Волинській області розпочали свою роботу 80 % великих підприємств.

В умовах воєнного стану змінилися також пріоритети у проведенні видатків з місцевих бюджетів, насамперед забезпечують соціально чутливі потреби із функціонування установ і закладів бюджетної сфери, комунальних підприємств і задоволення життєво необхідних потреб жителів територіальних громад.

Згідно з інформацією Міністерства фінансів України, за січень-березень 2022 року із загального фонду державного бюджету місцевим бюджетам надано трансфертів на суму 37,242,6 млн грн, або 97,7 % плану на цей період, з яких повним обсягом перераховано: освітню субвенцію (для виплати заробітної плати педагогічним працівникам) на суму 24,8 млрд грн, субвенцію на здійснення підтримки окремих закладів і заходів у системі охорони здоров'я – 915,4 млн грн, субвенцію на забезпечення окремих видатків районних рад, спрямованих на виконання їх повноважень – 38,6 млн грн; додаткові дотації – 2 008,4 млн грн; базову дотацію надано на суму 3,6 млрд грн (88,9 %) [1].

Варто також відмітити, що за повідомленням Міністерства фінансів України держава під час воєнного стану продовжує виплачувати обов'язкові соціальні платежі. Зокрема, впродовж трьох місяців поточного року видатки на соціальні виплати (державна допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, дітям з інвалідністю та особам з інвалідністю з дитинства, «пакунок малюка» й інші) проведено у сумі 14,9 млрд грн, для забезпечення виплати пільг і житлових субсидій спрямовано, відповідно до заявленої потреби, 13,1 млрд грн, а видатки за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення здійснені у запланованому на січень-березень 2022 року – обсягом 36,8 млрд грн, із них найбільша сума за березень – 13,1 млрд гривень [1].

Наші міжнародні партнери мають надати нам не тільки військову, але й фінансову підтримку, бо таких одноразових надходжень до бюджету, як були наприкінці лютого, в березні-квітні вже не буде, платити податків будуть обмаль. Плюс прийняті нові умови оподаткування, які звузять надходження податків у майбутньому та, ймовірно, створять дефіцити.

Звісно, Україна нині як держава не фінансує все, проте видатки значно зросли. Держава платить людям, які воюють, за їх роботу хорошу зарплатню. Держава платить родинам загиблих, що також важливо, і це потрібно робити. Україна виплачує усі пенсії, підтримує усіх лікарів і медсестер, також є виплати щодо безробіття [3].

Фінансове забезпечення життєздатності територіальних громад в умовах воєнного часу та післявоєнний період – одна з найважливіших проблем. Її вирішення перебуває в площині використання державою, територіальними громадами міст, селищ, сіл фінансових ресурсів з різних наявних джерел.

Список використаних джерел до питання 11.3

1. Марченко С. Відновлення України після війни. URL : https://biz.nv.ua.ukr.economics.vidnovlennya-ukr

2. Українська економіка під час війни. Що далі? URL : https://www.epravda.com.ua.columns.2022/04/151

3. Шмигаль Д. Втрати України через війну. URL : https://www.bbc.com.ukrainian.features-61018285

ТЕМА 12
ДЕРЖАВА І ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ: СПОСОБИ ВЗАЄМОПІДТРИМКИ В ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

План вивчення теми

Питання для розгляду на лекції

12.1. Проблеми і ризики, які є сьогодні і в майбутньому негативно впливатимуть на розвиток територіальних громад.

12.2. Пріоритетні заходи державної економічної політики в умовах війни.

12.3. Державна регуляторна політика та дерегуляція.

12.1. Проблеми і ризики, які є сьогодні і в майбутньому негативно впливатимуть на розвиток територіальних громад

Діяльність територіальних громад після реформи децентралізації здійснюється в період постійних кризових явищ і трансформаційних змін. Ще не встигли територіальні громади оговтатися після об'єднання, розробити стратегії розвитку та почати формувати плани їх реалізації, як почалася пандемія COVID-19, що впродовж більш ніж двох років коригує функціонування всіх суб'єктів економічної діяльності. 2022 рік почався для країни вторгненням росії на територію України та введенням військового стану. Цей «зовнішній шок» має вражаючі наслідки для економіки країни, регіонів і територіальних громад.

Демографічні наслідки: чверть населення країни, за оцінками Міжнародної організації з міграції, змушені були покинути свої домівки, серед них близько 4 млн людей виїхали з України. Це втрати місцевих бюджетів, людських ресурсів; втрати працездатного населення, відтік мізків, зменшення студентів. 6,5 млн

людей переїхали в межах України та стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), з них більше 2,5 млн осіб переїхали до західного макрорегіону, що може призвести до надлишку робочої сили в регіонах, куди прибула значна кількість ВПО, до проблеми забезпечення житлом ВПО і не лише тимчасовим; до ризиків забезпечення громадського порядку та громадської безпеки тощо. Втрати економіки України через війну, за оцінками Міністерства економіки України [3], коливаються від $564 млрд до $600 млрд. Втрати територіальних громад через зруйновані об'єкти інфраструктури становлять 30–50 % виробничих потужностей, це 94 млрд дол. США, або майже 2,8 трлн грн; житлового фонду зруйновано або пошкоджено 35,2 млн кв. м – на $31 млрд; навчальних закладів – на суму $1,3 млрд. Зупинили роботу від 0 до 80 % підприємств України; втратили роботу понад 50 % українців; податкові доходи впали на 80 %. За прогнозами Інституту економіки та прогнозування НАН України [3], втрати України становлять від 22 до 46 % ВВП; втрати промислового виробництва – близько 50 %; втрати експортних надходжень – 48 %; втрати капітальних інвестицій – 45 % [4].

Українські громади та регіони взяли на себе один з найбільш відчутних ударів цієї війни. Одні – через тотальне знищення власної інфраструктури та втрату значної частини людського капіталу, інші – у зв'язку з необхідністю швидко адаптувати економіку до умов воєнного стану, включаючи зміну пріоритетів соціально-економічного розвитку, треті – зважаючи на значну кількість внутрішньо переміщених на їх територію осіб і релокованих підприємств, що вимагало нагального створення належних умов для їх комфортного перебування.

З одного боку, ці кризові явища мобілізували зусилля населення територіальних громад його підприємницького потенціалу для забезпечення соціальної, економічної, логістичної допомоги територіальним громадам, на території яких відбуваються бойові дії, з іншого – існує ряд проблем і ризиків, які є наразі та в майбутньому негативно впливатимуть на розвиток територіальних громад.

Ризиками для територіальних громад через значну міграцію населення є:

– втрати місцевих бюджетів;

– втрати робочої сили в регіонах, де ведуться активні бойові дії;

– надлишок робочої сили в регіонах, куди прибула значна кількість ВПО;

– проблеми забезпечення житлом ВПО;

– ризики забезпечення громадського порядку та громадської безпеки;

– навантаження на медичну сферу;

– переміщення вразливих верств населення;

– переміщення значної кількості дітей, що потребує організації якісного навчального процесу й адаптації дітей.

Релокація підприємств із зон бойових дій за програмою Міністерства економіки України також містить у собі ряд ризиків для територіальних громад, а саме:

– організація процесу розташування підприємств (пошук місця розташування, відновленні логістики, допомога в закупівлі сировини та пошуку ринків збуту, екологічна безпека громади та ін.);

– організація переміщення та розселення персоналу;

– організація підбору працівників у місці дислокації після переїзду.

Усе це актуалізувало потребу в розробці нових підходів як до регіональної та місцевої економічної політики в Україні загалом, так і до реалізації цієї політики на рівні окремих громад і регіонів. Причому сьогодні особливо важливо забезпечити практичну апробацію ряду ефективних механізмів функціонування економіки громад і регіонів нашої держави, які дадуть їм змогу успішно розвиватися й на повоєнному етапі, зокрема з урахуванням того потенціалу, який відкриває набуття Україною статусу країни – претендента на членство в ЄС.

Зважаючи на світовий та європейський досвід, основними принципами успішного повоєнного відновлення та модернізації економіки країн, які долають наслідки війни на своїй території та прагнуть розвиватися в канві європейської цивілізаційної моделі, є: гідність людини, недоторканість її приватної власності, економічний індивідуалізм, свобода підприємництва, субсидіарність,

дерегуляція економіки, демонополізація ринків і, звичайно ж, європейська інтеграція.

Послідовне втілення цих принципів у життя означає, що держава в особі своїх інституцій центрального та регіонального й субрегіонального рівнів має насамперед сформувати надійний інституційний ґрунт для повоєнного відновлення країни, а також забезпечити належний контроль за виконанням чинних законів та інших нормативно-правових актів.

12.2. Пріоритетні заходи державної економічної політики в умовах війни

Сьогодні в Україні пріоритетного значення набувають такі заходи державної економічної політики, як демонополізація та декартелізація ринків, зменшення частки бюджетного перерозподілу ВВП, зниження рівня фіскального й адміністративного навантаження на бізнес, забезпечення стабільності банківського сектору, обмеження інфляції, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Необхідні повна дерегуляція та мінімальне втручання держави в роботу бізнесу. З початку російського вторгнення уряд уже розпочав масштабну дерегуляцію. Перевели на декларативний принцип 48 дозволів, 19 ліцензій, приблизно 500 інших публічних послуг для бізнесу. Тепер завданням є закріпити такий стан речей назавжди. Міністерство економіки України розробило відповідний законопроєкт, який поданий на розгляд Верховної Ради України.

Бізнес має зосередитись на основних виробничих процесах, а не на взаємовідносинах з державою. Тому важливо замінити перевірки страхуванням або іншими подібними механізмами в тих галузях, де це можливо.

Одним із ключових інструментів забезпечення стійкості економіки є надання грантової підтримки малому та середньому бізнесу. У липні уряд запустив ряд грантових програм єРобота, серед яких найбільшим попитом користується програма «Власна справа».

За цією програмою українці можуть отримати грант до 250 тис. грн (до 6 000 євро) на започаткування чи розвиток свого бізнесу і найняти щонайменше двох працівників. Для малого бізнесу мікрогранти – це добре відпрацьована методика підтримки переселенців та осіб, які повернулися на деокуповані території. За понад чотири місяці дії програми надійшло майже 14 тисяч заявок на мікрогранти, 2 151 з яких визнано успішною. Нині майже 1 000 людей уже отримали кошти на свої рахунки на загальну суму 212 млн грн.

Надзвичайно важливою задля відбудови України є інтеграція до внутрішніх ринків ЄС і поглиблення торговельних відносин. Сьогодні здійснюється підготовка оновленого плану. «Його основна мета, – зазначає Ю. Свириденко, – ще більше спростити торгівлю між Україною та Європейським Союзом, оскільки нині ітерація цього плану вже дала свої плоди. Завдяки всім заходам, і зокрема скасуванню мит, лінії солідарності – експорт товарів з України до ЄС у поточному році, навіть в умовах війни, виріс порівняно з попереднім роком» [6].

Список використаних джерел до питань 12.1–12.2

1. Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об’єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. *БІЗНЕСІНФОРМ.* 2022. № 7.

2. International Organization for Migration. URL : https://www.iom.int

3. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL : https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA

4. Інститут економіки та прогнозування НАН України. URL : http://ief.org.ua/#pagetitle

5. Бережна Т. Надання мікрогрантів у великих масштабах є ключовим інструментом для економічної стійкості України. URL : https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e0d21795-542b-4260-a9c1-d0cc0a7903d5&title=NadanniaMikrograntiv

6. Свириденко Ю. Інтеграція до внутрішніх ринків ЄС є життєво важливою для відбудови української економіки за підсумками зустрічі з Валдісом Домбровскісом. URL : https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=848e9979f-d71-4637-a532-aaacc34652 6 9&title=IntegratsiiaDoVnutrishnikhRinkivsZhittvoVazhlivoiuDliaVid

12.3. Державна регуляторна політика та дерегуляція

Правові й організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності визначені в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». У розділі 1 «Загальні положення» статті 1 містяться основні терміни та їх значення.

Таблиця 12.1 – Зміст термінів, які вживаються в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»

Терміни	Зміст
1	2
Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності (далі – державна регуляторна політика)	Напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України
Регуляторний акт	Прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; прийнятий уповноваженим регуляторним органом інший офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовують неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ, відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом

Продовження таблиці 12.1

1	2
Регуляторний орган	Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, інший державний орган, центральний орган виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, а також посадова особа будь-якого із зазначених органів, якщо, відповідно до законодавства, ця особа має повноваження одноособово приймати регуляторні акти. До регуляторних органів також належать територіальні органи центральних органів виконавчої влади, державні спеціалізовані установи й організації, некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керівництво й управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи й організації, відповідно до своїх повноважень, приймають регуляторні акти
Регуляторна діяльність	Діяльність, спрямована на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами
Відстеження результативності регуляторного акта	Заходи, спрямовані на оцінку стану впровадження регуляторного акта та досягнення цим актом цілей, задекларованих під час його прийняття
Перегляд регуляторного акта	Заходи, спрямовані на приведення регуляторним органом прийнятого ним регуляторного акта у відповідність з принципами державної регуляторної політики
Показники результативності регуляторного акта	Показники, на підставі яких під час проведення відстеження результативності регуляторного акта здійснюється оцінка стану впровадження цього регуляторного акта та досягнення ним цілей, задекларованих у процесі його прийняття

Продовження таблиці 12.1

1	2
Аналіз регуляторного впливу	Документ, який містить обґрунтування необхідності державного регулювання завдяки прийняття регуляторного акта, аналіз впливу, який справлятиме регуляторний акт на ринкове середовище, забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання, громадян і держави, а також обґрунтування відповідності проєкту регуляторного акта принципам державної регуляторної політики
Звіт про відстеження результативності регуляторного акта	Документ, який містить дані про результати відстеження результативності регуляторного акта та про методи, за допомогою яких було здійснено таке відстеження
Розробник проєкту регуляторного акта	Регуляторний орган або інший орган, установа, організація, особа чи група осіб, що уповноважені розроблювати або організовувати, спрямовувати та координувати діяльність з розроблення проєкту регуляторного акта

З початку повномасштабної війни український уряд забезпечує виконання законів України та уточнює «правила воєнного життя» підзаконними актами. Відтак постанови, які вже ухвалив Кабінет Міністрів України впродовж дії воєнного стану, можна розділити на два напрями: адміністративне регулювання воєнного стану та регулювання економіки.

Основні зміни стосувалися питань оборони, забезпечення війська, а також економічних питань як робота бізнесу й оподаткування, встановлення соціальних пільг, гуманітарного забезпечення тощо. Не чекаючи закінчення війни, Кабінет Міністрів України розпочав процес реєстрації воєнних збитків і відновлення інфраструктури та житлового фонду. Значна увага приділяється питанням санкцій проти рф і білорусі.

Загалом за час дії воєнного стану уряд ухвалив понад 726 нормативно-правових актів. З них близько 350 документів стосуються воєнного стану, решта – розподілу фінансування, призначень і звільнень посадових осіб, а також змін, які не пов'язані безпосередньо з війною.

Що стосується адміністративного регулювання воєнного стану, то у перший день повномасштабної війни Кабінет Міністрів України затвердив план заходів для забезпечення регулювання режиму воєнного стану, який передбачав встановлення взаємодії та координації органів державної влади з військовим командуванням, посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури, забезпечення роботи бомбосховищ та евакуацію населення у разі необхідності.

Ряд змін стосувалися бюджетних питань, зокрема формування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Крім того, уряд затвердив порядок фінансування військових адміністрацій: за рахунок місцевих бюджетів територіальних громад фінансуються міські військові адміністрації, а обласні та районні – за рахунок коштів держбюджету.

Ряд ухвалених постанов стосується питань народного спротиву і територіальної оборони. Зокрема, уряд врегулював питання застосування вогнепальної зброї цивільними громадянами проти російських окупантів; дозволив бійцям територіальної оборони використовувати власну мисливську зброю та набої до неї.

На початку повномасштабної війни Кабінет Міністрів України призупинив надання державних послуг і дозвільних документів. До основних документів, які використовують для посвідчення особи всередині країни (паспорт та ІПН), додали тимчасове цифрове рішення – єДокумент, а закордонні паспорти, термін дії яких збігає під час воєнного стану, українці можуть продовжити на п'ять років і вклеїти до них фотографію дитини із зазначенням її персональних даних.

Для водіїв уряд ухвалив ряд адміністративних послаблень. Ці спрощення, зокрема, передбачають: продовження на час воєнного стану і ще рік після його закінчення терміну дії посвідчення водія у разі, якщо він сплив упродовж воєнного стану; скасування медичної довідки для отримання водійського посвідчення; дозвіл водіям із правами на легкові автомобілі керувати вантажівками тощо.

Кабінет Міністрів України також ухвалив постанову, спрямовану на захист державних інформаційних ресурсів від кіберзагроз.

Крім того, уряд дозволив безробітним ставати на облік та отримувати відповідні виплати онлайн через «Дію».

Одним із основних напрямів роботи уряду впродовж воєнного стану стало вирішення гуманітарних питань. Зокрема, Кабінет Міністрів України ухвалив ряд постанов, які регулюють питання евакуації населення та спрощують перетин кордону для дітей і представників вразливих груп населення.

Ряд урядових постанов стосуються захисту прав дітей в умовах війни. Зокрема, спрощено надання дитині статусу позбавленої батьківського піклування у разі неможливості документального підтвердження смерті батьків, а також спрощено тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у дитячі будинки або прийомні сім'ї. Уряд також постановив створити систему обліку дітей, які були евакуйовані в межах території України або за кордон.

На початку війни, щоб спростити забезпечення української армії усім необхідним, Кабінет Міністрів України вніс зміни до процедури публічних закупівель, зокрема дозволив замовникам купувати товари без використання системи Prozorro.

Крім того, уряд передбачив, що Укрзалізниця може бути замовником під час закупівель за рахунок як власних, так і бюджетних коштів товарів та послуг для безперебійної роботи залізничного транспорту, зокрема палива, медикаментів і першочергових аварійно-відновлювальних робіт. Також вона може виступати платником за тристоронніми договорами, замовниками за якими є військові адміністрації.

На період воєнного стану Кабінет Міністрів України також розширив перелік першочергових видатків, які можуть здійснюватися із загального та спеціального фондів держбюджету. Зокрема, до переліку включили витрати на оплату зв'язку й інтернету, утримання споруд цивільного захисту, закупівлі медичного обладнання тощо.

24 лютого уряд затвердив перелік товарів критичного імпорту, тобто таких, за які держава дозволяє здійснювати транскордонні валютні платежі. Однак на прохання підприємців уряд почав розширювати цей перелік. Відтак станом на кінець травня він змінювався 17 разів і наразі включає понад тисячу позицій.

Значна увага приділяється регулюванню підприємницької діяльності. У центрі – питання продовольчої безпеки, яке є критичним як для України, так і для всього світу. У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України ухвалив ряд постанов для підтримки українського агросектору та сільськогосподарських товаровиробників.

Деокупація Київщини та Чернігівщини відкрила світу катастрофічні масштаби руйнувань і воєнних злочинів, які російські війська чинили більше місяця з початку повномасштабного вторгнення. Відтак перед владою постало два основних завдання: притягнути рф до відповідальності у міжнародному суді за скоєні злочини та відбудувати зруйновані міста і села.

Щоб почати процес визначення завданих збитків і відбудови, Кабінет Міністрів України не став чекати кінця війни, і вже у березні затвердив відповідний порядок. Для того щоб спростити та прискорити роботи з відбудови, уряд скоротив процес отримання сертифікату вищої категорії на створення об'єктів архітектури з одного місяця до п'яти днів, врегулював розроблення проєктів будівництва для капітального ремонту зруйнованих під час війни об'єктів, а також спростив оновлення будівельних норм.

Серед основних завдань Кабінет Міністрів України в умовах повномасштабної війни стала підтримка українців у питаннях соціального забезпечення. За період воєнного стану уряд ухвалив ряд постанов із надання соціальних пільг як цивільним громадянам України, які втратили джерело доходів або стали вимушеними переселенцями, так і захисникам України як виплати, пільги, а також можливості для лікування та реабілітації [2].

Ряд урядових постанов стосувався соціального забезпечення цивільних громадян, зокрема тих, які внаслідок бойових дій і російської окупації стали вимушеними переселенцями.

Для населення на територіях, де ведуться активні бойові дії, Кабінет Міністрів України впровадив безкоштовну видачу гуманітарних наборів та продуктів харчування тривалого зберігання. Формування таких наборів із наявних обсягів гуманітарної допомоги покладено на військові адміністрації.

Зважаючи на складне фінансове становище, у якому опинилося багато українців, уряд запровадив ряд пільг у сфері комунального обслуговування. Крім того, Кабінет Міністрів України врегулював питання виплат пенсій на період воєнного стану.

Забезпечення потреб оборони і громадян стало ще одним надскладним завданням для влади в умовах війни через руйнування логістики та зупинку роботи багатьох бізнесів. У цій ситуації на допомогу прийшли міжнародні партнери: Україна отримала безпрецедентну підтримку як від США, так і від країн Європейського Союзу.

Одним із найважливіших рішень Кабінет Міністрів України в боротьбі із російським впливом стала повна заборона імпорту в Україну будь-яких товарів з рф, денонсування угод із рф. Це стосується угод у галузях освіти і науки; стандартизації, метрології і сертифікації; науково-технічній сфері і, зокрема, ракетобудуванні; рибного господарства; фінансовій сфері.

Сьогодні важливими питаннями, на яких зосереджується уряд, є відбудова зруйнованої інфраструктури та повернення додому українських біженців.

Міжвідомча робоча група з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності рекомендувала скасувати майже 45 % інструментів держрегулювання у сферах компетенції Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України і підпорядкованих центральних органів виконавчої влади. Ще майже 45 % інструментів: ліцензій, дозволів, погоджень тощо – запропоновано осучаснити.

Відповідні рішення ухвалено на засіданні МРГ із дерегуляції, яку очолюють Перший віцепрем’єр-міністр – міністр економіки України Ю. Свириденко та віцепрем’єр-міністр – міністр цифрової трансформації М. Федоров.

Триває ревізія регуляторного поля. У рамках створення вільного регуляторного середовища два беззаперечних пріоритети. Перший – максимально, наскільки можливо, зменшити кількість документів, що регулюють роботу бізнесу. Другий – спростити й осучаснити ті з них, що є необхідними для захисту суспільства.

Ю. Свириденко зазначила, що «за результатами розгляду, МРГ рекомендувала скасувати чи змінити загалом близько 90 % інструментів регулювання у сферах компетенції Міндовкілля й органів центральної влади, підпорядкованих міністерству. Майже 45 % мають бути скасовані. Відтак залишаємо ті інструменти, що віддзеркалюють відповідні інструментам Європейського Союзу, враховують сучасні світові тренди у сфері захисту довкілля та клімату, відповідають вимогам «зеленого переходу» чи потрібні для захисту суспільних інтересів» [3, с. 138].

Так, зокрема, рекомендовано скасувати погодження:

– договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом;

– технологічного проєкту повернення супутньо-пластових вод нафтогазових родовищ до підземних горизонтів;

– межі зон санітарної охорони водних об'єктів.

Також МРГ рекомендувала скасувати дозволи:

– на здійснення у межах санітарно-захисних зон сільськогосподарської, лісогосподарської та іншої виробничої діяльності, спрямованої на одержання товарної продукції, а також будівництво об'єктів соціального та громадського призначення, проведення наукових досліджень у межах санітарно захисних зон;

– на проведення робіт на землях водного фонду (крім експлуатаційного днопоглиблення) у межах прибережних захисних смуг уздовж морів, морських заток і лиманів, у внутрішніх морських водах, лиманах і територіальному морі;

– процедуру внесення відомостей про суб'єктів господарювання до Державного реєстру суб'єктів господарювання, які здійснюють приймання та/або розбирання транспортних засобів, що утилізуються.

Чверть інструментів, які запропоновано скасувати, дублюють оцінку впливу на довкілля. Як, наприклад, погодження плану заходів щодо забезпечення охорони навколишнього природного середовища, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, погодження проєктів щодо розмірів смуг відведення і режимів користування ними, погодження місця будівництва підприємств, споруд та інших об'єктів, а також впровадження нової

техніки, технології, матеріалів і речовин, що впливають або можуть вплинути на стан тваринного світу тощо.

Частина з інструментів, запропонованих до скасування, є застарілими. Деякі просто втратили актуальність. На певні дозволи з моменту їх впровадження взагалі жодного разу не було запитів.

Скасування й оптимізація чинних регуляторних інструментів суттєво зменшить витрати бізнесу. Наприклад, ініційовані зміни ДБН і порядку затвердження проєктів будівництва та проведення їх експертизи, згідно з якими вимоги щодо розробки оцінки впливів на навколишнє середовище в рамках розробки проєктної документації мають бути скасовані. У разі якщо об'єкт чи діяльність підлягає оцінці впливу на довкілля, суб'єкти господарювання можуть використовувати Звіт з оцінки впливу на довкілля. Це рішення дозволить зекономити підприємству до 400 тис. грн – саме стільки коштує розробка розділу «Оцінка впливів на навколишнє середовище».

45 % інструментів мають бути осучаснені. Зокрема, близько 40 % – оцифровані.

Отже, буде мінімізовано вплив людського фактору на ухвалення рішень та, відповідно, корупційні ризики, що теж є одним із ключових завдань роботи з дерегуляції.

Серед запропонованих до оцифрування документів існує дозвіл на здійснення операцій з оброблення відходів, держреєстрацію (перереєстрацію) пестицидів і агрохімікатів, погодження нормативів водопостачання. Удосконалити потрібно дозвіл на спеціальне водокористування, зокрема розробити сервіс онлайн-розрахунку ГДС (гранично-допустимих скидів речовин), Єдиний реєстр з оцінки впливу на довкілля, дані якого мають бути переведені у форми відкритих полів для забезпечення можливості інтеграції з іншими інформаційно-комунікаційними системами тощо.

Зазначимо, що на першому засіданні МРГ рекомендувала Кабінету Міністрів України скасувати й оцифрувати близько 70 % чинних інструментів державного регулювання (дозволів, ліцензій, декларацій погоджень тощо) у галузях, в яких формування політики здійснює Міністерство економіки України. Таке безпрецедентне рішення має на меті суттєво розширити економічні

свободи в Україні та стимулювати розвиток підприємництва. У подальшому МРГ розгляне та запропонує рішення щодо оптимізації інструментів, якими опікуються інші міністерства та відомства.

Центральним органом виконавчої влади в Україні, який реалізує державну регуляторну політику, є Державна регулятивна служба (далі – ДРС). В Україні регуляторна політика як напрям державної політики існує з 1998 року.

Діяльність ДРС як уповноваженого органу з питань державної регуляторної політики базується на забезпеченні відповідності державної регуляторної політики принципам доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки.

На ДРС покладено ряд завдань, що носять ключовий характер для вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а саме:

– підготовка пропозицій щодо формування та забезпечення здійснення державної регуляторної політики;

– узагальнення практики застосування законодавства про державну регуляторну політику і подання пропозицій щодо його вдосконалення;

– методичне забезпечення регуляторних органів;

– проведення аналізу проєктів регуляторних актів та аналізу їх регуляторного впливу на відповідність вимогам і принципам (засадам) державної регуляторної політики;

– здійснення експертизи регуляторних актів, проєктів законів України, інших нормативно-правових актів, які регулюють господарські й адміністративні відносини між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання;

– ухвалення рішень про необхідність усунення порушень принципів державної регуляторної політики.

Розглянемо цифрові й законодавчі ініціативи, які реалізовані ДРС 2022 року та продовжуватимуть реалізовуватися. ДРС працюватиме за 3 основними напрямами:

– регуляторна політика і дерегуляція;

– державний нагляд (контроль);

– дозвільна система та ліцензування.

Регуляторна політика та дерегуляція. У рамках напряму регуляторної політики та дерегуляції 2022 року ДРС переглянуто більше 2,5 тис. регуляторних актів органів місцевого самоврядування, з яких 35 % скасовано або приведено у відповідність з вимогами законодавства [4].

Виявлено 129 рішень органів місцевого самоврядування, ухвалених з порушенням вимог законодавства. З них 77 % – за відсутності відповідних регуляторних повноважень, тобто місцеві регулятори ухвалюють рішення, які виходять за межі їх компетенцій. З урахуванням децентралізації місцевий регулятор іноді є ключовим у встановленні правил для місцевого бізнесу [4].

Особливу увагу служба минулого року приділяла відстеженню результативності й ефективності дії регуляторних актів. Так, 2022 року опрацьовано 445 звітів, з яких 58 % актів цент ральних і місцевих органів виконавчої влади підготовлено з порушенням законодавства.

За наявності достатніх підстав ДРС має право відмовити у погодженні проєктів регуляторних актів, у зв'язку з чим надалі відповідний документ не може бути прийнято. Якщо є ініціативи щодо регулювання, які мають негативні наслідки для бізнесу, необхідно звертатися до ДРС, яка має можливість заблокувати акт і розібратися, чому саме це регулювання приймається.

Держава повинна робити все можливе, щоб підтримати український бізнес. У країні – жахлива війна. Але саме сьогодні є слушна нагода для держави продемонструвати довіру до бізнесу, а не лише вимагати довіри навзаєм. Це філософія ДРС служби. Завдяки відповідним відмовам ДРС у погодженні проєктів минулого року вдалося зекономити 3,3 млрд грн додаткових витрат бізнесу.

Попередньо 2022 року ДРС спільно з експертами Програми Агентства США з міжнародного розвитку (United States Agency for International Development – USAID) «Конкурентоспроможна економіка України» розпочала роботу з аналізу наявних інструментів державного регулювання у найважливіших сферах господарської діяльності для визначення тих напрямів, які потребують оптимізації або вдосконалення.

Ще один інструмент, завдяки якому підприємці можуть отримати консультації щодо ведення своєї діяльності онлайн-консультації від ДРС на порталі Дія.Бізнес, – «Регуляторні правила для бізнесу». Найбільш топовими запитаннями, з приводу яких представники бізнесу звертаються через цей портал, є започаткування власної справи та релокація діяльності.

Список використаних джерел до питання 12.3

1. Стало відомо, скільки необхідно коштів на відновлення агросектору України. URL : https://news.agro-center.com.ua/politics/stalo-vidomo-skilki-neobhidno-koshtiv-na-vidnovlennja-agrosektoru-ukraini.html

2. Свириденко Ю. Дерегуляція сприятиме розвитку бізнесу та зменшить корупційні ризики. URL : https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e5b1aaae-8b92-4ea1-8133-a2871b2c7388&title=DereguliatsiiaSpriiatime

3. Гетманцев Д. Економіка воєнного часу. Що необхідно зробити для посилення стійкості країни під час війни. URL : https://delo.ua/economy/ekonomika-vojennogo-casu-shho-neobxidno-zrobiti-dlya-posilennya-stiikosti-krayini-pid-cas-viini-410675

4. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як Кабінет Міністрів України адаптував економіку до воєнного стану. 2022. 1 липня. URL : https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-kabinet-ministriv-ukrayiny-adaptuvav-ekonomiku-do-voyennogo-stanu/

5. Річний звіт 2022 рік / Державна регуляторна служба України. URL : https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/PUBLICHNYJ-ZVIT-2022_TEKST.pdf

6. Стратегія діяльності / Державна регуляторна служба України. 2023. Лютий. URL : https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/Strategiya-DRS-do-2025_compressed.pdf

7. Регуляторна політика і бізнес в умовах війни. Підсумки 2022 р. URL : https://www.apteka.ua/article/659669 (дата звернення: 29.03.2023).

8. Чому необхідно законодавчо визначити термін «дерегуляція»? URL : https://www.drs.gov.ua/press-room/chomu-neobhidno-zakonodavcho-vyznachyty-termin-deregulyatsiya/

9. Відновлюємо в Україні Велику приватизацію. URL : https://censor.net/ua/news/3408090/vidnovlyuyemo_v_ukrayini_velyku_pryvatyzatsiyu_shmygal

10. Регуляторна політика і бізнес в умовах війни. Підсумки 2022 р. URL : https://www.apteka.ua/article/659669 (дата звернення: 29.03.2023).

Навчальне видання

Краєвський Володимир Миколайович, Максименко Іван Андрійович,
Скорик Марина Ігорівна, Корж Марина Анатоліївна,
Савченко Алла Миколаївна, Теліщук Микола Миколайович,
Теліщук Мирослава Миколаївна,

Економіка територіальної громади

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск — *А. В. Лавренюк*

Відповідальний редактор — *М. М. Грабарчук*
Редактори: *Н. І. Грицюк, О. В. Данильчик, Л. Б. Дьомена*

Форматування та комп'ютерна верстка — *Д. П. Завальніцька*

Здано до друку 29.12.2023. Формат 60 × 84 / 14
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman»
Ум. друк. арк. 21.02
Наклад 300 прим. Замовлення № 1084

Підготовлено до друку редакційно-видавничим відділом
Державного податкового університету
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область,
Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 7669 від 20.09.2022